ZIJAD ŠEHIĆ

U mojoj Bosni

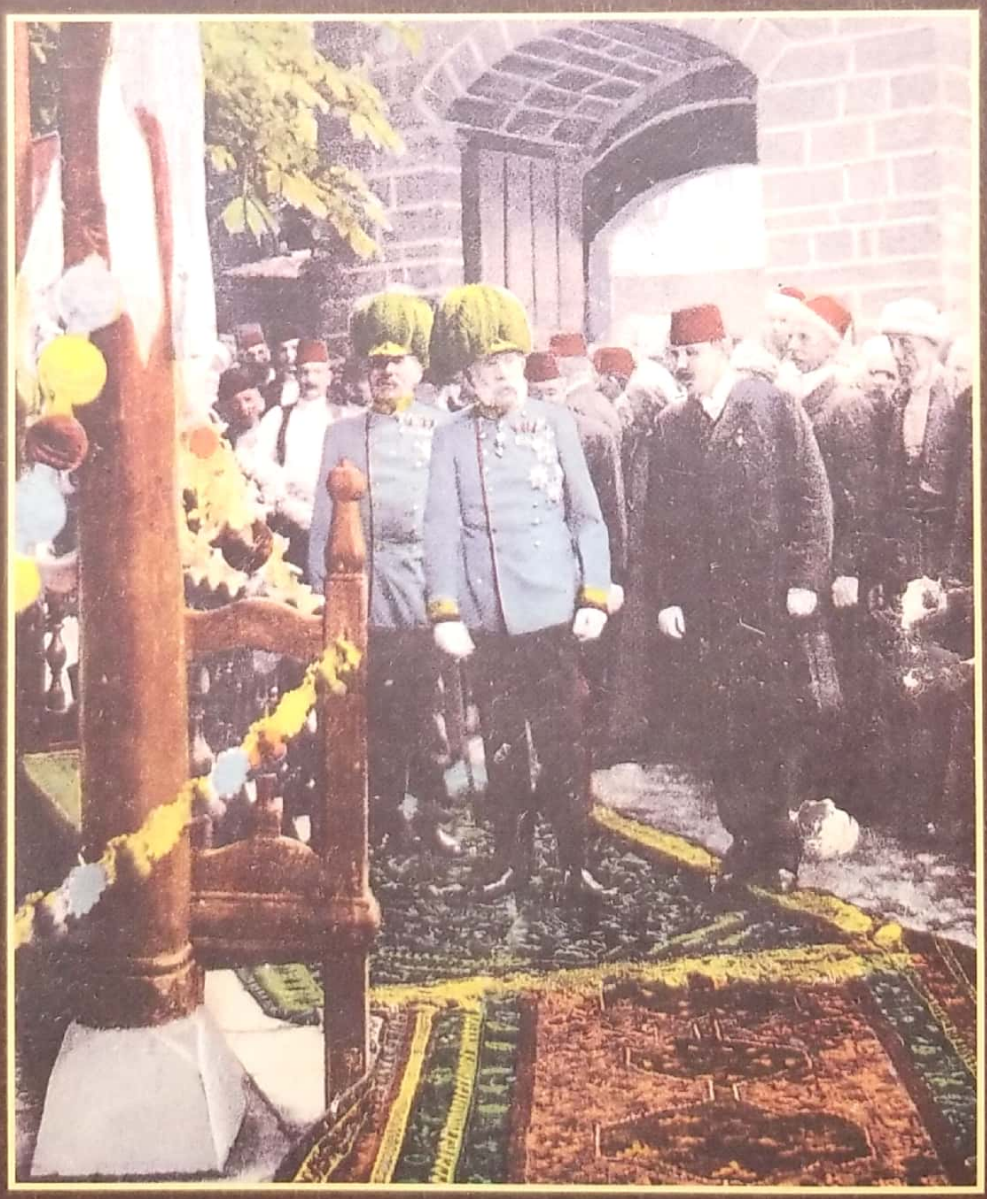

POVODOM STOGODIŠNJICE POSJETE CARA FRANJE JOSIPA I BOSNI I HERCEGOVINI OD 30. MAJA DO 4. JUNA 1910.

Design & dtp Affan Šikalo
Lektura i korektura Amra Penava
Recenzenti dr. Edin Radušić
mr. Seka Brkljača
Urednik Izedin Šikalo

biblioteka: dobra perla bosnae

Žijad Šehić

U mojoj Bosni

POVODOM STOGODIŠNJICE POSJETE CARA FRANJE JOSIPA I BOSNI I HERCEGOVINI OD 30. MAJA DO 4. JUNA 1910.

dobra knjiga

Sarajevo, 2013.

Predgovor

Slika zaboravljene prošlosti

Iako je putovanjima cara Franje Josipa I štampa pridavala značajnu pažnju, literatura o njima je dosta skromna. Sistematska istraživanja su izostala i tek nekoliko novijih sagledavanja te tematike ponudilo je nešto više informacija. Doktorska disertacija Doris Diess *Die Reisen Kaiser Franz Joseph I 1867.-1916.*, čiji su predmet istraživanja putovanja cara Franje Josipa I, predstavlja pokušaj kompleksnijeg sagledavanja te tematike.[1] Putovanja cara Franje Josipa I organizirana su po precizno utvrđenim principima. U njihovoj organizaciji učestvovali su dvorski organi u čijoj su se nadležnosti nalazili programi putovanja, smještaj, pratnja cara i učesnika putovanja, transport, dvorska služba, sigurnosne mjere i finansiranje putovanja. U nadležnosti mjesnih organa nalazile su se dekoracije, pripreme u vezi govora i pozdrava, pripreme muzičkog programa te posebne pripreme. Nakon putovanja slijedilo je carevo ručno pismo, dostava carskih poklona te dodjela donacija.[2] U knjizi Richarda H. Kastnera *Mit Kaiser Franz Joseph auf Reisen,* navodi se samo vrijeme putovanja u Bosnu i Hercegovinu, bez opisa njegovog toka i ocjene njegovog značaja. Brojna literatura o caru Franji Josipu I samo fragmentarno spominje i putovanje u Bosnu i Hercegovinu.[3] Nažalost, putovanje cara Franje Josipa I u Bosnu i Hercegovinu

1 Diess Doris, *Die Reisen Kaiser Franz Joseph I. 1867.–1916.* Disertation zur Erlängung des Doktorgrades am der psihologischen Fakultät der Universität Wien, April 2000, 9.

2 Budući da je cilj izrade njenog rada bio predstavljanje karakterističnih putovanja u tom vremenskom okviru razvrstanih u pet kategorija (putovanja na manevre, putovanja na odmor, odnosno u lov, putovanja radi svečanih otvaranja izložbi i građevina, putovanja sa političkim motivima i susreti sa drugim suverenima), putovanje cara Franje Josipa u Bosnu i Hercegovinu je samo spomenuto, navodeći datum – od 29. maja do 4. juna 1910, ibid, 292–293.

3 H. Kastnera, Mit Kaiser Franz Joseph auf Reisen, Amalthea, Wien, 2002. Od literature publicirane u posljednje dvije decenije o liku i djelu cara Franje Josipa vidi: Bossi - Fedrigotti Anton Graf, *Kaiser Franz Joseph I und seine Zeit, Kiepenheuer ß Witsch*, Köln 1992; Decloedt Leopold, *Imago Imperatores. Franz Joseph I in der österreichische Beletristik der Zwischenkriegszeit,* Wien 1995; Palmer Alan, *Franz Joseph I. Kaiser von Österreich und König von Ungarn, List, Wien, 1995*; Pruschl – Büchler Gabriele, *Das Familienalbum von Kaiser Franz Joseph und Elisabeth, Ueberreuter, Wien 1995; Straub Eberhard, Drei letzte Kaiser,* Siedler,

Naslovom *Pet sretnih dana u životu cara Franje Josipa I* može se označiti period njegove posjete Bosni i Hercegovini, kada je, zaboravljajući svakodnevne probleme, nailazio na oduševljen doček bosanskohercegovačkog stanovništva. U svojim obraćanjima stalno je naglašavao svoju radost i zadovoljstvo što će provesti nekoliko dana u, kako je volio reći, *Svojoj Bosni.* Novinski izvještaji su se slagali sa tvrdnjom da je stanovništvo Bosne i Hercegovine, svih vjeroispovijesti i društvenih staleža, odalo svoju poštu ljubavi i privrženosti prema vladaru, koji je došao među njih, zbog čega je izražena nada da će ti dani ostati zabilježeni zlatnim slovima u povijesti Bosne i Hercegovine.

Osim što se to putovanje rekonstruira u detalje, od polaska 29. maja iz Budimpešte do povratka 4. juna u Beč, kroz novinske natpise predočavaju se društvene okolnosti pod kojima se odvijala ta posjeta, dajući prikaz atmosfere dočeka: presjek društvenih, političkih, ekonomskih, vjerskih, informativnih, sigurnosnih i kulturoloških prilika u zemlji u tom vremenu. Vrijedna pažnje je i činjenica da je od 1463. kada je Mehmed Fatih osvajajući Bosnu stupio svojom carskom nogom na njeno tlo do tog svečanog dolaska cara Franje Josipa 1910. godine, Bosna i Hercegovina bila uskraćena za tu vrstu *carske milosti i pažnje.* Stoga je njenim stanovnicima ta svečana posjeta značila mnogo kako na suštinskoj ravni tako i u simboličnom smislu. Njegovo carsko i kraljevsko Visočanstvo preduzelo je to, za njegove pozne godine, duže putovanje da bi iskazalo vlastito zadovoljstvo time što najmlađa zemlja Monarhije prolazi kroz proces modernizacije u skladu sa definiranim planom razvoja, ali i da bi se upoznao sa svojim zemaljskim podanicima. Poduzimajući putovanje u Bosnu i Hercegovinu htio se osobno uvjeriti u ono što je zagovarao i stvarao, te pružiti priliku svojim podanicima da mu se i zvanično poklone. Bosanska i austrougarska štampa opisivala je carevo putovanje kao *putovanje srca* posvećujući posebno pažnju glamuroznim pripremama za doček. Izvještaji u medijima obilovali su pojedinostima u vezi sa svakim protokolarnim činom cara iz kojih se mogla čitati vrijednost putovanja s aspekta etabliranja i pune konstitucije Bosanskog sabora. Štampa je taj događaj proglasila prvorazrednim što su zorno pokazivale naslovnice koje su mu posvećene kao i uredrički komentari, te ilustracije koje su dokumentirale to putovanje. Politički predstavnici naroda u Bosni i Hercegovini imali su svoja očekivanja od te posjete, nadajući se da će vladar iskazati svoju blagonaklonost svim društvima, korporacijama, društvenim zajednicama i pojedinacima koji su sudjelovali u tom patriotskom činu. Na osnovu dostupne građe moguće je konstatirati promjene koje su se dogodile na

političkoj pozornici u Bosni i Hercegovini od donošenja Ustava i početka rada Bosanskog sabora. Rješenje je za Bosnu i Hercegovinu doneseno i kroz faktografiju se moglo zaključiti da je carev dolazak dao i vlastoručni pečat na takvo političko-pravno uređenje zemlje i ustanovljene nove forme građanskog i političkog života. Kroz arhivsku građu je moguće pratiti i reakcije koje je careva posjeta Bosni i Hercegovini izazvala u pojedinim evropskim državama. U novinskim izvještajima vodećih evropskih listova posebno je bio naglašavan njen politički značaj. Posjeta cara, koji je uprkos svim teškoćama poduzeo to putovanje i svojom posjetom definitivno potvrdio aneksiju Bosne i Hercegovine u štampi je naišla na veliku pažnju. Izvještaji o njoj dali su priliku pojedinim listovima da ponovo pišu o Aneksionoj krizi i da posjetu cara Franje Josipa I označe kao okrunjenje njegove uspješne spoljne politike. Data su brojna svjedočanstva o tom putovanju, od pisama, pjesama, zahvalnica, proglasa do govora zvaničnika i svih ceremonijalnih obaveza koje je car Franjo Josip I ispunjavao i obavljao u toku petodnevnog boravka u Bosni i Hercegovini. Ilustrirani materijal, fotografije, litografije i grafike daju vizuelni prikaz tog historijskog događaja i omogućavaju njegovo kompleksnije sagledavanje. Slika Bosne i Hercegovine od prije jednog stoljeća podsjeća na prošla vremena koja su već davno promijenila svoj tok, ali i daju odgovor koliko je sačuvano od onoga što je bilo dio njenog povijesnog bića.

Glava I

Najava dolaska cara Franje Josipa I u Bosnu i Hercegovinu i pripreme za njegov doček

U periodu između objave Bosanskog ustava u Sarajevu 20. februara i početka rada Sabora 15. juna 1910. godine jedan događaj je izazvao izuzetnu pažnju. U tom periodu car Franjo Josip I je posjetio Bosnu i Hercegovinu, nailazeći na svakom koraku na veličanstven doček.[6] Austrijski car i hrvatsko-ugarski kralj Franjo Josip I od 1848, a od 1867. car i kralj Austro-Ugarske monarhije rođen je 18. VIII 1830. u Schönbrunnu kod Beča. Pripadao je dinastiji Habsburg-Lothringen. Stupio je na prijesto u vrijeme revolucije 1848. godine, kada je Ferdinand I abdicirao u njegovu korist. Uz rusku vojnu pomoć ugušio je 1849. revoluciju u Ugarskoj i zatim uveo centralističko-apsolutistički režim, 1851–60.[7] Stvaranje Austro-Ugarske na načelu dualizma posljedica je duboke krize koja je zahvatila Austrijsku Carevinu. Izbačena iz Italije i isključena iz Njemačkog saveza, iznutra potresana nacionalnim pokretima i socijalnim suprotnostima bila je prinuđena da preuredi svoj državni sistem. Sa vodećim političkim faktorima Ugarske sklopljena je 1867. nagodba.

---

6 Za historijski kontekst događaja koji su prethodili posjeti cara Franje Josipa I vidi: Šehić Zijad, *Aneksiona kriza 1908.–1909. i njene posljedice*, Međunarodna konferencija *Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918*, Sarajevo, 2011, 55–85 i Juzbašić Dževad, *Aneksija Bosne i Hercegovine i problem donošenja Zemaljskog ustava (Štatuta)*, Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja, knjiga 36, Poseban otisak, Sarajevo 2009, 183–227.

7 Bled Žan Pol, Franz Jozef, Clio, Beograd, 1998., 98–106, 153–163.

Po ugovoru Austrija se podijelila na dva dijela: na *kraljevine i zemlje zastupane u Carevinskom vijeću* i na *zemlje ugarske krune.* Granica je išla desnom pritokom Dunava, Leithom. Zemlje zapadno od nje potpadale su pod Carevinsko vijeće u Beču, a istočno pod suverenitet ugarske krune.[8] Od tada je došlo do preorjentisanja politike Habsburgovaca na Istok. Posljedica te političke preorijentacije bio je Schönbrunski sporazum, kojim je Rusija 1873. godine priznala Austro-Ugarskoj da ima vitalnih interesa u Bosni i Hercegovini čijim zaposjedanjem je realizirala značajne ciljeve.[9] Ustanak koji je izbio u Hercegovini i Bosni 1875. godine prerastao je u oružani otpor, izazivajući snažan odjek na međunarodnom planu i utječući direktno na rješavanje Istočnog pitanja. Na kongresu velikih sila održanom u Berlinu od 13. juna do 13. jula 1878. godine članom XXV Berlinskog mirovnog ugovora, Austro-Ugarska je dobila pravo da okupira i upravlja pokrajinama Bosnom i Hercegovinom.[10] U vanjskoj politici car Franjo Josip I se okrenuo saradnji sa Njemačkom sklapajući savez 1879. godine, kojem je 1882. pristupila Italija, te se pretvorio u Trojni savez. Od tada se njegova politika i pretenzije prema Balkanu sukobljavaju s ruskom politikom u tome prostoru kao i s interesima pojedinih balkanskih naroda.[11] U osamdeset šest godina života car Franjo Josip I iskusio je sve što vladar i čovjek može iskusiti. Bio je svjedokom svih formi vladavine: feudalizma, apsolutizma, daha federalizma, revolucije, mirova i ratova, poraza i pobjeda, sužavanja i proširivanja Monarhije, kulturne i ustavne borbe naroda, parlamentarnih borbi... – svih političkih događaja koji su utjecali na fizionomiju posljednje evropske monarhije i posljednjeg evropskog monarha starog kova. Šezdeset osam godina njegove vladavine obilježeno je nizom promjena političkog, ekonomskog, društvenog i kulturnog života Monarhije. U privatnom životu Franjo Josip I je okusio mnoge radosti ali mu nisu uvijek cvjetale ruže – doživio je i brojne tragedije: smaknuće njegovog brata Maksimilijana, cara Meksika, u Queretaru 1867.; smrt njegovog sina i prestolonasljednika Rudolfa u Mayerlingu 1889.; ubistvo njegove supruge carice Elizabete u Ženevi 1889.; atentat na njegovog nećaka nadvojvodu Franju Ferdinanda u Sarajevu.[12]

---

8 *Opšta enciklopedija* JLZ , tom 1, Beograd, 1984., 322.

9 Dragutin Pavličević, *Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini,* naučni skup,: Otpor okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 23. i 24. oktobar 1978., Sarajevo 1979., 255.

10 V. P. Potemkin, *Historija diplomacije, II dio, Diplomatija novog doba (1872–1919),* Arhiva za pravne i društvene nauke, Beograd 1949., 49–52.

11 Ibid, 53–59.

12 Bled Žan Pol, *Franz Jozef...,* 341–347, 494–512, 520–523.

Ništa ga nije moglo zaštititi od državnih briga. Osamdeset šest godina njegovog života predstavljalo je povijest Monarhije, povijest njenih unutrašnjih i vanjskih borbi.

Nakon informacija o posjeti cara Franje Josipa I Bosni i Hercegovini u središtu medijske pažnje našli su se natpisi o njegovom životu, o njegovoj ličnosti, sa namjerom da čitatelji dobiju što potpuniju informaciju. Na veliku pažnju je naišao članak pod naslovom *Car i kralj Franz Josif I. Jedan dan u životu našega cara i kralja*, koji je čitateljima u Bosni i Hercegovini ponudio niz informacija. Kao što je to ranije navođeno u publikacijama o carskom dvoru, radni dan cara počinjao je ljeti od 4, a zimi od 5 sati, a ukoliko je taj dan bilo planirano više obaveza i znatno ranije. Spise koji su čekali na rješavanje car je čitao pažljivo, stavljajući na kraju primjedbe. Ukoliko je bilo nedoumica, tražio je informacije od šefa kancelarije ili od ministra. U 8 sati je prekidao posao i primao posjete i izvještaje. Prva ličnost koju je primao bio je njegov tadašnji kabinetski direktor Franz vitez Schiessel od Perstorfa. Nakon njega je dolazio prvi generalađutant i generalađutant bojnik vojne kancelarije, drugi generalađutant Fzm. Artur baron Bolfas. Treći izvještaj podnosio je prvi generalađutant tadašnji general konjice Eduard grof Paar. Poslije su dolazili vrhovni dvorjanin general konjice Rudolf knez Lichtenstein, ili ako je on spriječen drugi vrhovni dvorjanin Alfred knez Montenuovo. To su bile svakodnevne posjete. Ostale posjete drugih šefova, najviših dvorskih ureda i ministara trebale su se najaviti dan ranije. Šefa generalštaba c. i kr. vojske car je primao svake srijede i ta audijencija trajala je duže od jednog sata. Ministra carske kuće i spoljnih poslova car je primao po potrebi. Radio je do 12 sati, zatim bi napravio kratku pauzu i nastavljao rad do 16 sati i 30 minuta. Mali odmor nakon toga pružala mu je vožnja u Schönbrunn, gdje bi ručao i popio jednu čašu vina. Nakon povratka je nastavljao rad do 19 sati i 45 minuta, a zatim se pripremao za spavanje, na koje je išao uvijek tačno u 20 sati.[13]

Prva vijest o posjeti cara Franje Josipa I Bosni i Hercegovini objavljena je 21. aprila 1910. godine. Riječ je, zapravo, o demantu ranije plasiranih vijesti u raznim listovima Austro-Ugarske monarhije, o mogućem carevom putu u Bosnu i Hercegovinu. U rubrici *Telegrami, Sarajevskog lista*, navodilo se: *Naprema raznim vijestima u listovima saopštava se sa*

13 Članak koji je *Sarajevski list* objavio preuzet je iz kalendara Bošnjaka za 1909. godinu autora Marka Đ. Mutića (*Večernji sarajevski list*, br. 130, četvrtak 2. juna 1910., 4).

nadležne strane, da se o putu Njegovog Veličanstva u Bosni i Hercegovinu ništa ne zna.[14] Saopćenje kojim su se negirale ranije plasirane vijesti dolazilo je iz samog dvora kojem nije odgovaralo *curenje informacija.*

Ipak, samo 20-tak dana kasnije, *Sarajevski list* je na naslovnoj strani objavio zvanično saopćenje iz Beča od 9. maja 1910. godine, u kojem se navodilo da je *Njegovo Veličanstvo odlučilo, da pohodi Bosnu i Hercegovinu i da stanovništvu prvi put dadne prilike, da se svojem vladaru u svojoj zemlji pokloni.*[15] Dalje se javnost informirala da će car Franjo Josip boraviti tri dana u Sarajevu s kratkom posjetom Mostaru. Na putu će ga pratiti tri zajednička ministra i oba ministra-predsjednika.

Nakon najave, na drugoj strani *Sarajevskog lista* u rubrici *Telegrami* prenosio se članak iz bečkog *Fremdenblatta* u kojem se nalazila informacija da će se te godine okupiti i prvi sabor Bosne i Hercegovine, te da će 1910. godina i zbog toga, kao i zbog posjete Njegovog Veličanstva, biti historijska za narod Bosne i Hercegovine, kojemu će to biti prilika da vidi i pozdravi *svoga plemenitog vladara*, te da *Mu ukaže svoju ljubav i vjernost.* Ukazivano je na činjenicu da onaj interes koji je car poklanjao kulturnom djelu Bosne i Hercegovine nakon okupacije, ono srdačno učešće sa kojim je pratio njen stalni napredak, čine pojmljivim da se lično želio uvjeriti u ono što je stvarao. Razni poklonstveni dokazi iskrenog poštovanja, koje mu je stanovništvo Bosne i Hercegovine tako često podnosilo, trebali su tu posjetu prikazati kao *čin srca. Najnovija djeca u narodskoj porodici, koja pod Njegovim žezlom žive, ne treba da budu tuđa Njegovu srcu i Njegovim osobnim očevidima. To želi ne samo Car - kralj već i stanovništvo Bosne i Hercegovine a carev dolazak u zemlju znači oživotvorenje tog sna.*[16]

Desetog maja 1910. godine list *Bosnische Post* prenosio je pisanja austrijske štampe o predstojećem carevom putovanju u Bosnu i Her-

---

14 *Sarajevski list*, br. 95, četvrtak, 21. aprila 1910., 2.

15 Ibid, br. 110, utorak, 10. maja 1910., 1., *HRVATSKI DNEVNIK je u članku Hrvatski kralj dolazi u Bosnu prenosio iste informacije, uz konstataciju da će ova vijest iskreno obradovati svakog Hrvata. (HRVATSKI DNEVNIK*, br. 104, 10. svibnja 1910., 1). List *Bosnische Post* je 9. maja 1910. objavio vijest da je carevo putovanje u Bosnu i Hercegovinu već potvrđena činjenica *(Die Kaiserreise nach Bosnien ist nunmehr eine feststehende Tatsache. Heute mittags wurde offiziell publiziert, dass seine Majestät der Kaiser beschlossen habe, Bosnien-Herzegowina zu besuchen. Die Reise erfolgt Ende Mai im Anschluss an den Budapester Aufenthalt...), Bosnische Post*, Nr. 104, Sarajevo, 9. Mai 1910., 5.

16 Ibid, 2.

cegovinu. Gotovo cjelokupna bečka štampa je u svojim uvodnicima pisala o tom događaju, pozdravljajući ga sa velikom radošću. List *Neue Wiener Tagblatt* je u svom uvodniku naglašavao da će *historijski akt koji je proveden prije jednu i po godinu, sada ceremonijalno i lično biti zapečaćen. Narod će sada dobiti priliku da izrazi svoju vjernost vladaru u svojoj sredini.* Car Franjo Josip I je 11. maja u večernjim satima iz Beča trebao krenuti u Budimpeštu u višednevnu posjetu, gdje će boraviti do putovanja u Bosnu i Hercegovinu.[17]

List *Bosnische Post* objavio je reagiranja ličnosti javnog života u Bosni i Hercegovini povodom dolaska cara Franje Josipa. Dr. Nikola Mandić, dogradonačelnik Sarajeva, tvrdio je dopisniku lista da je vijest o putovanju NJ. V. kod cjelokupnog stanovništva bez razlike konfesija i nacionalnosti izazvala veliko zadovoljstvo. Smatrao je da će putovanje cara Franje Josipa I pokazati osjećaje lojalnosti i vjernosti stanovništva, a taj događaj će imati i velikog utjecaja na obrazovanje omladine u ljubavi prema dinastiji. Dr. Mandić je posebno naglašavao da *bosanskohercegovački Hrvati užu domovinu Bosnu i Hercegovinu smatraju sastavnim dijelom trojedine kraljevine Hrvatske.*[18]

Dr. Nikola Mandić, dogradonačelnik Sarajeva

Mitropolit srpsko-pravoslavne crkve u Sarajevu, Evgenije Letica, izjasnio se o putovanju cara Franje Josipa dopisniku lista Neue *Freie Presse* iz Sarajeva kao o događaju od velikog značaja. Po njegovom mišljenju careva posjeta će kod srpsko-pravoslavnog stanovništva izazvati najpovoljniji utisak. Tim povodom politika će stupiti u pozadinu, a u prvi plan do izražaja će doći osjećaji lojalnosti. To će se posebno pokazati u manifestacijama seoskog stanovništva koje će doći u Sarajevo da pokaže vjernost caru. Povodom dolaska cara u Bosnu i Hercegovinu Kosta Hörman, intendant Zemaljskog muzeja u Sarajevu, izjavio je da će careva

17 *Die Ofen-Pester Reise des Kaisers, Reichpost*, Wien, Nr. 129, Mittwoch, 11. Mai 1910., 4.

18 *Dr. Mandić über die Kaiserreise, Bosnische Post*, Nr 106, Sarajevo, Mittwoch, den 11. Mai 1910., 1.

posjeta u znatnoj mjeri produbiti i osnažiti dinastička osjećanja stanovništva. Posljedice careve posjete u političkim i privrednim odnosima će biti brojne, a za zemlju se nije moglo dogoditi ništa značajnije nego što je careva odluka da uprkos svim teškoćama napornog putovanja posjeti Bosnu i Hercegovinu.[19]

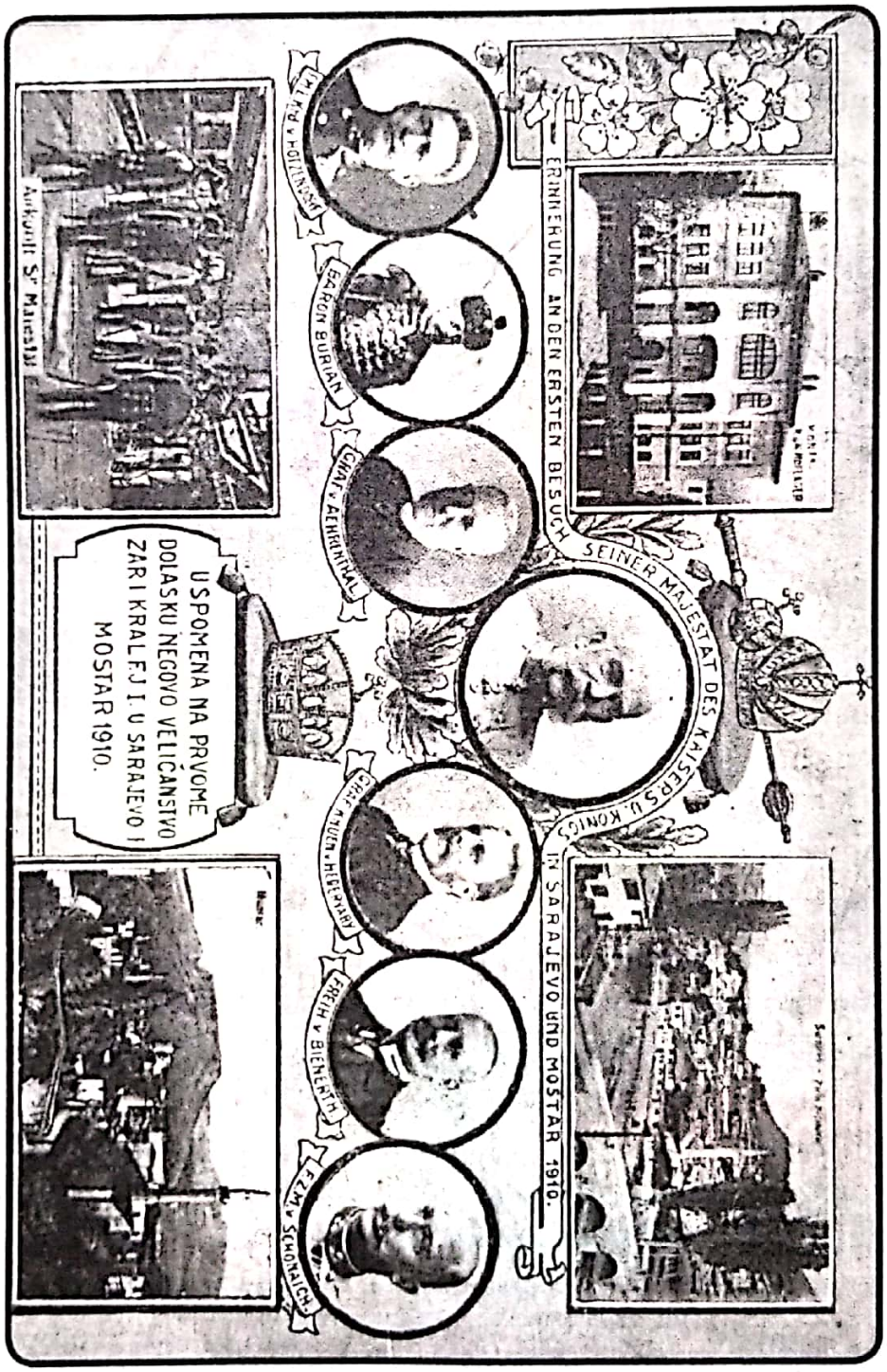

Naslovnica kataloga Uspomena na prvome dolasku negovo veličanstvo car i kralj F. J. I u Sarajevo i Mostar 1910. Sa carem je putovao kompletan upravni aparat Monarhije.

19 *Die Kaiserreise nach Bosnien. Der Eindruck im Lande, Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr 16420, Wien, Dienstag den 10. Mai 1910., 2.

Sa predstojećom posjetom cara Franje Josipa I ostvarivao se plan koji je u drugoj polovini osamdesetih godina izložio i za njega se uporno zalagao tadašnji zajednički ministar finansija Benjamin Kállay, koji je smatrao potrebnim da car posjeti Bosnu i Hercegovinu i da se lično uvjeri u rezultate austrougarske uprave. Iako je car bio spreman da prihvati prijedlog ministra Kállaya, ta ideja nije realizirana budući da je tadašnji ministar spoljnjih poslova Monarhije Kalnoky na održanoj konferenciji pružio otpor toj ideji, uzimajući u obzir do kakvih bi diplomatskih problema došlo s obzirom na sultanov suverenitet u Bosni i Hercegovini.[20]

Izjašnjavanja najviših muslimanskih velikodostojnika u zemlji reisu-l-uleme Sulejmana ef. Šarca i vakufskog direktora Šerifa Arnautovića oslikavali su stav muslimanske elite prema posjeti cara Franje Josipa. Reisu-l-ulema Šarac je carevu posjetu označio veličanstvenim događajem. Smatrao je da će muslimansko stanovništvo cara pozdraviti srdačno i biti presretno da im je učinio čast da se uprkos svojoj starosti pojavi pred njima. Šerif Arnautović je izjavio da je vijest o dolasku cara izazvala veliku radost. Po njegovom mišljenju car će dobiti priliku da se uvjeri u njihovu lojalnost i vjernost dinastiji.[21]

Na vijest o carevoj posjeti Bosni i Hercegovini advokat Danilo Dimović, koji je u vrijeme Aneksione krize igrao značajnu ulogu, kao ugledan pravnik i umjereni političar, u izjašnjavanju o posjeti cara viđen je kao zvanični predstavnik srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Dimović je izjavio da je vijest o putovanju cara u javnom mnijenju prihvaćena sa različitim stavovima. Jedni su izražavali bojazan zbog duboke starosti cara i napornog putovanja, dok su drugi odmah spominjali državno-pravne razloge kao zapreku toj namjeri. Međutim, ona je otklonjena samim tim da će cara za vrijeme putovanja pratiti svi zajednički ministri i oba ministra – predsjednika. Smatrao je da će prijem cara od strane stanovništva biti korektan i lojalan.[22]

---

20 *Eine geplante Kaiserreise in den Achzigerjahren*, *Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr 16421, Wien, Mittwoch, den 11. Mai 1910., 2.

21 *Der Eindruck in mohamedanische Kreisen*, *Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr 16422, Wien, Donnerstag, den 12. Mai 1910., 2.

22 *Advokat Danilo Dimović über die Kaiserreise*, *Bosnische Post*, Nr. 106, Sarajevo, Mittwoch den 11. Mai 1910., 1.

List *Neue Freie Presse* je pisao da je polovinu svoga vremena car Franjo Josip posvećivao Bosni i Hercegovini, te da aneksiju i priključenje Monarhiji treba vidjeti kao njegovo vlastito djelo. Za stanovništvo Bosne i Hercegovine putovanje cara je predstavljalo značajan momenat, koji će osjećanje zajedničke pripadnosti Monarhiji još više probuditi, ojačati i učvrstiti.[23]

U Ministarstvu rata u Beču je 11. maja 1910. održan sastanak kojem je prisustvovao i komandant 15. korpusa iz Sarajeva general Auffenberg. Glavna tema razgovora bilo je pitanje vojnih mjera prilikom putovanja cara. Na tom sastanku iznesena je i namjera da će, nakon putovanja u Mostar, car nastaviti vožnju vozom do Dubrovnika, a zatim ratnim brodom do Trsta i odatle se direktno voziti u Ischl.[24]

Već u narednom broju, cijela naslovna stranica *Sarajevskog lista* bila je posvećena toj važnoj posjeti, donoseći nove informacije o carevom dolasku i koliko on znači narodu Bosne i Hercegovine, te šta predstavlja za budućnost te monarhijske pokrajine. *Poslije historičkoga čina konačnog pripojenja, u času kada narod Bosne i Hercegovine prvi put pristupa vršenju građanskih prava i dužnosti po ustavu, što ga je uzvišeni vladar ovijem zemljama darovao, naš Car i kralj ukazuje nam osobitu počast Svojim dolaskom u našu sredinu tijem, što baš na pragu novog ustavnog života želi da pohodi Sarajevo i Mostar.*[25]

Vijest da će car Franjo Josip posjetiti Bosnu i Hercegovinu izazvala je burne reakcije u Beogradu. Grof Forgach je o tome 18. maja 1910. godine izvjestio ministra spoljnih poslova Monarhije, grofa Aehrenthala. Prema njegovoj ocjeni, namjera cara da posjeti Bosnu i Hercegovinu, kao i oduševljenje na koje je ta njegova odluka naišla, učinili su u Srbiji dubok utisak. Grog Forgach tvrdio je da dalekosežni značaj careve odluke, povezan sa naporom dalekog putovanja i brojnim prijemima koji ga očekuju, najjasnije ilustruju nemoć koja se pokazivala u Beogradu. *Srpski političari su u potpunosti shvatili posljedice carevog putovanja, jer će ono snažno i jasno naglasiti neupitno i međunarodno priznato pravo suvereniteta, a pored toga carska posjeta u Bosni i Hercegovini pojačat će lojalna strujanja i umnožiti ih, a manjem broju elemenata koji gravitiraju prema spolja dati povod da se konačno odreknu razarajućih nastojanja.*

---

23 *Bosnische Post*, Nr 105, Sarajevo, Dienstag den 10. Mai 1910., 1.

24 *Die königsreise nach Bosnien*, *PESTER LLOYD*, Donnerstag, 12. Mai, 1910., 4.

25 *Sarajevski list*, br. 111, srijeda, 11. maja 1910., 1.

Ukazivao je da su nemoć i bijes dolazili otvoreno do izražaja u beogradskoj štampi, posebno u listovima *Zvono*, *Depeša*, *Mali žurnal*, *Pravda*... Smatrao je da je vijest o carevom putovanju u Bosnu i Hercegovinu predstavljala svečanu potvrdu aneksije, koja je mnoge ispunila bijesom i ogorčenjem. Sa jezom su mislili na urušene snove i na neizvjesnu budućnost. Jedna od duhovno najznačajnijih ličnosti u Srbiji, i predsjednik *Srpske akademije nauka i umetnosti*, Stojan Novaković, koji je govore držane u vrijeme Aneksione krize objavio prije nekoliko dana, zaključio je *da se dobijanje Bosne oružjem ne može ostvariti, tvrdeći da je jedino za to kulturno osvajanje i ujedinjenje svih Srba, čemu je trebalo i dalje težiti.*[26]

Sarajevski list je svakodnevno donosio izvode iz bečke štampe. *List Zeit* je pisao da će car na svom putovanju u Bosnu i Hercegovinu odabrati onaj smjer i put kojim je 1878. godine krenuo general Filipović. On će krenuti u pravcu Doboja preko Vranduka u Sarajevo, u kojem će se kratko zaustaviti, a onda će putovati slikovitom i krasnom neretvanskom dolinom. Poći će zupčanom željeznicom na Ivan planinu, a odatle kroz Konjic i Jablanicu prema Mostaru. Odatle će se istim putem vratiti u Bosanski Brod. Bečki list *Neue Freie Presse* je pisao o tome da je car htio i ranije posjetiti Bosnu i Hercegovinu ali *diplomatski obziri, posebno povezani sa tada još postojećim suverenitetom sultana činili su zaprijeke. Ali, sada je car bio jedini i neosporni vladar nad Bosnom i Hercegovinom, te više nisu postojale nikakve zapreke tom putovanju, tako da je sijedi vladar sada mogao ispuniti svoju davnu želju. Stanovnicima je to vladarevo putovanje trebalo predstavljati momenat od velike važnosti, jer je moralo u njima probuditi i pojačati osjećaje zajedničkoj pripadnosti Bosne i Hercegovine sa Austro-Ugarskom monarhijom.*

List *PESTER LLOYD* je pisao da je car Franjo Josip odustao od svih dužih putovanja pa kada se odlučio da produži svoj put u glavna mjesta priključenih pokrajina, on daje jedan novi znak koji ide u prilog osjećaja dužnosti, koji je u interesu Monarhije.[27]

Sarajevski list je svakodnevno donosio pregled pisanja domaće i međunarodne štampe o carevom dolasku. Tako se u broju od petka, 13. maja 1910. godine, prvi put spominjao zvaničan datum posjete – 30. maj 1910.[28] Članak je obrađivao reakcije u povodu tog događaja u

26 ABH, ZVS, 3103, *Graf Forgach an Graf Aehrenthal*, Belgrad 18. Mai 1910.

27 Ibid.

28 *Sarajevski list*, br. 113, petak, 13. maja 1910., 1.

sljedećim novinama: *Srpska riječ*, *Muslimanska sloga*, *Musavat*, *Hrvatska zajednica*, *Narodne novine*, *Obzor*, *Fremdenblatt*, *Neue Wiener Tagblatt*, *Illustr. Wiener Extrablatt*, *Oesterr. Volkszeitung*, *Deutsches Volksblatt* i *Reichpost*...

Dok su bosanskohercegovački mediji pisali o gostoljubivosti i iskazivanju počasti prema suverenu i završavali s pokličem i parolom: *Živio i dobro nam došao premilostivi naš hrvatski kralj*, (*Hrvatska zajednica*) ili s aspekta muslimanskog stanovništva izraženo u *Musavatu*, i *Muslimanskoj slozi* pokazana želja da tim dolaskom *vladar nesumnjivo želi dokazati svoju neizmjernu a već i zasvjedočenu ljubav prema najnovijim podanicima prostranog carstva*, štampa iz drugih dijelova Monarhije analizirala je razloge zbog kojih car nije ranije posjetio Bosnu i Hercegovinu, navodeći političku važnost tog boravka u anektiranoj pokrajini. Zagrebačke *Narodne novine* pisale su da će *car i kralj Franjo Josip I sada stupiti kao zakoniti i ustavni vladar pred svoje najmlađe podanike, koji će ga dočekati svom ljubavlju i svom srdačnošću, kakvom se dočekuju glave velike obitelji u obiteljskom krugu. Time će i car sjajno okruniti svoju dugogodišnju brigu za nove pokrajine.* Zagrebački *Obzor* je pisao da će *kralj Franjo Josip I krajem maja posjetiti Bosnu i Hercegovinu, te da će lojalno i vjerno stanovništvo anektiranih zemalja zasigurno pozdraviti sa oduševljenjem svoga zakonitog vladara u svojoj sredini.* Navodilo se da će posjeta Njeg. Veličanstva, nakon aneksije, stanovništvu biti znak one očinske ljubavi i brige koju vladar svojim narodima Monarhije posvećuje, a znat će ga cijeniti tim više što poduzima ovaj veliki i naporni put u visokoj starosti, a doček će biti srdačniji što je sudbina Bosne i Hercegovine od okupacije, počevši kroz decenije usko spojena sa historijom njegove vladavine.

List *Vorarlberger Volksblatt* je prenosio pisanje *Fremdenblatta* da je put cara u isto doba bio želja srdačnog vladara da *najmlađi sinovi u porodici naroda neće biti tuđi njegovome srcu i njegovom ličnom mnijenju. I to je želio ne samo Njeg. Veličanstvo, već i narod u Bosni i Hercegovini. A put vladarev u Bosnu je predstavljao ispunjenje tih želja.* U razmatranju carevog putovanja u Bosnu i Hercegovinu *Fremdenblatt* je dalje navodio da *carevo putovanje pojačava neraskidivu vezu novih zemalja sa starim Carstvom. Završetak razvoja koji je počeo 1878. godine i okončan aneksijom sada je trebao i zvanično dobiti svoj pečat. Sa priključenjem Bosne i Hercegovine balkanska politika Monarhije je dostigla novu tačku. Nakon što je Monarhija priključila Bosnu i Hercegovinu, ona je potvrdila svoje političke ciljeve na Balkanu, čija je osnova bila u održavanju status quo-a*

između Osmanskog carstva i balkanskih zemalja. Mir i prijateljstvo sa Balkanom i na Balkanu je bila parola Austro-Ugarske, da se u vlastitim granicama u kojima se neodvojivo nalazila i Bosna i Hercegovina, neprestano dalje razvija.[29]

Sarajevski list je prenosio pisanje lista *Neue Wiener Tagblatt* koji je carevo putovanje označavao kao jedan važan politički događaj jer *historijski čin koji je ranije prethodio, dobiva sada svečanu i vlastitu pobjedu. Kao darovalac i vjesnik ustavnih institucija, dolazi monarh u Bosnu i Hercegovinu u sferu mlade ustavnosti. Oesterr. Volkszeitung* je u tome što Njegovo Veličanstvo na putu prati austrijski i ugarski predsjednik ministarstva vidio očiti znak da nove pokrajine *ne potpadaju ni pod austrijsku niti ugarsku, već pod državnopravnu vrhunsku vlast Monarhije. Vladar prema tome putuje u zemlje Monarhiji zajedničke.*[30]

PESTER LLOYD je 14. maja 1910. godine donio više informacija koje su se odnosile na carevo putovanje. Dan ranije Zemaljska vlada je završila program o carevom boravku u zemlji i uputila ga Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču sa zahtjevom za njegovo odobrenje. List je također u istom broju izvještavao iz Sarajeva da se cijela zemlja priprema za svečani doček cara. Predviđalo se da će stanovništvo za vrijeme boravka cara pripremiti niz poklonstvenih svečanosti u kojima će učestvovati sve stanovništvo, bez obzira na konfesionalnu pripadnost. Pripremni radovi u zemlji su već bili daleko odmakli. Predviđeno je da se organiziraju i tri dvorske večere, na kojima će biti prisutni pripadnici zemaljskih organa i vodeće ličnosti javnog života u zemlji. Izbori za Bosanskohercegovački sabor bit će provedeni od 18. do 28. maja 1910. U vrijeme posjete cara Bosna i Hercegovina će imati parlamentarno predstavničko tijelo, a prvo zasjedanje Sabora predviđeno je sredinom juna iste godine. [31] Beogradski list *Politika* je objavio vijest o putovanju cara Franje Josipa u Bosnu i Hercegovinu u članku pod naslovom *Put Franje Josipa u Bosnu i Hercegovinu,* u kojem se navodilo da je *već sve spremno da se izvrši i posljednji korak da sijedi monarh zgazi bosanskohercegovačku karulju i time i istorijski dokumentuje novi posjed velike i moćne carevine.* U članku se dalje

---

29 *Politischer Tagesbericht, Vorarlberger Volksblatt*, Nr. 121, 45. Jahrgang, Bregenz, Mittwoch, den 1. Juni 1910., 1.

30 *Odjek štampe o posjeti Njeg. Veličanstva, Večernji sarajevski list*, br. 114, subota, 14. maja 1910., 3.

31 *PESTER LLOYD*, Nr. 113, Budapest, Samstag, 14. Mai 1910., 2.

navodilo da su *s namerom da se vidi da u dočeku učestvuje srpski narod izdate naredbe svim činovnicima da na dan dolaska cara izidu na ulice i viču Živeo. Izdata je i naredba da se svuda ističu crno-žute zastave, ali pošto je narod ogolio jedino je mogao ispuniti polovinu naredbe pa će istaći samo crni deo zastave.* Navodilo se da će u ime pravoslavnih Srba izaći deputacija koju će voditi Đorđe Nastić, katolike će predstavljati švapski doseljenici iz Francensdorfa a muhamedance nekoliko muhadžira, kojima će vlada platiti troškove do Sarajeva i natrag do Male Azije.[32]

Nekoliko dana nakon što su bile poznate informacije o putovanju cara Franje Josipa u Bosnu i Hercegovinu baron Giesl je sa Cetinja uputio izvještaj o stavovima u Crnoj Gori i namjeri da se tim povodom uputi crnogorsko poslanstvo koje bi pozdravilo Njegovo carsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo. Da bi dočarali stanje, da bi se mogao stav uskladiti sa namjerama carskog i kraljevskog kabineta baron Giesl je smatrao da bi se *doček jednog takvog predstavnika od strane njegovog carskog i kraljevskog apostolskog Veličanstva mogao održati ili u Sarajevu ili u Mostaru.* Budući da su mogućnosti smještaja u navedenim gradovima ograničene i da ne dozvoljavaju da kneževski gosti budu primljeni na konak, te bogato osmišljen dnevni program Njegovog carskog i kraljevskog apostolskog Veličanstva ne dozvoljava osvrtanje na pomenute, ne bi dolazilo u obzir ni slanje jednog crnogorskog princa i radilo bi se samo o delegaciji jednog crnogorskog dostojanstvenika. Kneževskoj vladi davala se prilika, povodom prisustva Njegovog carskog i apostolskog Veličanstva, da u susjednim područjima Crne Gore predoči dokaz o prijateljskom stavu između susjednih područja, u koji ih je knez Nikola nedavno ponovno uvjeravao, da postoji korektan i međunarodno poznat stav kneževske vlade povodom putovanja cara Franje Josipa I u Bosnu, što će se svakako odraziti na odluku o pitanju u vezi sa zastupstvom cara pri proslavi jubileja u Cetinju. Baron Giesl molio je ministra Aehrenthala da nađe priliku da se izjasni u skladu sa navedenim činjenicama, da se neće gledajući na Crnogorce obazirati na dispoziciju, misiju lijepog ponašanja kneževskih gostiju, kao i bogato osmišljen program putovanja cara, smatrajući da bi s obzirom na program u obzir došla samo posjeta delegacije i jednog crnogorskog velikodostojnika.[33]

---

32 *Put Franje Josifa u Bosnu*, *Politika*, Broj 2254, 28. aprila 1910., 1.

33 *Abschrift eines streng vertraulichen Erlasses an Baron Giesel in Cetinje*, HHStA, Wien, XXXXVII Interna/7, Nr 1204, de dato, Wien, 13. Mai 1910.

Vijest o carevoj posjeti Bosni i Hercegovini izazvala je burnu reakciju poslanika u Hrvatskom saboru, o kojoj je *Sarajevski list* izvijestio 14. maja 1910. Na interpelaciju poslanika Frane Supila da je *moguće povrijeđeno ovom posjetom pravo Hrvatske*, odgovorio je ban Tomašević da se *Bosna i Hercegovina nalazi pod suverenstvom Njegovog Veličanstva Cara i kralja i da pravi državno-pravni položaj Bosne i Hercegovine danas treba ocijeniti samo na osnovi previšnjeg manifesta*" te *pošto će predstavnici Monarhije, zajednički ministri i ministri predsjednici pratiti Njegovo Veličanstvo Cara i kralja u Bosnu, stoga neće biti povrijeđena prava na Bosnu ni ma koje česti Monarhije. Da je samo jedan od obiju ministara - predsjednika pratio vladara na svome putu, jedino bi onda bilo pravo Hrvatske povrijeđeno.*[34] Italijanski list *Perseveranza*, carevom putovanju u Bosnu i Hercegovinu posvetio je jedan članak, u kojem je podsjećao čitaoce na koji je način potvrđeno savezništvo Italije sa Monarhijom u vrijeme Aneksione krize. Carevo putovanje je trebalo opečatiti postojeće stanje, a to je na stanovništvo Bosne i Hercegovine trebalo imati pozitivno djelovanje.[35]

Prema pisanju lista *Bosnische Post*, biskup dr. Ivan Šarić povodom dolaska cara u Bosnu i Hercegovinu dao je izjavu osvrćući se na taj događaj: *Ja sam rođeni Bosanac i volim moju užu domovinu Bosnu i Hercegovinu punim srcem i zbog toga što joj želim sreću i svako dobro, osjećam se sretnim da za nekoliko dana naš predobri car i kralj Franjo Josip I, koji je i vladar svih Hrvata, ovdje dolazi. Mi Bosanci i Hercegovci ćemo vidjeti našeg kralja, najvišeg među moćnima. On dolazi nama u Bosni i Hercegovini, jer on to voli i jer on to želi da se mi u Bosni i Hercegovini kao braća volimo i pazimo. Njegov moto glasi: Viribus unitis – Sa udruženim snagama. Naš najmilostiviji vladar će to svojom posjetom presaditi u Bosnu i Hercegovinu. On želi da mi svi, Bosanci i Hercegovci – muslimani, pravoslavci i katolici, radimo sa zajedničkim snagama, da Bosna i Hercegovina još ljepše i jače procvjeta. Bez bratske ljubavi nema napretka. Pozdravljam da ćemo mi, Bosanci i Hercegovci, moći vidjeti našeg cara, našeg kralja koji je prigodom stupanja njegove vladavine 2. decembra*

34 Ibid.

35 *Leitartikel der Perzeveranza über den Besuch Seiner Majestät in Bosnien und der Herzegowina*, HHStA, Wien No 54 Res., Interna XXXXVII/7, General Konsul Gyorgyey an Minister Aehrenthal, Mailand am 12. Mai 1910. Up: *Eine italienische Stimme über die Kaiserreise, Bosnische Post*, Nr 108, Donerstag den 13. Mai 1909., 2.

1848. u svom kraljevskom reskriptu navodio da je Habsburška dinastija prostrana kuća za narode različitih jezika. I u svom govoru od 14. maja 1869. godine je potcrtao da Habsburška kuća ima dovoljno prostora da obuhvati sve narode i sa istom pravednošću, istom ljubavlju i istim zbrinjavanjem za sreću i zaštitu njihove nacionalnosti.[36]

Vođa muslimanske inteligencije, dr. Halidbeg Hrasnica, uredniku lista *Bosnische Post* izjasnio se o putovanju cara Franje Josipa I, naglašavajući da *Muslimani predstavljaju najlojalniji elemenat u Bosni i Hercegovini i iskreno se raduju da u svojoj sredini mogu pozdraviti cara, svog legalnog vladara. Mi Muslimani nismo navikli da svoja osjećanja spontano ispoljimo, ali unutar naših srca su lojalnost i dinastička vjernost stvarno i čvrsto ukorijenjeni.*[37]

Na vijest o carevom dolasku u posjetu, u Sarajevu je bio obrazovan svečani građanski odbor sa zadatkom da posjeta protekne u najboljem redu. U tom smislu svečani odbor je trebao uputiti proglas stanovništvu grada da se on što ljepše okiti i da se osigura potpuni red i mir. Taj odbor su činili najugledniji građani Sarajeva bez obzira na konfesionalnu pripadnost, sa zadatkom da on *dade vidljiva izražaja svojim osjećajima naprama prejasnom vladaru.*[38]

Dvanaestog maja 1910. godine u Sarajevu je održana sjednica gradskog zastupstva radi priprema za doček cara. Sjednicu je otvorio dogradonačelnik Nikola Mandić, koji je naglašavao značaj tog historijskog čina, pozivajući u to ime gradsko zastupstvo da odobri potrebni kredit za doček. Gradski građevinski savjetnik J. Černy je tražio da se poprave ulice, podignu slavoluci... Gradski zastupnik Avdaga Šahinpašić je smatrao da svuda mogu štedjeti i biti škrti, ali su tu morali odstupiti od tog načela pa je zbog tog historijskog događaja trebalo prirediti što dostojniji doček. Pored toga je predložio da se kod Alipašine ćuprije podigne tribina za muslimanske žene, što je jednoglasno prihvaćeno. Gradski zastupnik Sulejmanpašić je predložio da se odobri kredit od 100.000 kruna, a ako za to bude više potrebno, da se i to naknadno odobri. Nakon prijed-

---

36 *Die Kaiserreise nach Bosnien und der Hercegovina, Bosnische Post* Nr. 108, Donerstag den 13. Mai 1909., 2.

37 *Dr. Halidbeg Hrasnica über die Kaiserreise*, ibid, Nr 109, Sarajevo, Samstag den 15. Mai 1910., 1.

38 ABH, Zemaljska vlada Sarajevo, Präs. 3.028/1910. Dopis su potpisali u ime pravoslavnih - Risto Damjanović, muslimana - Mahmudbeg Fadilpašić, katolika - Oskar pl. Somogy, te u ime jevrejske sefardske vjerske općine - predsjednik Ješua D. Salom

loga gradskog zastupnika Seida Alibega Filipovića da se ustanovi trajna uspomena na historijsku posjetu cara, te da i potomci mogu vidjeti sa kakvim su ga patriotskim osjećajima i oduševljenjem stanovnici Sarajeva dočekali, predloženo je da se o trošku gradske općine podigne dječije popravilište i jedno odmarilište za radnike *u kojemu će se umorni, bolesni i nemoćni moći besplatno odmoriti, počiniti i liječiti se.*[39]

U *Sarajevskom listu* od 16. maja 1910. godine, u rubrici *Najnoviji telegram* pod naslovom *Putovanje Njeg. Veličanstva Cara i kralja u Bosnu i Hercegovinu* navodilo se da su i berlinske novine *Norddeutsche Algemeine Zeitung* izvijestile o tom putovanju, navodeći da je to *prva posjeta ovim zemljama, otkad su pripojene Habsburškoj monarhiji.*[40] Dopisnik lista *PESTER LLOYD* je 17. maja 1910. godine objavio informaciju o organiziranju dočeka cara u Mostaru, čije je Gradsko vijeće na svojoj vanrednoj sjednici zaključilo da će u svrhu ukrašavanja grada biti odobren neograničen iznos. Pri tome se uglavnom mislilo na namjeru da se taj historijski događaj obilježi za sva vremena time što bi grad dobio električno osvjetljenje sa troškovima od oko 500.000 kruna, kao i izgradnju gradskog parnog kupatila sa troškovima od oko 60.000 kruna. Ta sjednica je završena sa velikim oduševljenjem svih prisutnih. Prema pisanju *Srpske riječi* tim povodom je bio osnovan poseban komitet SNO da se organiziraju veličanstvene pripreme da bi se na sjajan način manifestirala lojalnost srpskog stanovništva.[41]

U srijedu, 18. maja 1910. godine *Sarajevski list* nastavljao je objavljivati komentare štampe o posjeti cara Franje Josipa Sarajevu. Ovog puta je prenosio stajališta *Srpske riječi* koja je pozdravljala posjetu, tvrdeći da je *od velikog značaja ne samo za otadžbinu i naš narod, već je i izraz velikog državnog razloga, što ga potpuno shvaća i do kraja izvodi veliki um jednoga plemenitog i iskrenoga monarha.* Također, autor članka se doticao položaja srpskog naroda u Monarhiji, izražavajući nadu da će vladar *osjetiti i razumjeti tegobe koje tište našega seljaka zbog do danas neriješenog agrarnog pitanja.* U istom broju se nalazio i novinski članak o pripremama za doček cara. U rubrici *Gradske vijesti* navodila se informacija da

39 *Iz gradske općine*, *Sarajevski list*, br. 114, subota, 14. maja 1910., 3. Na posebnu pažnju naišla je odluka o podizanju dječijeg popravilišta, budući da je zabilježen veliki broj mladih koji su bili skloni zlu i prestupima. Pozdravljan je taj liberalni, humani i progresivni zaključak gradskog zastupstva koji će od mladih prestupnika načiniti korisne članove društva. (*Dječije popravilište*, *Večernji sarajevski list*, br. 117, srijeda 18. maja 1910., 2.

40 *Sarajevski list*, br. 116, ponedjeljak, 16. maja 1910., 3.

41 *PESTER LLOYD*, Nr. 117, Budapest, Mittwoch, 18. Mai 1910., 3.

je *živa želja sarajevskih građana da što sjajnije dočekaju Njeg. Veličanstvo i da Mu što izrazitije očituju njihovu odanost i zahvalnost potakla ih na pomisao da se ustroje u poseban odbor bez razlike konfesija i narodnosti i da složno porade oko toga kako će svoju želju u djelo pretvoriti.* Tu ideju su pokrenuli Risto Damjanović, dr. Halid Hrasnica, pl. Samogyi i J. D. Salom. U popodnevnim satima u Gradskoj vijećnici su održali skupštinu, na kojoj je izabran uži odbor u kojem su se nalazila po četiri predstavnika svake konfesije, a za predsjednika je izabran Risto Damjanović. Uži odbor je imao zadatak da izabere širi, u kojem bi se nalazilo po pedeset osoba svake konfesije, ukupno dvije stotine osoba.[42]

U istom broju se nalazila i informacija o pripremama za doček cara, koje su uključivale i poziv Muškog pjevačkog društva sugrađanima da učestvuju u *poklonstvenoj serenadi* kojom će pokazati *nepokolebljivu vrijednost i odano strahopočitanje.*[43] U narednom tekstu razmatran je društveni značaj gradnje Dječijeg popravilišta, kojim bi ostala trajna spomen na posjetu Nj. V. Bosni i Hercegovini ali bi se time učinilo mnogo i na zbrinjavanju mladih delinkvenata s ulice, čime bi njihov broj bio znatno smanjen.[44]

Gradsko poglavarstvo u Sarajevu je 19. maja 1910. godine izdalo proglas u kojem su se stanovnici obavještavali da će 30. maja 1910. godine u Sarajevo doći *Njegovo carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo, naš premilostivi Car i kralj Franjo Josip I. U Proglasu se dalje navodilo: Građani! Da ovaj historijski i za naše zemlje u svakom pogledu prevažni čas što svečanije i što sjajnije proslavimo, umoljavamo Vas, da Vaše kuće i zgrade što je moguće bolje bajracima, ćilimima itd. okitite i u dan priređene bakljade i opće rasvjete što veličanstvenije osvijetlite, te i ovijem vidljivim načinom Vašu neograničenu patriotsku ljubav i odanost prema našem predobrom i premilostivom vladaru iskažete. Živilo Njegovo Veličanstvo, naš premilostivi Car i kralj Franjo Josip I. Živio!* [45]

List mostarskih radikalnih Srba ponudio je caru u ime srpskog stanovništva srdačnu dobrodošlicu. Konstatirano je da *nakon više od četiri stoljeća stupa vladarska noga ponovo na tlo Bosne i Hercegovine da osvoji, ali ne našu zemlju nego naša srca.* List je naglašavao lojalnost

42 *Sarajevski list*, br. 117, srijeda 18. maja 1910., 2.

43 Ibid.

44 Ibid.

45 *Sarajevski list*, br. 118, četvrtak 19. maja 1910., 3.

bosanskohercegovačkih Srba, koji su to dokazali i u vrijeme kriza u Monarhiji. Istovremeno je i *Srpska riječ* pisala da *posjeta NJ. V. nije samo izraz velike pažnje i brige cara za našu domovinu, nego i znak državnih razloga koje će car mudro voditi do kraja. Taj karakter posjete će se oslikati u tome kako će srpski narod prihvatiti svoga vladara.*[46]

Večernji sarajevski list od petka, 20. maja 1910. godine, donosio je opsežno razmatranje dočeka cara, podstičući oduševljenje građanstva i svog stanovništva Bosne i Hercegovine, zahvaljujući caru koji se u svojim poznim godinama odvažio na jedan prilično dug i zamoran put. *U ovako izvanredno svečanoj i historičkoj prigodi, gdje vladar dolazi prvi put u sredinu zemlje i stanovništva, dužni smo da imamo na umu dva značajna momenta. Prvo, da sijedi naš Car-kralj gonjen neodoljivom ljubavlju i brigom za ove zemlje čini lično veliku žrtvu Sebi samom i monarhiji obzirom na Svoju starost, obzirom na veliku daljinu puta, na neminovno veliki duševni i tjelesni napor pri putu i pri primanju raznih poklonstava i ovacija stanovništva. Ako još uzmemo na um dalje i doba godine, kada se vrućine i kiše u nas često zamjenjuju, onda je i lična i državna žetva vladareva utoliko veća i teža. Ali, u isti mah u toliko je veća i naša dužnost, u toliko teža i naša odgovornost da neocjenimo vrijednu Previšnju osobu i zdravlje našega ljubljenog Cara i kralja.*[47]

U istom broju je naveden poziv stanovnicima Sarajeva, Odbora za dekoraciju, u kojem se preporučivalo da treba okititi kuće, ističući da su zastave, cvijeće a naročito ćilimi, najefektnija sredstva za to. U narednom članku prenosio se tekst iz mostarskog lista *Rad* pod nazivom *Car dolazi*, u kojem su se prenosila osjećanja srpskog naroda prema Nj. V. caru i kralju Franji Josipu I, koji njegovu ličnost duboko respektira i želi mu najsrdačniju dobrodošlicu, upućujući jasnu poruku: *U ovijem za našu zemlju svečanim trenucima neka miruju naše međusobne svađe i razmirice, neka se zaborave mnogobrojni sukobi i teška borba našega naroda sa predstavnicima državne vlasti, sa državnicima Austro-Ugarske monarhije. Uzvišena osoba našega Cara i kralja visoko stoji iznad toga.*[48]

Sarajevski list od 21. maja 1910. je donosio nekoliko zanimljivih izvješća o pripremama za doček Njegovog carskog i kraljevskog Veličanstva. Stranicu na kojoj su bile zvanične objave otvarao je javni poziv gradonačelnika Sarajeva Esada ef. Kulovića od 16. maja 1910. godine

46 *PESTER LLOYD*, Nr. 118, Budapest, Donnerstag, 19. Mai 1910., 3.

47 *Večernji sarajevski list*, br. 119, petak, 20. maja 1910., 1.

48 Ibid, 2.

stanovnicima Sarajeva, u kojem se navodilo da *car dolazi svima bez razlike vjere, narodnosti i staleža*, moleći građanstvo da u taj *prevažni čas... Vaše kuće i zgrade što je moguće bolje bajracima, ćilimima i.t.d. okitite i u dan priređene bakljade i opće rasvjete što veličanstvenije osvijetlite, te i ovijem vidljivim načinom Vašu neograničenu patriotsku ljubav i odanost prema našem predobrom i premilostivom vladaru iskažete. Živilo Njegovo Veličanstvo naš premilostivi Car i kralj Franjo Josip I. Živio!* [49]

U istom broju, javnost je izvještena o preduzetim dogovorima pjevačkih društava za izvođenje počasne serenade za Nj. V. Također je saopćeno da je 400 najuglednijih građana iz Bijeljine, Brčkog i Bosanskog Šamca zaključilo da iznajme jedan parobrod, te da se svečano poklone Njeg. Veličanstvu pri dolasku u Bosanski Brod.[50]

Još jedna aktivnost Gradskog zastupstva našla je svoje mjesto u tom listu, a riječ je o dijeljenju hljeba i novca gradskoj sirotinji. Tako je predviđeno da se na dan carevog dolaska 30. maja 1910, kao i na dan njegovog odlaska, 3. juna, *svakome siromahu da po pet hljebova i po jedna kruna u oba pomenuta dana.*[51] *Večernji sarajevski list* navodio je informaciju da će se, pored 400 najuglednijih građana iz Bijeljine, Brčkog i Bosanskog Šamca pokloniti i Općinsko zastupstvo u Banjoj Luci kao i veliki broj seljačkog stanovništva koje će se rasporediti duž željezničke pruge od Bosanskog Broda do Sarajeva. U tom broju navodila se informacija iz pouzdanog izvora da car ni u Sarajevu ni u Mostaru neće nikoga primiti u audijenciju, jer će njegov boravak biti ispunjen raznim protokolarnim svečanostima i prijemima. U tom broju se prenosilo pisanje časopisa *Bošnjak* o posjeti Nj. V., u kojem se naglašavalo da *od sultana Mehmeda pa do dolaska cara Franje Josipa I nije nijedna carska niti kraljevska noga stupala našom domovinom – osim što je Njegovo Veličanstvo prilikom carskog manevra 1885. godine stupilo u Brodu na bosansko zemljište.*[52]

I trgovačko-obrtnička komora je iz pijeteta prema carevom dolasku 31. maja 1910. godine odlučila da se sazove svečana sjednica na kojoj su trebali prisustvovati svi komorski članovi koji će se nakon zasjedanja pokloniti pred Nj. V. U istom broju se ponavljao proglas građanima Sarajeva koji je potpisao gradonačelnik Esad ef. Kulović.[53]

---

49 *Sarajevski list*, br. 120, subota, 21. maja 1910., 5.

50 Ibid, 3.

51 Ibid.

52 *Večernji sarajevski list*, br. 121, ponedjeljak, 23. maja 1910., 2.

53 *Sarajevski list*, br. 122, utorak 24. maja 1910., 3.

U Beču je 24. maja 1910. godine održana konferencija koja se odnosila na savjetovanje o sigurnosnim mjerama povodom carevog putovanja u Bosnu i Hercegovinu. Na sjednici su bili prisutni civilni adlatus baron Benko, baron von Pittner, dvorski savjetnik Schnack, direktor zemaljskih željeznica, šef generalštaba pukovnik Lipošćak, šef Generalštaba 15. korpusa von Boog, sekretar vlade dr. Grassl, komesar vlade i sreski predstojnik Brodnik, pukovnik žandarmerije Đuran, glavni štapski ljekar dr. Taussig i dr. Nowadt, kao voditelj zapisnika. Sjednicu je otvorio baron Benko sa informacijom da je program carevog putovanja odobren i da je svrha sastanka bilo razmatranje sigurnosnih mjera koje je trebalo poduzeti da bi putovanje prošlo bez bilo kakvih dešavanja koja bi pokvarila ukupni utisak tog svečanog događaja. Dvorski savjetnik, von Schnack, izvjestio je da će saobraćati dva voza, prvi se trebao sastojati od lokomotive, dva vagona za prtljag, jedan kao kuhinja i šest vagona za personal. Drugi voz se trebao sastojati od jedne lokomotive, salona za cara, dva vagona prve klase za personal i vagona na kraju voza.[54] U svakom vagonu trebala su se nalaziti po dva povjerljiva činovnika, a u svakom vozu po dva telefona. U dvorskom vozu trebalo je biti šest povjerljivih zanatskih radnika.

Uobičajeno nadgledanje željeznice trebalo je udvostručiti. Osim toga, trebalo je obustaviti saobraćaj teretnih vozova tri sata prije dolaska dvorskog voza. Nakon što je baron Pittner postavio pitanje putovanja novinara, zaključeno je da im se odobri jedan poseban vagon.[55] Posebna pažnja na konferenciji bila je posvećena vanrednim mjerama sigurnosti za vrijeme četiri dana boravka cara u Sarajevu. Za vrijeme carevog izleta na Ilidžu, trebalo je uvesti posebne sigurnosne mjere. U tu svrhu, trebalo je osigurati Vrelo Bosne, Kupalište Ilidža i Park, pa je dodijeljeno tri stotine pješadinaca i pedeset žandarma.[56] Za osiguranje Konaka poduzete su najviše mjere sigurnosti. Sve okolne ulice trebalo je zatvoriti za promet, a pored već angažiranih deset detektiva trebalo je doći još nekoliko njih iz Trsta.[57]

---

54 ABH, ZVS, Präs. 3.013, 1910., *Protokoll über die am 24. Mai abgehaltene Konferenz betreffend die Beratung der Sicherheits-massregeln anlässlich der Allerhöchsten Reise Seiner Majestät*, 1.

55 Ibid, 2–3.

56 Ibid, 5.

57 Ibid. *Bewachung des Allerhöchsten Quartieres*, 6. Zahvaljujući poduzetim sigurnosnim mjerama za vrijeme carevog boravka u Bosni i Hercegovini i pored masovnog okupljanja

Za vrijeme boravka cara Franje Josipa I u Bosni i Hercegovini list *Politika* je objavio samo jedan članak o tom događaju. U njemu je preneseno pisanje iz *Obzora*, nastalo na osnovu brojnih telegrama kojima se iz Sarajeva javljalo o poduzetim policijskim mjerama. Tu je navedeno da svaki pedalj željezničke pruge čuva hrvatska i bosanska žandarmerija. U Sarajevu je izdat proglas prema kome svako jamči za svog gosta. Nošenje bilo kakvog oružja je strogo zabranjeno. Oko 150 stranaca, koji se nisu mogli dovoljno legitimirati, policija je protjerala preko granice. Nekolicina ljudi, za koje su iz Pariza dobijena objašnjenja da su sumnjivi ili anarhisti, uhapšeno je. Tajna policija je znatno pojačana masom policajaca koji su iz Beča, Pešte, Praga i Trsta dovedeni u Bosnu. Navedeno je da svi telegrami iz Sarajeva podliježu strogoj policijskoj cenzuri i da policijski nadzor može biti jači od onog koji se navodi u telegramu. Po drugoj vijesti iz Sarajeva navodilo se da je u tamošnjem garnizonu a također i u mostarskom, naređena pripravnost koja će trajati sve do kraja sedmice. Za to vrijeme, vojnici u tim garnizonima, bit će pod oružjem, potpuno spremni, a slične mjere su poduzete i u drugim garnizonima.[58]

Da bi se osigurao nesmetan tok carevog putovanja i izbjegli slučajevi koji bi mogli ometati svečanosti, Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine uputila je dopis svim okružnim i sreskim organima i njihovim ekspoziturama, da u prvoj liniji u obzir dolazi njihova obaveza da ponude sve što je potrebno da se ta namjera ostvari. U dopisu se navodilo da *putovanje Njegovog k. u. k. Veličanstva u Bosnu i Hercegovinu narodu i zemlji nude presretni događaj, čijeg dalekosežnog značaja je stanovništvo, bez razlike nacionalnosti, konfesije, partijskih stavova potpuno svjesno, što pokazuju pozdravni članci u ovdašnjoj štampi, prije svega planirane svečanosti sa kojima će stanovništvo u svim mjestima kroz koje će car proći za vrijeme putovanja pokazati radosnu zahvalnost.* Od posebnih mjera sigurnosti u obzir su dolazile obaveze političkih i administrativnih organa, koje su se odnosile na propise o pasošima, kojih se trebalo *rigorozno* pridržavati. Strance, čiji putni dokumenti ne budu uredu, trebalo je uputiti izvan granica zemlje. Osobama koje dolaze iz Srbije, Rusije, Osmanskog carstva i Italije trebalo je posvetiti posebnu pažnju. Sumnjive osobe je tre-

---

stanovništva nije zabilježen niti jedan smrtni slučaj. Samo je tridesetosmogodišnji dvorski kuhar Karl Wschetecß na putovanju od Bosne do Beča umro u dvorskom vozu od srčanog udara, nakon što je personalu servirao doručak (*Ein Opfer der Hitße auf der Bosnienreise*, Reichpost, Nr 155, 7. Juni 1910., 4).

58 *Džumbus u Sarajevu*, *Politika*, Broj 227 Beograd, četvrtak 20. maja/ 3. juna 1910., 6.

balo izolirati, bez obzira na to da li su posjedovale ispravne dokumente. Trebalo je onemogućiti i svako opterećenje cara, sve se moralo provoditi sa respektom. Pojedinci, pa čak i deputacije, morali su se pravovremeno prijaviti, da bi se, tek nakon odobrenja Zemaljske vlade, mogli pojaviti na prijemu pred carem.[59]

Za vrijeme posjete cara Franje Josipa policija je uložila velike napore. Razlog za pojačane mjere sigurnosti bilo je obavještenje pariske policije da su se pred dolazak cara u Bosnu i Hercegovinu u nju uputili pripadnici više anarhističkih organizacija, što je imalo za posljedicu da je više sumnjivih osoba bilo uhapšeno. U izvještaju koji je iz Sofije grof Giskra 25. maja 1910. godine uputio ministru Aehrenthalu, tvrdilo se da su u projekat atentata navodno bili upleteni: doktor Nikola Stojanović, advokat ili advokatski pripravnik i doktor Uroš Krulj, obojica iz Mostara, te svećenik Vasilije Grđić iz Sarajeva. Jedan tehničar Arsenala u Kragujevcu i jedan Srbin, koji se navodno nalazio u Rusiji, kako se pretpostavljalo, iz Sarajeva su otputovali u Mostar i navodno se sakrili u stanu jednog od tri navedene osobe. Oni su, navodno, bili glavni članovi Slavenskog juga i u ličnoj korespondenciji s princom Đorđem. Novinar Harizanoff, koji je bio konfident i izvor informacija grofa Giskre tvrdio je da će o vlastitom trošku otputovati u Mostar i Sarajevo u narednih nekoliko dana, da bi dalje pratio tok dešavanja.[60] Policijski organi u Beogradu su uvjeravali da vlada postupa sa najvećom ozbiljnošću i marljivošću, te da će i u buduće tako postupati. Rukovodstvo policijskih organa nije naišlo ni na kakve tragove u vezi sa planovima atentata. *Ako bi se pojedinci, koji su politički ili krivopravno osumnjičeni, strogo nadgledali, onda bi se njihov odlazak spriječio i oni bi odmah bili prijavljeni.* Posebno što se tiče novinara Milanovića, koji je prema jednoj zaprimljenoj povjerljivoj dojavi poslanstva u Sofiji, otputovao u Sarajevo i Mostar s namjerom da izvrši atentat, policijske istrage su dokazale da je pomenuti, 30. maja 1910. još bio u Beogradu, te da im se nije činilo da namjerava otputovati. Policija ga je odmah počela nadgledati.

Novinar Harizanoff, urednik *Balkanske tribine* koji je carskom i kraljevskom poslanstvu u Sofiji poslao povjerljivu vijest od 22. i 26. maja

59 ABH, ZVS Präs., 2.668/1910, *Kaiserreise. Sicherheitsvorkehrungen, Landesregierung für Bosnien und die Herzegowina an alle Kreisbehörden, Bezirksämter und Exposituren,* Sarajevo, am 18. Mai 1910.

60 *Baron Giskra Telegramm*; HHStA, Wien, Interna XXXXVII/7, Sofia, 25. Mai 1910.

o bosanskohercegovačkom planiranju atentata, u suštini je bio isti kao Harizanoffov *Kambani*, koji je u prethodnoj godini misije slao jako sumnjičave dojave o navodnom okupljanju bugarskih Makedonaca u svrhu srpske propagande u Makedoniji. Ustanovljeno je da je Harizanoff bio dopisnik beogradske *Politike* iz Sofije i da je uvijek pisao na isti način gdje je napadao austrijske predstavnike u Bugarskoj. On je također često dolazio u Beograd, te je, zaključujući prema pojedinim promatranjima, ponudio srpskoj vladi svoje odano i povjerljivo služenje. Ali, u Sofiji mu nisu vjerovali, budući da je srpsko ministarstvo spoljnih poslova bilo mišljenja da je taj narodni socijalista, buntovnik i sljedbenik Sandanskog, zapravo bio provokator koji je služio kralju Ferdinandu i da su članci u *Kambani* i *Balkanskoj tribini*, koji su bili usmjereni protiv dinastije, predstavljali samo jednu masku koja je bila neophodna. Ta pretpostavka srpskog ministarstva spoljnih poslova, o čijoj povjerljivosti se još nije moglo suditi, temeljila se na izvještajima srpskog poslanstva u Sofiji, čiji su članovi, kako se moglo vidjeti iz Harizanoffove korespondencije objavljene u *Politici*, imali aktivan odnos sa tim pojedincima.[61]

Dvadeset trećeg maja 1910. godine, iz Beča u Bosanski Brod, posebnim dvorskim vozom transportirani su dvorski konji, koji su trebali biti na raspolaganju caru i njegovoj pratnji prilikom posjeta u Sarajevu i Mostaru. U posebno pripremljene vagone bilo je smješteno po dvoje kola. Transportirano je također i pet ličnih kola, devetero kola za pratnju, dvadeset i osam dvorskih konja, carevi jahaći konji i dva automobila. Narednog dana, u Bosanski Brod je trebao stići posebni dvorski voz. Tu bi se napravila višesatna pauza, a nakon toga uskotračnom prugom nastavila vožnja do Sarajeva.[62]

Iz Sarajeva je 28. maja 1910. stigla vijest da je u toku bila proba salonskih kola Bosanske zemaljske željeznice, u kojima će car putovati kroz Bosnu i Hercegovinu. Probna vožnja je protekla u najboljem redu. Salonska kola su stigla iz tvornice iz Graza, a njihovo unutrašnje uređenje izvedeno je prema nacrtu inženjera Kubicka, u stilu njemačke kasne renesanse. Kola su bila duga trinaest metara, kretala su se na četiri osovine, sa automatskim kočenjem i zračnim kočnicama te pomoćnim uređajem za kočenje, kao i električnom rasvjetom. Kada se stupi u kola, najprije se nailazilo na dva predsoblja za adutanta, sa jednim mjestom za

61 *Aktuelle Attentatspläne gegentlich der bosnischen Kaiserreise*, Belgrad, am 2. Juni 1910., HHStA, Interna XXXXVII/7, Nro 27 E.

62 *Die Kaiserreise nach Bosnien, Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr 16433, 24. Mai, 4.

spavanje i radnim stolom, a zatim na prostor za cara i to na salon u kojem su se nalazile sofa i radni stol, te jedna fotelja. Zatim se nailazilo na uređenu spavaću sobu sa jednostavnim ležajem, umivaonikom, prostorom za ličnu poslugu i konačno drugi mali prostor za električne uređaje. Kola su ukupno imala trinaest prozora postavljenih u metalne okvire. Unutrašnji zidovi svečanih salonskih kola bili su pokriveni zelenom a plafon sa bijelom svilom. Cijelo uređenje napravljeno je od orahovog drveta. Spoljašnjost kola bila je slična kao kod dvorskih, koja je car inače koristio na svojim putovanjima, samo što su imala zelene spoljne zidove, na kojima se nalazila bosanska zemaljska zastava boje zlata.[63]

Povodom predstojećeg carevog putovanja u Bosnu i Hercegovinu bilo je zabranjeno tjerati stoku na pašu pored pruge kuda će prolaziti dvorski voz. Pored toga stanovništvo je obavješteno da je u danima prolaska dvorskog voza zabranjen svaki promet na mostovima.[64]

Kompletan program carevog putovanja objavljen je u srijedu, 25. maja u *Večernjem sarajevskom listu*: Nj. V. Franjo Josip I. polazi iz Budimpešte 29. maja 1910. godine ujutro dvorskim vozom, dolazi u Bosanski Brod 30. maja u pet sati ujutro gdje će ga pozdraviti gradonačelnik. Istovrsno poklonstvo čekalo je u Doboju, Zenici, Visokom. Oko tri popodne voz dolazi u prvi paviljon kod Fabrike duhana u Sarajevu gdje će Nj. V. dočekati gradske, vojne, diplomatske i vjerske delegacije. Plan je predviđao vožnju dvorskom kočijom od Fabrike duhana do Konaka, gdje je car trebao izvršiti smotru počasne straže i proći kroz špalir Sarajevskog garnizona.

U utorak, 31. maja, raspored je predviđao poklonstvo pred carem u vladinoj palači u kojem su trebali učestvovati svi vjerski dostojanstvenici: *nadbiskup Josip Stadler sa rimokatoličkim svećenstvom, mitropolit Evgenije Letica sa pravoslavnim i reisu-l-ulema sa muslimanskim velikodostojnicima, zatim sefardska i austrougarska jevrejska opština sa rabinima, zatim protestantski župnik sa prezbiterijem. Osim toga konzuli, oficirski zbor, činovnici, načelnik Sarajeva s općinskim vijećnicima, deputacija srpsko-pravoslavnih, muslimanskih i katoličkih svjetovnjaka, trgovačka i obrtnička komora, odvjetnička komora...*[65]

---

63 *Die Reise des Monarch nach Bosnien, Agramer Zeitung*, Nr. 119, Samstag, 28. Mai 1910., 2.

64 *Zabrana paše i prelaza preko mostova, HRVATSKI DNEVNIK*, br. 120, Sarajevo, subota, 28. svibnja 1910., 3.

65 *Večernji sarajevski list*, br. 123, srijeda 25. maja 1910., 1.

Nakon poklonstva, Nj. V. je trebalo posjetiti rimokatoličku stonu crkvu, srpsko-pravoslavnu sabornu crkvu te Begovu džamiju, zatim jevrejsko-sefardski templ, te protestanstsku crkvu i Gradsku vijećnicu gdje će Nj. V. pozdraviti načelnik s gradskim zastupstvom.

U srijedu ujutro, 1. juna 1910. Nj. V. će ići na vježbalište gdje će pregledati čete, a po povratku u Konak primit će poklonstvo školske omladine.

Za naredni dan bila je planirana posjeta Pašinom brdu, a poslijepodne posebnim vozom car je trebao iz Konaka biti prevezen na Ilidžu, gdje će primiti komandanta lječilišta *Bijeli krst* i direktora lječilišta. Nakon toga će uslijediti vožnja prema Vrelu Bosne, odakle će poslije kratkog boravka krenuti natrag u Konak u šest sati popodne.

U petak ujutro, 3. juna 1910. godine sa željezničke stanice kod Fabrike duhana krenut će voz u šest sati za Mostar. Tri sata po polasku voz stiže u Konjic gdje će dužnosnici grada odati počast Nj. V. Isti prijem imat će i u Jablanici, a u 12 sati i 9 min. car stiže u Mostar, gdje će ga, na željezničkoj stanici, pozdraviti predstavnici vrhovne zemaljske i autonomne vjerske vlasti. Po dolasku u hotel *Narentu*, Nj. V. će primiti na poklon svećenstvo, oficirski zbor, načelnika s gradskim vijećnicima. Poslije ručka predviđena je vožnja u dvorskoj kočiji po gradu i posjeta Starom mostu te Vrelu Radobolje a zatim će kočija biti upućena na gradski kolodvor gdje će car biti ispraćen u šest sati predvečer.

U subotu, 4. juna u 9 sati i pet minuta planirano je da car stigne u Bosanski Brod, pređe iz posebnog voza Bosanskohercegovačkih željeznica u posebni dvorski voz. Navečer istoga dana car je trebao da stigne u Beč, a potom i u dvorac Schönbrunn.[66] Narednog dana novine su donosile objavu vladinog povjerenika za grad Sarajevo Brodnika, o sigurnosno - policijskim mjerama koje je bilo neophodno poduzeti prilikom dočeka cara Franje Josipa I:

- Zabranjen je boravak na krovovima, sjedenje na prozorima, ili ogradama na balkonima, stajanje ili sjedenje na ogradi ćuprija i sl.
- Na otvorene ulične prozore nije se smjelo postaviti cvijeće u vazama ili drugim posudama.
- Morali su se dobro pričvrstiti otvoreni prozori, žaluzine i sl.

66 Ibid, 2. *Raspored puta Njeg. C. i kr. Apostol. Veličanstva u Bosnu i Hercegovinu*, *HRVATSKI DNEVNIK*, br. 120, Sarajevo, subota 28. svibnja 1910., 1.

- Na balkonima je smjelo da se nalazi samo onoliko osoba da to ne predstavlja preveliki teret.
- Nije bilo dozvoljeno postavljanje stolova, stolica, klupa, sanduka i sličnog na javnim ili neograđenim privatnim zemljištima.
- Bilo je zabranjeno penjati se na drveće ili stubove.
- Svi suncobrani morali su biti uvučeni u dućane.
- Sa javnih puteva i mjesta morali su biti uklonjeni svi predmeti koji su ometali javni promet, kao što je to građevinski materijal, sanduci, bačve ili kamenje i tome slično.
- Strogo je zabranjeno bacanje cvijeća, predavanje molbi i sl.
- Gledaoci su na ulicama smjeli stajati samo na trotoarima, dok je vozni dio morao biti prazan. Samo su osobe koje prave špalir i redari mogli stajati uzduž trotoara.
- Dana 30. maja, za vrijeme od 2 sata do 4 sata i 30 minuta popodne i zatim 3. juna od 5 sati ujutro smiju stajati na trotoaru na Appelovoj obali uzduž Miljacke samo ženske osobe. Ovo je određeno zato da mogu zauzeti mjesto na Appelovoj obali i muslimanske žene – ako žele.
- Prodiranje kroz špalir ili guranje protiv istog bilo je zabranjeno.
- Barjaci i ostali nakit kuća morali su se dobro i sigurno učvrstiti, da ne smetaju električnim i telefonskim žicama.
- Kada car prođe gledaoci nisu smjeli odmah izaći na ulicu nego tek onda kada se špalir ukloni trebali su se razići sporednim ulicama.
- Špalir je trebalo postaviti najkasnije jedan sat prije prolaska cara, a i promatrači su u isto vrijeme trebali zauzeti svoje mjesto. Zbog značaja samog čina dočeka i boravka cara u glavnom gradu Sarajevu, apeliralo se na sve stanovnike da daju svoj doprinos poštivajući direktive i naloge oblasnih organa kao i mjere koje je propisao građanski svečani odbor za doček.[67]

U istom broju je bilo oglašeno da je u sarajevskim knjižarama moguće kupiti knjižicu džepnog formata o rasporedu puta Nj. V. u Bosnu i Hercegovinu. I telegrafska služba je objavila da će njihova centrala kao i glavna telegrafska stanica raditi od 29. maja do 4. juna 1910. godine bez

67 *Sigurnosno-policajne mjere*, ibid, 2.

prestanka. Osim toga, za vrijeme boravka Njegova Veličanstva u Sarajevu i Mostaru trebalo je uspostaviti dvorski poštanski i telegrafski ured.[68]

Direktor dvorskog ceremonijala Repaleck, u pratnji dvorskog komesara Mietza 25. maja 1910. godine uputio se u Sarajevo, gdje je trebalo poduzeti sve potrebne pripreme za predviđene prijeme za vrijeme boravka cara u Bosni i Hercegovini.[69]

Večernji sarajevski list od petka, 27. maja 1910. godine, donosio je i puni raspored pratnje Nj. V. na putu u Bosnu i Hercegovinu. Punim imenom i prezimenom te zvanjem navedeni su svi pratioci cara Franje Josipa na putu od Budimpešte do Sarajeva i Mostara te natrag. Spisak je bio širok i obuhvatao je nekoliko ađutanata, dvorskog kancelara, ministra spoljnjih poslova, ministra finansija, ministra-predsjednika, do osobnog carevog ljekara i dvorskog putnog blagajnika. U dvorskom zasebnom vozu i od Budimpešte do Bosanskog Broda i u zasebnom vozu i bosanskohercegovačkih željeznica od Bosanskog Broda do Sarajeva putovali su: korvetni kapetan careva vojne kancelarije Priza, dvorski sekretar kabinetske kancelarije Nj. V. Urpani, dvorski koncipista dvorske kancelarije Nj. V. Kirigin, sekretar vojne kancelarije Nj. V. Fischer, ekspeditor generalne ađutanture Nj. V. Repolouska, dva pratioca c. i kr. ministra spoljnih poslova, po jedan pratilac c. i k. Ratnog ministra – predsjednika i kraljevsko-ugarskog ministra-predsjednika.

U zasebnom dvorskom vozu II od Budimpešte do Bosanskog Broda i u zasebnom vozu II bosanskohercegovačkih zemaljskih željeznica od Bosanskog Broda do Sarajeva su putovali: prvi veliki dvorjanin Nj. V. Knez Montenuovo, generalni ađutant Nj. V. general konjice grof Paar, generalni ađutant Nj. V. general pješadije baron Bolfras, kabinetski direktor Nj. V. Baron Schiessel, krilni ađutant Nj. V. grof Manzano, krilni ađutant Nj. V. major grof Hoyos, tjelesni ljekar Nj. V. Generalštabni ljekar dr. Kerzl, krilni ađutant Nj. V. potpukovnik Margutti te dvorski putni blagajnik, dvorski blagajni kontrolor baron Huberl. U istom vozu putuju ministri: ministar spoljnih poslova grof Aehrenthal, ratni ministar, general pješadije baron Schönaich, zajednički ministar finansija baron Burián te k. k. ministar-predsjednik baron Bienerth i kraljevski ugarski ministar-predsjednik grof Khuen-Héderváry.

---

68 Ibid, 3.

69 *Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr. 16436, Wien, Freitag 27. Mai 1910., 4.

Gotovo isti raspored predviđen je prilikom povratka dvorskog voza u Beč. Jedino zajednički ministar finansija baron Burián neće putovati do Bosanskog Broda, nego će po povratku iz Mostara ostati u Sarajevu.[70]

U rubrici *Gradske novosti* nalazila se informacija da su novinari svjetskih listova najavili svoj dolazak u Sarajevo, odakle će izvještavati o dočeku Nj. V. u Bosni i Hercegovini. Zanimljivo je da su cijene stanova i kočija već bile utvrđene, tj. *pogođene. Mnogi su već pristali, da, za vrijeme svečanosti plaćaju za sobu dnevno 25 kruna, a za jedan sat vožnje u kočijama 40.*[71]

Općine sjeveroistočne Bosne – Tuzla, Bijeljina, Brčko, kao i općine Prijedor, Krupa i Foča – molile su za odobrenje da se poklone caru za vrijeme boravka u Sarajevu. Budući da je program već bio definitivno ustanovljen, dozvoljeno je da se poklone za vrijeme careve posjete između Bosanskog Broda i Sarajeva. Općina Tuzla je, povodom dolaska cara u Bosnu i Hercegovinu, odabrala jedan veći prostor i odobrila iznos od 60.000 kruna, na kojem je u znak sjećanja na dolazak cara trebalo izgraditi zanatsku školu, koja će nositi njegovo ime.[72]

U štampi su širene vijesti u kojima se navodilo da je nakon trideset godina okrunjeno nastojanje da se prošire suverena prava na Bosnu i Hercegovinu, što je pojačalo želju da se u znak zahvalnosti podigne u Sarajevu jedan spomenik caru Franji Josipu I te je u tu svrhu pokrenuta inicijativa da se osnuje društvo za njegovo podizanje. Poziv je naišao na značajnu pažnju te su u tu svrhu mnoge općine počele uplaćivati novčane iznose. Posjeta cara je, također, bila povod i za uspostavu niza kulturnih i humanitarnih ustanova u zemlji.[73]

List *Neue Freie Presse* je 28. maja 1910. godine pisao da je odluka cara da posjeti Bosnu i Hercegovinu, osim ličnog, imala i snažan politički karakter. Putovanje je trebalo među stanovništvom Bosne i Hercegovine, pobuditi uvjerenje da će na isti način biti tretirani kao i svi drugi pripadnici Monarhije. Bosansko putovanje cara također će imati snažno djelovanje prema vani; ono će još jednom potvrditi da je aneksija gotova činjenica, te da se car u Sarajevu i Mostaru osjeća jednako kao i u drugim dijelovima Monarhije. Car dolazi u momentu u kojem

70 *Raspored pratnje na Previšnjem putu Njeg. Veličanstva u Bosnu i Hercegovinu, Večernji sarajevski list*, Br. 125, petak 27. maja 1910., 1.

71 *Večernji sarajevski list*, br. 125, 27. maja 1910., 2.

72 *Die Königsreise nach Bosnien, PESTER LLOYD*, Nr. 124, Donnerstag, 26. Mai 1910., 4.

73 *Ein Denkmal des Königs*, ibid, Nr. 127, Sonntag, 29. Mai 1910., 4.

Careva radna i spavaća soba u Konaku

su izabrani saborski predstavnici Bosne i Hercegovine. Sa carem će se pojaviti cijeli upravni aparat carstva. Pojavit će se i ministar Aehrenthal, koji je aneksiju Bosne i Hercegovine diplomatski koncipirao i proveo sa puno uspjeha.[74]

U Sarajevu su pripreme za doček cara uveliko tekle, tako da je kod Fabrike duhana već bio podignut slavoluk, pred srpskom pravoslavnom crkvom napravljen je baldahin, dok su se uređivale i druge bogomolje - katolička crkva, jevrejska sinagoga i Begova džamija.

Dva dana pred carevu posjetu *Sarajevski list* je donio kompletne podatke o smještaju, pratnji, itinereru, te o protokolarnim obavezama cara Franje Josipa I. Pored toga, objavljene su informacije o tome koje su radnje poduzete na pripremama za doček, šta su građanski odbori svih konfesija uradili na polju ustanovljavanja javnog reda i mira te međusobne saradnje. U članku *Previšnje ukonačište Njeg. Veličanstva* opisivalo se mjesto gdje će spavati car, tačan izgled spavaće sobe, sobe za rad te ostalih prostorija u Konaku. Za spavaću sobu između ostalog se navodilo da se ona nalazi na I spratu na sjevernom uglu Konaka; plafon je bio obojen u bijelo a zidovi su obloženi cvjetnim tapetama svijetle boje. Postelja je bila jednostavna od gvožđa, zagasite boje, sa čeličnom matricom, na kojoj je bio obični dušek, napunjen konjskom dlakom, kao i jastuci. To je bila careva postelja sa manevara, slična običnoj vojničkoj postelji. Na zidu kod postelje visila je slika sa krunicom. Uz postelju se nalazio noćni ormarić sa električnom lampom, a uz nju srebreni poslužavnik sa običnom bocom za vodu i jednom čašom. Tri prozora u sobi bila su ukrašena bijelim svilenim zavjesama.[75] U članku se navodilo i to da će se u carevoj pratnji naći dvije stotine dvorskih namještenika od kojih je bilo dvadeset gardista tjelesne garde konjičkih eskadrona, te dvadeset i šest osoba tjelesne pješadijske garde. Javnost je izvještena i o tome da će caru biti na raspolaganju dvadeset i četiri jahaća konja najplemenitije pasmine i trideset i dva kolska konja, a među kočijama dvije su bile paradne, jedna dvorska i osam kočija za svitu. Novinska vijest na drugoj strani *Sarajevskog lista* potvrđivala je da su se konstituirali građanski odbori za doček cara. Riječ je o odborima Srba, Muslimana, Hrvata i Jevreja koji su izabrali svoje predsjednike i održali svoje inauguralne sjednice.[76]

---

74 *Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr. 16437, Wien, Samstag, den 28. Mai 1910., 1.

75 *Sarajevski list*, br. 126, subota, 28. maja 1910., 1.

76 Ibid, 2. U prostorijama srpsko-pravoslavne crkvene opštine pod predsjedanjem Riste

Nakon toga slijedio je vrlo detaljan izvještaj o atmosferi u gradu pred sami doček, o postavci sjedala za publiku, te kićenju Appelove obale, Careve ćuprije, Sefardskog hrama i Begove džamije, na čijim je ulaznim slavolucima *sa svake strane pozlaćenim slovima stavljen turski pozdrav arapskom jazijom pisan glaseći: Čok jaša ševket Imperator emir mirindži Franc Žozef hazret leri!* (Mnogo živio omiljeli Car vladar Franjo Josip I Veliki).[77]

Dva dana pred dolazak cara užurbano se radilo da se na vrijeme sve dovrši. Zidari i tesari su živo radili na uspostavi tribina i dekoracija. Podignute su trijumfalne kapije koje su pokazivale osobenost Bosne. Na obali Miljacke radili su električari na pripremi iluminacija. U blizini Konaka, gdje će biti smješten car radovi su gotovo bili završeni. Ukrašen je vrt pred Konakom, a stepenište je pokriveno tepisima. Zahvaljujući generalu Varešaninu koji je na raspolaganje stavio stvari iz svoje zbirke napravljen je interijer koji će odgovoriti na jednostavne zahtjeve cara. [78]

U istom broju još su ispisane stanice za spasavanje za vrijeme boravka Njegova Veličanstva. Navedeno je pet stanica u kojima će ordinirati po jedan civilini liječnik, po jedan sanitetski podoficir i po četiri sanitetska vojnika. Na svakoj stanici je trebala biti istaknuta bijela zastava s crvenim krstom. Dva dana pred carev dolazak, radilo se ogromnom snagom da bi sve bilo završeno na vrijeme. Hiljade i hiljade barjaka i barjačića su lepršali nad krovovima kuća, nad tornjevima crkava i džamija. Svaka kuća je bila okićena svježim zelenilom, ukrašena grbovima, slikama, zastavicama, ćilimima. Svuda se moglo opaziti da je svaki Sarajlija shvatio značaj tog vanrednog događaja u historiji njihovog grada, nastojeći da sa svoje strane što više doprinesu svečanom dočeku. Dolazeći sa kolodvora prekrasnu sliku je pružao prostor oko Fabrike

---

Hadži Damjanovića konstituiran je Odbor za doček cara, izabrane su osobe za držanje reda te je zaključeno *da se Odbor stavi u sporazum sa ostalim konfesijama*. Od strane sarajevskih Muslimana konstituiran je Odbor za doček cara, u kojem su se nalazili predsjednik Mahmudbeg Fadilpašić, te članovi Ahmedaga Henda, Mustajbeg Halilbašić i Mustajbeg Mutevelić. Sarajevski Hrvati konstituirali su Odbor pod predsjedanjem direktora Union banke, Oskara Samogya. U Odboru su se nalazili i predstavnici hrvatskih organizacija, dogradonačelnik dr. Nikola Mandić i građevni savjetnik Vancaš. Na poziv predsjednika sefardske bogoštovne općine Jošua D. Salom konstituiran je Odbor za doček cara, sa zadatkom da se što prije dogovori sa drugim konfesijama o zajedničkom radu.

77 *Sarajevski list*, br. 126, 28. maja 1910., 3; *Sarajevo vor dem Kaiserbesuch*, *Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr. 16439, Wien, Montag 30. Mai 2.

78 Ibid.

duhana i Marijinog dvora. Sav okolni prostor bio je bogato iskićen zastavama na dva drška sa pozlaćenim vrhovima sa carskim inicijalima, okićena zelenilom. Poseban utisak davale su dvije kapije na Hisetima, načinjene od drveta i presvučene platnom. Glavna kapija, između hotela *Continental* i Marijinog dvora bila je pokrivena crijepom, a nad njenim srednjim prolazom šarenila se ornamentika u bijelim, crvenim i plavim bojama dajući utisak kao da je isklesana u kamenu, što se moglo vidjeti na starim bosanskim gradskim kapijama i kulama. Okolni prostor bio je ispunjen tribinama za gledaoce, čija su sjedala bila presvučena tankom crvenom i žutom čohom. Poseban utisak odavao je prijemni paviljon, otvoren sa tri strane, bogato iskićen orijentalnim motivima; nakon dolaska tu je prvo trebalo pozdraviti cara.

U Mustajbegovoj ulici, sa obje strane bile su podignute tribine za gledaoce, presvučene tankom žutom i crvenom čohom, ukrašene brojnim zastavama. Stare ograde su bile prekrivene čohom i zelenilom.[79] Lijep pogled se pružao uz Appelovu obalu, koja je uređena kao *Via triumphalis*, u kojoj se nalazio nepregledan niz barjaka i barjačića. Na Cirkusovom trgu podignute su tribine za muslimanske žene, pokrivene tankom čohom i postavljeni su mušepci. Na Appelovoj obali pored svakog električnog stuba podignut je i jedan crveni s pozlaćenim vrhom, te su oba spojena nizom barjaka i barjačića, a na sredini svakog drugog stuba nalazila se lijepo dekorirana limena košara sa svježim cvijećem. Na Gradsku vijećnicu, koja je bila nanovo obojena, nije stavljena posebna dekoracija, osim što je bila postavljena noćna električna rasvjeta na balkonu, kao i šest metara dugi barjaci.[80] Zgrade Zemaljske vlade bile su svečano okićene, a posebno glavna zgrada, u kojoj je car trebao primiti poklonstvene deputacije. Tu je posebna pažnja bila posvećena glavnom ulazu. Počevši od krova pa do zemlje sve je bilo pokriveno zelenilom i bogatim draperijama. Prozori su bili ukrašeni zelenilom isprepletenim crveno-žutim vrpcama, a nad svakim se nalazio zeleni vijenac. Na lijevom i desnom uglu glavne zgrade bio je postavljen po jedan pilon, izrađen u obliku tornjića. Gornji i donji dio su bili presvučeni crvenom i žutom čohom, dok je sredina jednoga bila išarana u carskim a druga u ugarskim bojama; na

79 *Svečano iskićenje Sarajeva*, *Sarajevski list*, br. 127, ponedjeljak, 30. maja 1910., 5; *Die Vorbereitungen in Sarajewo*, *Wiener Sonn - und Montags - Zeitung*, Nr. 22, 30. Mai, 1910., 5. U istom listu objavljeno je da su *u Sarajevu kružile informacije da će Bosna i Hercegovina biti proglašena Kraljevinom.*

80 *Sarajevski list*, ibid.

svakoj strani nešto ispod sredine je bio postavljen pozlaćen bosanski grb. Na vrhu svakog tornjića se blistala zlatna jabuka, na kojoj je raširenih krila sjedio orao, noseći carsku zlatnu krunu. Palača Zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu ukrašena je posebno za dan i posebno za noć. Na pročelju, nad ulazom u zgradu, stavljen je ukras u obliku lovorovog vijenca, a njegovi listići i konture su bili ispunjeni električnim sijalicama. U njegovoj sredini su se nalazili carski inicijali, a nad njima u visini sa ukrašenim kubetom na krovu je bila izrađena carska kruna, te su inicijali okruženi lovorovim vijencem sa postavljenom carskom krunom trebali zasjati u električnom svjetlu.[81]

Palača u kojoj se nalazila Hrvatska centralna banka bila je ukrašena hrvatskim narodnim bojama i grbovima. U sredini nad krovom raširio je krila dvoglavi orao sa carskom krunom a pod njim se nalazio veliki natpis *Viribus Unitis*. Ispod dvoglavog orla nalazio se hrvatski grb, a lijevo i desno dalmatinski i slavonski, bogato ukrašeni carskim i hrvatskim zastavama.

Sarajevski obrtnici preuzeli su težak zadatak da u vrlo kratkom periodu obave radove za doček i ukrašavanje. Glavne kapije na Hisetima izradila je tvrtka Buttazzoni i Venturini, te Horvath i Scheidig, slikarske radove i nacrt izveo je prof. Ferdinand Velc, a dekorativne poslove tapetar Hofeneder. Tribine su izradili građevinski poduzetnici Jungwirth, Schnaubelt, stolari Tabory, Vekić, te tapetari Tonolli i Kabiljo. Poslove uređenja puta Appelovom obalom izveli su: tesarske poslove građevinsko preduzeće Jungwirth, dekoracije limar Ivan Kasparek i tapetar Hofeneder, a cvijeće je osigurala tvrtka Schwarzl. Pilone i završne flambole izradilo je građevinsko preduzeće Schnaubelt.[82]

Za svečani doček cara posebno se pripremala Baščaršija. U svim ulicama oko Begove džamije, od Predimareta do Baščaršije, kitili su se dućani zelenilom, šarenim lampionima, papirnim ukrasima svih boja, islamskim zastavicama zelene boje, ćilimima i raznim nakitom. Preko ulice su bili razvučeni tanki telovi, a na njima je visilo mnoštvo zastavica svih boja. Tako je Ferhadija ulica, od Predimareta prema Crkvenom trgu, bila sva pokrivena tim ukrasima.

Posebno je uspjelo ukrašavanje saborne srpsko-pravoslavne crkve. Na ulazu u predvorje bio je postavljen baldahin, sa zelenom kupolom, na

81 Ibid.

82 Ibid.

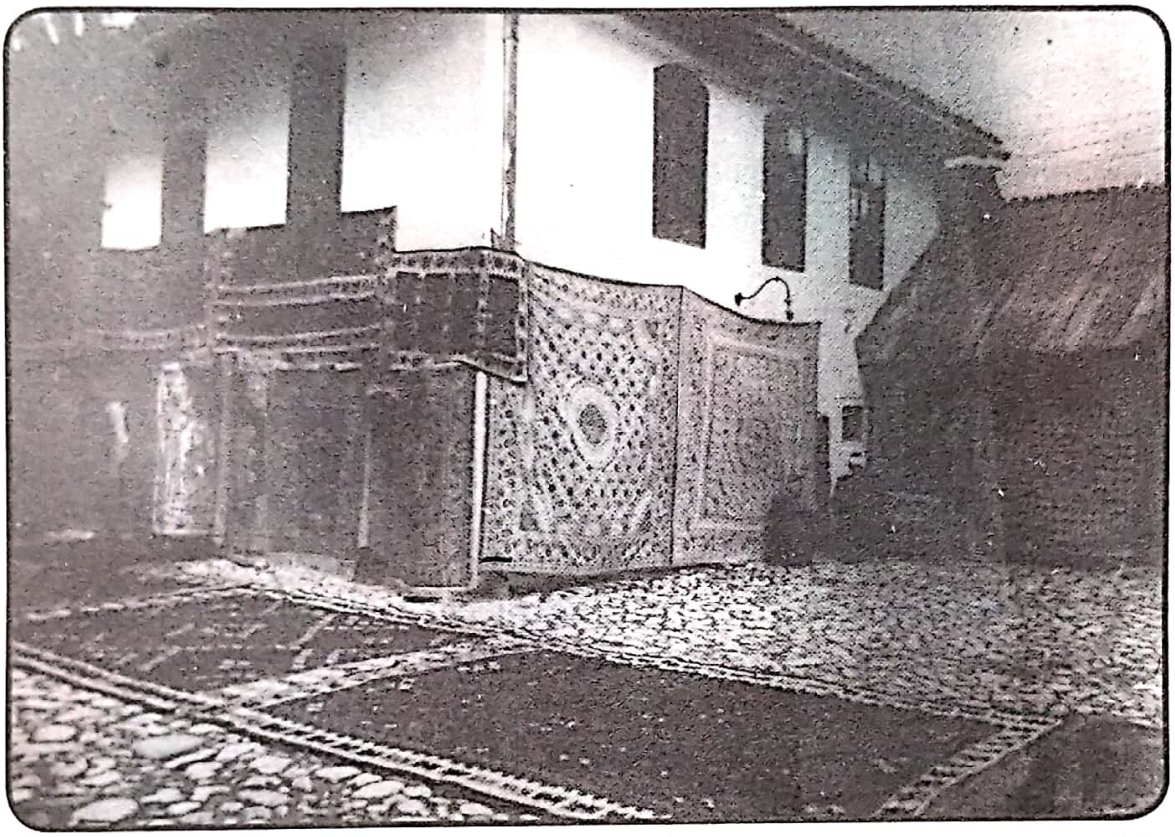

Kuće i zgrade na Baščaršiji obučene u bosanske ćilime

Umjetnički atelje na Baščaršiji. Pripreme za doček cara.

čijem se vrhu nalazila carska zastava. Nad cijelom željeznom crkvenom ogradom bio je podignut istesani krović, obojen tamnocrvenom i tamnoružičastom bojom, pokriven zelenilom. Duž njegove lijeve polovine bio je podignut ogroman natpis, pisan ćirilicom *Dobro nam došli*. U crkvi je podignuto prijestolje, od čohe zagasito crvene boje, a na vrhu se nalazila carska kruna. Do njega su vodile stepenice, te se na gornjoj stepenici u skladno izrađenoj rezbariji nalazio pozlaćen prijestoni stol. Na podnožju prijestolja u sva četiri ugla stajali su pozlaćeni stalci sa ukrasnim cvijećem. Pred crkvenom ogradom bili su poredani vještački borići, sa okruglim vrhovima od borovine, a stabljike i stolovi bili su obojeni u bijelo i ružičasto, pa je na taj način u stilizaciji sve izvedeno harmonično.[83]

Sarajevski list je zabilježio da je od subote poslijepodne u gradu nastala posebna živost. Mnogobrojni građani kretali su se gradom, naročito Appelovom obalom i ulicom Franje Josipa, razgledajući okićene ulice i dekoracije. Na njihovim licima vidjelo se da za Sarajevo dolaze svečani dani. Pred jevrejskim hramom okupila se skupina građana, zadovoljna da je on svečano iskićen. Malo dalje, pred Begovom džamijom okupili su se brojni Muslimani, koji su ulazili i izlazili kroz dvorište, razgledajući i komentirajući dekoracije. Sa zadovoljstvom su promatrali slavoluk pred glavnim ulazom, na kojem je bio zlatnim slovima ispisan pozdrav caru.[84]

U uvodnom članku objavljenom u listu *Neue Freie Presse* 28. maja ukazano je na značaj carevog putovanja u Bosnu i Hercegovinu, tvrdeći da je od reformne note ministra Andrássyja pa do tada, politika Monarhije predstavljala kariku po kariku lanca napretka, koji je potvrđivalo putovanje cara koje označava završetak najvažnije faze austrougarske istočne politike. U predstojećem putovanju cara Franje Josipa u Bosnu i Hercegovinu nije viđen samo lični karakter, nego i jak politički. Putovanje je trebalo među stanovništvom Bosne i Hercegovine pobuditi uvjerenje da će ih car tretirati kao i ostale pripadnike Monarhije. Posjeta cara ocijenjena je kao manifestacija od velikog značaja i ona će pokazati da u svojoj domovini mogu naći sve što je potrebno za njihov kulturni, privredni i politički napredak. Predviđalo se da će putovanje cara i u Evropi imati jakog djelovanja. Još jednom je trebalo potvrditi da je aneksija svršena činjenica i da car u Sarajevu i Mostaru osjeća da je u

83 Ibid.

84 Ibid.

Carstvu, kao i kada je u Beču, Budimpešti ili bilo kojem drugom gradu Monarhije. Ukazano je i na značaj koji se tom činu pridavao u Monarhiji. Sa carem je putovao cijeli upravni aparat Monarhije, što je samo potvrđivalo značaj tog događaja.[85]

U razmatranju carevog putovanja u Bosnu i Hercegovinu *Fremdenblatt* je navodio da putovanje cara pojačava neraskidivu vezu novih zemalja sa starim Carstvom. Završetak razvoja koji je počeo 1878. godine i okončan aneksijom Bosne i Hercegovine, sada je i zvanično trebao dobiti svoj pečat.[86] Osvrćući se na pisanje *Fremdenblatta* o putovanju cara Franje Josipa u Bosnu i Hercegovinu, list *Sabah* pisao je da se Osmanlije više ne brinu za bosansko pitanje, koje se ubraja u prošlost, nego gledaju u budućnost, kad će balkanska politika postati za Osmansko carstvo povoljna i onda bosanske uspomene osmanske politike neće biti spriječene da se po tome ravnaju.[87] *Morning Post* iz Londona pisao je da će se putovanje cara, koga posvuda u najvećoj mjeri poštuju, dojmiti stanovništva Bosne i Hercegovine mnogo više, nego uspostavljeni Bosanski sabor. Sve što je poduzeto u vezi sa uvođenjem novoga režima, činilo se da je bilo mudro proračunato, kako bi stanovništvo bilo zadovoljno sa svojim položajem u Monarhiji. Tvrdilo se da će *čuvstva lojalnosti u stanovništvu za vladarski dom znatno porasti, te da će nedavno anektirane zemlje znatno ojačati snagu Monarhije.*[88] List *Daily mail* je pišući o carevom putovanju u Bosnu i Hercegovinu navodio da činjenica, da car može poći na takav put, jeste jasni dokaz za ličnu popularnost monarha, koji je zadobio ljubav svojih podanika, a imao je poštivanje i pouzdanje svih zemalja Evrope, te će to putovanje carevu popularnost još znatno povećati.[89]

Londonski *Times* se u jednom dužem članku bavio carevim putovanjem u Bosnu i Hercegovinu, zaključujući da caru kao i njegovim podanicima treba jednako čestitati na svršenom, više od tridesetogodišnjem ozbiljnom i uspješnom radu u anektiranim provincijama i tom posjetu

85 *Neue Freie Presse*, Wien, Morgenblatt, Nr 16437, Samstag, den 28. Mai 1910., 1–2.

86 *Politischer Tagesbericht*, *Vorarlberger Volksblatt*, Nr. 121, 45. Jahrgang, Bregenz, Mittwoch, den 1. Juni 1910., 1.

87 *Leitartikel der Sabah betreffend Reise Seiner k. u. k. Majestät nach Bosnien und Herzegowina*, HHStA, Wien No 54 Res., Interna XXXXVII/7, Markgraf Pallavicini an Minister Aehrenthal, Constantinopel, den 1. Juni 1910.

88 *Sarajevski list*, br. 127, ponedjeljak 30. maja 1910., 5.

89 Ibid.

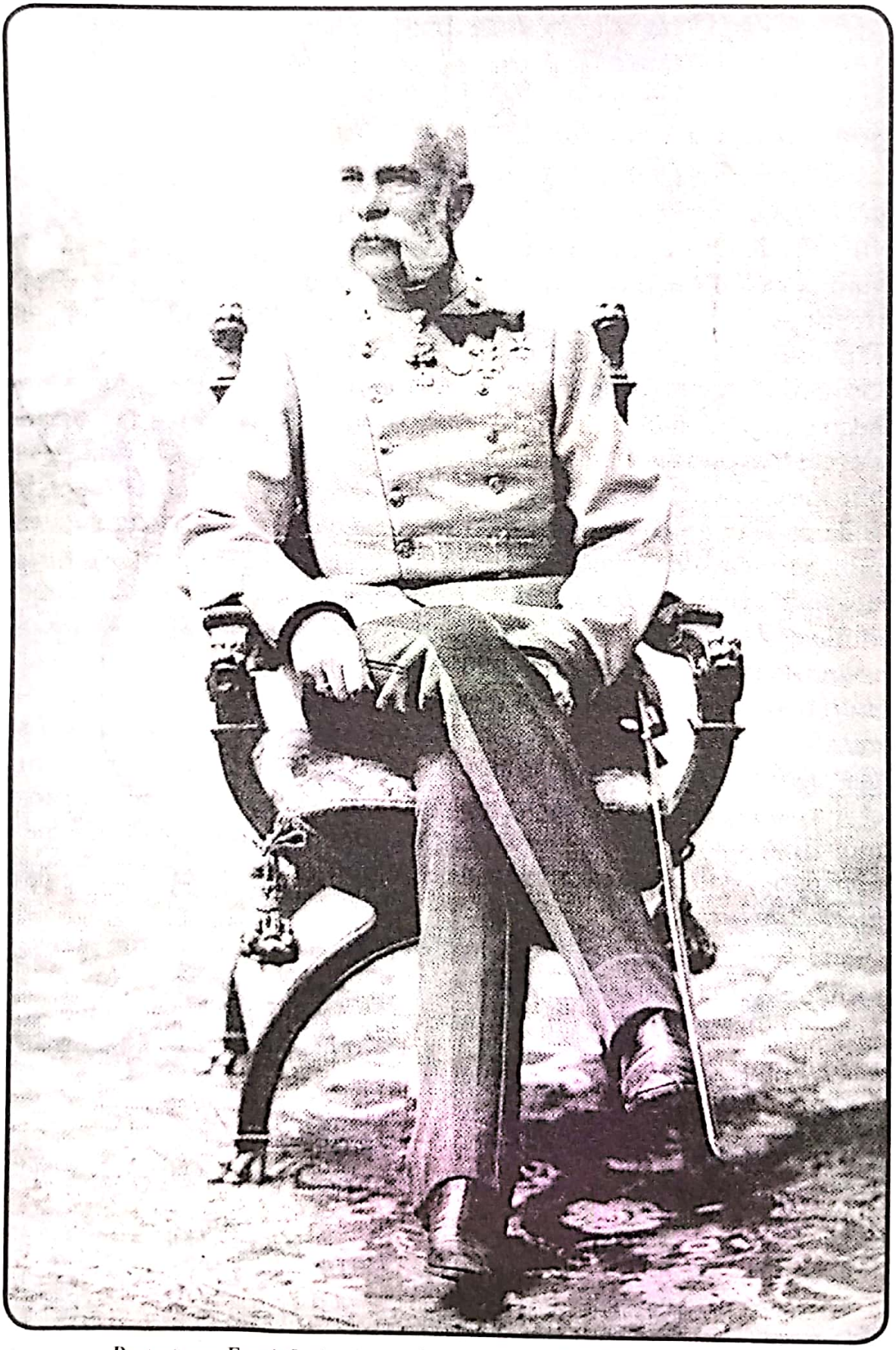

Portret cara Franje Josipa I na naslovnici Sarajevskog lista 30. maja 1910.

kojim je okrunjen period neprestanog napornog rada i slavne djelatnosti za zapadnu civilizaciju.[90] List *Daily Chronicle* je također detaljno razmatrao carevo putovanje u Bosnu, želeći mu u njoj svaki uspjeh. Pariski *Gaulois* ukazivao je na divljenja vrijednu hrabrost vladara, koji je unatoč svojih osamdeset godina poduzimao taj težak put, što je bilo i najbolji dokaz ličnog žrtvovanja u korist političkih potreba.[91]

Na dan carevog dolaska u Bosnu i Hercegovinu, *Večernji sarajevski list* je tom historijskom događaju posvetio posebnu pažnju. Preko cijele naslovne strane bio je odštampan portret cara. Na narednoj stranici u znak dobrodošlice i naglašavanja značaja carevog boravka u Bosni i Hercegovini, između ostalog, bilo je zapisano:

Neka je blagosloven onaj uzvišeni čas, kada se u Tebi, care oslobodioče i mirotvorče, začela zanosna misao, da pohodiš ove zemlje, da dođeš u goste Svojoj najmlađoj djeci, da ih pozdraviš carskom miloštom da primiš od njih sinovlje poklone ljubavi! Neka je u najbolji čas nastupio onaj historički trenutak, kada Tvoja noga kroči na ovo tle, koji su tvoji uzvišeni podvizi poravnali, uzorali i srećnim sjemenom posijali da s roda na rod niče cvijeće zadovoljstva i blagostanja... Sarajevo slavi danas svoj najuzvišeniji dan u svojemu preporodu, jer poslije nekoliko vijekova dočekuje i prima svoga oca, svoga vladara, svoga Cara i Gospodara na svoja njedra pa mu pruža najtopliju dobrodošlicu: puno srce ljubavi i sinovlje privrženosti, punu poštu od onoga neizmjernog slavlja, sa kojim sva carevina i kraljevina naša, sa kojim vaskoliki svijet slavi i hvali velikoga Cara - kralja Franja Josipa I i slavopoji mu slavu i hvalu do neba. Od časa prvoga habera o posjeti vladarevoj zadrhtalo je Sarajevo od one mile groznice, oduševljenja i uzbuđenja sa toliko počasti i radosti a što se danas viđeva na spoljašnjem licu glavnoga grada zemlje, to je samo slabi odraz onih milina, koje se rasplinjuju u srcima svijeh nas pri pomisli ove iznenadne sreće i radosti... Od svega srca i dubine duše kličemo Ti urnebesno: Dobro nam došao![92] List *Srpska riječ* je na naslovnoj strani objavio članak pod naslovom *Dobro nam došao!*, zaključujući: *Njegovo Veličanstvo car i kralj Franjo Josip I naš uzvišeni vladar dolazi danas u našu sredinu. Dugi i zamorni put nije mogao odvratiti starca vladara od namjere, da svojom visokom posjetom dade vidna izraza ljubavi i očinskoga staranja za ovaj naš napaćeni na-*

90 *Brzojavne vijesti Hrvatskog Dnevnika, HRVATSKI DNEVNIK*, br. 122, Sarajevo, subota 1. lipnja 1910., 5.

91 Ibid.

92 Ibid, 2.

rod. Ta ukazana ljubav i očinska briga odjeknula je u srcima svih Srba u našoj domovini, a duboka i podanička odanost manifestovala se je i manifestovaće se u srdačnom, sjajnom i oduševljenom dočeku kako glavnoga grada Sarajeva tako i svih mjesta kuda Njegovo Veličanstvo bude prolazilo i dokazaće visokoj posjeti zalogu za sretniju budućnost... Današnji radosni dan smatramo velikim događajem, koji će dugo ostati u uspomeni kod srpskog naroda, jer će on sretan i zadovoljan, ekonomski i kulturno napredan, moći uvijek biti čvrst oslonac prestola. Kao tumači osjećaja srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, koji to uvijek i razumije i koji s pouzdanjem gleda u svog visokog gosta, kao izvor pravednosti, kličemo iz dubine srca: Dobro nam došao i živio vladaru naš![93]

Hrvatski dnevnik je 30. maja 1910. godine na naslovnoj strani objavio pjesmu *Pozdrav hrvatskom našem kralju Franji Josipu I*:

Ko bolesnik, pouzdani kada k njemu liječnik dođe
Bolove mu svoje kaže i od njega pomoć pita,
Svaki njegov korak prati, svaku njegovu riječ guta,
Drhćući mu hoće s lica da bar tračak nade čita:
Il' ko d'jete zaplakano na tugjemu hladnu krilu,
Kada majku svoju spazi, polećet bi do nje htjelo,
Kroz suze se ljupko sm'ješi, malene joj ruke pruža,
Koda znade da majčino sad ga čeka srce vrelo;

Tako i mi, sv'jetla Kruno, i bolesni i snuždeni
Tvoj dolazak pozdravljamo kano zoru boljeg dana:
Spram Tebe se dižu ruke, i vapaji duša naših,
Ti si l'ječnik naših muka, Ti si majka željkovana!
Ljubimo Te – za to uv'jek dokaza smo dosta dali, -
Za Tebe smo zadnju kaplju spremni naše dati krvi,
A Ti, dobri Roditelju, u naručje kad nas primi,
Uslišaj nam staru želju, ispuni nam zavjet prvi.

Pogledaj nas. Svjesni, hrabri, klanjamo se licu Tvome,
Desnicu Ti cjelivamo, koja će nas branit znati,
Kao svugdje, tako ovdje, vjerno smo Ti i odani,
Ponosni smo što sinovim, smijemo se tvojim zvati;

93 *Dobro nam došao*, *Srpska riječ*, br. 107, Sarajevo, ponedjeljak 17 (30) maja 1910., 1.

Al svim žarom duša naših, molimo Te, oče nježni,
Nedopusti sveta prava da ostanu mrtvim slovom,
Daj da Sava i Dinara zid ne budu našoj slozi,
Daj da braća iste krvi pod istijem budu krovom.

Što to do sad nismo bili, to je vrelo naših jada,
Klica svake boli naše, otrov sviju naših rana;
Potraje li dalje tako, ostadosmo golo roblje,
Živi kostur, tužna sjena, pusto groblje, suha grana
Sjedinjeni moći ćemo svratit vjetar k našem jedru,
Razbit ćemo pehar žući,
Iz koga smo dosad pili,
Tvog pr' jestolja biti ćemo najstalnije uporište
Kao što su – povjest jamči – to Hrvati vazda bili!...

Slavni Kralju, pravedniče, liječniče naših rana,
Željkovana majko naša, tvrda naša uzdanice,
Podižemo k Tebi ruke i vapaje duša naših,
Desnicu Ti cjelivamo i padamo k Tebi nice.
Milostiv si uv' jek bio, vrlina Te svaka resi,
S pravednosti i dobrote svijet Ti se čitav divi:
Al, još ovu milost prospi: uslišaj nas i sjedini!
U to ime dobro došo! U to ime Bog Te živi![94]

Na dan carevog dolaska u Bosnu i Hercegovinu, *HRVATSKI DNEVNIK* je objavio članak *Nj. Veličanstvo hrvatski kralj u Bosni*, koji je nosio i jasnu političku poruku. Uz pregled političkih zbivanja u Bosni posljednjih pet stoljeća, ukazivano je na *politiku okupatorske uprave koja se je oglušila o vapaje hrvatskog naroda i nije mu dozvolila da se Bosna i Hercegovina spoji u jednu političku cjelinu sa Hrvatskom.* Iz natpisa u članku su bili vidljivi i politički ciljevi: *Njegovo Veličanstvo, hrvatski kralj dolazi danas u ovu našu hrvatsku zemlju... Vladaru! Nećeš moći da čuješ šta taj narod od Boga vapi i od tebe moli. Ali, znaj, da je jedna molba i jedan vapaj toga naroda: Budi nam uistinu hrvatski kralj, sjedini nam u jedno raskomadane dijelove naše hrvatske domovine... Vladaru! Dobro*

94 *Pozdrav hrvatskom našem kralju Franji Josipu I.*, *HRVATSKI DNEVNIK*, br. 121, Sarajevo, ponedjeljak 30. svibnja 1910., 1.

nam došao u ovu hrvatsku zemlju, među svoj odani hrvatski narod.[95]

U znak dobrodošlice Tugomir Alaupović je caru posvetio pjesmu *Slavi Carevoj. Uz dolazak Njegova Veličanstva Bosni i Hercegovini*:

Zapjevajte pjesmu novu, nepjevanu, neslišanu,
Bistre naše izvir vode, rosne ravni i vrleti.
Pripinjajte, mome mlade, biserovu cvjetnu granu,
Uzimajte žaru vrelu s ognjišta nam kućnih, svetih.
Tamjan miris – želje naše; mramor sjajni – naše grudi;
Hram i oltar srce harno i prostrano i veliko.
Iz grobova prašak davni, djedova se naših budi,
Sve Te kliče i pozdravlja, svjetla kruno, carska diko.

Blagosloven čas i danak, kada carska noga stane
Na rođenu grudu našu, iskrhanu, izmučenu!
Zamečemo crne dane, zavijamo stare rane,
Da po vedrom carskom čelu ne prevuku tamnu sjenu.
Ko hiljade čistih kaplji, kad u potok brz se sliju,
Pa romoni između cvijeća drobna struka biserova:
U glas jedan, u dah jedan, slažu nam se srca sviju,
Pridižu se snažno krila, cvate vjera, nada nova.

U plamenu i radosti ispinje se oltar sveti,
Naše duše, srca naša slavi carskoj na njem gore.
Ne nosimo skupog dara, otkud zlato u vrleti?
Uz tolike žedne oči, presahlo bi sinje more!
Dugi vijeci, gladna ljeta, trgali nam mrve s usta,
Pod kopitom bijesna ata baštine se trle stare,
A što se je zavrtalo čista srebra, zlata pusta,
Na puške se raskovalo i na ljute na handžare.
Al nosimo na poklone bistru pamet, srca vrela,
Razgaljene vjerne duše, jaka prsa i desnice,
Stupajući kao djeca čista oka, vedra čela
Milošču nas da obasja i dobrotom carsko lice,
Žedni pravde i ljubavi: a pravda je temelj prvi,

95 *Nj. Veličanstvo hrvatski kralj u Bosni*, ibid, 2.

Na kojem će vječno ležat veličina carstva Tvoga;
Ljubav silna, neizmjerna samu sebe trga, mrvi,
Sve nas hrani i napaja iz izvora golemoga!
U pradavna u vremena, kad je zadnja carska noga
Pregazila zemlju našu do brzoga do Vrbasa.
Puteve mu pokapao plač i jauk, krvca mnoga,
Gradovi su ostajali bez imena i bez glasa.

A kud danas car nam hodi, s neba medna rosa rosi,
Niče radost i veselje, vedre nam se bol i tuge,
Neslučeni, neviđeni, dan na sjajnom licu nosi,
Nosi život i pramaljet u zelene naše luge.

Zapjevajte pjesmu novu, drage gore i vrleti,
I najmanja sitna iskra u ognjeni stup nek plane,
Sve u jedan glas se splije, u molitvu, u žar sveti:
Blagosloven grm i kamen, gdjegod carska
Noga stane![96]

Danilo Jagodić, cipelar iz Sarajeva, napisao je pjesmu *Radosni pozdrav Bosne i Hercegovine pri dolasku u posjetu Njegova Veličanstva cara i kralja Franje Josipa I. u Sarajevo 1910. godine*, koja je naišla na značajnu pažnju:

Već je prošlo trijest godin' sada
Kako pravda u Bosni nam vlada,
Aoj Bosno, zemljo naša slavna
Hercegov'na, na glasu odavna!
Otadžbino, zemljo naša mila,
Nisi nikad vake sreće bila
Slobodna si, čuvena po svjetu,
A djeca ti, ko pčele po cvjetu.
Bratac bratu nije bio mio
Većem krvcu njegovu je lio.
Nasta tuga, bjeda, čemer i lom,
Sudni danak da uništi nam dom.

96 *Slavi carskoj*, *Večernji sarajevski list*, br. 127, ponedjeljak 30. maja 1910., 2.

Dodijalo i višnjemu Bogu,
Darova nam milost svoju mnogu,
U zakrilje uzede nas vladar:
Habzburgovski, mudri, silni ćesar,
Otac, naš je Franjo Josip Prvi.
Blaga srca i viteške krvi
I najmlađu svoju djecu ljubi,
U Bošnjaku vjere on ne gubi:
Narod nam je zreo, mio i zdrav
Car mu zato i darova Ustav.

I da milost još ukaže više,
Svoju ljubav uprav da kruniše:
Iz Beča nam evo dole dođe,
U pohode svojoj djeci dođe.
Kruno svjetla! Dobro nam došo!

Dobro došo, još sretnije pošo.
Ne čekamo t' sofrom, šerbet - medom,
No priprosto: bjelom solju, hljebom.
Blaga nema u nas, niti sjaja,
Već zahvalna srca osjećaja.

Svi Bosanci, braća Hercegovci,
Jesu caru vjerni, hrabri borci;
Kad pozove u boj svjetli car,
Svaki Bosanac biće mu pravi lav:
Nije izrod, neće se posramit,
Znaće svoju otadžbinu branit!
Gdje s' Habsburško-carski bajrak vije,
U Bosanca muško srce bije.

Kad zatrubi truba, kad počne rat
Ne pitamo: jel je tuđin, il' je brat?
Smrt dušmanu, smrt svakom onome,

Ko pomisli zla caru svome!
Tako misli, care, svak podajnik
A najprije svak zakleti vojnik.
Sva j' pjesma bosanskoga tića,
Baš imenom Dan'la Jagodića,
Cipelara, rodom Sarajlije,
I vojnika, nekad pješadije.

Sarajevo, 30/17. V 1910.[97]

Na vijest o carevoj posjeti reagirale su i osobe porijeklom iz Bosne i Hercegovine. Tako je Pavao Zetić koji je u to vrijeme živio u Osjeku, napisao pjesmu pod naslovom *Pozdrav Njegovu Veličanstvu caru i kralju Franji Josipu I prigodom dolaska u Herceg-Bosnu*:

O dobri, o možni care i kralju,
Silnom i punom srca ljubavlju,
Sve duše žarom,
Iskrenim marom,
O svijetli care,
Tebe ljube, za te mare,
Vijerni Bosanci,
Zor domobranci,
Srbi i Hrvati,
Kojim je Tvoja dinastija mati.

Sinove ove,
Herceg-Bosne,
Vazda ponosne,
Sad trublja zove,
I Muhameda brijeg,
Pod Hasburga stieg.
Vjernost, što je dosad,
Tinjalo samo,

97 ABH, ZMF, 10.922/1910. Betr. Jagodić Danilo, Huldigungsgedicht, 28. IX 1910. Nakon što je vladin komesar za glavni grad Sarajevo Brodnik 29. VII 1910., uputio dopis predsjedništvu Zemaljske vlade u Sarajevu, sa prijedlogom da se Jagodić nagradi i to zbog socijalnog stanja novčanim iznosom (ABH, ZMF, 4611, 29. VII 1910.), car je svojom odlukom od 18. septembra 1910., tražio da se pjesma dostavi u porodičnu carsku biblioteku, a da se tim povodom Danilu Jagodiću dodijeli prilog od 5 dukata (ABH, ZMF, 14.775, 24. IX 1910.).

Plamtit će odsad,
I tamo i amo.

Svi smo uz Tebe,
O care veli,
Videći sebe,
Da nas ne dieli,
Nečije zbor,
Nikakov tvor.

Svi sada Bosanci,
Div - domobranci,
Svom dušom dišu,
Govore, pišu:
Za cara i kralja,
Od sad valja,
U vatru u vodu,
Za slobodu,
I njihov dom,
Ić dušom svom.

Spjevao
Pavao Zetić porijeklom iz Bosne.

Osijek, 30. maja 1910.[98]

98 ABiH, ZVS, 2–10/2, 20. 2. 1911., Zetić Pavao, Osijek.

Povodom careve posjete i kao uspomena na njegov boravak u Bosni i Hercegovini u promet su puštene spomen-medalje, u vrijednosti od jedne krune. Na jednoj strani bio je otisnut bosanski zemaljski grb, a na drugoj se nalazio natpis o spomenu carevog boravka u Sarajevu i datum.[99] Za vrijeme boravka cara u Bosni i Hercegovini, u vojnim poštanskim uredima u Sarajevu, Bosanskom Brodu, Doboju, Zavidovićima, Zenici, Visokom, Ilidži, Konjicu i Mostaru, sva korespondencija i dopisnice su dobili žigove crvene boje.[100]

Spomen medalja na boravak cara Franje Josipa u Bosni i Hercegovini

99 *Večernji sarajevski list*, br. 136, ponedjeljak 6. juna 1910., 2. Autor medalje bio je bečki umjetnik Plash, što je navedeno u molbi lista *Illustrierte Zeitung*, Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču, da li mogu objaviti njenu reprodukciju u svom listu. (ABH, ZMF, 17.836, 13. XI 1911.).

100 *Sarajevski list*, ibid.

*Posljednji portret Cara urađen pred putovanje u Bosnu u svečanoj ugarskoj uniformi, predstavljao je raskošno djelo poznatog slikara Georga Heinricha Kührnera, a objavljen je u časopisu Wiener Bilder.**

* *Das letzte Porträt unseres Kaisers*, Wiener Bilder, Nr. 22, Wien, Mittwoch, 1. Juni 1910, 4.

Glava II

Putovanje cara Franje Josipa I od Bosanskog Broda do Sarajeva 30. maja 1910.

Dan prije početka putovanja u Bosnu i Hercegovinu, car Franjo Josip je u Pešti primio grofa Paara i princa Montenuovo, koji su se nakon višednevnog boravka vratili iz Beča i upoznali ga sa promjenama o toku putovanja koje su bile nužne. Istoga dana u Peštu je stigao i ministar Burián.[101]

Car Franjo Josip I je u posjetu Bosni i Hercegovini krenuo iz Budimpešte 29. maja 1910. godine uvečer, u 18 sati i 40 minuta. Na putu do željezničke stanice stanovništvo mu je priredilo ovacije. Ispratili su ga gradonačelnik Fuelepp i Generalštab, a pridružile su se osobe koje će ga pratiti na putovanju.[102]

Zasebni dvorski voz je narednog dana, u 5 sati ujutro, stigao u Bosanski Brod. Cara su na stanici dočekali zemaljski poglavar general Marijan Varešanin od Vareša, zapovjednik 15. korpusa general Auffenberg, okružni predstojnik Banje Luke Franz von Jakubowsky, civilni adlatus baron Benko, Joseph Kellner, kotarski predstojnik Dervente, upravnik ispostave u Bosanskom Brodu Schweiger-Lerchenfeld kao i gradonačelnik Mehmed Hafiz ef. Hodžić sa gradskim zastupstvom. On je na istom mjestu dočekao cara i prije dvadeset i pet godina.

---

101 *Die Koenigreise nach Bosnien*, *Pester Lloyd*, Sonntag, 29. Mai 1910., 4.

102 *Die Abreise des Kaisers von Budapest*, *Wiener Sonn - und Montags - Zeitung*, Nr. 22, Wien, Montag den 30. Mai 1910., 5.

Doček cara Franje Josipa I u Bosanskom Brodu

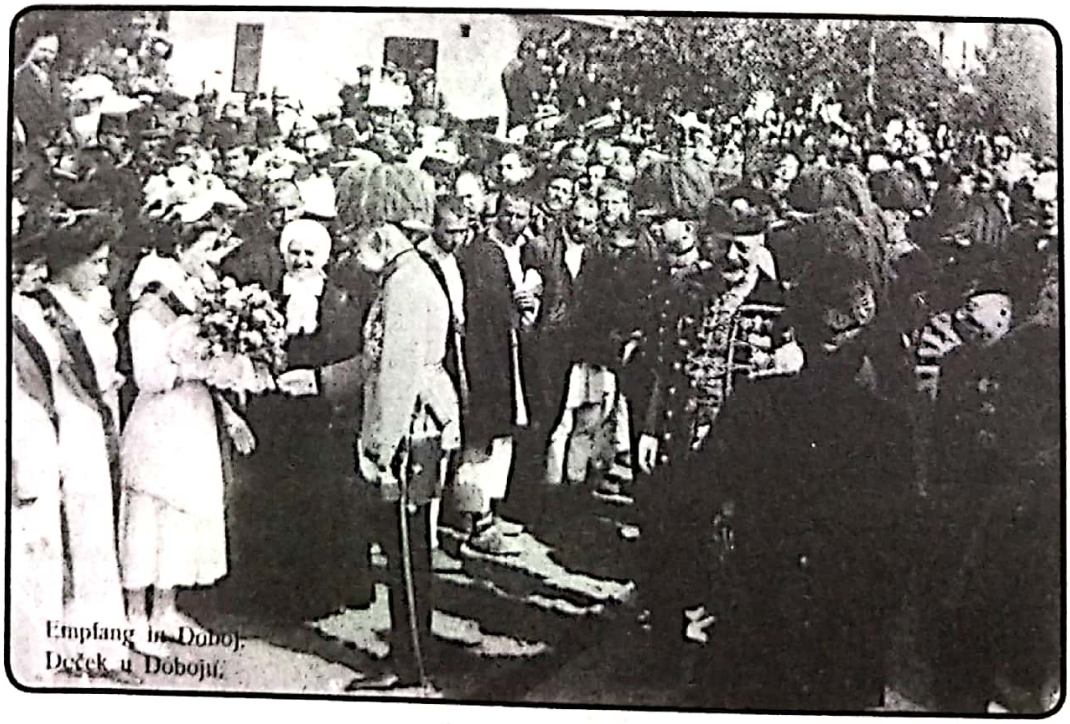

Doček cara Franje Josipa I u Doboju

Na poklonstvo caru poredali su se vojni predstavnici, svećenstvo, činovništvo, predstavnici društava... Caru se prvo obratio gradonačelnik Bosanskog Broda riječima:

Vaše carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo, ljubljeni vladaru! Sretnim se smatram da sam ja od prvih gradonačelnika ponosne Bosne, koji se mogu pokloniti u ime cijeloga Vama vjernoga i odanoga naroda Bosne i Hercegovine, tim više što to činim po drugi put našem uzvišenom i ljubljenom vladaru na istom tlu.

Vaše Veličanstvo! Cijeli narod ovih Vama vjernih zemalja danas osjeća najvišu radost, da se može na svojoj grudi pokloniti svom uzvišenom vladaru i iskazati mu svoju neizmjernu privrženost, odanost i sinovsku ljubav. Iz dubine duše svoje kličem dobro nam došao, te neka milostivi Bog dugo i dugo godina poživi našega cara i kralja Franju Josipa I.

Živio! Živio! Živio!

Na te pozdravne riječi car je odgovorio:

Raduje Me da sam došao u ovu zemlju, raduje Me da vidim da je Bosanski Brod od Moga zadnjeg dolaska zabilježio tako veliki napredak. [103]

Nakon toga car se interesirao o sjetvi, izražavajući zatim zadovoljstvo izborima za Sabor, koji su prošli u potpunom redu. Car je zatim nastavio razgovor sa zemaljskim poglavarom Varešaninom i civilnim adlatusom baronom Benkom.[104] Pola sata nakon toga, car je stupio u zaseban voz Bosanskohercegovačkih zemaljskih željeznica i nastavio putovanje za Sarajevo. Njegovo putovanje, od zemaljske granice do Sarajeva, predstavljalo je lanac srdačnih manifestacija. Muškarci su se do zemlje klanjali caru, a žene su mahanjem izražavale svoje pozdrave.

U 8 sati i 12 minuta voz je stigao u Doboj. Na stanici se nalazilo nekoliko hiljada građana i doček je bio impozantan. Cara su pozdravili gradonačelnik Bego hadži Mujagić, kao i predstavnici vojne i civilne uprave. Gradonačelnik je pozdravio cara sljedećim riječima:

Vaše carsko i kraljevsko Veličanstvo! Na granici ravne Posavine pozdravljaju stanovnici grada Doboja Vaše Veličanstvo sa najvećom radošću i oduševljenjem, izjavljujući svoju neizmjernu privrženost, vjernost i

103 *Sarajevski list*, br. 128, utorak 31. maja 1910., 2; *Die Ankunft in Bosnisch - Brod, Volksblatt*, Wien, Wochenausgabe des illustrierten unabhänigen Tagblattes; *Die Neue Zeitung*, Nr. 23, Sontag, den 5. Juni 1910., 5. Sadržaji svih govora su do sredine maja 1910. poslani u Beč gdje su odobreni. Kratki govori cara su odmah prevođeni.

104 *Sarajevski list*, br. 127, ponedjeljak 30. maja 1910., 2. *Der Einzug des Kaisers in Bosnien, Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr 16440, Wien, Dienstag, 31. Mai 1910., 4.

odanost uzvišenom vladaru, Njeg. Car. i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo naš uzvišeni car i kralj Franjo Josip I. Živio! Živio! Živio!

Nakon što je sa zahvalnošću primio poklonstvo, car je konstatirao da je Doboj veoma lijep grad i da mu se vrlo dopada. Zatim je oslovio okružnog predstojnika Folgara, brigadira generalmajora Miščevića, kotarskog predstojnika Bardascha, majora Hostascha. Postavljao im je razna pitanja, izražavajući zadovoljstvo na organiziranom dočeku. Car se obratio i Hartmannu, direktoru šećerane u Usori, veletrgovcu Ademagi Mešiću i industrijalcima iz Tešnja. Nakon dvadeset minuta car je ponovo izrazio svoju radost na dočeku, nastavljajući put uz oduševljeno klicanje stanovništva.[105]

Dvorski voz je stigao u Zavidoviće u 9 sati i 59 minuta i zadržao se samo tri minute. Na lijepo okićenoj željezničkoj stanici nalazila se počasna četa 1. bataljona 75. pješadijskog puka Stanovništvo grada i okoline se okupilo i burno pozdravljalo cara povicima *Živio!*. Iako to nije bilo predviđeno protokolom, car je izašao iz voza, prišao počasnoj četi, a zatim i pozdravljao prisutne. Kada je prolazio pored školske omladine oni su na njemačkom jeziku zapjevali narodnu himnu.[106]

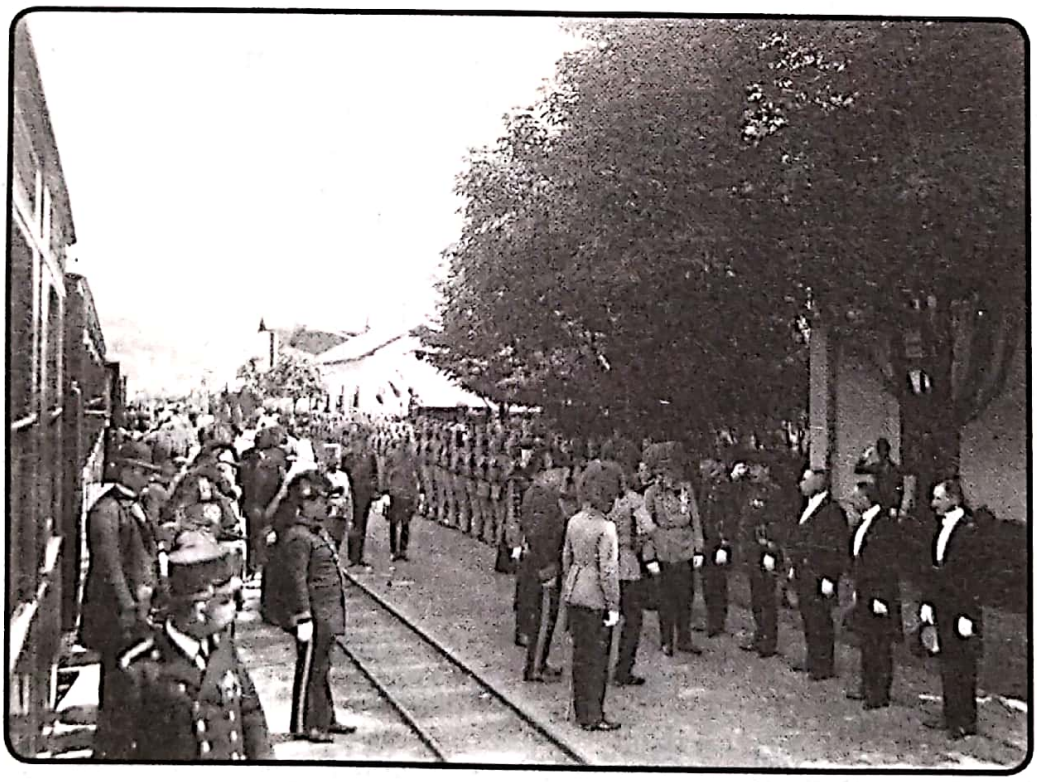

Doček cara Franje Josipa I u Zavidovićima

105 *Von der Strecke*, Doboj, *Wiener Zeitung*, Nr. 121, 31. Mai 1910., 2.

106 *Ankunft in Zavidović*, ibid, 2.

Dvorski voz je uskoro nastavio vožnju do Zenice, gdje je stigao u 11 sati i 48 minuta. Grad je bio svečano okićen, a dočeku je prisustvovao veliki broj stanovništva. Car je prvo primio raport, a zatim izvršio smotru postavljenog polubataljona. Nakon toga su se predstavili okružni predstojnik iz Travnika, Mih. vitez Rukavina i kotarski predstojnik Strassmann. Car se prvo raspitivao o prilikama u kotaru i okrugu, a nakon lokalnih predstavnika, na poklonstvo su došli i vjerski predstavnici - muftija iz Travnika i franjevački predstavnici iz samostana u Gučoj Gori. Nakon toga je slijedila predstavka činovništva kotarskog ureda i kaznionice te rudnika uglja. Zatim se caru poklonilo općinsko zastupstvo, ispred kojeg je gradonačelnik Ali ef. Harmandić održao pozdravni govor:

Vaše Veličanstvo!

Mi molimo, da bi Vaše Veličanstvo Svoju najmlađu djecu, nas Bosance, Svome očinskom srcu prigrlilo i kličem u dubokoj lojalnosti i privrženosti: da Bog poživi i sačuva Vaše Veličanstvo, do krajnih granica čovječjeg života, na sreću i blagodat cijele naše Austro-Ugarske monarhije. Živio!

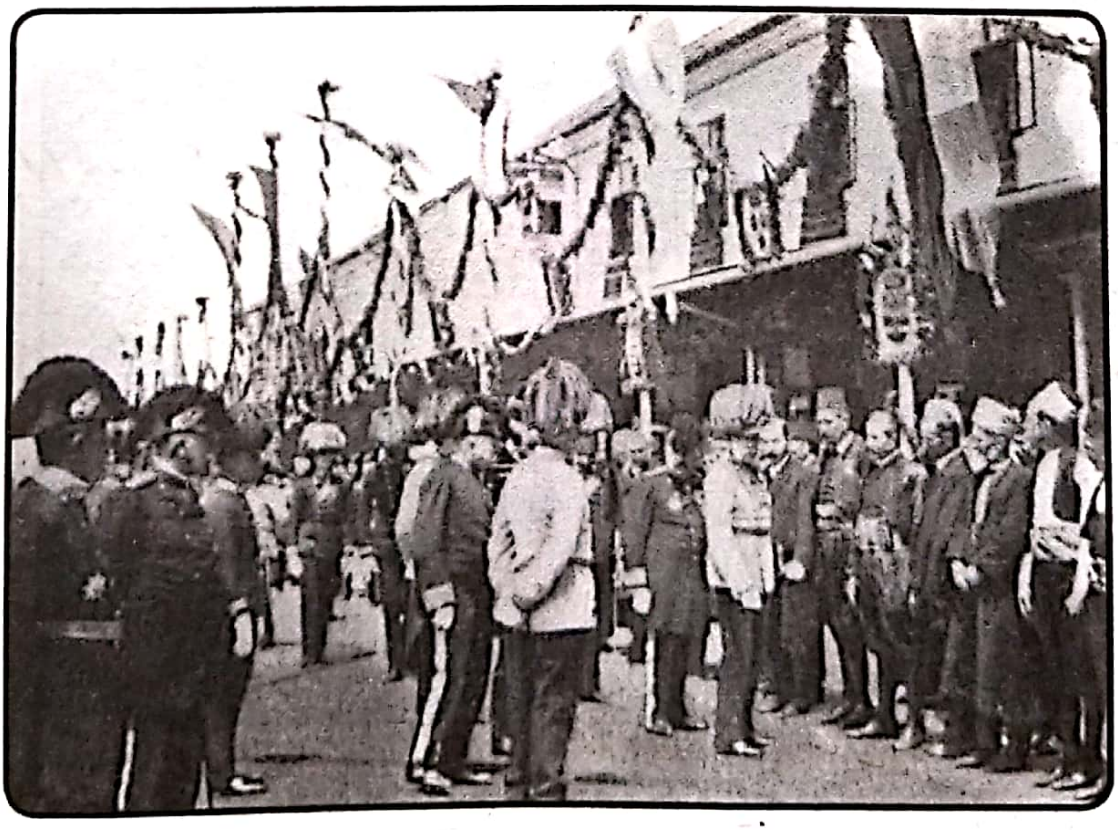

Doček cara Franje Josipa I u Zenici

Na taj pozdrav car je odgovorio:

Hvala vam na poklonstvu ove napredne gradske općine, u čijem razvitku živo učestvujem. Isporučujem građanima ove općine i u okolici Moj srdačan pozdrav.[107] Burnim klicanjem stanovništva, popraćene su careve riječi, a dvorski voz je uskoro krenuo dalje.

U Visoko je stigao u 13 sati i 50 minuta. Na stanici se okupio veliki broj stanovništva iz grada i okoline. U Odboru za doček cara bili su okružni upravitelj Baron, kotarski predstojnik Zimonjić sa činovništvom kotara, zapovjednik žandarmerije u Visokom, a na poklonstvo su se poredali gradonačelnik Salihaga Šehović i gradsko zastupstvo. Pri dolasku cara u Visoko posebnu počast dobilo je *Srpsko pjevačko društvo* koje je na stanici pjevalo Carevku. Njihova pjesma se posebno svidjela caru, koji ih je zamolio da otpjevaju još jednu strofu. Nakon toga car je zborovođi društva, narodnom učitelju Panti Simiću, poklonio srebreni sat sa njegovim inicijalima. Također su i tri djevojčice, koje su caru uručile cvijeće, jedna pravoslavne, druga katoličke i treća jevrejske vjeroispovijesti nagrađene lijepim nakitima oko vrata.[108] Zatim je gradonačelnik Šehović pozdravio cara sljedećim riječima:

Doček cara Franje Josipa I u Visokom

107 *Auf der Fahrt von der Landesgrenze nach Sarajewo*, *Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr 16440, Wien, Dienstag, 31. Mai 1910., 4; *Ankunft in Zenica*, *Wiener Zeitung*, ibid, 7.

108 *Sarajevski list*, br. 128, utorak 31. maja 1910., 2–3.

Vaše carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo!

Stanovnici grada Visokog presretni su da mogu u najvećem strahopoštovanju da izraze Vašem Veličanstvu svoja čuvstva nepokolebljive vjernosti i podaničke odanosti. Današnji dan ostaće za sva vremena u najsjajnijoj uspomeni među svima nama, te puni duboke zahvalnosti i oduševljenja kličemo da Bog poživi Vaše Veličanstvo našeg najmilostivijeg cara i kralja do najkrajnjih granica ljudskog života. Živio! Živio! Živio!

Nakon što se burno klicanje prisutnih stišalo, car je odgovorio:

Radujem se što sam stupio na zemljište starodrevnoga grada Visokog, te hvala Vama, stanovništvu grada i okolice najtoplije na priređenom Mi srdačnom dočeku.[109]

U telegramu koji je Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine 30. maja 1910. uputila Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču, data je ocjena carevog putovanja od Bosanskog Broda do Sarajeva, u kojoj se navodilo da je putovanje proteklo u skladu sa programom. U svim željezničkim stanicama car je pozdravljen od nepreglednog mnoštva stanovnika. Gradska zastupstva, predstavnici crkvenih i vjerskih zajednica sa zadovoljstvom su pozdravljali cara, koji je izrazio veliko zadovoljstvo takvim dočekom. Svi prijemi su protekli sjajno, praćeni izuzetno povoljnim vremenskim uvjetima.[110]

---

109 Ibid, 2.

110 ABH, ZMF, Präs. BH, 769, 31. Mai 1910. *Abschrift eines Telegrammes der Landesregierung in Sarajevo vom 30. Mai 1910.* Reise Seiner Majestät von Bosnisch Brod nach Sarajevo programmgemäss verlaufen. In allen Eisenbahnstationen von unübersehbarer Menschenmenge enthusiastisch begrüsst. Stadtvertretungen, Landgemeinden, vertreter sämtlicher Kirchen - und Religionsgenosenschaften darbrachten ihre enthusiastische Huldigung, welche Seine Majestät sichlich mit befridigung entgegennahm. Von Stadtgemeinden, Kirchengemeinden, Korporationen aus den abseits der Bahn liegenden landesteilen einlaufen Huldigungsdepeschen mit der Versicherung unwandelbarer Loyalität. In Sarajevo zeigt sich ganz besonders freudige Erregung der gesamten Bevölkerung, welche es sich zur hohen Ehre anrechnet, Seine Majestät in ihren mauern beherbergen zu dürfen. Empfang und Einzug glänzend verlaufen.

Glava III

Prvi dan boravka cara Franje Josipa I u Sarajevu 30. maja 1910.

U Sarajevu se popodne počela raspoređivati vojska lijevo i desno na pločnicima Appelove obale, obučena u sive, nove uniforme. Istovremeno, na lijevoj strani se počela skupljati ženska, a na desnoj muška publika, te su se ubrzo popunili gusti redovi, većinom u svečanim odijelima. Otprilike na svakih pet koraka bio je postavljen po jedan redar iz odbora svih konfesija, koji su konstituirani za doček cara. Velika tribina kod Društvenog doma bila je zaposjednuta do posljednjeg mjesta, a isto tako je bilo na manjim tribinama u bašti Društvenog doma te pred *Kafanom Kairo*. Kućni prozori, ukrašeni ćilimima, bili su puni uglednije publike. Sa velikom napetošću iščekivao se dolazak cara.

Već oko 13 sati, tribine su se počele puniti posjetiocima, pružajući posebnu, svečanu sliku. Muškarci i žene bili su obučeni u narodne nošnje, a gospoda i dame u evropskim svečanim odijelima. Po ulicama, posebno na Appelovoj obali narod se počeo okupljati i zauzimati mjesta. Tada je i vojska izmarširala i obrazovala kordon od Careve ćuprije do Fabrike duhana. Publika kod Fabrike duhana, sa najvećom napetošću pratila je dolazak dvorske gospode, carskih gardista, četiri krasna carska konja, upregnuta u á la Doumont kočije, izazivajući najveće interesiranje publike. Cijela povorka odvezla se u ulicu između Fabrike duhana i starog groblja i tu se postavila na predviđeno mjesto.[111]

111 *Na Appelovoj obali*, Ibid, 3; *Die letzten Empfangsvorbereitungen*, *Wiener Zeitung*, Nr 121, Dienstag, den 31. Mai 1910., 7.

Nekoliko minuta prije 15 sati, počeli su pucati topovi sa Huma i Vrataca, a na pravoslavnim i katoličkim crkvama zazvonila su zvona. Napeto iščekivanje potrajalo je izvjesno vrijeme i oko 15 sati i 30 minuta začule su se vojne trube, najavljujući dolazak cara.[112]

Sa kastela su se oglasili topovi, a među publikom je nastalo živo komešanje. Po brujanju Carevke iz daljine poznalo se da je dvorski voz stao i car stupio nogom na sarajevsko tlo. Car, koji je na putovanju od Bosanskog Broda do Sarajeva imao na sebi ratnu uniformu, izašao je iz voza u svečanoj maršalskoj uniformi: bijeli kaput, crvene pantalone i paradni klobuk. Kod carskog paviljona bila je poredana počasna četa 3. bataljona 1. bosanskohercegovačkog puka, sa zapovjednicima bataljona, 10. brdske brigade i 48. pješadijske divizije sa podmaršalom Appelom na konju. Cijeli Generalštab bio je obučen u svečane uniforme.

Dolazak cara Franje Josipa I u Sarajevo

Nakon što je car primio vojni raport, izvršio je smotru počasne čete, a zatim je primio predstavke zapovjednika tvrđave u Sarajevu, svih predstojnika Zemaljske vlade, predsjednika Vrhovnog suda i

112 *Doček u Sarajevu*, *Sarajevski list*, ibid, 3.

vladinog predstojnika za grad Sarajevo Brodnika.[113] U Odboru za doček cara bili su predstavnici vojne i civilne uprave, a zatim su na poklonstvo došli nadbiskup Stadler sa rimokatoličkim svećenicima i provincijalom franjevačkog reda; mitropolit Evgenije Letica sa pravoslavnim svećenstvom; reisu-l-ulema Sulejman ef. Šarac sa muslimanskim velikodostojnicima; protestantski župnik; sefardski i austrougarski nadrabin, kao i oficiri sarajevskog garnizona, vojni činovnici, oficirske deputacije jedinica 15. korpusa, zastupnici autonomnih crkvenih uprava, predstavnici advokatske, trgovačke i obrtničke komore.[114]

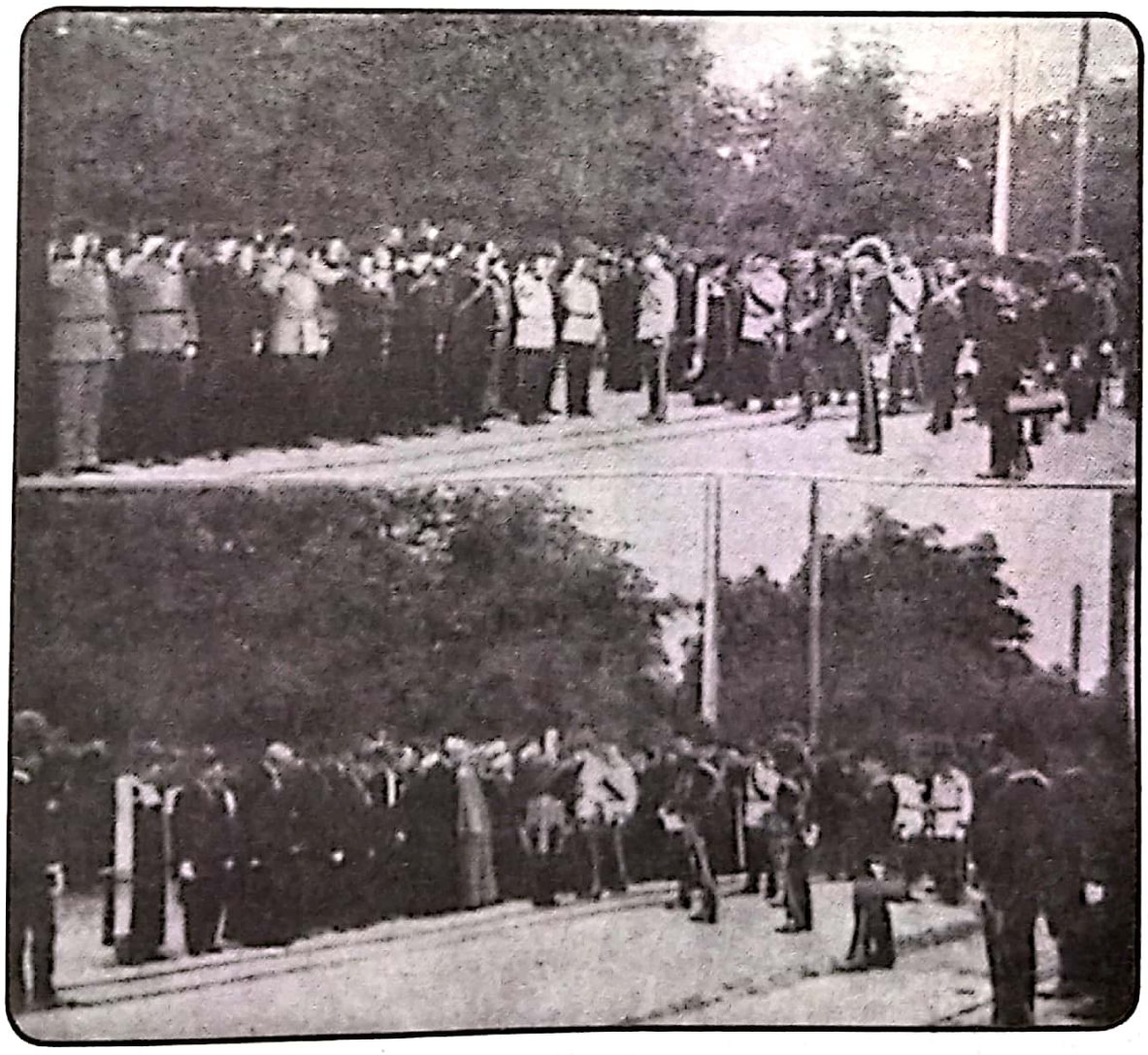

Odbor za doček pozdravlja cara

113 *Der Einzug in Sarajewo, PESTER LLOYD*; Nr 128, Budapest, Dienstag, 31. Mai 1910., 3.

114 Ibid, *Die Ankunft Sr Majestät, Wiener Zeitung*, Nr 121, Dienstag, den 31. Mai 1910., 7–8. Prilikom poklonstva katoličkog duhovništva fra Alojzije Mišić je pokazao caru Ahdnamu, koju je sultan Mehmed Fatih dodijelio franjevačkom redu (*Bregenzer Zeitung*, Nr 123, Freitag, 3. Juni 1910., 3).

Nakon što se završilo poklonstvo, car je prišao predstavnicima gradske uprave i primio poklonstvo gradonačelnika Esada ef. Kulovića, koji se caru obratio sljedećim riječima:

Vaše Visočanstvo.

Današnjim danom naš vaskoliki narod bilježi sebi najsretniji dan što ga je ikad doživio, kad može u sredini svoje lijepe domovine pokloniti se Vašem Visočanstvu i iskazati svoja čuvstva iskrene vjernosti i čvrste odanosti prema Vama i svoj prejasnoj habsburškoj dinastiji. Osobito se raduje naše Sarajevo.

Vaše Veličanstvo!

Dobro nam došli. Živio! Živio! Živio!

Sarajevski gradonačelnik Esad ef. Kulović

Na taj pozdrav popraćen od publike burnim povicima *Živio!*, car je odgovorio:

Sa velikim oduševljenjem došao sam, da prvi put posjetim Moj zemaljski glavni grad Sarajevo, i da provedem nekoliko dana među stanovnicima ovoga cvatućeg grada i pripadnicima ove lijepe zemlje. Dugogodišnje kulturno djelovanje stvorilo je čvrstu vezu među najmlađim pripadnicima austro-ugarske monarhije, i inim njezinim dijelovima, te su Meni izražena čuvstva dragocjeni dokaz da se i ovdje učvrstila vjernost naprema vladajućem domu. Hvala Vam na srdačnom pozdravu te isporučite stanovnicima ovoga grada Moj očinski pozdrav.

Sa burnim *Živio!* primljen je taj prvi pozdrav cara glavnom gradu Sarajevu, koji se ponovio kada je baron Isidor Benko preveo carev govor.[115] Car se izjasnio gradonačelniku Kuloviću da je veoma zadovoljan

115 Ibid. *Die Begrüsung Sr. Majestät durch den Bürgermeister von Sarajewo*, 8.

prvim utiskom o gradu Sarajevu, rekavši *da mu se grad vrlo dopada, djeluje izazovno i čini se da je u procvatu.* Zatim je dodao da je vrlo zadovoljan da mu se pružila prilika da po prvi put posjeti Sarajevo.[116]

Nakon toga, car se popeo stepenicama u paviljon, gdje su se nalazili strani konzuli i druga gospoda. Tu je primio pozdrav predstavnika grupe konzula, a zatim izvršio prijem svih pojedinih konzula, kojima se obratio sa nekoliko ljubaznih riječi. Zatim je sišao niz stepenice paviljona i smjestio se u spremljenu kočiju, a pored njega se nalazio zemaljski poglavar Marijan Varešanin od Vareša, u svečanoj uniformi. Gradonačelnik Kulović se vozio sa vladinim povjerenikom Brodnikom u jednim kolima, u drugim se nalazio baron Benko sa baronom Pittnerom, a slijedila su kola koja su pratili oficiri u kojima su se nalazili baron Burián sa grofom Paarom, princ Montenuovo sa grofom Aehrenthalom, baron von Bienerth sa grofom Khuenom Héderwáry, grof Kinsky sa baronom Schönaichom, baron Bolfras sa dr. von Schisselom, a slijedili su ih ostale značajne ličnosti.[117]

Car Franjo Josip I u prijemnom paviljonu

116 *Der dank des Kaisers*, *Reichpost*, Wien, Dienstag, 31. Mai 1910., 2.

117 *Die Fahrt Seine Majestät zum Konak*, ibid, 2.

U potpunom redu završen je svečani ulazak cara u grad. Sjajna pratnja u kočijama, zlatne uniforme mnoge visoke gospode, impresivne figure gardista, elegantne uniforme dvorskih funkcionera te predivni konji iz carskih štala - sve to je na prisutne ostavilo impresivan utisak. Od Fabrike duhana pa do Konaka mnogobrojna publika na Appelovoj obali, na tribinama i drugim ulicama je burnim ovacijama propratila cara koji je na sve strane ljubazno otpozdravljao. Na putu do Konaka bila je poredana vojska Sarajevskog garnizona, a sarajevska Veteranska udruženja pravila su špalir. Za vrijeme vožnje, koja je trajala oko dvadeset minuta sa tvrđava je ispaljen 101 topovski hitac. Kada je prolazio pored tribina posebno podignute za muslimanske žene, car je pitao pratioca *šta znače rešetke na tribinama.* Kad je dobio objašnjenje, okrenuo se prema tribinama i salutirao uz duboki naklon.[118]

Pred Konakom je bila postavljena počasna straža jedne bosanskohercegovačke čete 3. bataljona 1. Bosanskohercegovačkog pješadijskog puka. Od Konaka do Careve ćuprije poredali su se pripadnici brdske artiljerije u paradnoj uniformi, a na samoj ćupriji koja je bila posebno okićena, okupili su se oficiri – pripadnici svih jedinica, te su njihove raznovrsne uniforme potpuno odgovarale njenoj okićenosti.[119] Kada se car približio Konaku, burno i frenetično iz hiljade grla zaorilo se *Živio!* Zasvirala je vojna muzika, a car je nakon izlaska iz kočije izvršio smotru počasne straže i ušao u Konak.

Nakon ulaska u Konak, car se izjasnio zemaljskom poglavaru Varešaninu riječima: *Uvjeravam Vas, da se nakon ovoga što sam ovdje vidio, osjećam dvadeset godina mlađim.*[120]

Istovremeno je mnoštvo naroda nagrnulo do Careve ćuprije, želeći još jednom vidjeti cara. Drugi su krenuli na Bistrik, gdje je pred Bistričkim ulazom u Konak bilo poredano sedam dvorskih kočija, koje su razgledali sa posebnim interesom. U 16 sati publika se počela razilaziti, živahno diskutirajući o sjajnom dočeku cara, izražavajući svoju veliku radost da su bili učesnici tog velikog događaja.[121]

---

118 Ibid, 2.

119 *Kod Careve Ćuprije i Konaka, Sarajevski list*, br. 128, utorak 31. maja 1910., 4.

120 *Ein Wort des Kaisers, Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr. 16441, Wien, Mitwoch, 1. Juni, 1910., 7.

121 Ibid.

Odlazak cara iz prijemnog paviljona u Konak

Prvi dan boravka cara u Sarajevu uvečer se završio dobro pripremljenom iluminacijom. Cijeli grad je zasijao u čarobnom svjetlu, nudeći promatračima sliku kakvu Sarajevo nije nikada doživjelo u svojoj prošlosti. Nakon što je grad utonuo u tamu, na vrhovima oko njega su planule ogromne vatre, punim i jakim plamenom. Sa prozora iz Konaka car je posmatrao taj veličanstveni prizor. Na Grdonju i Trebeviću zasvijetlili su ogromni inicijali F. J. I, a zatim su zasijale sijalice, svijeće i lampioni na svim stranama. Rezervoar za vodu na Bistriku se sijao, optočen zlatnim trakama, a na vratima su se nalazili carski inicijali i kruna, osvijetljeni bengalskom vatrom, sijajući čas u ružičastoj čas u

zelenoj boji. Appelova obala je pružala neopisiv prizor. Sve ćuprije su bile osvijetljene hiljadama fenjera poredanih u raznolikim ornamentima. Između ćuprija nad samom vodom su lebdjeli nizovi lampiona, te su pojačavali efekat. Na obje strane Miljacke su se nalazili nepregledni nizovi lampiona, a duž cijele Appelove obale jedan do drugoga su se redali osvjetljeni fenjeri. Park pred kasarnom Franje Josipa se šarenio od hiljada lampiona, a na zemlji oko šetališta su gorjeli fenjeri, a nad njima su lebdjeli lampioni u istom obliku, poredani jedan do drugog. Cijeli park je bio okružen lampionima, te su basamaci pred kasarnom sijali kao da su pozlaćeni. Beledija je bila sjajno osvijetljena, na svakom prozoru su gorjele sijalice u obliku trokuta, a na balkonu su se nalazili veliki carski inicijali.[122]

Od Baščaršije kroz Sarače, pa onda oko Predimareta preko cijele ulice u nizu su bili poredani lampioni. Nad tim dijelom grada dominiralo je osvjetljenje Begove džamije, a između njenih minareta i tornja Starog sata lebdio je natpis sastavljen od električnih sijalica, na persijskom jeziku *Safa amede - Dobro došao.* U ulici Franje Josipa osvjetljenjem se posebno isticao hotel *Evropa.* Između ostalog, tu se nalazila električna okretaljka, na kojoj su se sijali inicijali F. J. I., dok se na uglu nalazila osvijetljena carska kruna, a na balkonu veliki transparent.

Pred pravoslavnom crkvom, nad dekorativnim krovićem željezne ograde nalazio se veliki natpis *Dobro došao,* iz crvenih i plavih kandilja na bijelom polju. Sjajno je bila osvijetljena i katolička katedrala. Na srednjem tornjiću se nalazio križ, ispod njega u trokutu carska kruna sa carskim inicijalima u crvenom, plavom i bijelom svjetlu, sa sjajnim prugama oko tornjića sve do dna, kao i okolo vrata i ispod svih tornjeva preko cijele fasade crkve, dekorirano električnim sijalicama. Na zgradi Hrvatske centralne banke bio je lebdeći orao okružen električnim sijalicama i na pročelju ogroman transparent *Živio hrvatski kralj,* optočen prugama električnog svjetla.[123]

Pažnju publike je posebno privlačila iluminacija Zemaljske banke Bosne i Hercegovine, koja je nadmašila sve ostale. Nad cijelim pročeljem zgrade blistao je ogromni lovorov vijenac, prekrivajući cijelo pro-

122 *Iluminacija. Sarajevski list,* br. 128, utorak 31. maja 1910., 4; *Illumination und Höhenbeleuchtung,* Wiener Zeitung, Nr 121, Dienstag, den 31. Mai 1910., 7–8.

123 *Sarajevski list,* Ibid; *Sarajevo u svom sjaju, HRVATSKI DNEVNIK,* Br. 122, Sarajevo, srijeda 1. lipnja 1910., 2.

čelje sve do vrha drugog sprata. U sredini vijenca su se nalazili carski inicijali, a nad njim, u visini ukrasnog kubeta nad zgradom je blistala carska kruna. To osvjetljenje je imalo poseban efekat ne samo zbog intenzivnosti svjetla nego i zbog svojih neobičnih dimenzija. Svi prozori na zgradi Zemaljske vlade su bili osvijetljeni mnogobrojnim svijećama, a pred glavnom zgradom postavljeni piloni su se kupali u čarobnom rumenilu. Bosanske kapije podignute na Hisetima u čast cara su se isticale u sjajnom električnom osvjetljenju, obasjavajući sav okolni prostor. Nad električnom centralom svijetlili su ogromni carski inicijali. Lijepo je bilo i električno osvjetljenje izrađenog kubeta na ulazu u sefardski hram u Ćemaluši. Pred Dioničkom pivarom sjajio se veliki osvijetljeni transparent sa dobrodošlicom, a iznad nje je neprestano radio električni reflektor, bacajući svjetlost na sve dijelove grada. Oko 20 sati su se počele ispaljivati rakete, te su leteće iskrice i zvjezdice uveličavale sjaj cijele iluminacije. Oko 20 sati i 45 minuta je prestala kiša, te je publika mogla da nastavi razgledanje iluminacija, što je potrajalo još jedan sat.[124]

U telegramu Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine, upućenom 30. maja 1910. uvečer Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču, potvrđeno je da je ulazak u Sarajevo kao i prijem cara Franje Josipa prošao u savršenom redu. Pokazala se potpuna radost cjelokupnog stanovništva, dočekom priređenim u njegovu čast.[125]

124 *Sarajevski list*, ibid. *HRVATSKI DNEVNIK*, ibid.

125 ABH, ZMF, präs. BH 1910., 769. *Abschrift eines Telegrammes der Landesregierung in Sarajevo vom 30. Mai 1910. an das k. u. k. gemeinsame Finanzministerium.*

Glava IV

Drugi dan boravka cara Franje Josipa I u Sarajevu 31. maja 1910.

Utorak 31. maja 1910. ujutro, radosna vijest je dočekala građane Sarajeva. U vanrednom izdanju *Sarajevskog lista* priljepljenom na uglovima ulica nalazila se vijest da je *Njegovo Veličanstvo blagoizvoljelo da izlije svoju Previšnju milost na mnoge koji su putem pravde bili osuđeni, da trpe pošljedice svojih nepromišljenih djela.* Trideset i sedam vojnih bjegunaca, koji su bili osuđeni na pooštrenu tešku tamnicu od pet do sedam godina, mogli su se vratiti svojim porodicama. Car je oprostio dosuđenu kaznu i svima onima koji su pravomoćno osuđeni zbog zločinstva izdaje, uvrede cara ili carske kuće, kao i onima koji su zbog zločinstva ometanja javnog reda i mira ili pobune, zbog štampom počinjenog zločinstva ili prestupa, bili osuđeni. Osim toga to pomilovanje se odnosilo i na one koji su bili pravomoćno osuđeni na kaznu oduzimanja slobode ne više od 2 sedmice ili na novčanu kaznu ne više od 150 kruna, ako ta lica već nisu ranije bila osuđena i ako te kazne još nisu bile izvršene. Car je također oprostio za šesnaest ženskih i trideset i devet muških osoba ostatak izdržavanja njihovih kazni.[126]

Ujutro u devet sati, car je u kočiji sa zemaljskim poglavarom generalom Marijanom Varešaninom i drugom visokom gospodom u pratnji, iz Konaka preko Careve ćuprije, Appelovom obalom i Cirkusovim trgom posjetio vladinu palaču. Duž cijelog puta su bili postavljeni redari svih konfesija. Oni su održavali red na ulicama, a najviše ih je bilo raspore-

126 ABiH, ZVS, 2712. Amnestie aus Anlass der Kaiserreise, Landesregierung für Bosnien und die Herzegowina, an das k. u. k. gemeinsame Finanzministerium, 25. Mai 1910. *Previšnje pomilovanje. Večernji sarajevski list*, br. 130, srijeda, 1. juna 1910., 2.

đeno od Cirkusnog trga do palače Zemaljske vlade i onda pred samom zgradom, pred parkom i okolo zgrade, koja je bila svečano okićena. Generalštab u uniformama i veliki broj oficira i činovnika je pred zgradom pravio špalir, kao i mlade djevojke, obućene u bijelo, od kojih je jedna uručila caru veliki buket cvijeća. U svečano okićenom trijemu Zemaljske vlade su stajali bosanski žandarmi na straži, a pred ulazom četiri tjelesna perjanika i to austrijski i ugarski u svojim svečanim uniformama. Dvorski dostojanstvenici i funkcioneri su tu pazili na propisani red.[127]

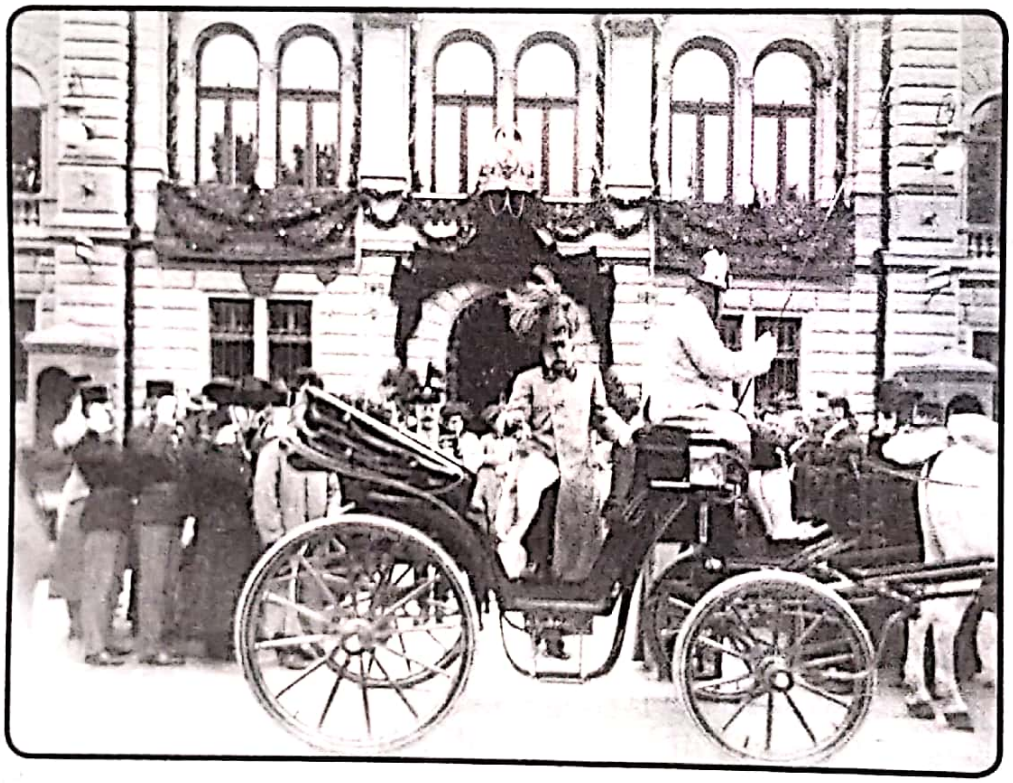

Dolazak cara Franje Josipa I u Vladinu palaču

Car je u maršalskoj svečanoj uniformi u pratnji zemaljskog poglavara Marijana Varešanina stigao u palaču gdje je dočekan sa poklicima, da bi se zatim glavnim stepenicama uputio na sprat, gdje je ušao u svečano ukrašenu dvoranu, a zatim u sporedne prostorije na lijevoj strani. Nakon cara stigli su i zajednički ministri, oba ministra – predsjednika i sjajna vojna pratnja. Odmah po dolasku cara otpočela su poklonstva u svečanoj dvorani. Deputacije su ulazile na glavna a izlazile na mala vrata desno. Za vrijeme pauze car bi se povukao u prostorije na lijevoj stra-

127 *Njeg. Veličanstvo Car i kralj u Sarajevu*, *Večernji sarajevski list*, br. 130, srijeda, 1. juna 1910., 2.

ni dvorane i vraćao bi se u nju čim bi se pojavila nova deputacija.[128]

Caru se prvi poklonio najstariji po naimenovanju vjerski poglavar nadbiskup Josip Stadler sa biskupima Marjanom Markovićem i dr. Ivanom Šarićem, franjevačkim provincijalom Mišićem i opatom samostana Maria Stern kod Banja Luke. Nadbiskup Stadler obratio se caru sljedećim riječima:

Vaše carsko i Apostolsko kraljevsko Veličanstvo!

Veliki čini jedva su se kada izveli bez velikih neprilika, napora, truda. Vaše Veličanstvo zna to najbolje iz svoga drugoga vlastitog iskustva, jer je nizom godina to izvađalo širom austro-ugarske monarhije velika djela koja su to slavnija, što je valjalo prije odstraniti zaprjeke na stotine.

Među najsjajnija djela Vašega Veličanstva ubrajam ja okupaciju i aneksiju Bosne i Hercegovine te će biti vazda najsjajniji alem kamen na kruni slavne habsburške dinastije. Poznate su svemu svijetu one velike zapreke što su se suprostavljale tome djelu izvan austro-ugarske monarhije, manje u samoj austro-ugarskoj monarhiji, a najmanje u ovim prekrasnim pokrajinama, kojim stanovništvo svim srcem odano bijaše Vašem Veličanstvu i svoj austro-ugarskoj monarhiji. Plemenito srce Vašeg Veličanstva nije zaista moglo bolje vrijeme odabrati svojemu dolasku u ove zemlje, nego upravo sada, kada su sve zapreke toga velikog djela odstranjene.

Vaše Veličanstvo. Dolaskom Vašeg Veličanstva u ove pokrajine[129] *dozivaju se u pamet sva dobročinstva, što su kroz stoljeća iskazivana ovim zemljama, kako od slavne habsburške kuće, tako i od slavne habsburške monarhije, dobročinstva bez kojih one ni onako ne bi bile mogle opstojati, kako su opstojale, a za koje treba da smo mi svi, a osobito svi katolici zahvalni, niti ih smijemo ikada zaboraviti.*

Dolaskom Vašeg Veličanstva, pred oči se stavljaju u jednoj cjelini sva dobročinstva, što je Vaše Veličanstvo izvelo okupacijom i aneksijom Bosne i Hercegovine, jer je ne mačem u ruci utvrdilo u tim zemljama svoj auto-

---

128 Ibid, *Poklonstva u Zemaljskoj vladi*, 2; *Empfang von Deputationen*, PESTER LLOYD, Nr 129, Budapest, Mittwoch, 1. Juni 1910., 2.

129 U štampi koja je izlazila na njemačkom jeziku dodata je riječ hrvatske (pokrajine). U bosanskohercegovačkoj štampi, koja je prošla cenzuru, ta riječ je izostavljena jer bi to izazvalo nezadovoljstvo i pokvarilo utisak svečanog dočeka cara. Prema pisanju *Hrvatskog dnevnika* baron Pittner odredio je da *hrvatska deputacija ne smije ni pod kakvim uvjetima iznositi pred kralja smjernu molbu da se Bosna sjedini sa Hrvatskom.* (*HRVATSKI DNEVNIK*, br. 125, Sarajevo, ponedjeljak, 6. lipnja 1910., 1).

ritet, nego prosvjetom uma, odgojem volje i srca, ljubavlju, koja ublažuje oporne, koje ne odbija, nego k sebi još privlači. Na svoje oči će moći vidjeti Vaše Veličanstvo plod sjemena bacana u srce plemenitoga u dobročinstvo, koje su ove zemlje u svakom pogledu prokročile naprijed: u prosvjetnom, u socijalnom, u političkom. I ta dobročinstva, što su ove zemlje podigle do velikog procvata, što ih stavljaju uz bok ostalih prosvjetnih naroda u austro-ugarskoj monarhiji, jesu upravo ona, kojima si je Vaše Veličanstvo postavilo spomenik trajan, ne u kamenu prolaznu već u srcu svakoga stanovnika u ovim zemljama. Ta dobročinstva, osobito ona ljubav, od koje su iskazivana, mame iz grudi sviju nas koji Vaše Visočanstvo u ime katolika i Hrvata srdačno pozdravljamo, iskrenu zahvalnost, od koje Vašemu Veličanstvu iz dna duše svoje zahvaljujemo za sve, što je ono učinilo za sve stanovnike ovih zemalja, osobito za nas katolike Hrvate.

Dolazak Vašeg Veličanstva podiže nam ujedno i nadu u bolju budućnost. Do nas je, da izrazimo što nam se daje i nudi, pa da zaslužimo još veća prava, ter naučimo, kako da ih upotrijebimo na korist i procvat svih stanovnika ovih zemalja.

Ljubav, koju Vaše Veličanstvo ovamo dovede, daje nam srčanosti, da mu podastremo ovu smjernu molbu da ono blagoizvoli zaštititi prava i slobodu katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, jer bez toga ne bismo mogli ni mi sami napredovati, niti bismo mogli ostalim stanovnicima biti od koristi, kako nam to naša sveta vjera nalaže. Mi pak obećajemo svečano, da ćemo vazda u svojim harnim srcima nijetiti, gojiti, uzdržavati odanost, vjernost, ljubav spram cijele preslavne dinastije habsburške spram sve Austro-Ugarske monarhije. Pa da toj odanosti, vjernosti i ljubavi damo i vanjski izraz, pozivamo Vas sve, da s menom iz dna duše poviknemo: Bog poživi i uzdrži do krajnje starosti Njegovo carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo Franju Josipa I. Živio![130]

---

130 *Sarajevski list*, ibid, 1; *Empfang von Deputationen. Die Vertreter der Konfessionen, PESTER LLOYD*, Budapest, Nr. 129, Mittwoch, 1. Juni, 1910., 2. *Die Ansprachen während der Empfänge. Die katholische Geistlichkeit, Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr 16441, 1. Juni 1910., 4. Nadbiskup Stadler je, nakon audijencije, bio vidno neraspoložen. Specijalnom izvještaću lista *Neue Freie Presse* izjavio je da je sa carem vodio lični razgovor čiji sadržaj nije u mogućnosti saopćiti. Uopće je vladao utisak da su srdačni govori koji su držani na kolodvorima u Bosanskom Brodu, Visokom i Sarajevu pri susretima sa franjevcima bili usmjereni protiv nadbiskupa, koji se nalazio u sukobu sa njima. (*Erzbischof Stadler und die Franziskaner*, ibid, 5).

Na te pozdravne riječi car je odgovorio:

Sa posebnom radosti i zadovoljstvom primam uvjeravanje Vaše vazda prokušane vjernosti i odanosti, te vidim u Vašem poklonstvu dokaz, da i Vi zahvalno priznajete Moje i Moje vlade djelovanje, koje ide za tijem, da interese crkve i države zaštiti, i koje ćete i Vi podupirati savjesnim njegovanjem vjere, pravoga morala i kršćanske ljubavi spram bližnjeg. Bog svemogući neka Vas u ovome Vašem radu vodi i zaštiti! Zahvaljujući Vam najsrdačnije na Vašem poklonstvu, uvjeravam Vas o Mojoj nepromjenljivoj milosti i Mojoj blagonaklonosti.[131]

Nakon završetka govora odjeknuli su burni povici *Živio!* Car je prvo oslovio nadbiskupa, a zatim ostale članove deputacije. Zatim mu se poklonio arhiepiskop i mitropolit Evgenije Letica sa mitropolitima Popovićem i Radonićem i svojim sveštenstvom, upućujući caru sljedeće riječi:

Vaše Veličanstvo!

Stupajući sa najdubljim strahopoštovanjem pred osvećeno lice Vašeg Veličanstva, slobodni smo mi, predstavnici i služitelji crkveni, dati izraza najiskrenijim osjećajima naše neograničene odanosti, naše nepokolebljive podaničke privrženosti i vjernosti spram uzvišene osobe Vašeg Veličanstva, kao našeg premilostivog Gospodara i Vladara, kao i spram cijelog prejasnog vladarskog doma habsburškog, dalje izjaviti našu najsrdačniju podaničku blagodarnost, Vašem Veličanstvu za sve premilostive vladarske očinske brige, oko unapređenja svih interesa naše svete srpsko-pravoslavne crkve, zatim umoliti najsmjernije Vaše Veličanstvo ubuduće, za najmilostiviju Vladarsku zaštitu svih interesa naše crkve i našeg srpsko-pravoslavnog svećenstva i najposlije dati tvrdo uvjerenje da ćemo nastojati da sve svoje svećeničke dužnosti vršimo u narodu svom crkve i interesa našeg, u smislu i duhu uzvišene nauke svoje svete crkve, učeći svoj narod svim hrišćanskim vrlinama, naročito na stalnoj i nepokolebljivoj podaničkoj vjernosti i odanosti svome uzvišenom vladaru Vašem Veličanstvu kojemu želeći od preblagog Tvorca još dugo godina povoljnog zdravlja na sreću, radost i utjehu državnog mjezimčeta Vašeg Veličanstva, naše lijepe Bosne i Hercegovine, kličem iz dubine naših Vašem Veličanstvu, odanih srdaca – Živilo Njegovo Veličanstvo, naš premilostivi Gospodar Car i kralj Franc Josif I.

131 *Sarajevski list*, ibid, *PESTER LLOYD*, ibid.

Na taj pozdravni govor car je odgovorio sljedećim riječima:

Primajući sa zahvalnošću uvjerenje Vaše vjernosti i privrženosti, naspram meni i Mom domu, osvjedočen sam, da će srpsko-pravoslavno sveštenstvo uznastojati, da svoje suvjernike hrišćanske, odgaja i kao dobre državljanine uzgoji. Vaša crkva i Vaše sveštenstvo neka budu i u buduće osvjedočeni o mojoj očinskoj zaštiti.[132]

Nakon toga car se obratio mitropolitima, a zatim su pojedinačno predstavljena svečena lica. Sa pojedinim svećenicima iz Ugarske, car je razgovarao na mađarskom jeziku. Zatim su se caru poklonili umirovljeni reisu-l-ulema, Hadži Mehmed Teufik ef. Azabagić i novi reisu-l-ulema Hadži Sulejman ef. Šarac sa muslimanskim duhovništvom. Reis Šarac se caru obratio sljedećim riječima:

Vaše Veličanstvo.

Bosansko-hercegovački se Muslimani od srca raduju što im se tako pružila prilika, da u svojoj sredini mogu sinovskom ljubavlju i iskrenim čuvstvima lojalnosti i podaničke vjernosti, pozdraviti Vaše Veličanstvo, svog ljubljenog vladara. Kao što i ostali narodi prostrane monarhije, tako i mi bosansko-hercegovački Muslimani gledamo u Vašem Veličanstvu najmoćnijeg i najpravednijeg zaštitnika i čuvara svojih prava i svetinja, te ćemo se, ostajući uvijek vjerni i odani Vašem Visočanstvu i prejasnom vladalačkom domu, moliti svemogućem Bogu, da našeg milog vladara, Vaše carsko i kraljevsko Visočanstvo poživi i uzdrži do skrajnih granica ljudskog života uz sreću i ponos Njegovih podanika.

Vaše Veličanstvo, i kraljevsko Visočanstvo, živio.

Na te pozdrave car je odgovorio;

Sa posebnom radošću primam poklonstvo bosanskohercegovačkih Muslimana, te ću i u buduće štititi Vašu vjeru i Vaša prava. Osvjedočen o Vašoj vjernosti i privrženosti, nasprama meni, uvjeravam Vas o Mojom iskrenoj blagonaklonosti. Nakon toga car je pristupio deputaciji, oslovljavajući pojedine članove.[133]

Zatim se caru poklonila deputacija sefardske vjerske općine. Ispred nje cara je pozdravio predsjednik Ješua D. Salom, obraćajući se sljedećim riječima:

---

132 *Sarajevski list*, ibid; *PESTER LLOYD*, ibid.

133 *Večernji sarajevski list*, ibid, 1-2. *Empfang des Reis-ul-ulema*, *Wiener Zeitung*, Wien, Nr 122, Mittwoch, den 1. Juni 1910., 6.

Vaše Veličanstvo!

U neopisivoj radosti, koja je zavladala svim slojevima naroda Herceg-Bosne, jer u svojoj sredini vidi svog ljubljenog i premilostivog cara i kralja, udioništvuju svim žarom zahvalne ljubavi i sefardski jevreji ovih krajeva. Presretni smo što kao predstavnici naše bogoštovne općine možemo Vašemu Veličanstvu podastrijeti osjećaje bezgranične sinovljevske ljubavi i neslomljive podaničke vjernosti. Šaljući svemogućem Bogu naše tople molitve za sreću i cvjetanje našeg prejasnog vladalačkog doma i naše monarhije, kličemo oduševljeno: Da Bog poživi Vaše Veličanstvo, do najskrajnih granica ljudskog života. Živio! Živio! Živio![134]

Na taj pozdrav car je odgovorio sljedećim riječima:

Blagodarim Vam na podnesenom Mi dokazu vaše vjernosti i privrženosti meni i Mom domu, a uvjeravam Vas o Mojoj vazdašnjoj milosti i blagonaklonosti. Hvala Vam na izraženim čuvstvima, a uvjeren sam, da će vaša općina koja je dokazala toliku vjernost i privrženost za svoju naslijeđenu naravstvenost, očuvati svoju vjernost ljubav i za zemlju i vladara.

Zatim se caru poklonila deputacija austrougarskih Jevreja, u čije se ime caru obratio nadrabin dr. Weszel, sljedećim riječima:

Veličanstvo, premilostivi Care i kralju!

Prožeti smo dubokom zahvalnošću što nas je dopala milost, da smijemo stupiti pred Vaše Veličanstvo i prikazati poklonstvo svih naših jednovjernika. Primili smo od naših djedova kao skupocjenu baštinu nepokolebljivu vjernost i odanost prema Caru i kralju i ljubav prema otadžbini, a to blago čuvamo i preporučujemo netaknuto našim sinovima.

Zahvaljujemo Vašem Veličanstvu sa strahopoštovanjem na očinskoj zaštiti i na podjeli ustavnih prava, koja su nama i u ovoj zemlji u dio pala svim našim bogomoljama uzdižemo Svemogućemu vruće molitve za dobrostanje i spas Vašeg Veličanstva, pa iz duboka srca jednoglasno kličemo, Bog poživi našega Cara i kralja! Živio! Živio! Živio!

Na te pozdravne riječi car je odgovorio:

Zahvaljujući Vam na Vašem poklonstvu, uvjeravam Vas, da Ja na Vaše sudjelovanje oko podizanja blagostanja ovih zemalja računam. Vaša dobro Mi poznata privrženost naprama Meni i Mojemu domu, osigurava Vam Moju trajnu blagonaklonost.

---

134 Ibid, *Empfang der sephardischen israelitischen Kultusgemeinde*, 6.

Nakon toga car je primio vođe deputacije, obračajući im se sa nekoliko ljubaznih riječi.[135]

Zatim se poklonila deputacija evangelističke općine, a župnik i predsjednik sinoda evangelističke crkve u Bosni i Hercegovini, Jochan Ludwig Schäfer, obratio se caru sljedećim riječima:

Carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo!

Malo vremena poslije no što je ove zemlje slavodobitna vojska Vašeg Veličanstva zapremila, naseliše se ovdje i jevanđelijski useljenici, znajući da oni, dokle god dopire slavno žezlo Vašeg Veličanstva, mogu živjeti nesmetani i sigurni u svojoj vjeri. I oni su izvršili dobar dio pionirskog rada na polju agrikulture. Danas postoje četiri župe i dvadeset filijalki sa koje 7.000 duša. A pošto smo i od veće česti porijeklom iz Austrugarske monarhije, s toga je onaj vrlo znameniti događaj, proširenje suverenitetskih prava Vašeg Veličanstva na ove zemlje, za nas jevangeliste bio dvostruko radostan čin, saznavši, da ćemo od sada i u našoj novoj zamilovanoj domovini, biti vladani mudrom vladarskom desnicom Vašeg Veličanstva. Mi se jevangeliste uvijek držimo one zapovijedi našeg Gospodara i Spasitelja: 'Dajte caru što je carevo, a Bogu što je božje', vjerno i nepokolebljivo, a pod najtolerantnijim i najljubežljivijim vladanjem Vašeg Veličanstva to je za nas postala sinovska dužnost. Vijest o Previšnjoj odluci Vašeg Veličanstva, da ćete naime usrećiti ove zemlje Vašom posjetom, izazvala je kod nas jevangelista beskonačnu radost, pa je stupilo ovdje jedno izaslanstvo jevangelista da najpokornije moli Vaše Veličanstvo: nek izvoli najmilostivije primiti izraz naše nepokolebive vjernosti i odanosti prama uzvišenom vladarskom Domu.

Na ovaj pozdrav car je odgovorio:

Hvala Vam na izraženoj vjernosti i privrženosti, naprama Meni i Mojem domu. Osobito me veseli, što ste Vi sa inovjernim građanima ovih zemalja složni, te tako rado doprinašate za njihov kulturni razvitak.[136]

Car je zatim primio članove deputacije i izrekao nekoliko blagonaklonih riječi. Nakon toga caru se poklonila deputacija koju su činili konzuli velikih sila. Njih je do cara priveo italijanski generalni konzul conte Giacchi, predstavivši pojedinačno britanskog konzula Freemana, francuskog konzula Savoi-u, i ruskog konzula Igelströma.[137]

---

135 Ibid. *Empfang der Deputation der oesterreichisch - ungarischen israeliten*. 6. U *Večernjem sarajevskom listu* navedeno je da se caru obratio predsjednik jevrejske općine dr. Mavro Rothkopf.

136 Ibid. *Empfang des protestantischen Pfarrers*, 6.

137 *Večernji sarajevski list*, br. 130, srijeda, 1. juna, 2.

Zatim je baron Isidor Benko pristupio sa deputacijom bosanskohercegovačkog činovništva, u kojoj su bili činovnici od VI ranga pa na više, i u njihovo ime obratio se caru:

Carsko i kraljevsko Visočanstvo!

Premilostivi care i Gospodaru!

Baron Isidor Benko

Blagonaklonosti i milosti Vašeg Veličanstva ima da danas zahvali činovništvo bosansko-hercegovačke Zemaljske vlade, što može izručiti Vašem Visočanstvu svoje najpokornije poklonstvo. Činovništvo je ovih zemalja u više no tridesetogodišnjem radu, po Previšnjim odredbama, ne samo sarađivalo u razvitku Bosne i Hercegovine, no to također i svendilj upiralo oči u uzvišeni cilj, da naime u narodu pobudi i učvrsti čuvstva lojalnosti i odanosti prema posvećenoj ličnosti Vašeg Veličanstva, i prama Previšnjemu vladarskome domu. Danas, kada Vaše Veličanstvo iz općega ushita može razabrati ljubav i počitanje jednog vascijelog naroda, činovništvo u radosnoj spoznaji ovog historičnog časa moli Vaše Veličanstvo, neka Mu dopusti da ponovi zavjet najstrožijeg vršenja dužnosti, nepokolebljive vjernosti i neograničene odanosti.

Bože živi, Bože čuvaj, bože blagoslovi Vaše Veličanstvo, našeg premilostivog Gospodara![138]

Na taj pozdravni govor car je odgovorio sljedećim riječima:

Rado primam poklonstvo bosanskohercegovačkog činovništva, koje je vršeći vjerno svoje dužnosti upravljalo ovim zemljama, te ih svagđer unapređivalo. U mojoj živoj brizi za razvoj obiju zemalja i obzirom na

138 Ibid; *Empfang der Landesbeamtenschaft, Wiener Zeitung*, Nr. 122, Mittwoch, den 1. Juni 1910., 6.

osobite poteškoće, što ste Vi ovdje u početku našli, cijenim tim više uspjeh Vašeg rada, te izrazujem sveukupnom činovništvu Moju srdačnu zahvalu i Moje potpuno priznanje na njegovoj požrtvovnoj i uspješnoj djelatnosti.[139]

Nakon te deputacije sarajevski gradonačelnik, Esad ef. Kulović, priveo je gradsko zastupstvo i poglavarstvo glavnog grada Sarajeva, obraćajući se caru sljedećim riječima:

Vaše Veličanstvo!

Zastupstvo glavnog zemaljskog grada Sarajeva stupa s najvećim strahopoštovanjem pred podnožje Vašeg Veličanstva, da iskaže svoja homogialna čuvstva nepokolebive vjernosti i odanosti.

Vaše Sarajevo imaće zuvijek u svojim analima najslađe uspomene sretnih dana boravka Vašeg Veličanstva, svojeg dragoga vladara, koji je svakom zgodom, a osobito sadašnjim Previšnjim posjetom, pokazao svoju očinsku brigu oko napretka i blagostanja našega grada. Stoga se uzdiže vruća želja iz naših punih srca, da Svemogući poživi do skrajne granice ljudskoga života Vaše Veličanstvo, našeg premilostivog cara i kralja Franju Josipa I. Živio!"

Na taj pozdravni govor car se obratio sljedećim riječima:

Od srca dirnut i obradovan sa mnogih svojevoljnih dokaza iskrene vjernosti i privrženosti, koji su Mi za kratko vrijeme Mojega boravka u Mojem dragom glavnom gradu pruženi, blagodarim vam, gospodo moja, na tijem očitovanjima i uvjeravam Vas, da razvitak ovoga lijepog grada, pratim najtoplijim interesom, i da ću se rado sjećati na ove provedene dane.[140]

Nakon toga, potpredsjednik srpskog-pravoslavnog velikog upravnog i prosvjetnog savjeta, i predsjednik crkveno-školske opštine u Sarajevu, Gligorije Jeftanović, na poklonstvo je priveo deputaciju srpsko-pravoslavnih građana i pozdravio cara sljedećim riječima:

Naše Carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo, naš premilostivi gospodaru!

Glas da će Vaše carsko i kraljevsko Veličanstvo pohoditi našu lijepu otadžbinu, odjeknuo je radosno u srcu vaskolikog srpskog naroda ovih zemalja. Srpski je narod sretan i presretan da mu se ukazuje ovakva prilika, da u svojoj kući primi i pozdravi svoga uzvišenoga i ljubljenog vladara,

139 Ibid. *Die Landesbeamtenschaft*, *PESTER LLOYD*, ibid, 3.

140 *Večernji sarajevski list*, 2; Empfang *des Bürgermeister von Sarajewo*, *Wiener Zeitung*, Mittwoch, den 1. Juni 1910., 7–8.

svoga premilostivog oca i gospodara, Vaše carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo. Ovaj svečani čas ispunjava radosti i ponosom dušu svakoga Srbina, osjećaj neizmjerne zahvalnosti i odanosti duboko potresa srca čitavog našeg naroda. Sav srpski narod Bosne i Hercegovine s punim pravom gleda u Vašem Veličanstvu svoj najčvršći bedem i oslonac, te uzvraća sva dobročinstva sa nepokolebljivom ljubavlju, vjernošću i odanošću, prema Vašem carskom i kraljevskom Veličanstvu, i Previšnjoj habsburškoj dinastiji.

Boravak Vašeg Visočanstva utvrdiće te osjećaje, za sva vremena, i zato svi od sveg srca želimo, da se Vaše carsko i kraljevsko Veličanstvo osjeća sretnim i zadovoljnim pored svojih vjernih podanika i da ponese najljepše i najsjajnije uspomene iz naše lijepe i ljubljene otadžbine. Neka premilostivi Bog poživi Vaše carsko i kraljevsko Veličanstvo do skrajnjih granica ljudskog života na sreću i radost svojih naroda. Živio!

Na te riječi car je odgovorio:

Sa osobitim zadovoljstvom primam uvjerenje Vaše vjernosti i odanosti, koje ste ispred srpskog stanovništva Bosne i Hercegovine na mene upravili. Ne sumnjam, da ćete i Vi u patriotskom vršenju dužnosti i nepokolebljivoj vjernosti meni i mojoj kući imati dostojna učešća u budućem radu Sabora na korist zemlje. Blagodareći Vam od srca na poklonstvu, uvjeravam Vas o Mojoj vazdašnjoj blagonaklonosti i Mojem dobrohotnom staranju.[141]

Nakon toga predsjednik Egzekutivnog odbora Muslimanske narodne organizacije, Alibeg Firdus, priveo je deputaciju muslimanskih uglednika i poklonio se caru sljedećim riječima:

Vaše Veličanstvo, premilostivi care i kralju! Došli smo da u ime muslimanskoga naroda na Previšnje podnožje Vašeg Veličanstva podastremo izraze najdublje vjernosti i nepokolebljive podajničke lojalnosti. Muslimanski narod, čije su vazdašnje tradicije vjernost i podajnička poslušnost vladaru smatra se ovaj čas najsretnijim što u svojoj domovini, svom uzvišenom vladaru, može podastrijeti izjave duboke podajničke zahvalnosti i smjerne molbe, da se muslimanskom narodu osigura opstanak u domovini i omogući mu kulturno i materijalno unapređenje. Živio!

Na te riječi car je odgovorio:

Primam sa iskrenom radosti uvjeravanje vjernosti i odanosti Muslimana ovih zemalja Meni i Mome domu, te se čvrsto nadam, da ćete i Vi

141 Ibid, 8. *Empfang der serbisch - orthodoxen Laien - Deputation.*

u budućem saboru naći u vršenju Vaših ustavnih prava, koja sam Vam Ja darovao, najbolju podlogu za dalji uspješni razvitak Vašeg naroda. Zahvaljujem Vam što ste došli, te Vas molim, da uvjerite vašu braću Muslimane o Mojoj stalnoj blagonaklonosti i milosti, kao i o Mojoj očinskoj zaštiti.

Nakon toga car je oslovio pojedine članove deputacije i porazgovarao sa njima.[142]

Zatim je predsjednik Hrvatske narodne zajednice Nikola Mandić pristupio sa delegacijom hrvatskog građanstva, obraćajući se caru sljedećim riječima:

Vaše carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo! Predstavništvo Hrvata Bosne i Hercegovine presretno je kad je dočekalo ovaj veleznameniti historički čin da može u glavnom gradu ove zemlje kao posestrime u kolu ostalih kulturnih zemalja naše prostrane carevine Habsburške u najdubljem podaničkom strahopočitanju pokloniti se pred svojim zakonitim hrvatskim kraljem. Stoga dajući izražaja svojim čuvstvima žarke i iskrene ljubavi, sinovske odanosti i nikada neuzdrmane vjernosti prema Previšnjem prijestolju, te uzvišenom nosiocu starodrevnog prejasnog žezla slavne vladalačke kuće Habsburgovaca, želimo iz dna srca: da svemogući Bog poživi Vaše carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo do skrajnih granica mogućnosti ljudskog života.

Na te riječi car je odgovorio:

Drago mi je što su se zastupnici rimo-katoličkog građanstva ovdje iskupili, da mi izraze svoju osvjedočenu i nepokolebljivu privrženost. Uzdajući se da će Bosanskohercegovački Hrvati u ustavnim pravima, koje sam rado darovao jamstvo za uspješan rad cijeloga stanovništva, zahvaljujem Vam što ste došli i uvjeravam Vas o Mojoj nepromjenljivoj milosti i blagonaklonosti.[143]

Nakon toga, direktor N. Berković, kao predsjednik Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu, obratio se caru u ime delegacije:

Vaše carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo!

Premilostivi gospodaru!

---

142 Ibid. *Empfang der moslemischen Laien - Deputation.*

143 *Večernji sarajevski list*, ibid, 2–3; *Empfang der katholischen Laien-Deputation, Wiener Zeitung*, ibid, 8.

Trgovački, obrtnički i industrijalni krugovi Bosne i Hercegovine stoje pod dubokim dojmom sreće koja im danas u dio pade, te mogu svojim zakonitim predstavništvom a podjedno najmlađom trgovačkom i obrtničkom komorom carstva, stupiti pred uzvišeno lice Vašeg ces .i kralj. Apostolskog Veličanstva te neposredno iskazati svoje osjećaje nepokolebive podaničke vjernosti i sinovlje ljubavi prema prejasnoj osobi Vašega Veličanstva.

Doista, naša trgovina i promet, naša industrija i obrt, ovi nužni stubovi narodnog blagostanja, stalnim svojim napredovanjem, svjedoče o moćnoj zaštiti, o neprestanoj brizi Vašega Veličanstva za gospodarstveni razvitak naše domovine a u oživotvorenju trgovačke i obrtničke komore, kao zakonitog tijela za zastupanje staleških interesa, gledaju naši privredni krugovi znak osobite carske milosti, kojom ih je Vaše Veličanstvo nanovo i tek nedavno usrećilo. Složni smo dakle u neograničenoj zahvalnosti i strahopočitanju prema posvećenoj osobi Vašega Veličanstva i prepuna srca molimo, Svemogućega Boga, da još na mnogo ljeta uzdrži našoj domovini Vaše Veličanstvo, našega premilostivog vladara. Njegovo carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo, naš premilostivi gospodar. Živio! Živio! Živio!

Na te pozdrave car je odgovorio:

Srdačnim zadovoljstvom primam poklonstvo Trgovačkog i obrtničkog staleža ovih zemalja. Ne sumnjam, da će najmlađa trgovačka i obrtnička komora s uspjehom znamenito poraditi na privrednom i kulturnom razvoju Bosne i Hercegovine, koji i Ja želim te kako Moje, tako i Moje vlade nastojanje na tome polju djelotvorno potpomoći. Hvala Vam na dolasku, a isporučite svojim izašiljačima Moj srdačni pozdrav.[144]

Potom se caru obratio predsjednik advokarske komore, dr. Josip Fischer, pozdravljajući cara sljedećim riječima:

Carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo! Naš premilostivi gospodaru! Članovi odvjetničke komore radosni su, da je Vaše Veličanstvo odlučilo odlikovati ove zemlje, našu milu domovinu Previšnjom posjetom, pa se uslobodujemo da s dubokim strahopočitanjem Vašem Veličanstvu, na bosanskom zemljištu dobrodošlicu damo. Veliki kulturni i privredni napredak, što su ove zemlje stekle, otkada su od Vašeg Veličanstva vladane, izveo je znamenitih promjena i na polju pravnog života, da je dogradio

144 *Večernji sarajevski list*, Ibid, 3; *Empfang der Deputation der Handels - und Gewerbekammer, Wiener Zeitung*, ibid, 8.

nužno stvaranje novih i modernih pravnih institucija. Godine 1884. uvedena je advokatura i tako su odvjetnici bili pozvani kao saradnici u ispitivanju pravde. Prošle se je godine advokatura i nadalje razvila ustrojenjem komore, te su odvjetnici bili pozvani također i kod zakonodavstva; pri tome se odlikovalo na osobiti način tim, što se predsjedniku odvjetničke komore dao jedan virilni glas u Saboru. U svijem tijem institucijama očituje se mudra i velikodušna briga i ljubav Vašeg Apostolskog Veličanstva za pravnu zaštitu naroda kako god i za interese našeg staleža. U ovom historičnom času, kad nam je u dio pala sreća, da stupimo pred posvećenu ličnost Vašeg Apostolskog Veličanstva, zahvaljujemo iz dubine srca, za dobročinstva, udijeljenja našem staležu, i žudimo da milostiva providnost poživi i štiti Vaše c. i kr. Aposolsko Veličanstvo, još dugo, dugo vremena, na sreću, radost i ponos vaših najmlađih podanika. Živio!

Uslijedio je odgovor cara:

Radujem se što mogu da primim poklonstvo boanskohercegovačkog Advokatskog staleža koji osim zastupstva stranaka upliviše i pri stvaranju prava i čiji je značaj uvažen podjelom virilnog glasa u Saboru. Budite uvjereni o Mojem stalnom blagovoljenju.[145]

Nakon toga car je primio deputacije banaka i industrijalaca. Ispred prve deputacije cara je pozdravio guverner Zemaljske banke, tajni savjetnik Jansekowitsch, koji mu se zahvalio na zaštiti i staranju koje je poklanjao privrednom napretku Bosne i Hercegovine. Car se srdačno zahvalio na poklonstvu, oslovljavajući pojedine članove delegacije, a zatim primio deputaciju industrijalaca, koju je predvodio baron Petar Herzog, zadržavši se sa njima u razgovoru o industriji u Bosni i Hercegovini. Tom prilikom car je dobio niz informacija o industrijskom razvoju zemlje. Zatim je dr. Kranz Josef caru saopćio podatke o pogonima za destilaciju drveta u Tesliću, proizvodnji i preradi željeza u Varešu, a sam car je bio iznenađen podacima o proizvodnji hemijskih proizvoda u Jajcu koji su predstavljali prve pogone u Monarhiji i u Evropi.[146]

Poklonstvene audijencije trajale su sve do 12 sati, kada se car, uz oduševljene ovacije publike na ulicama, vratio u Konak.

---

145 *Večernji sarajevski list*, ibid, 3. *Empfang der Deputation der Advokatenkammer, Wiener Zeitung*, ibid, 8.

146 *Večernji sarajevski list*, ibid, *Empfang der Banken, der Grossindustrie und der Finanzwelt, Wiener Zeitung*, ibid, 7–8; *Der Empfang der Großindustriellen durch den Kaisers, Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr. 16443, Wien, 3. Juni 1910., 6.

U popodnevnim satima car je posjetio glavne vjerske objekte svih konfesija u Sarajevu – rimokatoličku stonu crkvu, srpsko-pravoslavnu stonu crkvu, Begovu džamiju, jevrejsko-sefardski hram, a zatim protestantsku crkvu i sinagogu austrougarske jevrejske općine.

Već u 14 sati pred katoličkom katedralom se počela okupljati publika. Oko 15 sati i 30 minuta počela je padati kiša, ali su svi ostali na svome mjestu. Od Rudolfove ulice do katedrale u četvorostruke redove postavile su se katoličke učenice obučene u bijelo. Cijeli trg i okolne ulice bili su ispunjeni publikom. U 16 sati na ulazu crkve pojavio se nadbiskup dr. Stadler, banjalučki biskup Marković, posv. biskup dr. Šarić, vojni superior Mnsg. Grusz u svečanom redu sa ostalim katoličkim svećenstvom. Uskoro je stigao i car, zvona su zazvonila a iz hiljade grla zaorilo se gromoglasno klicanje *Živio!*.

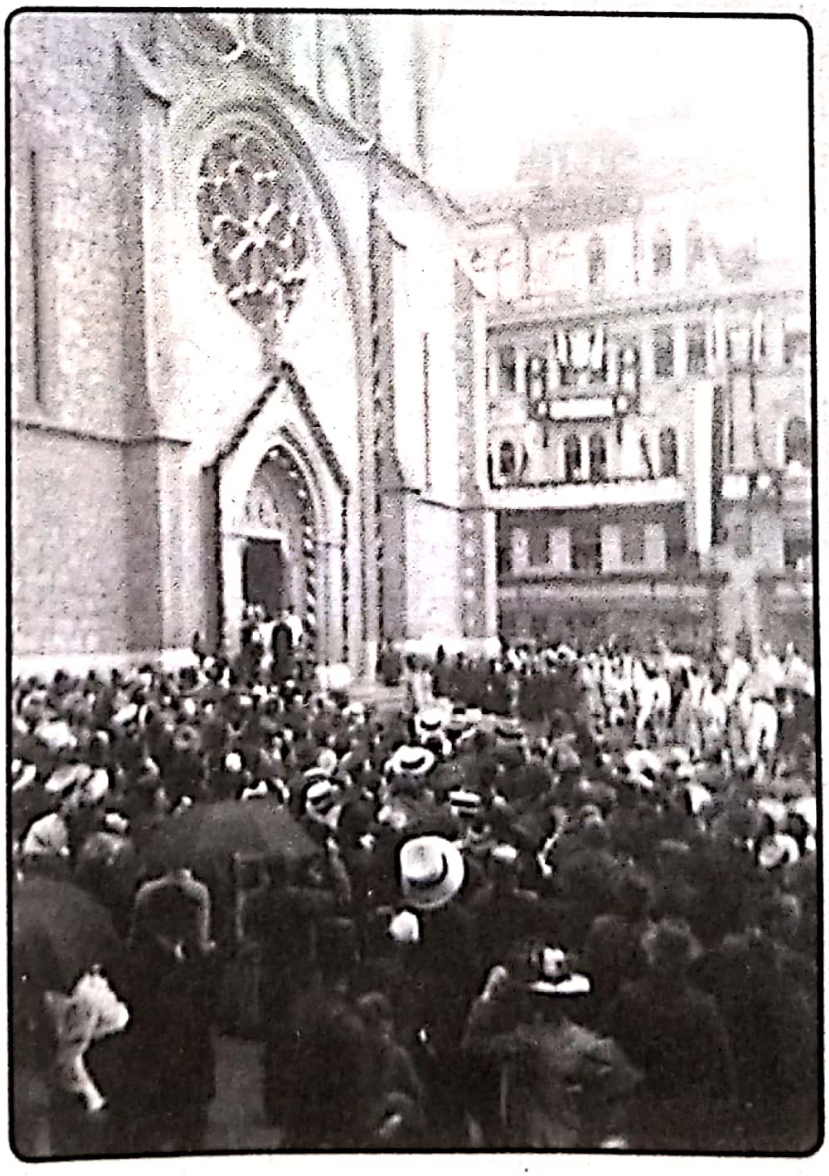

Car Franjo Josip I u posjeti Katedrali

Car je krenuo u crkvu, na ulazu je skinuo klobuk i prekrižio se. Nadbiskup Stadler je pošao u susret caru dubokim naklonom, poškropivši ga svetom vodicom. Na to se car okrenuo prema publici koja je burno klicala *Živio!* a zatim je

ušao u crkvu. Nadbiskup dr. Stadler je molio blagoslovenu molitvu, te je podijelio apostolski blagoslov, na šta je hor otpjevao Carevku. U 16 sati i 10 minuta car je izašao iz crkve, pozdravljen sa gromoglasnim *Živio!*.[147]

Nakon toga car se odvezao u novu pravoslavnu crkvu Rudolfovom ulicom ispunjenom publikom, koja je klicala, oduševljeno dižući šešire u zrak. Sa svojom sjajnom svitom car je stigao u pravoslavnu crkvu, gdje ga je ovacijama pozdravljala publika. Pred ulazom okićene crkve cara je dočekao predsjednik crkvene opštine Gligorije Jeftanović, sa članovima opštinskog odbora i poklonio se uvodeći ga u portu. U njoj su stajale mlade djevojke obučene u bijelo u špaliru, a ispred njih je gospođica Krunica Jeftanović uručila caru lijep buket cvijeća. Lijevo od glavnog ulaza porte vodio je svečani put okićen bezom srpskih boja kroz umjetni drvored borića ka glavnim vratima crkve, gdje je arhiepiskop i mitropolit Evgenije Letica sa sveštenstvom dočekao cara i poklonio mu se, uvodeći ga do lijepo uređenog carskog prijestolja. Špalir srpskog građanstva formirao se od glavnih vrata do carskog prijestolja i crkva je bila u cjelosti ispunjena. Nakon što je car stupio na prijesto, otpočela je uz zvonjavu zvona kratka molitva, sa dolgodjenjstvijem. Na pjesmu

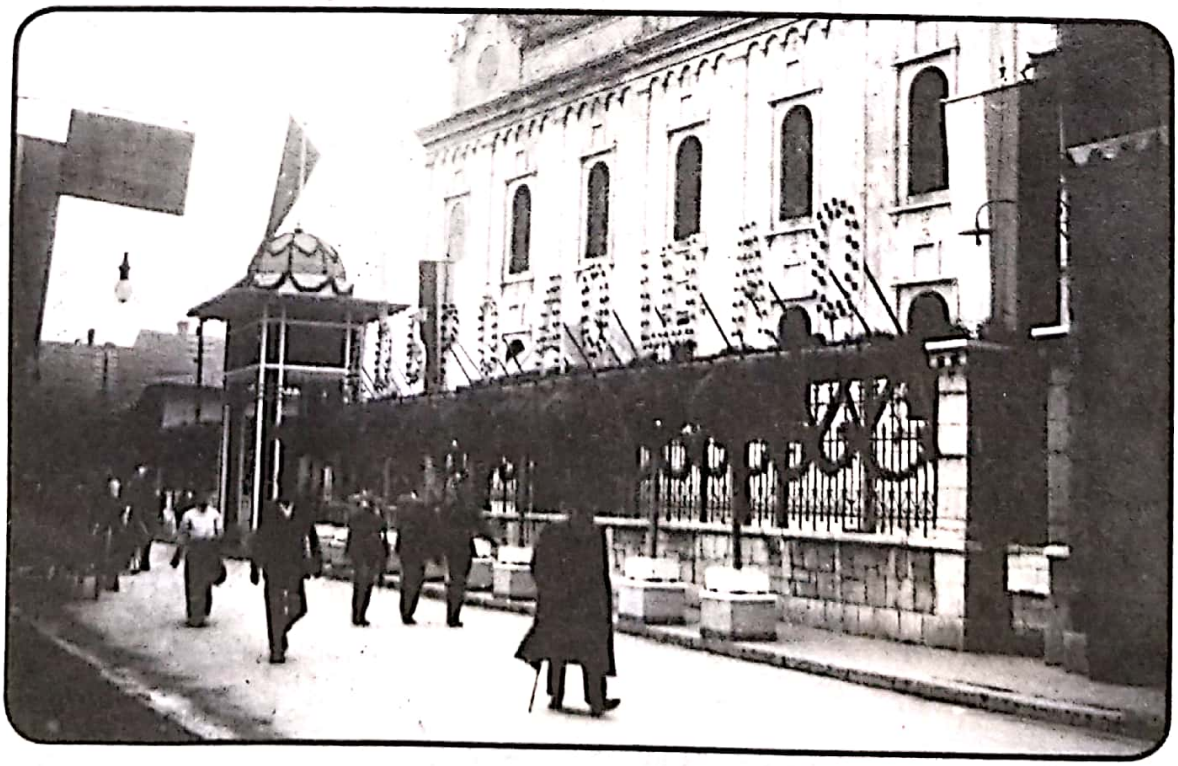

Ukrašena srpsko-pravoslavna crkva povodom posjete cara Franje Josipa I

147 *Posjete Cara – kralja u crkvama, bogomoljama i gradskim općinama. Katolička crkva*, *Večernji sarajevski list*, br. 130, srijeda 1. juna, 3.

hora je nastavila Sloga i otpjevala dvije strofe Carevke. Nakon toga je arhiepiskop i mitropolit Evgenije Letica oslovio cara kratkom besjedom slaveći taj historijski dan i zahvaljujući caru na posebnoj počasti. Burnim povicima *Živio!* publika je pozdravila cara, koji je zatim sišao sa prijestolja i sa nekoliko riječi se obratio arhiepiskopu Letici, Nakon toga, uz burno klicanje car je ispraćen istim putem do kočije.[148]

Najinteresantniji trenutak prilikom posjete vjerskim objektima u Sarajevu bila je scena careve posjete Begovoj džamiji, što je za njega predstavljalo poseban doživljaj. Baščaršija je bila svečano ukrašena. Muslimani su za njeno kićenje koristili najskupocjenije stvari koje su imali - skupocjene tepihe, platna, a trgovci su se sa članovima njihovih porodica okupili pred radnjama. Careva kola, sa obje strane, pratila su djeca begova, obučena u skupocjene nošnje. Do carevog dolaska kapije dvorišta su bile zatvorene, a do ulaza u džamiju prostrti su bosanski ćilimi po kojima se kretao car da ne bi dodirivao tlo. Car se sa pratnjom uputio do Begove džamije, pred kojom su se okupile hiljade Muslimana, koji su ga burno pozdravili.

Sinovi begova prate cara Franju I na Baščaršiji

148 *U srp. - prav. novoj crkvi*, ibid, 3;

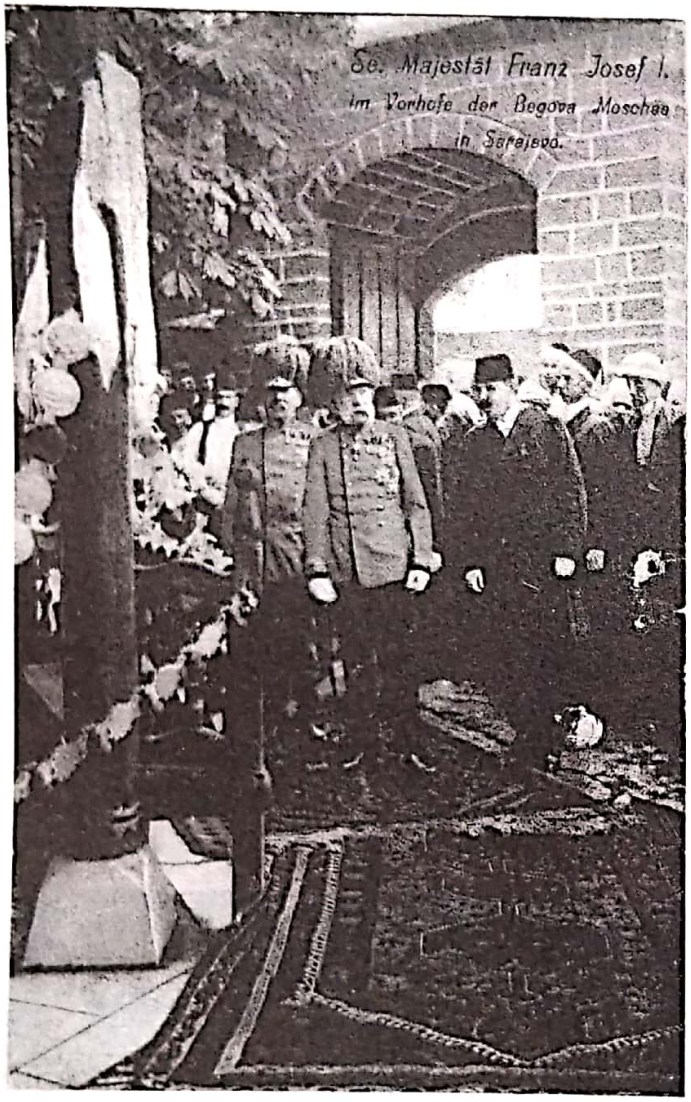

Dolazak cara Franje Josipa I u Begovu džamiju

Pred slavolucima cara je dočekao vakufski direktor Šerif ef. Arnautović, poželivši mu dobrodošlicu te ga uveo u dvorište džamije gdje su ga pozdravili muslimanski odličnici.

Mala Hasna, kćerka Hilmi bega Kapetanovića i unuka Alibega Firdusa, u bijeloj svilenoj bosanskoj haljinici predala je caru veliki buket cvijeća. Na vratima džamije cara su dočekali reisu-l-ulema hadži Sulejman ef. Šarac, sa članovima medžlisa. Nakon toga car je ušao u džamiju i sjeo na podignuto prijestolje. Zatim je reisu-l-ulema izmolio molitvu za zdravlje cara kao suverena, koja se čita svake godine na njegov rođendan. Car se vrlo pohvalno izrazio o džamiji i dočeku, a pri njegovom izlasku zaorilo se gromoglasno *Živio!*.[149]

Iz Begove džamije car se u 17 sati odvezao u sefardski hram u Ćemaluši. Pred kupolom podignutoj na ulazu hrama, postavilo se pedesetak jevrejskih djevojčica, obučenih u žute dimije i crvene ječerme, sa

149 *Večernji sarajevski list*, ibid, 3; *Der Besuch der Begowa Moschee, Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr 16441, Wien, Mitwoch, den 1. Juli 1910., 7. Specijalni dopisnik lista *Neue Freien Presse* iz Sarajeva je izvještavao čitatelje o utisku careve posjete u muslimanskim krugovima. Najveći utisak na njih učinila je ličnost cara. Vladalo je veliko zadovoljstvo carevom pobožnošću kojom je u Begovoj džamiji pratio ceremoniju i način na koji je pokazao poštovanje prema islamu. Na skupu begova u Sarajevu svi govornici su ukazivali na carevu posjetu Begovoj džamiji kao historijski čin i za islam u Monarhiji najznačajniji događaj koji je povratio njihova osjećanja lojalnosti. Dvije godine kasnije, 15 jula 1912., islam je u Austriji priznat za zvaničnu religiju (*RGBl. Nr 159*, Wien 1912.).

fesićem na glavi pod vođstvom učiteljice E. Kajon, obučene u bosansku nošnju. Na ulazu su stajala dva vratara u starobosanskim nošnjama sa zlatnim vezovima i starinskim oružjem za pojasom. Mnogobrojna publika okupljena pred hramom burnim klicanjem je pozdravila cara. Predsjednik bogoštovne općine Ješua D. Salom sa rabinom A. Romano je dočekao i pozdravio cara na ulazu, a jedna djevojčica mu je predala buket cvijeća. Car je ušao u hram i sjeo na podignuto prijestolje. Nakon otpjevane pjesme rabini Romano i Maestro su izrekli blagoslov, a svećenik Kapon je oslovio cara na španskom jeziku. Nakon toga je otpjevana Carevka. Car je još neko vrijeme sjedio promatrajući okićeni hram, razgovarajući sa J. D. Salomom, a nakon toga se odvezao Ćemalušom, Cirkusovim trgom, Skenderijom i Filipovićevom obalom u protestantsku crkvu, burno pozdravaljen od publike na ulicama.[150]

Već oko 16 sati sakupila se mnogobrojna publika oko protestanske crkve duž cijele Appelove i Filipovićeve obale. Kad se car pojavio odjeknulo je gromoglasno *Živio!*, a pred crkvom je cara dočekao protestantski župnik Iv. L. Schäffer sa presbiterijem protestantske crkvene općine. U crkvi je župnik Schäfer obavio blagoslovenu molitvu, nakon koje je car razgledao crkvu i zahvalio župniku na dočeku.[151]

Posjeta cara Franje Josipa I sefardskom hramu

150 *Sefardični tempel, Večernji sarajevski list*, ibid.

151 *Protestantska crkva*, ibid.

Iz protestantske crkve car se odvezao Filipovićevom obalom i Terezijom u sinagogu austrougarske jevrejske općine. Na njenom ulazu, cara je pozdravio nadrabin dr. Weszel, predsjednik bogoštovne općine dr. Rothkopf i potpredsjednik dr. Bernardo Klein. Djevojčica Ena Rothkopf i dječak J. Weszel, pozdravili su cara i uručili mu cvijeće. Car je u sinagogi sjeo na prijestolje, te ga je nadrabin Dr. Weszel pozdravio, a kantor Singer se pomolio za njega. Na izlasku iz sinagoge car je burno pozdravljen, a carska kola su se odvezla preko Filipovićevog trga i Šeher čehajine ćuprije do Gradske vijećnice.[152] Pred njom te na Appelovoj i Filipovićevoj obali, skupila se mnogobrojna publika. Na ulazu cara su dočekali u špalir poredani gradski zastupnici. Cara je pozdravio gradonačelnik Esad ef. Kulović, te ga otpratio u aulu, koja je bila svečano okićena. U sredini je bio podignut rondo od tropskog cvijeća, a do njega se nalazio svilenim pokrivačem prekriven sto sa foteljom.

Car je razgledao Gradsku vijećnicu sa velikim zanimanjem, razgovarajući sa gradonačelnikom na francuskom jeziku. Zatim se car upisao u prekrasno izrađenu knjigu. Ta knjiga sa njegovim potpisom trebala se čuvati za sva vremena u Gradskoj vijećnici u spomen na taj historijski događaj. Nakon toga, još neko vrijeme je razgovarao sa gradonačelnikom u auli, a zatim su ga gradski zastupnici ispratili do

Posjeta cara Franje Josipa I protestantskoj crkvi

152 *Sinagoga austro-ugarske jevrejske opštine*, ibid.

izlaza. Car je napustio gradsku vijećnicu, burno pozdravljan od publike dugotrajnim klicanjem i uputio se u Konak.[153]

U izvještaju Zemaljske vlade, upućenom Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču, data je posebno povoljna ocjena manifestacija koje su se odigrale drugog dana boravka cara u Sarajevu prilikom prijema poklonstvenih deputacija[154] kao i poslije podne prilikom posjete vjerskim objektima u Sarajevu.[155]

Kad je car Franjo Josip bio u posjeti Sarajevu, trebalo je da sa balkona Konaka u blizini čuje ezan sa Careve džamije. Pored skoro stotinu sarajevskih mujezina izabran je Rašid ef. Dizdarević, mujezin Karadozbegove džamije u Mostaru. Caru se ezan toliko svidio da mu je po povratku u Beč, poslao dar – pet zlatnika u izuzetno luksuznom pakovanju.[156]

---

153 *Gradska vijećnica*, ibid.

154 ABH, ZMF, präs. BH 1910., 773, *Abschrift eines Telegrammes der Landesregierung in Sarajevo vom 31. Mai 1910. an das k.u.k. gemeinsame Finanzministerium.* Heutiger Tag programmgemäss verlaufen. Vormittags Empfang der Korporationen, deren Mitglieder von Seiner Majestät zum grossen Teile mit Huldvollen Ansprachen ausgezeichnet wurden. Vor dem Regierungspalais hatte sich schon lange vorher tausenköpfige Menschenmenge angesammelt welche trotz zeitweiligen strömende Regens bis zum Schlusse auf Platz beharte und Seiner Majestät sowohl bei Ankunft wie bei Abfahrt mit stürmlichem Jubel huldigte.

155 ABH, ZMF, präs. BH 1910., 773, Abschrift eines Telegrammes der Landesregierung in Sarajevo vom 31. Mai 1910. an das k.u.k. gemeinsame Finanzministerium. Besondere ausdrucksvoll gestaltete sich nachmittaegiger Besuch der Gotteshausser, der einem wahren Triumphzuge glich. In katolischer Kathedrale, serbisch-orthodoxer Metropolitankirche und sephardisch-israelitischem Tempel Volkshimne gesungen; Fahrt durch die Čaršija zur Begova Moschee, auf welcher zahlreiche moslemische Notable Allerhöchtem laibwagen das Geleit geben, bot ein grandioses Schauspiel unbegrenzter Verehrung und Anhänglichkeit für Allerhoechste Person. Mochee war von andächtigen Gläubigen gefüllt, welche Gebet für Seine Majestät sprachen. Vor Moschee, ebenso vor serbisch-ortodoxer Kirche und vor sephardischem Tempel Seiner Majestät Blumenstrauss von Mädchen derbetreffenden Religionsgemeinden überreicht, auf ganzem Wege Seiner Majestät enthusiastische Ovationen dargebracht.

156 Rođen u Ljubuškom, gdje je završio mekteb i hifz, a zatim se zaposlio kod Karađozbegovog vakufa u Mostaru. Tu je bio doživotni mujezin džamije i bibliotekar njegove biblioteke. Stariji Mostarci su naglašavali da je imao veoma lijep glas (mekam) i da je Kur'an učio kao bulbul. (Hasandedić Hivzija, *Hafizi Mostara i bliže okoline*, Takvim 1977-1397, Sarajevo 1996, 99-100.) Slikovit zapis o njemu ostavio je beogradski književnik Dušan Šijački 1910. godine u svojoj knjizi *Putopis kroz Bosnu i Hercegovinu: Divno je mujezin izvodio svečanu molitvu sa tanka a visoka minareta. Tako divno da sam ja i mnogi drugi i vrlo radosno prihvatili predlog, da se odšetamo do ispod džamije i iz blizine slušamo krasno izvijanje monotone, čisto tužne melodije, koja je javljala našoj braći muslimanima, da je vreme da se pomole Bogu i njegovom Proroku. Slušao sam mujezine i ranije, slušao mnoge u Sarajevu, ali nigde nisam čuo sa ovako zvonkim i milozvučnim glasom...*

Za vrijeme boravka cara u Sarajevu, u Konaku su bile organizirane dvorske večere, na kojima su prisustvovale sve uglednije osobe iz careve pratnje i ličnosti javnog života u Bosni i Hercegovini. U utorak su bili prisutni baron Benko, general pješadije Bolfras, ugarski predsjednik ministrastva grof Khuen Héderváry, ministar spoljnih poslova grof Aehrenthal, min. predsjednik baron Binerth, ministar rata general pješadije baron Schönaich, direktor kabinetske kancelarije baron Schiessel, nadbiskup dr. Josip Stadler, general konjice grof Paar, zemaljski poglavar Marijan Varešanin od Vareša, prvi vrhovni dvorjanin knez Montenuovo, zajednički ministar finansija baron Burián, vrhovni dvorski konjušar grof Kinsky, komandant vojnog zbora general pješadije vitez Auffenberg, reisu-l-ulema Hafiz Sulejman Šarac, biskup dr. Ivan Šarić, general-major Nikl, komornik legazioni savjetnik grof Szapáry, dvorski savjetnik dr. Žarnovski, dvorski savjetnik dr. Kuhn, gradonačelnik Sarajeva Esad ef. Kulović, Mahmudbeg Fadilpašić, Alibeg Firdus, potpukovnik baron Vodijanski, krilni ađutant potpukovnik Margutti, mitropolit Evgenije Letica, Flm. Appel, generalni konzul komte Gijachi, carev lični ljekar dr. Kerzl, dvorski savjetnik dr. Rauch, dvorski savjetnik dr.

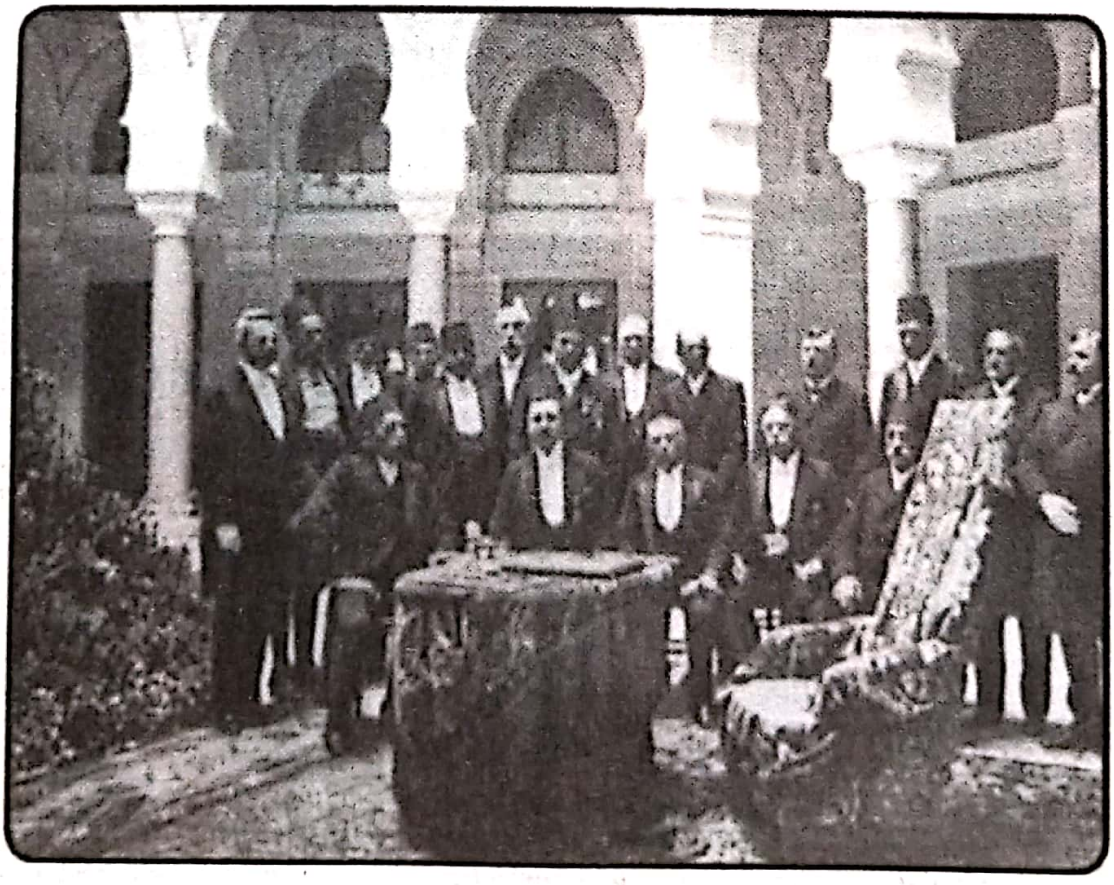

Odbor za doček cara Franje Josipa I u Gradskoj vijećnici

Kobler, pukovnik Lipoščak, odjelni savjetnik Erhart, Gligorije Jeftanović, potpukovnik Klinger, gardijski natporučnik grof Schal, Ješua D. Salom, kapetan Lang, ministar podtajnik Barči, gardijski major Gaisin, major Langer, krilni adutant major grof Hojos i upravitelj okruga Baron.

Na dvorskoj večeri učestvovale su pedeset i četiri osobe, a razgovori su trajali 20 minuta i o njima su bili poznati detalji. Car se pojavio u ugarskoj maršalskoj uniformi, zamolivši prisutne da zapale cigare, što je i sam učinio i umiješao se među goste, vodeći razgovore sa njima. Sa nadbiskupom Stadlerom i biskupom Ivanom Šarićem car je razgovarao o svečanom dočeku u vjerskim objektima, odajući priznanje na njihovoj organizaciji.

Car se zatim obratio i reisu-l-ulemi, hafizu Sulejmanu ef. Šarcu, navodeći da ga se duboko dojmila ceremonija u Begovoj džamiji, da mu se džamija izuzetno svidjela, a doček djevojčice na ulazu ga je posebno obradovao. Nakon toga, car se obratio gradonačelniku Esadu ef. Kuloviću, koji mu je pružio informacije o odnosima koji su vladali u općini, a zatim je razgovarao sa Alibegom Firdusom i Mahmudbegom Fadilpašićem. U prvom danu posjete cara, nije u većoj mjeri bio primjetan interes muslimanskog stanovništva da u manifestacijama uzme značajnijeg učešća. Razlog za to se prije svega nalazio u činjenici da se insistiralo da se za dekoraciju upotrijebe careve slike, što je bilo u suprotnosti sa njihovim svjetonazorom. Osim toga i posebne sigurnosne mjere, pretrage kuća i slične poduzete mjere utjecale su na to.

Tek nakon careve posjete Begovoj džamiji i zvaničnog stava uleme, pokazao se najtopliji osjećaj stanovništva prema caru. Njegova ličnost postala je predmet općih razgovora u gradu. Razgovaralo se o zlatnim uniformama, o manifestacijama u gradu, što je bilo dopunjeno njihovim fantazijama, koje su krčile put da u caru nađu novog sultana.[157]

Car je odao posebno priznanje za kićenje crkava i vjerske ceremonije glavnom rabinu dr. Weselu, predsjedniku Jeshui Salomu i protestantskom svećeniku Schäferu. U razgovoru sa arhiepiskopom Evgenijem Leticom car je izrazio veliko zadovoljstvo svečanostima u crkvi, što ga je posebno radovalo. Na riječi arhiepiskopa da su nastojali da učine sve što je u njihovoj moći da bi *ponio sa sobom lijepa sjećanja na te dane*, car

157 *Eindruck des Kaiserbesuches auf die muselmanischen Kreise*, *Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr 16443, Wien 3. Juni 1910., 2.

je odgovorio da će ih se uvijek rado sjećati.

Zatim je car razgovarao sa Gligorijem Jeftanovićem, italijanskim konzulom konteom Giachijem, zapovjednikom 15. korpusa Auffenbergom, predsjednikom trgovačke i zanatske komore Berkovićem, te sa baronom Benkom.[158]

Kao što je pisao list *Times* u razgovoru sa francuskim vicekonzulom koji je nedavno bio premješten iz Egipta u Sarajevo, car Franjo Josip je izjavio da je bio prisutan na otvaranju Sueckog kanala, ali to je davno bilo. Egipat je od tada postao zemlja u procvatu, a zatim je izražavao svoje nade da će i Bosna i Hercegovina slijediti taj njen primjer.[159]

158 *Der Cerkle beim heutigen Hofdiner*, ibid, Nr 16442, 2. Juni 1910., 5.

159 *Ein Vergleich zwischen Bosnien und Aegypten*, ibid, Nr 16443, 3. Juni 1910., 5.

Glava V

Treći dan boravka cara Franje Josipa I u Sarajevu 1. juna 1910.

U srijedu, 1. juna 1910. godine od ranih jutarnjih sati mladi i stariji, većinom pješice a neki fijakerima i automobilima te u dva puna voza, uputili su se na Vojno vježbalište iza Zemaljske ždrepčane, da prisustvuju paradi gdje je planirano da car izvrši smotru jedinica i da one defiliraju ispred tribine. Već u 8 sati oko Vojnog vježbališta su se nalazili gusti redovi publike, a sva mjesta na tribinama su bila zauzeta. Pred njima su se između ostalih visokih funkcionera nalazili ministri grof. Aehrenthal i baron Burián. Duž cijelog Vojničkog vježbališta u paradnim redovima su bile raspoređene čete pješadije, artiljerije i konjice, a također i pitomci dječačkog vojnog penzionata, kao i sarajevska veteranska četa pod zapovjedništvom Alfonsa Kullicha kao i deputacija veteranskog zbora iz Jajca.[160]

Tačno u 8 sati i 20 minuta car se pojavio na Vojnom vježbalištu na konju, a za njim je jahala sva njegova vojnička pratnja, u kojoj su bili i zajednički ministar rata, general pješadije, baron von Schönaich. Kada je u galopu prošao pored tribina publika ga je pozdravila burno, sa velikim oduševljenjem. Nakon toga, car je izvršio smotru četa, a zatim se zaustavio na sredini vježbališta i tada je ispred njega i pratnje, počeo vojni defile. Prvo je sa zastavom prodefilirala deputacija veteranskog zbora iz Jajca, zatim veteranskog zbora iz Sarajeva, učenici dječačkog vojnog pensionata iz Sarajeva, a za njima pješadija, artiljerija i konjica.

160 *Vojna parada i pregled četa*, *Sarajevski list*, br. 132, četvrtak 2. juna 1910., 2.

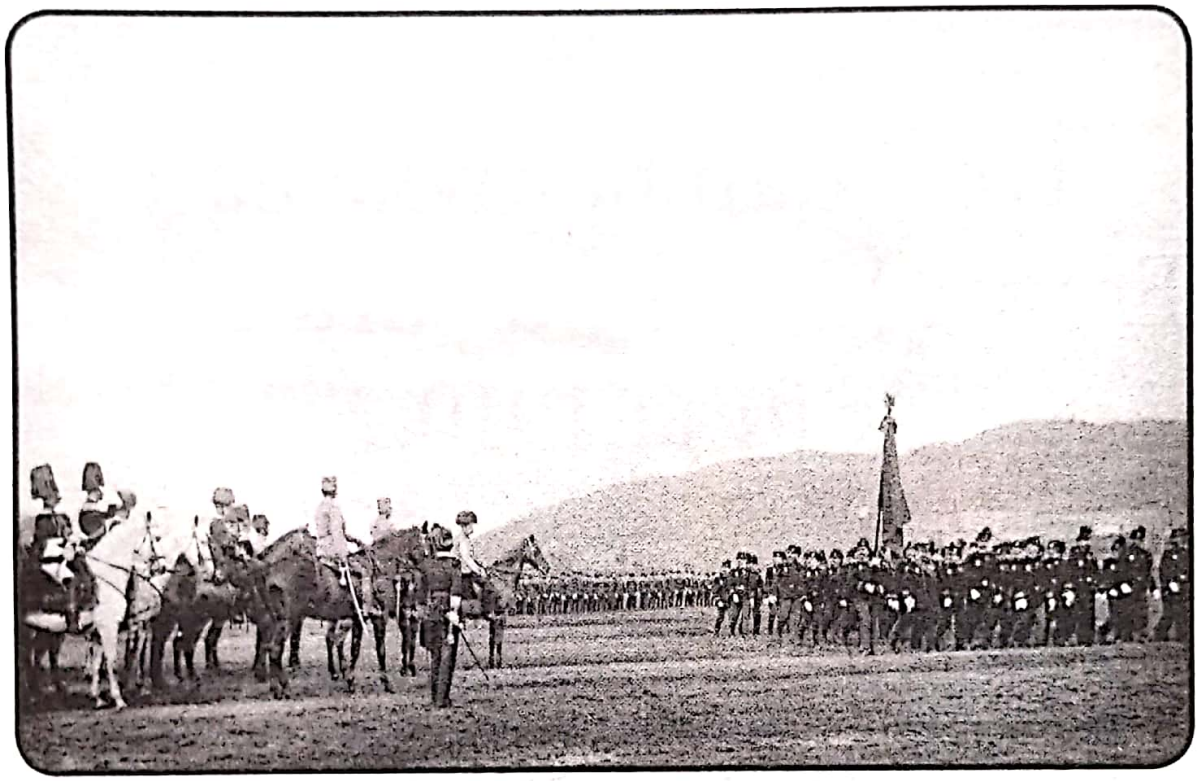

Car Franjo Josip na vojnom vježbalištu

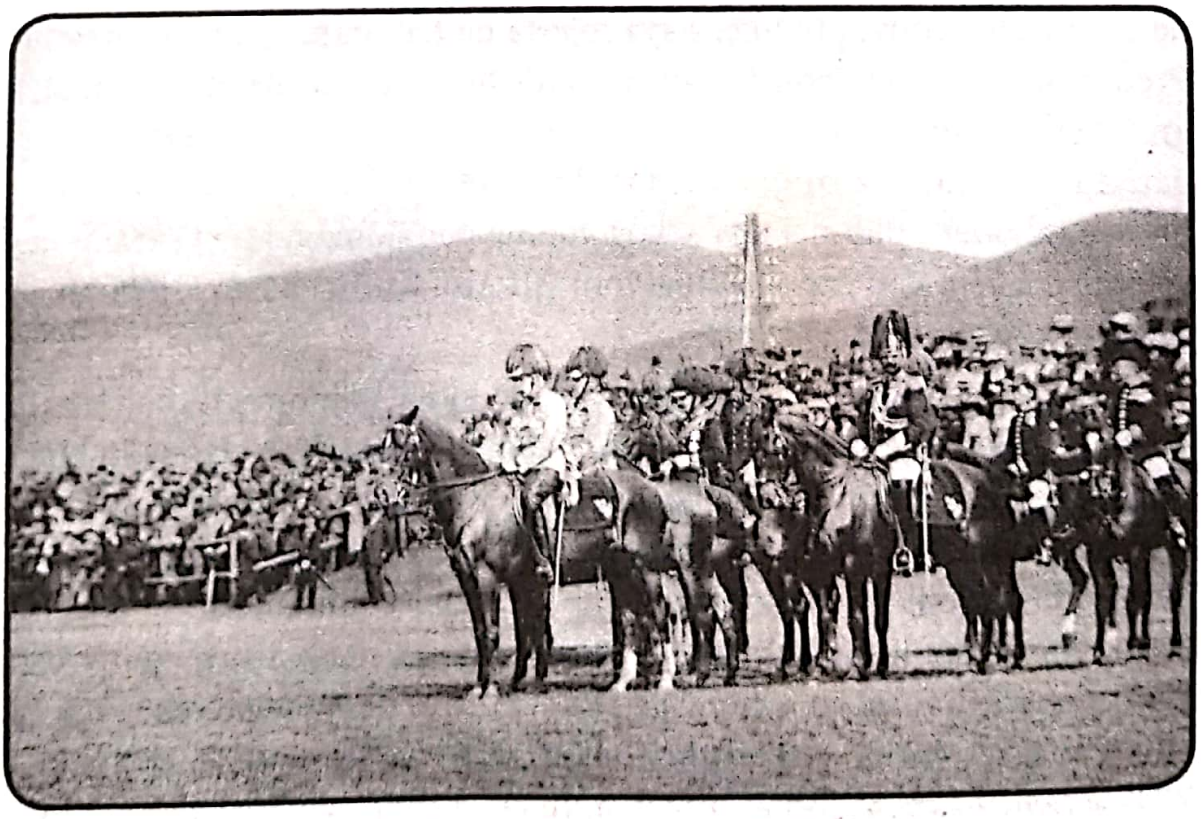

Car Franjo Josip na vojnom vježbalištu

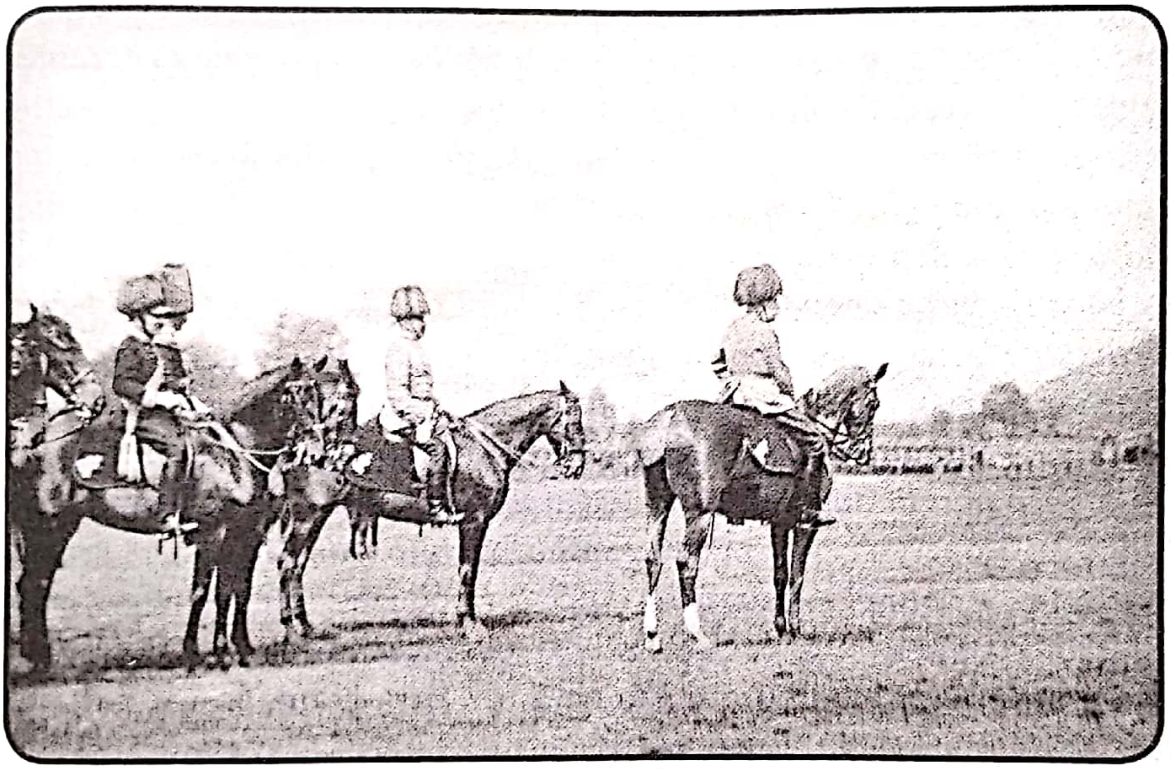

Car Franjo Josip na vojnom vježbalištu

Car Franjo Josip na vojnom vježbalištu

Za vrijeme defilea vojnih jedinica svirala je vojna muzika. Nakon njegovog završetka car je pred okupljenim oficirskim korom zapovjednicima četa izrazio svoje zadovoljstvo, upućujući im pohvale za držanje, izgled i obučenost svih jedinica. Nakon toga car se prisutnima obratio sljedećim riječima: *Ja sam Vas sabrao, da Vam izrazim Moju radost na tome što sam vidio: lijepi vojnici, dobar svjež, zdrav izgled vojnika i njihovo izvrsno držanje, vrlo me je obradovalo. Defilovanje bješe divno. Sve je bilo vrlo lijepo i posvjedočava onaj valjani rad, koji se ovdje pod težim prilikama izvršuje nego li na drugim stranama, te se po tome mora duplo priznati. Izvrsna bješe artiljerija, a izvrsna i kavaljerija.* Zatim se car obratio generalu pješadije vitezu Auffenbergu sa konstatacijom: *Nisam ni u Beču ni u Budimpešti vidio ovako lijepe parade.* Car se nakon toga vratio u Konak, cijelim putem praćen burnim pozdravima.[161] Prema natpisima u štampi je najavljeno da će car poduzeti više mjera u vojnoj oblasti. Planirano je da će bosanskohercegovačke pješadijske regimente nositi imena zaslužnih osoba i to prva ime cara Franje Josipa I, druga nadvojvode Franje Ferdinanda, treća princa Eugena Savoyskog i četvrta

Školska omladina pozdravlja cara Franju Josipa I u Konaku

161 *Previšnja pohvala četama*, ibid; *Die Kaiserparade, Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr. 16.442, Wien, Donerstag 2. Juni, 4; *Die defilierung auf dem Exerzierplatz, Prager Tagblatt*, Nr 150, Prag, 2. Juni 1910., 3.

generala Josipa Filipovića.[162] Iako će se ta ideja kasnije ponovo javljati, do njene realizacije ipak neće doći.

Nakon povratka sa Vježbališta, car je na terasi Konaka primio delegaciju školske omladine. Za njih je to bio izuzetan doživljaj jer im je pružena prilika da iz neposredne blizine mogu da vide cara i da mu se poklone. Poklonstveni čin školske omladine caru izvršio se u dvorištu Konaka. Tačno u 11 sati jedan dvorjanin je dao znak da sa stepenica Konaka silazi car na terasu. U dnu dvorišta, gdje je stajala dvorska straža bosanskohercegovačke pješadije začulo se snažno *Gewehr heraus!* Počasna straža zauzela je propisani stav, a vojna muzika je zasvirala Carevku. Na to se na terasi pojavio car u dnevnoj maršalskoj ratnoj uniformi, sa klobukom na glavi. Pored njega na terasi su se nalazili zemaljski poglavar general Marijan Varešnin od Vareša, ministar spoljnih poslova Aehrenthal, zajednički ministar finansija Burián, ministar rata Schönaich, baron Benko, odjelni predstojnik baron Pittner, dvorski savjetnik pl. Treščec i ostali dvorski savjetnici Zemaljske vlade. Školska omladina je bila okupljena na Bistriku, te je oko Careve ulice prolazeći kroz Konak ulicu ulazila u dvorište Konaka. Na dati znak zasvirala je vojna muzika svečanu koračnicu, te se u dvorištu pojavila

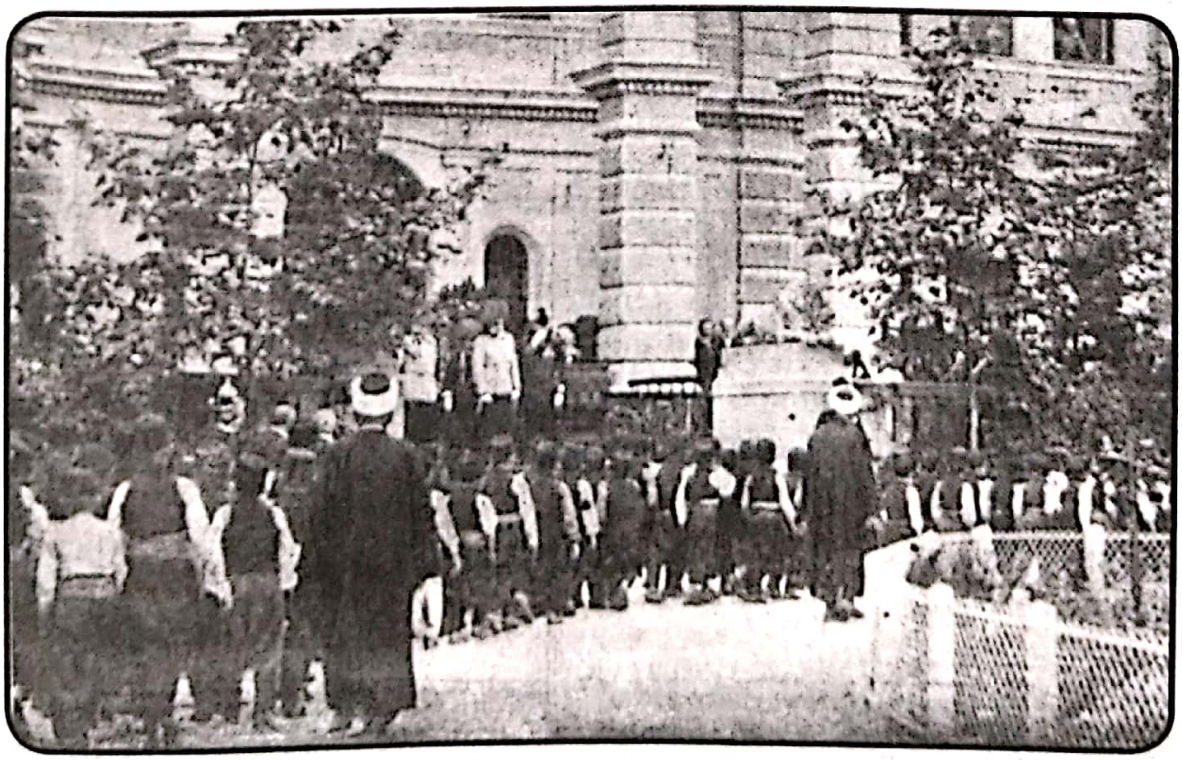

Muslimanska školska omladina pozdravlja cara Franju Josipa I u Konaku

162 *Neue Regimentsinhaber, PESTER LLOYD*; Budapest, Donnerstag, 2. Juni 1910., 7.

prva grupa školske omladine: naprijed su stupala tri barjaktara, svaki noseći bosanski barjak, a zatim je poredana u četiri reda prvo defilirala muslimanska omladina sa svojim učiteljima, pogledom uprtim u cara, pozdravljajući ga burnim uzvikom *Živio!*. Muslimanska omladina sa fesovima na glavi, prolazila je pored cara, a iza njih su došle učenice srpske autonomne škole, u svečanim haljinama. Zatim su se poklonile učenice crnih sestara u pratnji učiteljica, obučene u bijele haljine, sa crnim čarapama, spuštene kose sa bijelom mašnom. Za njima su išle učenice bijelih sestara, također obučene u bijelo. Nakon njih su dolazile učenice narodne osnovne škole u raznolikoj bosanskoj nošnji, sa raspletenom kosom i crvenim fesićem na glavi, stupajući u taktu muzike. I njihove učiteljice su bile obučene u narodne nošnje. Zatim su se pojavile u bijelo obučene učenice srpske autonomne škole, a nakon njih i učenice njemačke škole. Došli su i učenici ruždije, svi sa fesovima na glavi, kao i učenici svih narodnih osnovnih škola, te trgovačke i zanatlijske škole. Nakon toga su na red došli stariji đaci. Prvo su prolazili ispred cara realci koji su na prsima nosili spomen-medalju na carev boravak u Sarajevu.[163]

Zatim su na red došli pjevači i pjevačice. S desne strane pred terasom su se poredali muškarci, a s lijeve žene. Sve je išlo brzo i složno i ubrzo se iz sedam stotina grla, uz pratnju vojnog orkestra, zaorilo: *Bože živi, čuvaj, Bože, cara našeg i naš dom...*[164]

Skladno i lijepo otpjevanom pjesmom car je bio ganut, te je pozvao zborovođu prof. Kačerovskoga, te izrazio priznanje njemu i omladini na poklonstvu i skladno otpjevanoj pjesmi. Nakon toga su defilirali pred carem pjevači i pjevačice, te učiteljske pripravnice i pripravnici. Time je poklonstvo školske omladine bilo završeno. Muzika je zasvirala Carevku, vojni dostojanstvenici su salutirali caru, koji se stepenicama uputio u Konak. Za vrijeme poklonstva školske omladine cijeli Bistrički trg pred kasarnom Franje Josipa, Careva ulica i Konak ulica su bili puni publike koja je sa velikim zanimanjem pratila poklonstvo oko 6.000 učenika i učenica.[165]

---

163 *Poklonstvo školske mladeži Njegovu Veličanstvu*, *Sarajevski list*, br. 132, četvrtak, 2. juna 1910., 4. *Die Huldigung der Kinder*, *PESTER LLOYD*, Nr. 130, Budapest, Donerstag, 2. Juni 1910., 7.

164 *Die Kinderhuldigung*, *Prager Tagblatt*, Nr. 150, Prag, Donnerstag, 2. Juni 1910., 5.

165 *Sarajevski list*, ibid.

U izvještaju Zemaljske vlade Zajedničkom ministarstvu finansija data je posebno povoljna ocjena manifestacija koje su se odigrale trećeg dana boravka cara u Sarajevu.[166] Uvečer je u Konaku organizirana dvorska večera na koju su bili pozvani: Fml. Minareli-Fitzgerald, baron Benko, grof. Dubsky, grof Aehrenthal, baron Burián, guverner Jansković, direktor kabinetske kancelarije Schiessel, komandant zbora vitez Auffenberg, odjelni predstojnik dr. Thallõczy, major grof Hoyos, general pješadije Bolfras, general Marijan Varešanin, knez Montenuovo, ministar rata baron Schönaich, general konjice grof Paar, krilni ađutant grof Maurano, odjelni predstojnik dr. Feichtinger, predsjednik Vrhovnog suda Kobinger, konzul Igelström, hadži Munib ef. Korkut, komornik leg. savjeta grof Szapary, dvorski savjetnik dr. Linhardt, predsjednik Senata vitez Hordynski, dvorski savjetnik dr. Kuhn, pukovnik Lenz, štabni nadliječnik dr. Schneider, odjelni predstojnik baron Pittner, biskup Marković, konzul baron Stein, provincijal fra Mišić, tjelesni ljekar cara dr. Kerzl, dvorski savjetnik dr. Schnack, predsjednik senata Tschoffa, dvorski savjetnik dr. Sladović, dvorski savjetnik dr. Zurunić, pukovnik Sharić, potpukovnik Dzubinsky, gardijski natporučnik Schall, vojni superior Grusz, gardijski major Marklowsky, major Vest, baron Herzog, dr. Nikola Mandić, natporučnik Margutti, natporučnik Stoehr, gardijski natporučnik grof Thun, kapetan Lang, Risto Damjanović, gardijski major Gaisin, major Maisera, major Gsoban, vladin povjerenik Brodnik i potpukovnik baron Klingspor. Na dvorskoj večeri učestvovalo je pedeset i osam osoba, a razgovori su trajali oko dvadeset minuta. Car je prvo razgovarao sa predsjednikom pravoslavne crkvene općine Damjanovićem, koji je naglasio da je car na sve nacionalnosti ostavio jak utisak posebno svojim interesom za zemlju, smatrajući da je bila sjajna ideja da poduzme to putovanje. Posebno se pohvalno izrazio o carevoj odluci da se pomiluju osobe koje su ga uvrijedile, čime je posebno pridobio srca svih stanovnika. Nakon toga, razgovarao je sa šefom finansijskog odjela

166 ABH, ZMF, präs. BH, 1910. 777. *Abschrift eines Telegrammes der Landesregierung in Sarajevo vom 1. Juni 1910. an das k. u. k. gemeinsame Finanzministerium.* Heutiger grosse Militärparade bei schönen Weter glänzend verlaufen; Seine Majestät waren auf der Hin - und Rűckfahrt zum Exerzierplatze und insbesondere auf dem Paradefelde selbst Gegenstand eine änthusiastischer Ovationen. Um 11 Uhr stattfand Kinderhuldigungsfestzug, wobei 6.000 Kinder vor Seiner Majestät im Konakgarten defilirten und zum Schlusse von 700 Kindern Volkshymne abgesungen wurde. Arrangement und verlauf dieses festzuges fanden Allerhöchste Anerkenung. Eindruck der heute morgens mit Extraausgabe des *Sarajevski list* publizierten Allerhöchsten Amnestie überaus günstig. Wetter wesentlich gebesert.

Feichtingerom, sa dogradonačelnikom Mandićem o budućem zasjedanju Sabora, a o istoj temi je razgovarao i sa hadži Munibom Korkutom. Zatim je car razgovarao sa vladinim komesarom za grad Sarajevo Brodnikom, upućujući mu najtoplije riječi i priznanje za savršeni red koji je uspostavljen.

Sa dvorskim savjetnikom Schnakom car je razgovarao o saobraćaju, odajući posebno priznanje Bosanskim zemaljskim željeznicama. Razgovori su trajali oko trideset minuta, a na kraju je biskup Marković pozvao cara da posjeti Banja Luku. Uz zahvalnost car je izrazio nadu da će se možda naći još neka prilika da ponovo dođe u Bosnu i Hercegovinu.[167]

U toku dana, iz Beča je stigao veliki broj sanduka sa izuzetno vrijednim suvenirima, koji su trebali biti predati određenim ličnostima koje su bile zaslužne za organiziranje prijema, posebno u Begovoj džamiji. Petnaest muslimanskih velikodostojnika car je nagradio zlatnim satovima.[168]

Simpatije i počast stanovništva za ličnost cara došle su do izražaja posebno kod muslimanskog stanovništva, pa su caru u Konak upućeni brojni pokloni, kojima je bila ispunjena cijela jedna soba, sa tkanjima, tepisima, ručnim vezovima, na kojima se car najtoplije zahvaljivao izražavajući veliko zadovoljstvo.[169] Iz svoje privatne riznice car je za vrijeme posjete Bosni i Hercegovini podijelio brojne poklone. U Sarajevu su pokloni uručeni na: Sarajevsko *gospodinsko društvo* u iznosu od 2.000 kruna, *Kavra Kadiša* 1.000 kruna, Dobrotvornu *zadrugu Srpkinja* u Sarajevu 1.000 kruna, *Hrvatsko društvo Napredak* u Sarajevu 2.000 kruna, *Potporno društvo Prosvjeta* u Sarajevu 2.000 kruna, *Gajret*, društvo za potpomaganje đaka Muslimana 2.000 kruna, *Bolesničko i potporno društvo* u Sarajevu 2.000 kruna, Sarajevsko potporno društvo španskih Jevreja *La Benevolentia* 2.000 kruna. U Mostaru je sredstva dobilo *Gospojinsko dobrotvorno društvo* 1.000 kruna, a isti iznos dobila je i *Dobrotvorna zadruga mostarskih Srpkinja*. Gradskim općinama za potporu siromaha uplaćena su sredstva u ukupnom iznosu od 26.700 kruna, i to:

---

167 *Der Cerkle beim heutigen Hofdiner, Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr 16442, Wien, 2. Juni 1910., 5.

168 *Wertvolle Souvenirs, PESTER LLOYD*, Nr. 130, Budapest, Donnerstag, 2. Juni 1910., 7.

169 *Geschenke für König, PESTER LLOYD*, Nr. 131, Budapest, Freitag, 3. Juni 1910., 5.

Sarajevo 15.000 kruna, Mostar 5.000 kruna, Bosanski Brod 1.000 kruna, Doboj 1.000 kruna, Zenica 1.000 kruna, Visoko 1.000 kruna, Konjic 1.000 kruna, Kapela u Konjicu 1.000 kruna, Jablanica 200 kruna, Zavidovići 200 kruna... Ukupno je car u tu namjenu uplatio 40.700 kruna. Osim toga je posebno darovao 3.000 kruna za poplavljene u Travniku i okolini.[170]

170 *Večernji sarajevski list*, br. 133, petak, 3. juna 1910., 1.

Glava VI

Četvrti dan boravka cara Franje Josipa I u Sarajevu 2. juna 1910.

U četvrtak 2. juna 1910. godine ujutro, u posebnoj kočiji, car se preko Bentbaše i Mošćanice odvezao na Pašino Brdo. U carevoj pratnji bili su: zemaljski poglavar Marijan Varešanin od Vareša, komandant 15. korpusa vitez Auffenberg, generalni inspektor podmaršal Benise, zapovjednik sarajevske tvrđave podmaršal Mađar Demred, pukovnik Lipovščak, pukovnik Boog, kao i dva generalna ađutanta cara, general konjice grof Paar, te general pješadije, baron Bolfas, kao i ostali viši vojni časnici.[171] Cara su kod Mevlana tekije dočekali derviši u svečanoj odjeći, te su se duboko poklonili i tri puta uzviknuli *Živio!* Tom prizoru car se izuzetno obradovao.[172] Uz put, narod ga je svuda dočekivao i pozdravljao. Kod gostionice Alekse Gačanice, cara je dočekalo mnoštvo seoskog stanovništva iz okoline, burno ga pozdravljajući. U ime okupljenog naroda dvije djevojke, Draginja Blagojević i Zorka Golubović su caru uručile bukete cvijeća. Kod fabrike Muhameda ef. Užičanina, žene su ga pozdravljale mahanjem mahramama. Kad je prešao put od oko tri stotine koraka, car je poslao pomoćnika nazad da zatraži jednu mahramu u znak sjećanja na tu posjetu.[173]

---

171 *Die Besichtigung der Festungswerke*, *Neue Freie Presse*, Nr. 16443, 3. Juni 1910., 6. U samoj carevoj okolini sigurnosne mjere naišle su na veliko nezadovoljstvo jer je stanovništvu prilikom posjete Pašinom brdu onemogućen slobodan pristup.

172 *Huldigung der heulenden Derwische*, ibid.

173 U znak zahvalnosti car je djevojkama naknadno uputio poklon – dobile su po zlatnu narukvicu, u sredini sa briljantnom krunom i carskim inicijalima. Isti poklon uručen je i kćerki Muhameda ef. Užičanina, Behiji, koja je prilikom prolaska cara donijela na poklon tri zlatne čevrme (*Sarajevski list*, br. 141, 11. juni 1910., 2.).

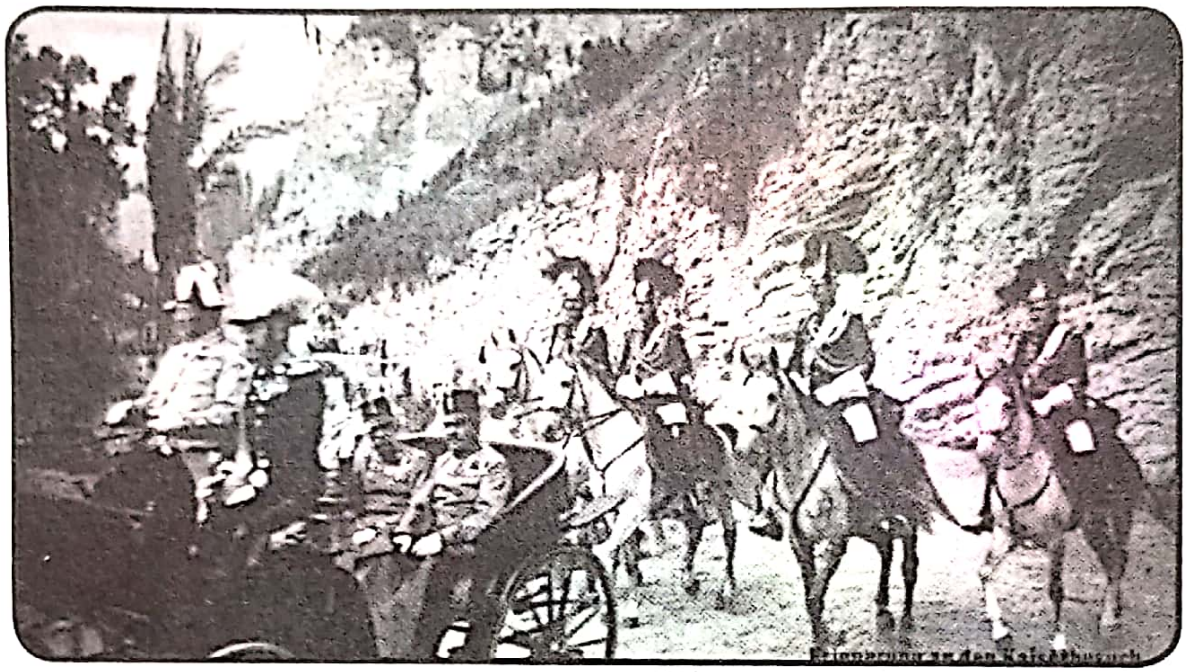

Posjeta cara Franje Josipa I utvrđenju Pašino brdo

Sve kuće pored puta, većinom muslimanske, bile su prekrasno iskićene čevrmama i drugim kućnim vezovima. Na Pašinom brdu pukovnik Lipovšek predočio je caru operaciju zauzimanja Sarajeva 19. avgusta 1878. godine. Car je sa velikim interesom promatrao panoramu Sarajeva i njegove okoline.[174] U 11 sati se preko Koševa vratio u grad i Cirkusovim trgom i Appelovom obalom se odvezao do Konaka, svuda pozdravljan oduševljenim klicanjem publike.

U popodnevnim satima, prema programu carevog putovanja, bila je planirana posjeta Ilidži. Tim povodom gotovo svi listovi prisjećali su se Benjamina Kállaya i njegovog doprinosa uređenju Ilidže i Vrela Bosne, konstatirajući *da je prerano umro i da bi današnji dan bio najljepši dan u njegovom životu.*[175] Dva neobično duga voza, jedan u 13 sati i 30 minuta i drugi u 14 sati i 30 minuta dovezli su mnogobrojnu publiku na Ilidžu da prisustvuje svečanostima. Ilidža je bila svečano ukrašena. Narodna kafana preko puta željzničke stanice je bila dekorirana ćilimima. Na drveću su se viorili barjaci, a pod granama redom nanizani njihali su se šaroliki lampioni. Oko 14 sati stigli su učenici i učenice ilidžanske osnovne škole u bijeloj odjeći i rasporedili se pod drvored da dočekaju

174 *Izlet na Pašino brdo i okolicu, Večernji sarajevski list*, br. 133, 3. juna 1910., 1.

175 *Die Fahrt des Kaisers nach Ilidže, Neue Freie Presse*, Freitag 3. Juni 6. Povodom posjete Ilidži car je uputio telegram udovici B. Kállaya da se *danas prisjeća nezaboravnih zasluga njenog supruga za Bosnu i Hercegovinu*, ibid.

cara. Na željezničku stanicu na Ilidži car je stigao u 16 sati, od publike pozdravljen dugotrajnim klicanjem. Zatim se u dvorskom automobilu sa pratnjom u druga dva, odvezao na Vrelo Bosne. U prvom automobilu bio je baron Benko, odjelni predstojnik vitez Mikuli i direktor lječilišta Julius Pojman, u drugom se vozio car sa zemaljskim poglavarom Marijanom Varešaninom od Vareša, a u trećem zajednički ministar finansija baron Burián i carev generalni ađutant grof Paar. Na Vrelu Bosne cara je svečano dočekao okupljeni narod, pozdravljajući ga dugotrajnim i burnim uzvicima *Živio!*[176]

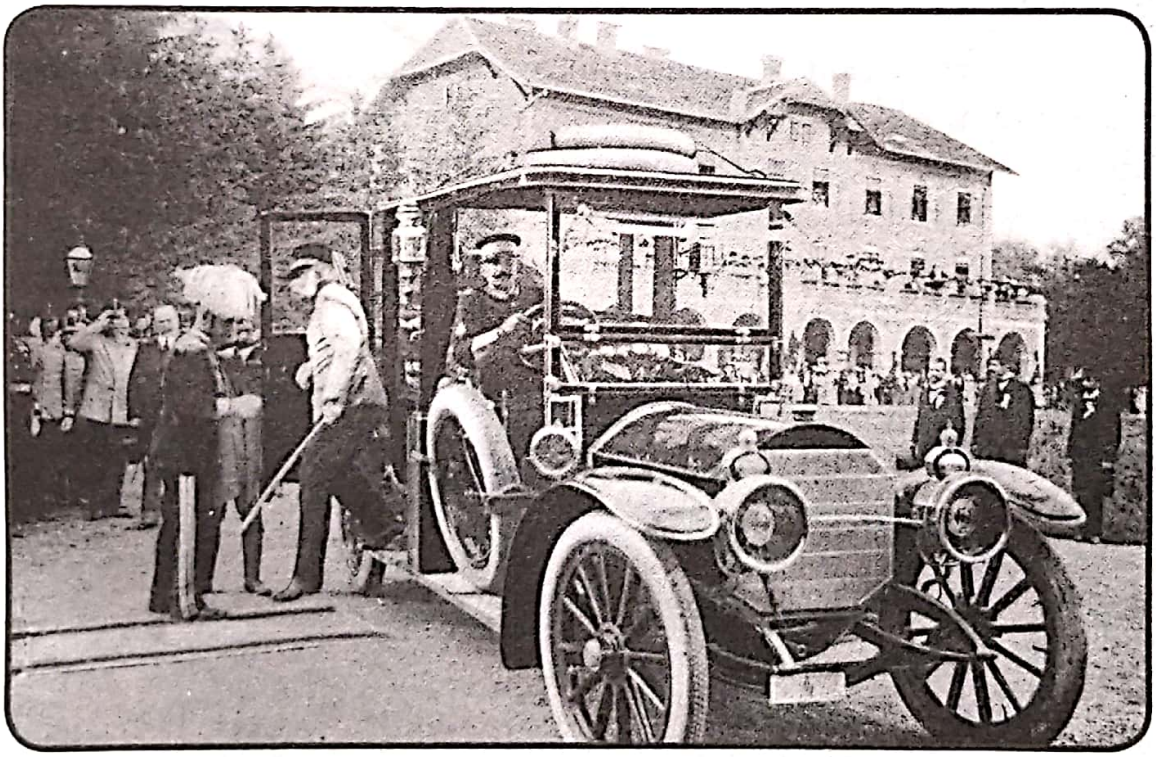

Car Franjo Josip I na Ilidži

Zatim je kod ribnjaka okupljeni narod zaigrao kolo. Car je sa velikim zanimanjem gledao tu narodnu igru, a zatim se uputio dalje, gdje se na ražnju peklo desetak janjadi. Uz vatru su sjedila dva stara guslara a kad se car približio zapjevali su uz gusle *Bože živi*, a nakon toga i Carevku. Razgledavši ribnjake, car se uputio do samog vrela, a zatim se vratio na Ilidžu. Tu se prvo zadržao kod toplog izvora, gdje su ga u bijelim haljinama sa crno-žutim vrpcama preko prsa dočekale oficirske kćerke, koje su ga pozdravile sa uzvicima *hoch!*. Jedna djevojka se obratila caru i uručila mu buket cvijeća. Gospođica Micika Dunkel pružila

176 *Na Ilidžama i na Vrelu Bosne*, *Večernji sarajevski list*, br. 133, petak 3. juna 1910., 1.

je caru vodu iz toplog izvora u kristalnom peharu. Nakon toga car se obratio djevojkama darujući im zlatne narukvice sa urezanim njegovim imenom.[177]

Kod izvora je bio podignut kiosk u kojem je postavljen stol sa dva albuma, u koje se car potpisao, a nakon toga se odvezao pred lječilište. Na njemu i na hotelima viorili su se barjaci, a na ulazu, među borićima, izdizao se crno-žuti slavoluk ukrašen grbovima i barjacima. U vrhu slavoluka bio je ispisan pozdrav *Dobro došao*!, pisan ćirilicom, latinicom i na njemačkom jeziku. Nad stubovima na terasi bilo je uređeno posebno mjesto, sa ćilimima, ukrašeno tropskim cvijećem, gdje je postavljena fotelja za cara, odakle će gledati poklonstvo naroda. Sav prostor pred Kurhausom je bio ispunjen publikom. Na balkonima hotela *Austrija* i *Hungarija* mjesto su zauzele gospođe u bijelim toaletama. U muzičkom paviljonu se smjestila vojna muzika, a okolo su se poredali učenici poljoprivredne škole iz Butmira. Kada se u 16^{30} car pojavio na ulazu slavoluka, iz hiljadu grla se zaorilo *Živio!*

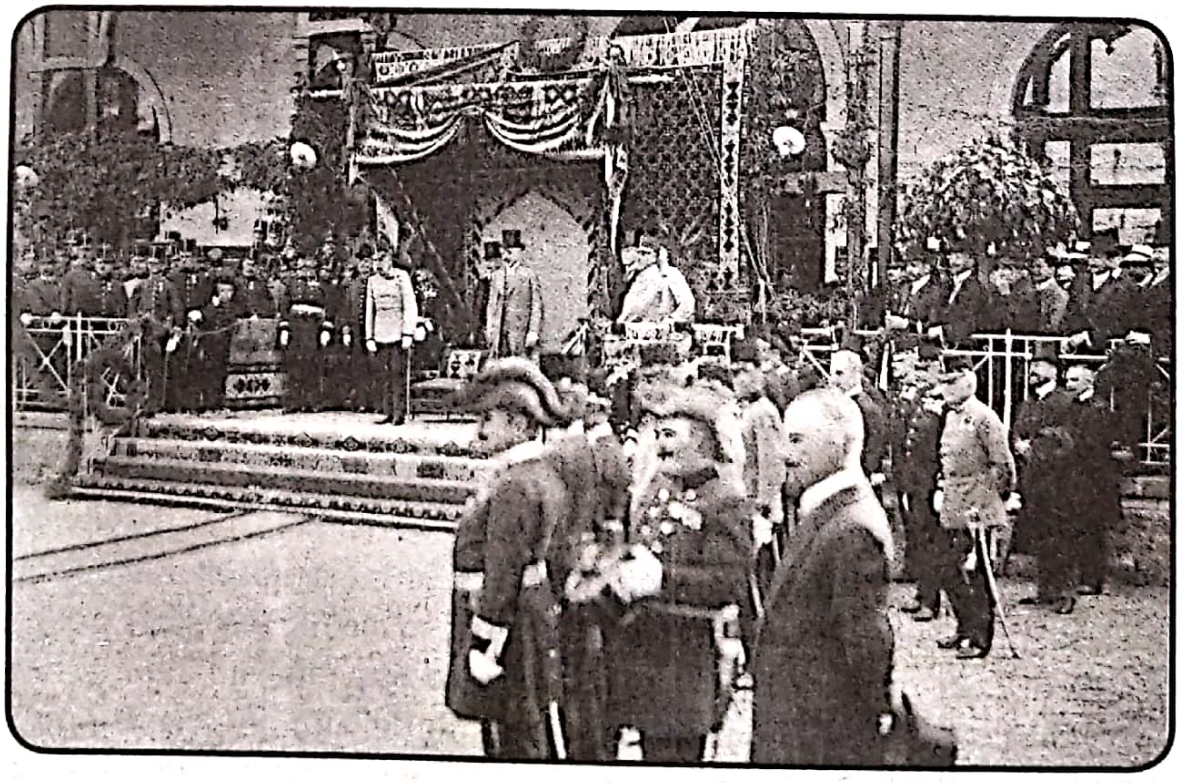

Car Franjo Josip I na terasi lječilišta na Ilidži

177 *Večernji sarajevski list*, ibid, 2; Neue Freie Presse, ibid, 6. Na molbu direkcije Zemaljskog lječilišta na Ilidži car je pristao da izvor termalne vode spomenutog lječilišta nosi njegovo ime.

Car je zauzeo posebno mjesto na terasi lječilišta. Do njega se nalazio grof Aehrenthal, baron Burián, ministar Schönaich, vrhovni dvorski konjušar Kinsky, zemaljski poglavar Marijan Varešanin, baron Benko, baron Pittner, odjelni predstojnik Mikuli, i ostali dostojanstvenici i pratnja.

Zatim se iz hotela *Austrija* pojavio prvi banderij sa trideset seljaka. Naprijed je jahao barjaktar, noseći veliki srpski barjak, a ostali su bili okićeni srpskim trobojkama. Za njima su dolazili pješaci po četiri u redu, skidajući kape, pozdravljajući cara uzvicima *Živio!*.[178] Zatim su se pojavili srpski seoski svatovi: naprijed je išao čauš, pa djeveri, djeveruše, kum i stari svat, mlada, mladoženja i ostali svatovi, svi na konjima pod srpskim barjakom, a onda red po red, hiljade seljaka sve u svečanim haljinama, sa bijelim sarucima. Odmah do terase uz frulicu zaigralo je kolo srpskih seljaka i seljanki, zanjihalo se i zaljuljalo u sve bržem ritmu. Zatim su došli katolički seljaci župe Sarajevskog polja, najprije banderij, na čijem je čelu bio barjaktar sa hrvatskim barjakom, te svatovi, svi okićeni hrvatskim trobojkama, a za njima dugi niz katoličkih seljaka u redovima burno pozdravljajući cara i mašući kapama. Do srpskog kola

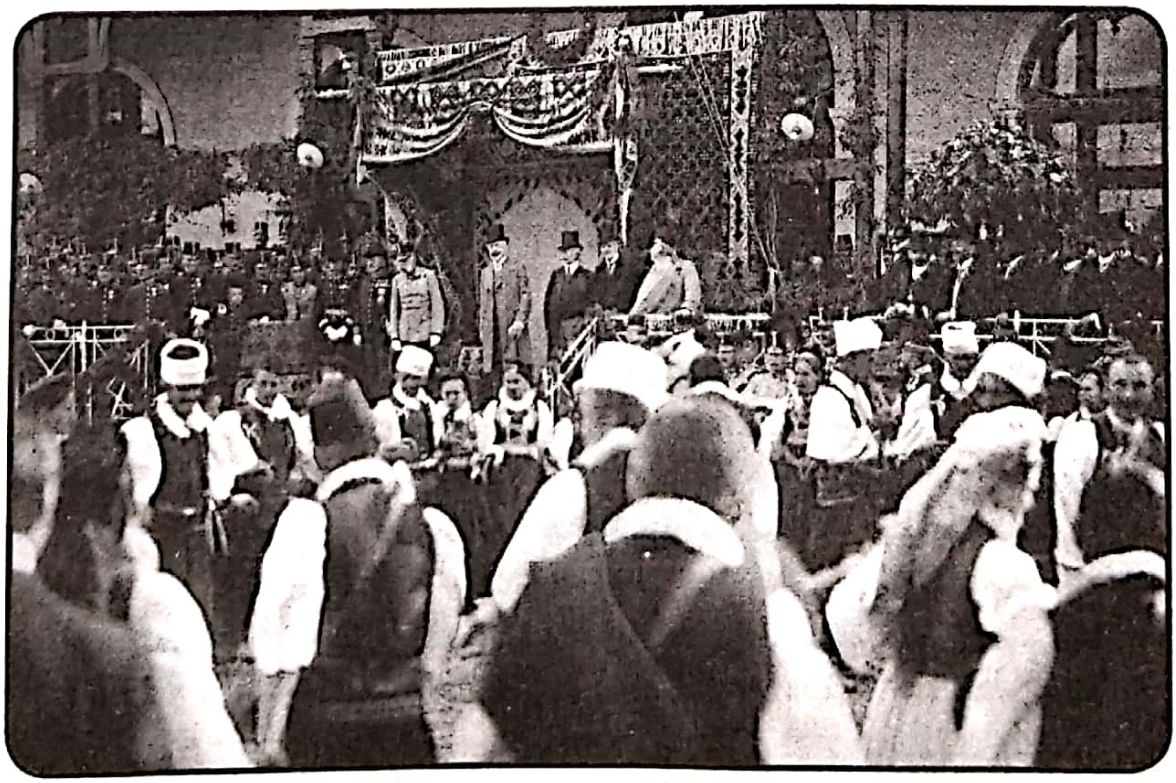

Igranje kola u banji Ilidža pred carem Franjom Josipom I

178 *Večernji sarajevski list*, ibid, 2; *Neue Freie Presse*, ibid, 6.

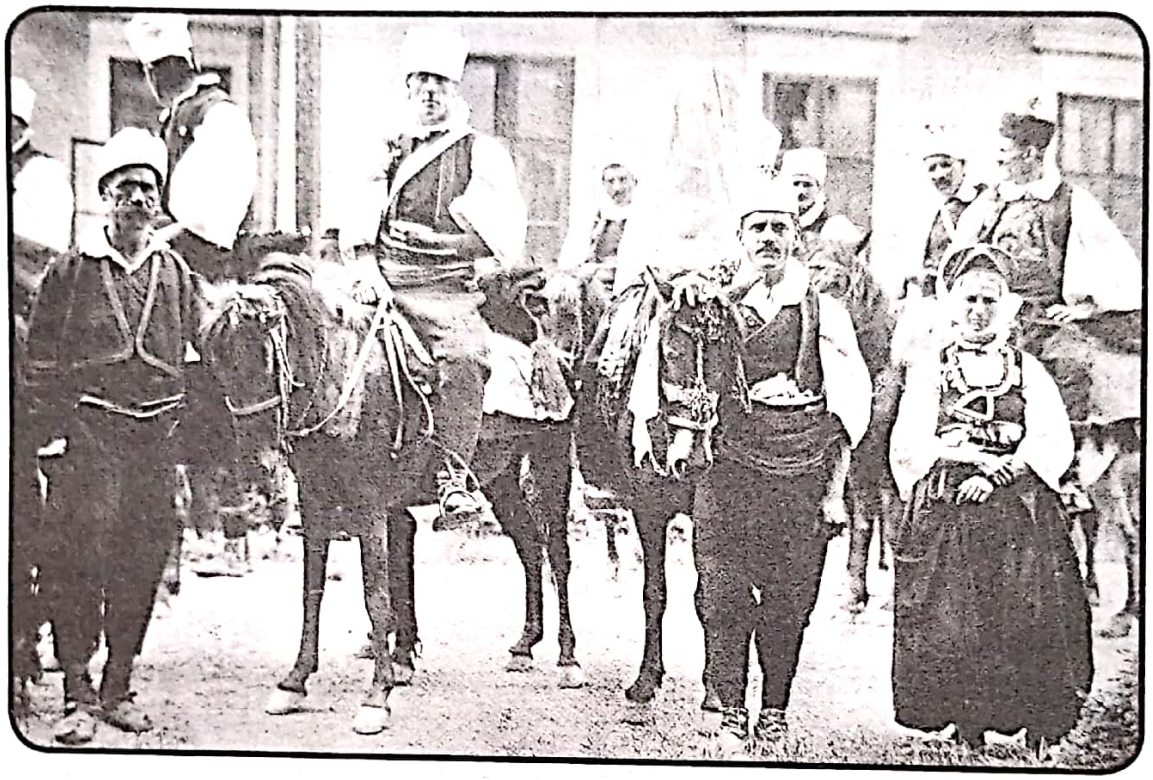

Predstavljanje bosanskih narodnih svatova pred carem Franjom Josipom I

uz tamburicu, zaigralo je i hrvatsko kolo od oko šezdeset parova. Car je promatrao igranje kola i narodne nošnje sa vidnim zadovoljstvom. Sav okolni prostor napunio se seoskim narodom, koji je izražavao veliku radost što je mogao doživjeti takvo slavlje. Kolo se igralo oko deset minuta, a nakon toga je odjelni predstojnik Mikuli saopćio narodu, da se Njegovo Veličanstvo zahvaljuje na dočeku, koji mu se izuzetno dopao. Na to se publika oglasila gromoglasnim uzvikom *Živio!*, a car se u 17 sati odvezao na stanicu, a zatim dvorskim vozom u Sarajevo.[179]

Narodni doček na Ilidži bio je vrlo dobro osmišljen i izveden s velikim uspjehom, a za to su bili zaslužni aranžer direktor lječilišta Julius Pojman, katolički župnik sa Stupa Matija Pajić, te pravoslavni paroh iz Blažuja Danilo Adamović te školski upravitelj Jozo Curić.[180]

Niz svečanosti za vrijeme boravka cara Franje Josipa I u Sarajevu završio se uvečer veličanstvenom poklonstvenom povorkom i vrlo uspje-

179 *Hohzeiten vor dem König, PESTER LLOYD*, Nr. 131, Budapest, Freitag, 3. Juni 1910., 5. *Seljački svatovi hrvatske povorke pred Njeg. Veličanstvom na Ilidži, HRVATSKA ZAJEDNICA*; br. 50, Sarajevo, četvrtak 9. lipnja 1910., 1.

180 *Večernji sarajevski list*, ibid, 3.

lom serenadom. Sva sarajevska društva, ukupno njih 78, sudjelovala su u poklonstvenoj povorci a bio je zastupljen i ljepši spol, noseći lampione kao i muški, što je ujedno bila i novost za Sarajevo. Bila je to neobična slika, vidjeti nepreglednu povorku sa osvijetljenim lampionima u šarolikim i slikovitim nošnjama ne samo bosanskim, nego i njemačkim, češkim, poljskim. Svako društvo nastojalo je što više doprinijeti sjaju i veličanstvenosti povorke i djelovala su, iako različitih vjeroispovijesti i narodnosti, kao harmonični akord. U 19 sati uvečer, počela su se okupljati društva kod zgrade Zemaljske vlade, a u 19 sati i 15 minuta, pred glavni portal stigla je zemaljska vojna muzika, te se njoj pridružila povorka sarajevskih društava. Nakon što su se sva društva sakupila u povorku i jedno za drugim po starosti i potrebnom efektu raznolikosti rasporedili i upalili lampione, krenuli su Ćemalušom iza Tržnice do rimokatoličke stolne crkve, zatim zapadno od iste crkvenom ulicom preko Crkvenog trga Rudolfovom i Franje Josipa ulicom do Latinske ćuprije, Appelovom obalom te preko Careve ćuprije do Konaka.[181] Tu su se našli *Hrvatski Sokol* u sokolskim odijelima, *Sarajevsko lovačko društvo, Srpski Soko, Koturaško društvo El Kamer, Dobrotvorna zadruga sarajevskih Srpkinja*, svi obučeni u bosanske narodne nošnje, a članovi *Napretka* sa mnogo članica bili su u hrvatskoj nošnji s crvenim kapama, *Hurijet, Ahdus, Društvo pomoćnih činovnika i dnevničara za Bosnu i Hercegovinu, Matica radnika Hrvata, La Benevolenzia, Kiraethana, Srpsko učiteljsko društvo, Pčelarsko društvo, Bosanskohercegovačko trgovačko društvo, Ribarsko društvo, Društvo poslodavaca, Srpska sarajevska trgovačka omladina, Činovničko društvo, Glavni radnički savez, Dobrovoljno vatrogasno društvo bosanskohercegovačkih željeznica, Činovničko društvo željezničara*, noseći naprijed okićeno carevo poprsje, te u minijaturi izrađenu lokomotivu električno osvijetljenu, kao i *Tipografsko društvo za Bosnu i Hercegovinu, Udruženje Srba zanatlija, Verein der Deutschen, Češka Beseda*, gdje su žene bile obučene u češke narodne nošnje. Bila je tu i *Rudarska muzika* iz Kreke, kao i *Poljski klub*, noseći naprijed veliki transparent sa slikom grada Vavela, sa ženama u poljskim nošnjama. Tu se nalazilo i *Magyar Egyessuelet, Potporno društvo željezničkih službenika, Prosvjeta, Hrvatski klub, La humanidad, sa ženama u španskoj nošnji, Sarajevsko gospojinsko društvo, Obrazovno društvo jevrejske omladine, Učiteljsko društvo, La Gloria, Bet-Tefile*... Svako pojedinačno društvo, došavši pred terasu burno je klicalo caru *Živio!*

181 *Poklonstvena povorka i serenada*, *Večernji sarajevski list*, br. 133, petak 3. juni, 2;

Iza poklonstva društava pred terasom okupili su se pjevači svih pet sarajevskih pjevačkih društava - *Sloga, Trebević, Lyra, Gutenberg i Muško pjevačko društvo.* Nakon što su se pjevači poredali, dirigent Ivkanec se na carevu preporuku postavio lijevo od njega i na njegov znak 600 pjevača je skladno zapjevalo Carevku.[182] Nakon što je otpjevana, pjevači su tri puta gromoglasno uzviknuli *Živio!* Na to se car obratio dirigentu Ivkanecu odajući zahvalnost i priznanje pjevačima. Zatim je pred cara stupila gospođica Micika Warmersperger uručivši mu cvijeće u ime ujedinjenih pjevačkih društava obraćajući mu se riječima: *Kao molitvu pjevali su pjevači Carevku, – neka ostave vječnom našom molitvom: Bože živi, Bože čuvaj Vaše Veličanstvo! Živio!* [183]

Nakon toga se caru poklonilo pet stotina muslimanskih građana, koji su za vrijeme njegovog boravka u Sarajevu bili čuvari reda, kličući mu riječima *Živio!*, i tako se završila ta sjajna poklonstvena povorka. Za vrijeme njenog prolaska iskupila se brojna publika na Bistriku, u Konak ulici, u Carevoj ulici na Appelovoj i Filipovićevoj obali.[184]

U izvještaju Zemaljske vlade Zajedničkom ministarstvu finansija data je posebno povoljna ocjena manifestacija koje su se odigrale četvrtog dana boravka cara u Sarajevu.[185]

Uvečer, u Konaku je priređena dvorska večera, na kojoj su bili prisutni brojni gosti: Fml. Magyar, hadži M. T. Azabagić, baron Benko,

---

182 Kada je car 8. marta 1869. godine bio u posjeti Zagrebu poklonio je tek rođenom Ivkanecu 40 dukata.(*Reichpost*, Nr. 151, Wien, Freitag, den 3. Juni 1910., 6).

183 *Večernji sarajevski list*, Ibid.

184 Ibid.

185 ABH, ZMF, praes. BH 1910., 782, Abschrift eines Telegrammes der Landesregierung in Sarajevo vom 2. Juni 1910. an das k.u.k. gemeinsame *Finanzministerium*. Heutiger letzte Tag der Anwesenheit Seiner Majestät in Sarajevo beschloss die Kette der Huldigungen in würdigster Weise. Auf vormittägiger Fahrt zum Fort Pašino brdo sowie auf Rückfahrt wiederholten sich die begeisterten Ovationen der letzten Tage seitens des auf dem ganzen Tage zahlreich angesamelten Publikum. Beeidigung des Reis-ul-Ulema stattfand programmgemäss und gab neuerlichen Anlass zu ehrfurchtsvollen Kundgebungen muslimanischer Bevölkerungskreise; nachmitags erfolgte ausflug nach Ilidže, wo zu tausenden angesamelte Landbevölkerung in ehrerbietigster und herzlichster Weise huldigte. Vorgeführter bäuerlicher Hochzeitszug erntete volle Anerkennung Seiner Majestät Allerhöchstwelche sich auch über badeeinrichtungen, Kurhaus vom weissen Kreuze und die sonstigen Etablisssements überaus lobend auszusprechen geruchten. Abends stattfindet Serenade sämmtlicher Vereine mit Lampions und Musik; heute kundgemachte Einberufung Landtages machte in allen Kreisen tiefen Eindruck und wird allseits als Ausgangspunkt verheissungsvoller politischer Entwicklung begrüsst.

direktor kabinetske kancelarije baron Schiessel, grof Aehrenthal, baron Burián, baron Roszner, general pješadije vitez Auffenberg, Fml. Wikullil, major grof Hoyos, generalni ađutant general pješadije Bolfras, general pješadije Marijan Varešanin, knez Montenuovo, general baron Schönaich, general ađutant major grof Manzano, vitez Mikuli, dr. Kerzl, konzul Savoye, dvorski savjetnik Lekki, Foglar, državni nadodvjetnik Holönder, dvorski savjetnik Gaberle, pukovnik Heilmann, predsjednik okružnog suda dr. Mrzljak, Šerif ef. Arnautović, predsjednik Hartmann, odjelni predstojnik Hörmann, komornik Barczay, konzul Freeman, opat Asfalg, dvorski savjetnik Treščec, okružni predstojnik vitez Rukavina, senatski predsjednik Vragović, pukovnik Boog, okružni predstojnik Jakubowski, direktor Kuranda, predsjednik advokatske komore Fischer, kapetan vitez Hussarek, major Hellei, major Perner, baron Ferstler, potpukovnik Festa, potpukovnik Skvor, docent dr. Albrecht, major Petek, major Neumann, kotarski predstojnik Galanthay, šef presidial biroa dr. Grasl, direktor Stux i mnogi drugi.[186]

Nakon dvorskog objeda car je razgovarao sa nizom prisutnih osoba. Sa baronom Erwinom Rosnerom vodio je razgovor o političkoj situaciji u Ugarskoj i na izvještaj o provedenim izborima izrazio je veliko zadovoljstvo. U razgovoru sa vakufskim direktorom Šerifom Arnautovićem car je posebno naglasio svoje zadovoljstvo dotadašnjim boravkom u Sarajevu, ističući da ga se najviše dojmio lijep prijem u Begovoj džamiji. Car je rekao da se osjeća sretnim i da ga je to putovanje znatno podmladilo. Zatim je izrazio želju da se mladi begovi, koji su se nalazili u pratnji za vrijeme vožnje Baščaršijom, pozovu u Konak i predstave.

Car je razgovarao sa predsjednikom advokatske komore, dr. Fischerom, koji ga je obavijestio o njenoj djelatnosti i nadležnosti. Car je duže razgovarao i sa direktorom Bosanske komercijalne banke Geßom Stuxom i drugim prisutnim osobama.[187]

Na dvorskoj večeri potomak slavne i čuvene porodice Gradaščević poznate po Huseinu kapetanu Gradaščeviću, zvanom Zmaj od Bosne, poznati i poštovani Mustajbeg Gradaščević ponudio je caru na dar dragocjene uspomene svojih predaka, koje su bile vlasništvo Husein kapetana i njegovog brata Murat kapetana – vrlo masivni pojas ili kolan za

186 *Večernji sarajevski list*, br. 133, 3. juna 1910., 2.

187 *Hofdiener. Cercle, PESTER LLOYD*, Nr 131, Budapest, Freitag, 3. Juli 1910., 5.

sablju, umjetno ispleten od same žice suhoga zlata. Bio je to nakit i vlasništvo Husein kapetana, starosti oko 300 godina. Bile su tu srebrene, izvana pozlaćene i posebno ukrašene *katije* Husein kapetana, koje su se pripasivale oko pasa, a u njima su se nalazili puščani fišeci, a služile su i kao nakit jer su bile ukrašene svilenim resama sa zlatnim dugmadima. Malo veća od tih je bila jedna srebrena *katija* Hadži Bećirbegova, brata Husein kapetana, koja je ukrašena u srebru izvajanom džamijom, sa dvije munare. Osim toga tu je bio i turskim pismom ispisani nož drugog brata Husein kapetana, Muratbega – taj nož našao se uz njega kad ga je u Travniku, zajedno sa ostalim bosanskim plemstvom posjekao Dželaludin paša. Car je sa zahvalnošću primio ponuđeni mu dar, naglašavajući da ga posebno raduje što će se njegova dvorska riznica obogatiti uspomenom poznatog bosanskog junaka, Zmaja od Bosne, koji je bio brat Mustajbegova djeda.[188]

188 *Sarajevski list*, br. 141, 11. juna 1910., 3. U novembru 1910. godine baron Pittner zamolio je vladinog komesara za grad Sarajevo Brodnika da preko okružnog predstojnika sazna koju veličinu prstena ima Gradaščević i da mu se on izradi, u znak zahvalnosti za uručene poklone caru. (ABH, ZMF, 2.989, Sarajevo, 9. November 1910.).

Glava VII

Boravak cara Franje Josipa I u Mostaru 3. juna 1910.

Narednog jutra Sarajevo je ispraćalo cara, koji je po programu toga dana trebao posjetiti Mostar. I malo i veliko, i staro i mlado, okupilo se na kolodvor da ga isprati. Rano ujutro duž cijelog puta kojim je car prolazio prikupljala se publika, pa su ulice – Konak-ulica, Appelova obala, Mustajbegova ulica... bile pune. U prvoj kočiji bili su gradonačelnik i vladin povjerenik za grad Sarajevo, u drugoj se nalazio građevinski predstojnik baron Benko s odjelnim predstojnikom Pittnerom, u trećoj kočiji car sa zemaljskim poglavarom generalom Marijanom Varešaninom, zatim odjeljenje tjelesne garde i ostali velikodostojnici, te na kraju odjeljenje konjice. Svuda u prolazu car i njegova pratnja pozdravljani su dugotrajnim aplauzom.

Pred paviljonom kod Fabrike duhana cara su čekali predstavnici Generalštaba, odjelni predstojnici Zemaljske vlade, gradsko zastupstvo, predstavnici udruženja a na ulazu se nalazila postrojena počasna četa. Kod dolaska cara pred Fabriku duhana odjekivali su aplauzi a vojna muzika je svirala Carevku. Izašavši iz kočije, car je izvršio smotru počasne čete bosanskohercegovačke pješadije. Nakon raporta generala Auffenberga, car se oprostio sa pojedinim generalima, zatim sa arhiepiskopom Leticom i predsjednikom pravoslavne općine Gligorijem Jeftanovićem, gradonačelnikom Sarajeva ef. Kulovićem, njegovim zamjenikom Nikolom Mandićem, izjavljujući svima svoje zadovoljstvo na srdačnom dočeku.[189]

189 *Odlazak Njegovog Veličanstva iz Sarajeva*, *Sarajevski list*, br. 133, 3. juna 1910., 2. Uspomene i utisci koje je car nosio iz Sarajeva, jasno su bili izraženi u njegovim riječima koje je telegrafom dan ranije uputio kćerki Mariji Valeriji u Beč: *Osjećam se jako sretan*

Car je zatim ušao u vagon dvorskog voza, uz burno i dugotrajno klicanje, koje nije prestalo sve dok se voz nije izgubio iz vidokruga. Tog jutra, 3. juna 1910., car je krenuo na putovanje u Mostar.

Povodom carevog boravka u Bosni i Hercegovini, *Sarajevski list* je objavio nekoliko pjesama. Iz Tuzle se pjesmom *Narodna himna* javio Nedeljko Miladinović. U ime školske omladine grada Sarajeva, pjesmu *Ave Caesar!* caru je posvetio baron Rudolf Maldini - Waldenhainski, učitelj u Sarajevu. Treću pjesmu pod naslovom *Pozdravnica (U spomen dolaska Njegova Veličanstva Cara i kralja)* spjevao je Lazar Lucić iz Sarajeva, dok je četvrta pjesma objavljena bez naslova, a autor se potpisao pod pseudonimom S. R.[190]

U vrijeme posjete cara Franje Josipa u Sarajevu, u znatnoj mjeri je zabilježena povećana prodaja dnevnih listova. Neposredno nakon izlaženja iz štamparije cijelo izdanje bilo je u kratkom vremenskom roku rasprodano. Prodavači su procjenjivali da su još toliko novina mogli prodati da je naklada bila veća. To je ujedno i bio znak sa kakvim je oduševljenjem publika pratila novinske izvještaje o carevoj posjeti. Mnoge sarajevske novine na dan dolaska cara, pojavile su se u svećanom izdanju sa njegovom slikom na naslovnoj strani.[191]

Za doček cara Konjic je bio svečano okićen a stanica posebno uređena. Na njoj se okupilo mnoštvo naroda, vojni i gradski činovnici, zapovjednik 16. korpusa, general u Zadru maršal Fanta, okružni predstojnik u Mostaru Gyurkovicz, kotarski predstojnik u Konjicu Sokrat Petrović Petraki, žandarmerijski zapovjednik Alfred Grisel. Na peronu se nalazila postrojena počasna četa. U 9 sati dvorski voz je stigao u grad. Kad je car istupio iz voza narod ga je pozdravio sa velikim oduševljenjem. On je nakon toga primio predstavku zapovjednika 16. korpusa, okružnog predstojnika u Mostaru, kotarskog predstojnika u Konjicu i žandarmerijskog zapovjednika. Nakon što je car izvršio smotru počasne čete, pozdravio ga je gradonačelnik Konjica Džaferbeg Sulejmanović sljedećim riječima:

---

nad ovim doživljajima koji su me za mnogo godina podmladili. (*Tri dana u Sarajevu, Sarajevski list*, br. 133, 3. juna 1910., 1).

190 *Sarajevski list*, br. 132, četvrtak, 2. juni 1910., 1–2.

191 Ibid, br. 137, utorak, 7. juni 1910., 3.

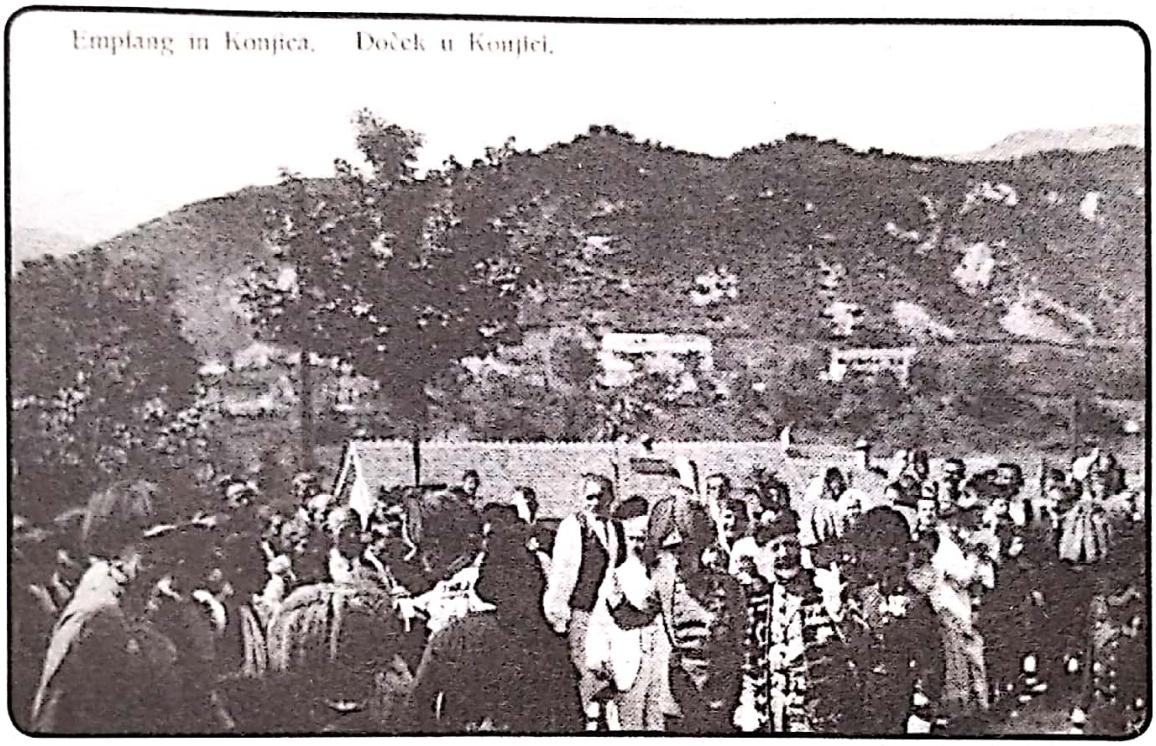

Doček cara Franje Josipa I u Konjicu

Vaše carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo!

Na granici ponosne Bosne i Hercegovine pozdravljaju stanovnici grada Konjica Vaše Veličanstvo osjećajima najveće radosti i oduševljenja i izjavljuju Vam kao svome milom vladaru u najdubljem strahopoštovanju svoju neizmjernu privrženost, odanost i sinovlju ljubav.

Neka mislostivi Bog podari Vašem Veličanstvu još mnogo sretnih i zadovoljnih godina!

Njegovo Veličanstvo, naš najmilostiviji Car i kralj Franc Josif I. Živio! Živio! Živio!

Na riječi gradonačelnika car je odgovorio:

Zahvaljujući Vam gospodine gradonačelniče, na vjernom i odanom pozdravu na hercegovačkom zemljištu, uvjeravam građane Vašeg lijepog grada o mojoj blagonaklonosti i milosti.

Nakon toga car je razgovarao sa zvaničnicima Konjica, zadržavši se oko 15 minuta. Zatim je ušao u dvorski voz, koji je, uz burno klicanje i ovacije stanovnika grada i okoline, krenuo prema Mostaru.[192]

192 Ibid. *Der Kaiser in der Hercegovina, In Konjica, Bosnische Post*, Nr 125, Sarajevo, Samstag den 4. Juni 1910, 1.

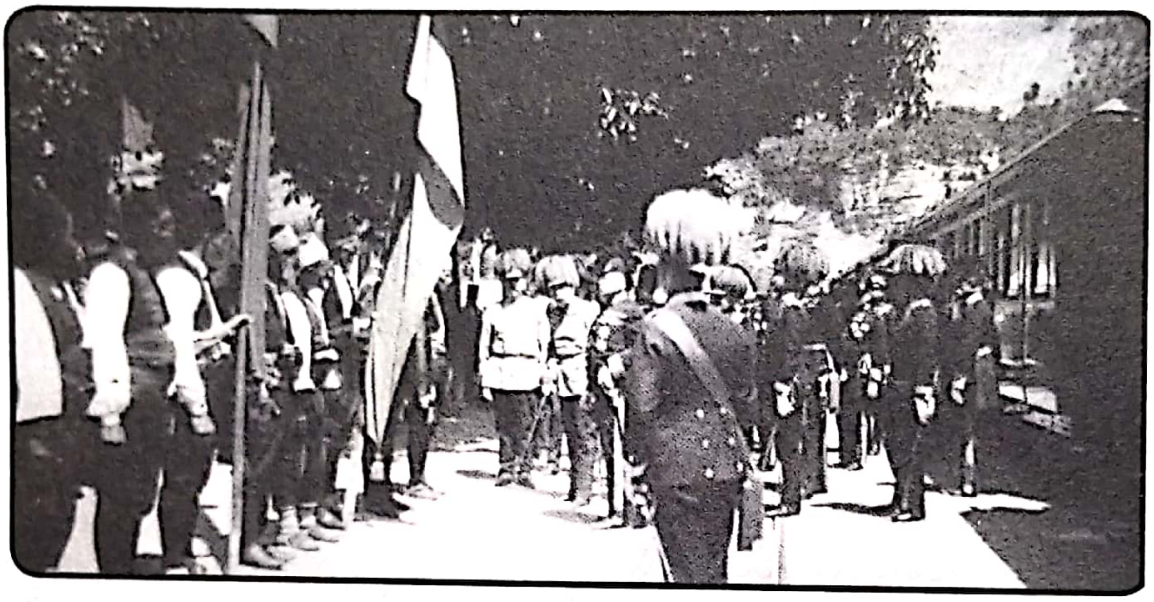

Doček cara Franje Josipa I u Jablanici

Eine natürliche Kaiserbüste in der Herzegowina.

Jedna prirodna carska bista u Hercegovini

U 10 sati i 27 minuta dvorski voz je stigao u Jablanicu. Na lijepo okićenom kolodvoru bila je postrojena počasna četa 4. pješadijskog puka. Car je izašao iz voza, pozdravljajući prisutne članove gradske uprave, a zatim se kratko zadržao u razgovoru sa njima. Nakon pet minuta je ušao u dvorski voz i nastavio vožnju.[193] U članku pod naslovom jedna prirodna careva bista u Hercegovini bečki list *Neue Zeitung* je ukazivao čitateljima na čudo prirode. U Hercegovini, oko jedan kilometar od željezničke stanice u Jablanici, nalazilo se stablo visine 15 metara, na čijem se jednom dijelu formirala u poluprofilu silueta cara Franje Josipa, na kojoj se mogla prepoznati njegova kapa, crte lica kao i podignuta ruka, zaključujući da je priroda prije stanovništva napravila carski spomenik.[194]

193 *Sarajevski list*, ibid; *Bosnische Post*, ibid; *Auf dem Wege nach Mostar*, *PESTER LLOYD*, Nr 132, Samstag, 4. Juni 1910., 3.

194 *Eine natürliche Kaiserbüste in der Herzegowina*, *Die Neue Zeitung*, Nr. 151, Wien, Samstag, den 4. Juni 1910., 4.

Mostar je već bio spreman za svečani doček. U Proglasu građanima Mostara koje je gradsko poglavarstvo objavilo 20 maja, navedeno je:

Građani Mostarci!

Javlja Vam se radosna vijest, da Njegovo Carsko i Kraljevsko Veličanstvo, naš Premilostivi Vladar Franjo Josip I dolazi u naš grad Mostar u petak dne 3. juna 1910. u 12 sati i 9 minuta poslije podne, te će nakon boravka od nekoliko sati povratiti se isti dan u 6 sati i 30 časa poslije podne. Glas o dolasku Njegova Veličanstva radosno je odjeknuo širom cijele Bosne i Hercegovine, jer je to obzirom na njegovu starost i naporni put osobiti znak Njegove Previšnje milosti i ljubavi naprama nama.

Građani Mostarci!

Ovo gradsko poglavarstvo uvjereno je, da i u Vama kuca srce od radosti željno iščekujući čas, kad će naš Premilostivi Vladar doći među nas, da Mu se poklonite i da dadnete pred Njim oduška radosti, što Ga možete vidjeti, pa se stoga nada, da ćete to i vanjskim načinom manifestovati te da ćete taj dan u svečanom odijelu uz potpuni mir i red, pokoravajući se

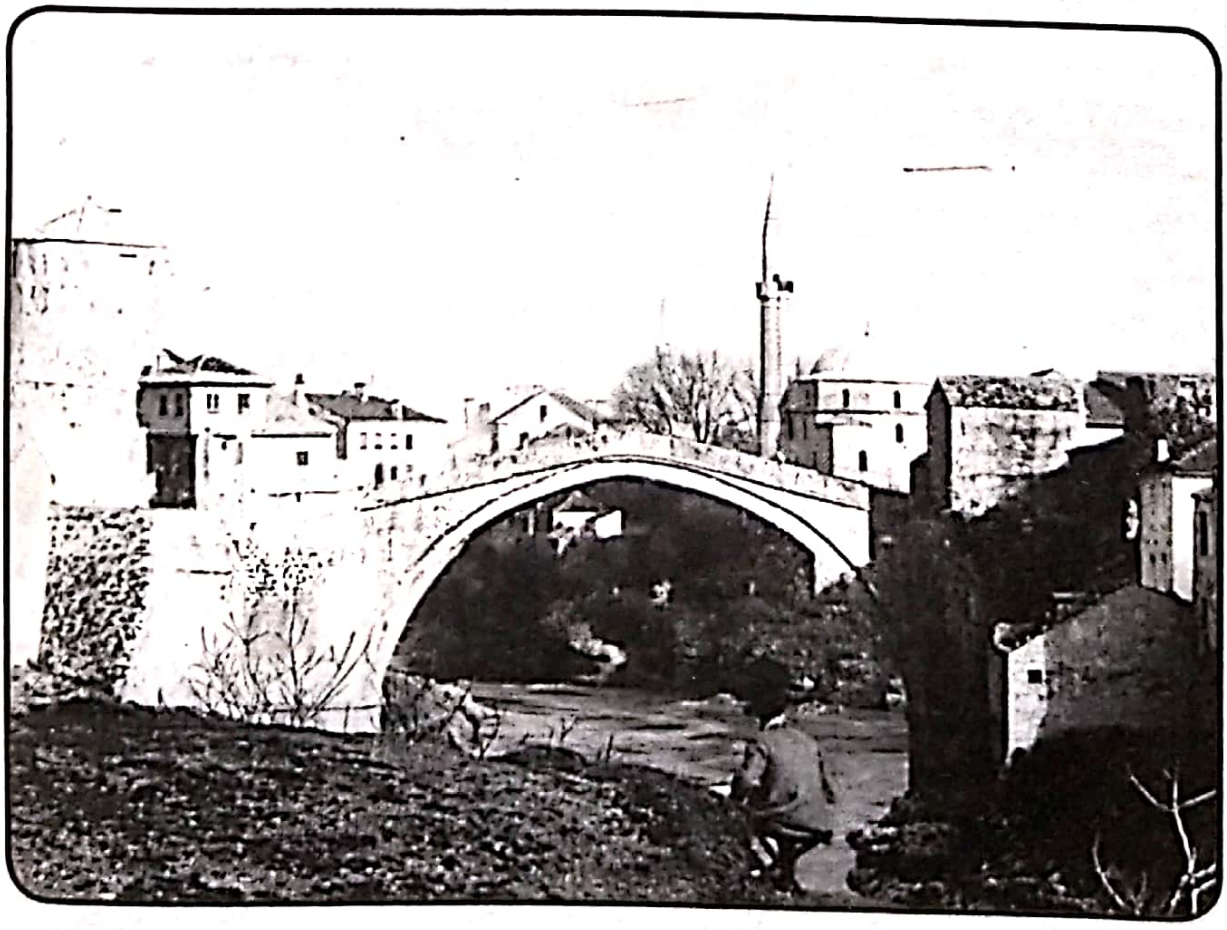

Mostar 1910.

Priprema za dolazak cara Franje Josipa I u Mostar

članovima odbora za doček Njegova Veličanstva i sigurnosnim organima, dočekati Njegovo Veličanstvo. Nadalje, da ćete ovom poglavarstvu poći na ruku gdje mu ne bi moguće bilo očistiti sokake, pripaziti na čistoću istih, a osobito u kućama gdje stanujete te da će svaki od Vas okititi svoje kuće i trgovine zastavama, a prozore serdžadama, ćilimima i cvijećem. Napokon, oko 9 sati prije podne istoga dana neka se obustavi svaki promet teretnim kolima i tovarnim konjima, do 7 sati na večer. Ovo gradsko poglavarstvo nada se, da će građanstvo izići u susret njegovoj želji te da će se pokazati dostojno Previšnjeg dolaska Njegovog Veličanstva.

U Mostaru, dne 29. maja 1910. Gradonačelnik Mujaga Komadina, v.r.[195]

Povodom carevog dolaska u Mostar propisane su posebne sigurnosno-policijske mjere.

- Zabranjen je boravak na krovovima, sjedenje na prozorima, ili ogradama na balkonima, stajanje ili sjedenje na ogradi ćuprija i sl.
- Na otvorene ulične prozore nije se smjelo postaviti cvijeće u vazama ili drugim posudama

195 ABH, ZVS, Präs. /2.771/ 1910., *Gradsko poglavarstvo Mostar*, 20. maja 1910.

Ukrašeni Mostar dočekuje cara Franju Josipa I

Dolazak cara Franje Josipa I u Mostar

- Morali su se dobro pričvrstiti otvoreni prozori, žaluzine i sl.
- Na balkonima je smjelo da se nalazi samo onoliko osoba da to ne predstavlja preveliki teret.
- Nije bilo dozvoljeno postavljanje stolova, stolica, klupa, sanduka i sličnog na javnim ili neograđenim privatnim zemljištima.
- Bilo je zabranjeno penjati se na drveće ili stubove.
- Svi suncobrani morali su biti uvučeni u dućane.
- Sa javnih puteva i mjesta morali su biti uklonjeni svi predmeti koji su ometali javni promet, kao što je to građevinski materijal, sanduci, bačve ili kamenje i tome slično.
- Strogo je bilo zabranjeno bacanje cvijeća, predavanje molbi i sl.
- Gledaoci su na ulicama smjeli stajati samo na trotoarima, dok je vozni dio morao biti prazan. Samo su osobe koje prave špalir i redari mogli stajati uzduž trotoara.
- Prolazak kroz špalir ili guranje protiv istog bilo je zabranjeno.
- Barjaci i ostali nakit kuća morali su se dobro i sigurno učvrstiti, da ne smetaju telefonskim žicama.
- Za vrijeme boravka cara, od 9 do 19 sati, obustavljao se svaki promet za pješake i kolima (sve vrste kola, automobila, koturača i jahača). Izuzete su bile samo one osobe koje učestvuju u dočeku cara ili se nalaze u njegovoj pratnji te posjeduju propusnicu gradskog kotarskog ureda.
- Naređeno je svim hotelima, hanovima, prenoćištima kao i stanodavcima i osobama koje iznajmljuju stanove ili sobe, da svakog gosta bez obzira na to da li su Mostarci ili ne, prijave u roku od 6 sati propisno popunjenom prijavnicom kod kotarskog ureda, u kojoj se nalazi tačno navedena putna legitimacija gosta. Za vrijeme boravka cara svaki stanodavac odgovarao je osobno za besprijekorno vladanje svoga gosta. Također je bio obavezan da sve što mu se na njegovom gostu učini sumnjivim, odmah prijavi gradskom kotarskom uredu.
- Kada car prođe gledaoci nisu smjeli odmah izaći na ulicu nego tek onda kada se špalir ukloni trebali su se udaljti sporednim ulicama.
- Špalir je trebalo postaviti najkasnije jedan sat prije prolaska cara, a i promatrači su u isto vrijeme trebali zauzeti svoje mjesto. Zbog značaja samog čina dočeka i boravka cara u Mostaru, apeliralo se

na sve stanovnike da daju svoj doprinos poštujući direktive i naloge oblasnih organa kao i mjere koje je propisao građanski svečani odbor.[196]

Pred carev dolazak Mostar je svakim danom poprimao sve svečaniji izgled. Cara ja trebalo dočekati na dostojan način. I doista, što je bilo ćilima u Mostaru, od onih najfinijih persijskih od svile, pa do običnih narodnih tkanih – sve to bilo je upotrijebljeno da se taj put grad svečano okiti. Kod najljepše džamije u Mostaru, Karađozbegove, ulaz je pretvoren u predivnu kapiju od najljepših persijskih ćilima. Od džamije nadalje, uskom ulicom koja je vodila do Glavne ulice, prolazilo se kroz tunel od ćilima, kojima su bile obložene stare zidine što je odavalo jedinstven utisak.[197]

Glavna mostarska ulica šarenila se od čitave šume zastava, zastavica, zelenih vijenaca i ćilima, pa je Mostar izgledao kako nije izgledao nikada do tada. U toj ulici Muslimani su podigli dva prekrasna slavoluka i sve svoje kuće i dućane okitili zastavama i ćilimima. Svaki stari ostatak zidina prekriven je ćilimima, a svaka kuća i dućan su ukrašeni što se bolje moglo. Kod Suhodoline, gdje je bila Srpska banka i gdje su počinjali dućani mostarskih Srba, podignut je veliki slavoluk i ukrašene kuće i dućani. Cijeli sokak prelivao se u šarenim bojama. Na terasi Komadinine kuće određeno je mjesto za srpsko pjevačko društvo *Gusle*, da pozdravi cara svojom zastavom i Carevkom. Ispod terase su bili srpski građani i korporacije. Šuma nakita je bila sve do sokačića na desno, koji se spuštao prema Starom mostu.[198]

Velike zasluge za izuzetno okićeni grad su imali komiteti triju konfesija na čelu sa gospodom Ibrahimom Kajtazom, Smailagom Ćemalovićem, Lucanom Greitsom, Svetozarom Ćorovićem, Đurom Džamonjom i Nikolom Smoljanom. Dekoracije su besplatno dostavljene od firme Ibrahim und Hadži ef. Kajtaz, a firme Ribica, Effice und Consorten su dostavljali besplatno potrebno drvo, a gradonačelnik Mujaga Komadina je svim siromašnim Muslimanima poklonio zastave. Glavne zasluge za aranžiranje i dekoriranje grada su pripadale okružnom predstojniku Gyurkoviczu, koji je neumorno radio na njegovom uređenju.[199]

---

196 *Sarajevski list*, br. 124, četvrtak 26. maj 1910., 2.

197 *Karađozbegova džamija*, Sarajevski list, br. 135, subota 4. juna 1910., 2. *Vorbereitungen in Mostar, PESTER LLOYD*, Nr 132, Samstag, 4. Juni 1910., 3.

198 *Sarajevski list*, ibid. *Glavna ulica.*

199 Ibid.

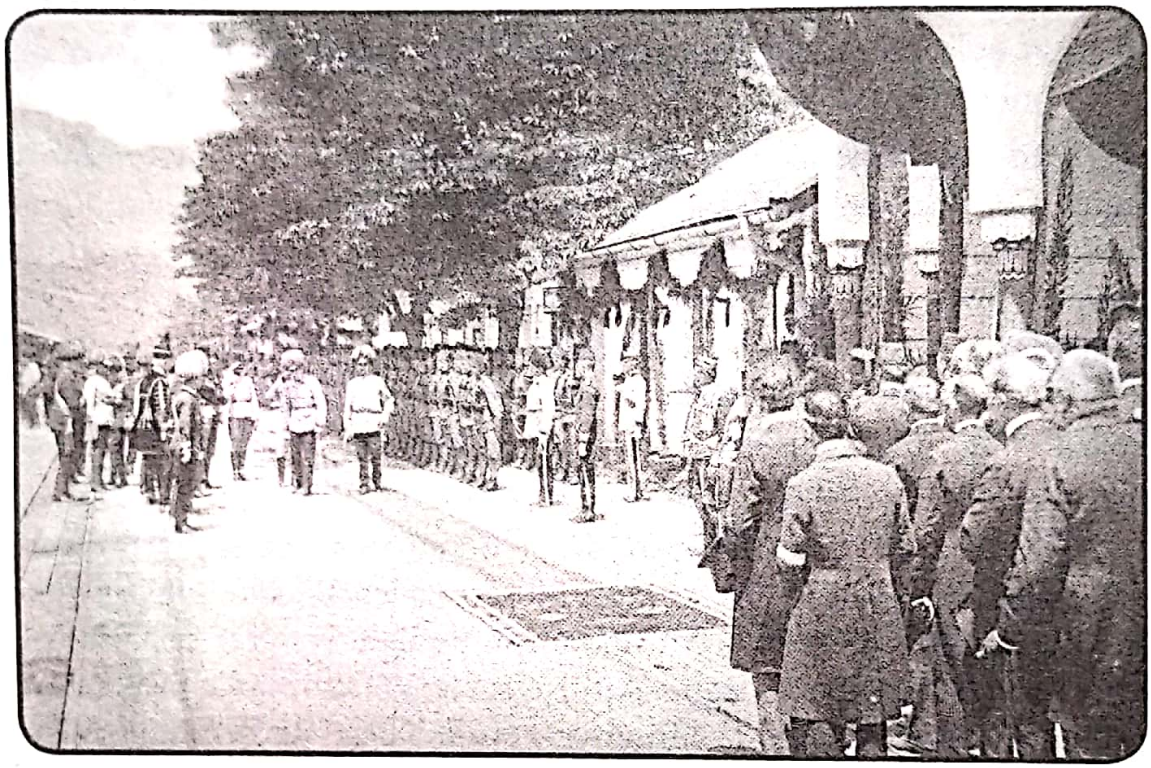

Dolazak cara Franje Josipa I u Mostar

Prema programu putovanja bilo je predviđeno, da će se car sa pratnjom do Starog mosta dovesti u kočiji, a zatim će da siđe da ga razgleda. Put je bio cijelom dužinom dostojno ukrašen. Najljepši i najfiniji persijski i domaći ćilimi položeni su po putu u dužini oko 400 koraka, preko cijelog Starog mosta do na desnu obalu Neretve.[200] Na drugoj strani Mostara, koju presjeca bučna Radobolja, a koja je oduvijek bila zelena oaza, postepeno se razvijao novi Mostar: prostrano, zeleno predgrađe, koje je bilo posebno ukrašeno. I Crkvena ulica (Đeriz) sa svojim starinskim kućama i dućanima, okitila se zastavama, zelenilom i starinskim ćilimima. Na rondou šetališta bio je podignut visoki obelisk sa pozlaćenim carskim orlom sa širokom osnovom. Odatle se car trebao odvesti do Biskupova dvora, zatim zaokrenuti nazad te svratiti u Liska ulicu pa duž tračnica doći do kolodvora prilikom odlaska iz Mostara. Pred Hrvojevim domom hrvatski građani podigli su svoj slavoluk. Ukupno su u gradu podignuta četiri slavoluka – po jedan muslimanski, gradski, srpski i jedan hrvatski. Sa velikim nestrpljenjem počelo je okupljanje stanovništva na kolodvoru, da svečano dočeka cara.[201]

200 Ibid. *400 metara čilimova.*

201 Ibid, *Priječka strana.*

7. Juni — Die Neue Zeitung.

Zur Kaiserreise: Kinder begrüßen den Kaiser in Mostar.

Eine uralte slawische Sitte ist es, dem Gaste bei seinem Eintreffen Salz und Brot als Zeichen des herzlichen Willkomms zu reichen. Leider wird dieser schöne Brauch, wie so manche andere schöne Sitte, immer mehr von dem trockenen, gefühllosen Höflichkeitskram der Gegenwart verdrängt. Kann es etwas Sinnigeres geben, als dem Gaste oder dem Besuche Salz und Brot zu reichen? Dadurch wird doch demselben bedeutet, daß er sich heimisch und nicht als Eindringling fühlen soll. In einigen Gegenden der Südsteiermark ist es heute noch der Brauch, den Brotlaib offen auf dem Tische zu jedermanns freier Benützung liegen zu lassen. — Der schönen alten Sitte folgend, begrüßten unseren geliebten Monarchen Kinder mit Salz und Brot, und der Monarch zeigte sich davon angenehm überrascht.

Djeca pozdravljaju cara Franju Josipa I u Mostaru

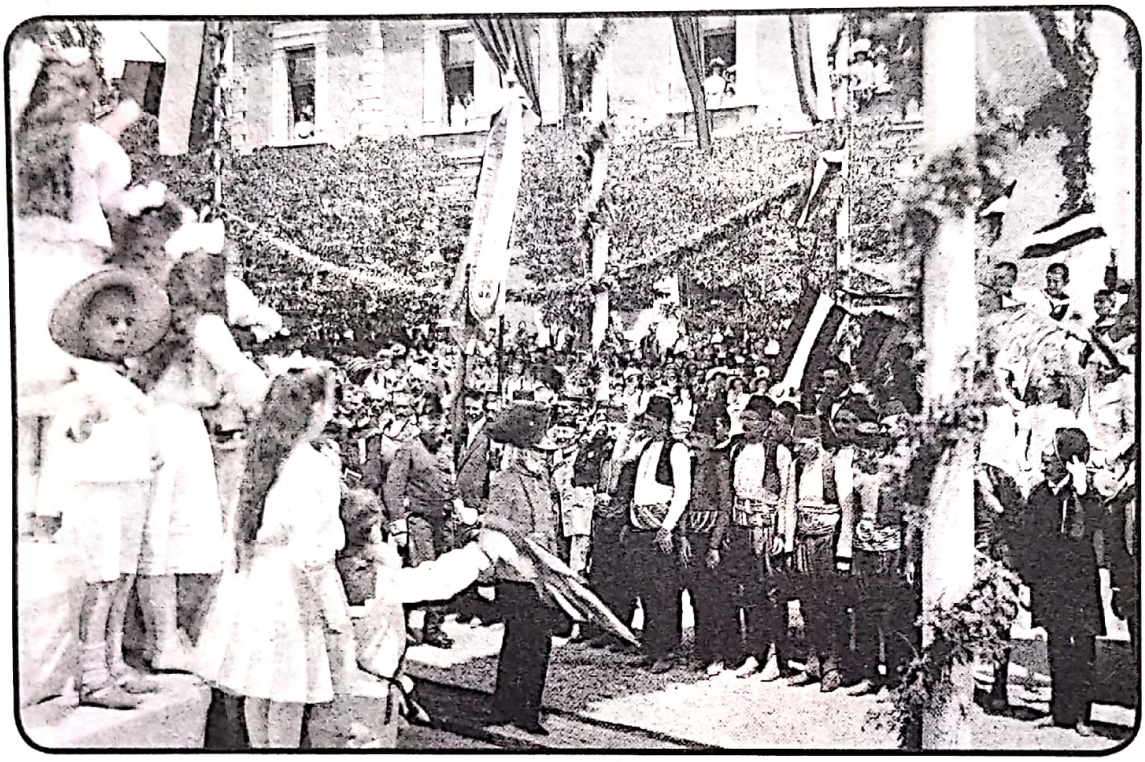

Doček cara Franje Josipa I u Mostaru

Desno i lijevo oko gradskog slavoluka poredali su se predstavnici mostarskih korporacija i odjeljenje sarajevskih veterana sa svojom zastavom. Iza kolodvora stajala je pripremljena dvorska kočija i carski perjanici na konjima. Pred samim kolodvorom na peronu rasporedila se počasna četa pješadije sa kapelom, a od mjesta gdje će se salonski vagon cara zaustaviti, od počasne čete do carskog paviljona, bio je postavljen dugački, uski ćilim. Gospoda se bila grupirala od paviljona na lijevoj strani, a na čelu su se nalazili mostarski biskup Pasko Buconjić, mitropolit Zimonjić i mostarski muftija Riđanović. Tačno u 12 sati oglasili su se topovi sa Huma i ostalih tvrđava, najavljujući carev dolazak. Nakon što je izašao iz voza, car se uputio prema počasnoj četi, primivši raport kapetana, a zatim i Vojne komande iz Mostara. Razgledavši počasnu četu car je nastavio put do carskog paviljona, gdje je gradonačelnik Mujaga Komadina glasnom i jasno izgovorenom besjedom pozdravio prvi dolazak cara u Hercegovinu i Mostar, nakon čega se sa svih strana zaorilo gromko *Živio!*.

Na pozdravni govor car je odgovorio sljedećim riječima:

Hvala Vam najtoplije na dobrodošlici vjerno odanih građana Mostara, a odazivam joj se iskrenom željom, da vam grad uspješno napreduje.[202]

202 *Doček Cara - kralja*, ibid. 3; *Die Ankunft des Kaisers*, *Bosnische Post*, Nr 125, Sarajevo, Samstag den 4. Juni 1910.,1.

Stari običaj Slavena bio je da se pri putovanju gostu ponudi so i hljeb kao znak dobrodošlice. Gostu se davao znak da je dobrodošao i da nije nepoželjan. Nažalost, taj lijepi običaj je bio, kao i mnogi drugi, potisnut. Držeći se starih običaja, sedmogodišnji gradonačelnikov sin Edhem Komadina i petogodišnja djevojčica Fatima Kajtaz ponudili su caru na srebrenoj siniji hljeba i soli, a djevojčice Ruža Čokorilo i Smiljka Smoljan bukete cvijeća. Smješeći se car je odlomio komadić hljeba, umočio ga u so i okusio, po starom običaju.[203] Zatim je primio cvijeće i pomilovao djevojčice.[204]

U samom paviljonu gradonačelnik Mujaga Komadina je predstavio dva dogradonačelnika, Šolu i Smoljana, a nakon toga car je oslovio biskupa Buconjića, mitropolita Zimonjića, arhimandrita Gaćinovića i mostarskog muftiju Riđanovića. Niže njih se poredao dug niz pravoslavnog svećenstva iz Mostara i Hercegovine, potpredsjednik srpsko-pravoslavnog eparhijskog upravnog savjeta Jovo Tuta sa članovima savjeta, okružni predstojnik M. Gyurkovicz, kotarski predstojnik Defterdarević, Marczel sa činovništvom, pa dalje, muslimanska, hrvatska i srpska društva i korporacije.[205]

Car je sa zemaljskim poglavarom Varešaninom uz pratnju svojih gardista na konjima, ušao u guste redove publike, praćen sa tri zajednička ministra. Uz najveće oduševljenje stanovništva, car se dovezao do hotela *Narenta* i stao na stepenice.[206] Zbog velike vrućine odustao je od dijela programa da pred njim defiluju čete, nego se odmah uputio u prostorije hotela, gdje je uskoro počelo poklonstvo raznih deputacija.[207]

---

203 *Die Neue Zeitung*, Wien, Dienstag, den 7. Juni 1910., 5.

204 Tim povodom car je malom Edhemu poklonio zlatni sat, a djevojčicama broševe sa carskim inicijalima u briljantima, *Sarajevski list*, ibid.

205 Ibid. *Der Kaiser in der Herzegowina, Bosniche Post*, Sarajevo, Samstag den 4. Juni 1910., 1.

206 U hotelu *Narenta* cara je pozdravio hotelijer Haramy, a za njegov trud u vezi sa organizacijom car mu je dodijelio iglu sa briljantima i carskim inicijalima koja se nosi na prsima. *Der Kaiser in der Hercegovina, Bosnische Post*, Nr. 125, Sarajevo, Samstag, den 4. Juni 1910., 1.

207 Ibid. Opisujući doček cara u Mostaru dopisnik lista *PESTER LLOYD* navodio je činjenicu da je temperatura dostigla 50 stepeni Celziusa (*PESTER LLOYD*, Nr. 132, Samstag 4. Juni, 4).

Caru se prvi poklonio biskup Paskal Buconjić riječima:

Vaše Veličanstvo!

Sretan sam da mogu Vaše Veličanstvo pozdraviti na hercegovačkom tlu, kao predstavnik i katolički biskup katoličanskoga pučanstva, koje već četiri stotine godina vapije za dinastijom Habsburga.

Veličanstvo! Primite srca Hercegovaca katolika Hrvata, koji će svegjer kucati za Boga, za katoličku dinastiju Habsburga, sa hrvatskim narodom.

Na te riječi car je odgovorio:

Radosno primam poklonstvo rimokatoličkog svećenstva biskupije mostarske i trebinjske, te Vam zahvaljujem što ste došli i što ste Mi podastrli uvjerenje o Vašoj vjernosti.

Ja poznajem i cijenim vazda iskazane vjerne osjećaje rimo-katoličkog svećenstva, te se uzdam, da ćete Vašu visoku zadaću vršiti čuvajući interese države i crkve, bez da se mir između raznih vjeroispovijesti ove lijepe zemlje poremeti. Molim Boga, da nam blagoslovi Naše težnje, za općim dobrom.[208]

Kad je car završio govor odjeknuo je buran aplauz. Nakon toga obratio se mostarski mitropolit Petar Zimonjić:

Vaše carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo!

Prilikom sretnog dolaska Vašeg carskog i kraljevskog Veličanstva u Hercegovinu, hita i srpsko-pravoslavno sveštenstvo i srpsko-pravoslavni narod ovog kraja, da pozdravi Vaše Veličanstvo sa:

Dobro nam došli, premilostivi Gospodaru!

Srpsko-pravoslavno sveštenstvo i narod u Hercegovini gajeći osjećaje podaničke vjernosti i homagijalne odanosti prema osvećenoj osobi Vašeg Veličanstva, i prejasnog vladajućeg Habsburškog doma, gaji ujedno i pouzdanu nadu i tvrdo vjeruje, da će pod moćnom i pravednom zaštitom Vašeg Veličanstva moći slobodno i unaprijed očuvati i razvijati svoju prađedovsku i svoju srpsku narodnu individualnost.

---

208 *Poklonstvo deputacija u Mostaru, Večernji sarajevski list*, br. 136, ponedjeljak 6. juni 1910.,1. Namjera biskupa Buconjića da u svom govoru zatraži ujedinjenje Bosne i Hercegovine sa Hrvatskom je, nakon upornih zahtjeva okružnog predstojnika Gyurkovicza, otklonjena. (ABH, ZVS, Präs. 2.818/1910., *Kaiserreise. Konzept der Huldigungsprache*, Mostar, 21. Mai 1910.).

Svaki dan, naša pravoslavna crkva podiže tople molitve k Ocu nebeskom za dug život i sretno vladanje našeg prejasnog i najmilostivijeg vladara, Cara i kralja Franca Josifa I na slavu i ponos silne i možne Austro-Ugarske monarhije i naše uže otadžbine Bosne i Hercegovine, i te molitve ponavljamo mi i u ovom svečanom času i kličemo: Bože živi, čuvaj Bože, cara našeg i naš dom.

Nakon burnog klicanja prisutnih car je odgovorio:

Hvala Vam srdačno na izjavi Vaše vjernosti i odanosti Meni i Mome domu, te Vas uvjeravam o Mojoj trajnoj očinskoj blagonaklonosti i zaštiti Vaše crkve i vjere. Računam, da ćete Me podupirati u Mojim težnjama koje idu zatijem, da se očuva mir među raznim vjeroispovijestima na dobro ove zemlje. Naka ovaj Naš zajednički rad nebeski tvorac blagoslovi. [209]

Ponovo su odjekivali burni pokliči, a zatim se caru poklonio i obratio mostarski muftija Hadži Abdulah Riđanović:

Vaše Veličanstvo!

Kao muftija mostarski stupam sa glavnim ulemom, muderisima, imamima i hatibima grada Mostara i Hercegovine pred Vaše Veličanstvo, da Vam se poklonimo i da zamolimo Vaše Veličanstvo i za dalnju Previšnju zaštitu vjerskih interesa nas Muslimana. Bog veliki neka štiti i živi Vaše Veličanstvo! Bog veliki neka Vašu sijedu vladarsku glavu obaspe svakom srećom! Bog veliki neka uzvišeni i teški vladarski rad Vašeg Veličanstva vodi putem pravde i čovjekoljublja.

Amin! Amin! Amin!

Nakon toga car je odgovorio:

Radosno primam poklonstvo vjerskih zastupnika hercegovačkih muslimana. Svima Hercegovcima islamske vjere Moj pozdrav i uvjerenje o Mojoj nepromjenjivoj blagonaklonosti i milosti. [210]

Zatim je poklonstveni pozdrav caru uputio predsjednik jevrejske vjerske općine u Mostaru Adolf Himlauer:

Carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo!

Ganuti milošću iskazanom Previšnjom posjetom, pohrlismo, da u

---

209 *Večernji sarajevski list*, br. 136, ponedjeljak 6. juni 1910., 1; *Die Huldigungaudienzen, Reichpost*, Nr 152, Wien, Samstag, , 4. Juni 1910., 6.

210 Ibid. *Der Empfang der Huldigungsdeputationen, Bosnische Post*, Nr 125, Sarajevo, Samstag den 4. Juni, 2.

ime mostarskih domaćih i austro-ugarskih Jevreja Vašem Veličanstvu izrazimo čuvstva lojalnosti i nepokolebljive vjernosti.

Veličanstvo! Strahopočitanjem i harnošću spominjemo se Previšnje milosti, naime onih jevrejskih mandata što nam se obezbjedilo u bosansko-hercegovačkom saboru.

Molimo prepokorno, da nam Vaše Veličanstvo i u buduće Previšnju milost podari.

Veličanstvo! Dižemo naše molitve svemogućem Bogu, da Bog poživi i štiti Vaše Veličanstvo, na mnogo godina za dobro Vaših podanika i cijelog čovječanstva.

Živjelo Njeg. carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo Franjo Josip I! Živio! Živio! Živio!

Na te riječi car je odgovorio:

Radujem se da mogu primiti Vaše odaslanstvo i rado primam izjavu Vaše lojalnosti i vjernosti. Budite uvjereni i u naprijed o Mojoj blagonaklonosti. [211]

Zatim se caru obratio gradonačelnik Mujaga Komadina:

Vaše car. i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo!

Općinsko vijeće glavnog grada Mostara i predstavnici svih gradskih općina u Hercegovini poklanjaju se u najdubljoj podaničkoj pokornosti Vašemu Veličanstvu i podastiru svoju preponiznu zahvalu na Previšnjoj milosti dolaska Vašeg Veličanstva u našu zemlju. Previšnje odlikovanje, kojim je Vaše Veličanstvo Svojim dolaskom u glavni grad namilostivije počastilo našu zemlju, nov nam je dokaz očinske brige i staranja Vašeg Veličanstva za naš narod i našu zemlju. Toj previšnjoj brigi imade glavni grad, a i ostali gradovi Hercegovine, da zahvale svoj zamjerni napredak i razvitak, pa nam ovaj novi dokaz Previšnje naklonosti i ljubavi Vašeg Veličanstva, nove, pojačane nade i za budući ekonomski i prosvjetni razvitak naših gradova. Neka Bog svemogući poživi Vaše Veličanstvo, našeg najpremilostivnijeg vladara do skrajnjih granica ljudskog života. Živio! Živio! Živio.

Na te pozdrave car je odgovorio:

Hvala Vam na poklonstvu koje Vaše vjerne osjećaje izražava i koje Ja sa osobitim zadovoljstvom primam, te želim, da ovaj stari historički

---

211 *Večernji sarajevski list*, ibid, 2; *Bosnische Post*, ibid, 2.

grad kao i ostale za napretkom težeće općine ove lijepe zemlje istraju na uspješnoj stazi kulturnog napretka, te da nađu jamstvo njihove dobrobiti i njihovih pravih interesa u prijateljskoj slozi stanovništva i u mirnom zajedničkom radu.

Zahvaljujem Vam ponovo na srdačnom dočeku. [212]

Nakon toga poklonstveni pozdrav caru uputio je predsjednik vakufske komisije u Mostaru, Muhamed ef. Karabeg:

Vaše carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo!

Predstavništvo Vakufsko-mearifskih povjerenstava iz sve Hercegovine dolazi u najponiznijoj podaničkoj odanosti pred Vaše Veličanstvo, da Vam se pokloni pri Previšnjem Vašem dolasku u našu zemlju i da Vam zaželi: Dobro nam došli!

Ujedno uzimamo ovu sretnu priliku, da Vašem Veličanstvu izrazimo duboku zahvalnost islamskoga milleta na Previšnjem najmilostivijem odobrenju naše vjersko-mearifske autonomije i da tu autonomiju i za u buduće preporučimo Previšnjoj zaštiti i naklonosti Vašega Veličanstva pri daljnjem izgrađivanju iste.

Vaše Veličanstvo, našega najpremilostivijeg vladara, neka Bog poživi: Živio! Živio! Živio!

Na te riječi car je odgovorio:

Posebnim zadovoljstvom čujem od Vas, da se zahvalno sjećate islamskog autonomnog štatuta što sam ga odobrio, te želim od srca, da isti posluži na osiguranje i razvoj istinskih interesa i kulturnoga napretka muslimanskog naroda. [213]

Nakon tih riječi čuli su se burni poklici, a zatim se caru obratio predsjednik srpsko-pravoslavnih crkvenih opština Mostara Pero Šantić:

Vaše Veličanstvo!

Predstavnici srpsko-pravoslavnih crkvenih opština u našoj kršnoj Hercegovini smatraju uz osobitu sreću, što danas u glavnom gradu uže otadžbine mogu stati pred svijetlo lice Vašeg Veličanstva, da Ga u ime svoje i u ime čitavog srpskog naroda ovdašnjeg pozdrave sa najsrdačnijom dobrodošlicom. Srećni su, što im se pružila prilika, da mogu uvjeriti Vaše Veličanstvo o čvrstoj odanosti i nepritvornoj, velikoj ljubavi srpskog

212 *Večernji sarajevski list*, ibid, 2;

213 Ibid.

naroda prema prejasnom prijestolu i uzvišenom vladajućem domu, moleći Vaše Veličanstvo, da boravak u našoj otadžbini zadrži u prijatnoj uspomeni, i da svoju očinsku pažnju i naklonost prema srpskom narodu i nadalje ne uskrati. Završavajući ovaj iskreni pozdrav kličemo najodušević ljenije:

Neka živi Vaše carsko i kraljevsko Veličanstvo!

Živio! Živio! Živio!

Na te riječi car je odgovorio:

Zahvaljujem Vam na Vašem poklonstvu i uvjeravam Vas o Mojoj brizi i blagonaklonoj zaštiti, koje jednako zahvataju svakoga od Mojih podanika bez razlike konfesije. Svemogući Bog štitio Vas i Vaše jednovjernike. [214]

Nakon ovacija prisutnih, poklonstvene pozdrave caru je uputio gradski podnačelnik Smoljan, koji se obratio ispred mostarske katoličke laičke deputacije:

Vaše Veličanstvo.

Premilostivi care i kralju!

Srce mi drhće od strahopočitanja, radosti i zahvalnosti, što nam je Vaše Veličanstvo, koje velikodušno i očinski gleda i bdije nad dobrima sviju naroda slavne i velike austro-ugarske monarhije, iskazalo preveliku sklonost pa došlo u tim godinama k nama, da nas vidi i osobno primi od nas iskrena i topla čuvstva najodanije privrženosti i sinovske ljubavi.

Svijetli care i kralju!

Primite na moja usta u ime katolika i Hrvata grada Mostara izraz tog neograničenog povjerenja Vašoj uzvišenoj osobi i slavnoj Habsburškoj dinastiji.

Živjelo Njegovo Veličanstvo, premilostivi car i kralj Franjo Josip I.

Nakon burnih pozdrava publike, car je odgovorio:

Primam sa osobitim zadovoljstvom i zahvalnosti izraz vjernosti i odanosti čestitih rimo-katolika Hercegovaca.

Osvjedočen, da ću Vas u svako doba pripravne naći, da Vašu dužnost ispunite, zahvaljujem Vam srdačno na uvjeravanju Vaše odanosti i vjerne privrženosti. [215]

---

214 Ibid.

215 Ibid.

Zatim je poklonstveni govor održao okružni predstojnik Maks Gyurkovicz:

Carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo!

Deputacija mostarskog činovništva moli Vaše Veličanstvo, da izvoli primiti njezino preponizno poklonstvo i ponovljeni zavjet nepokolebive vjernosti i poslušnosti. Vjerno misiji, što je u ovim zemljama preuzelo, činovništvo viđa najvišu i najljepšu nagradu svoga rada u milosti i blagonaklonosti Vašeg Veličanstva. Toga uvijek dostojni biti, to je zadaća našeg života, pa molimo providnost božju: Bože poživi, Bože štiti našeg cara, našega kralja.

Car se zahvalio na poklonstvu sljedećim riječima:

Živo se radujem, što mogu primiti hercegovačko činovništvo, čijem je savjesnom i vjernom ispunjenju dužnosti povjerena uprava ove zemlje. Primite za Vaše poklonstvo i za Vaš požrtvovan i uspješan rad Moju osobitu zahvalnost i izraz Moga potpunog priznanja. [216]

Nakon što je završen prijem poklonstvenih deputacija, u 14 sati i 30 minuta u hotelu *Narenta* bio je organiziran dvorski objed na koji je bila pozvana 51 osoba. Pored cara su bila prisutna i tri zajednička ministra Monarhije - ministar Aehrenthal, ministar von Schönaich, baron Burián, general Marijan Varešanin, baron Benko, biskup Buconjić, franjevački provincijal Begić, mitropolit Zimonjić, predsjednik srpsko-pravoslavne crkvene opštine Šantić, muftija Riđanović, predsjednik vakufske komisije Karabeg, predstojnik okruga Gyurkovicz, predstojnik Defterdarović, gradonačelnik Mujaga Komadina, dogradonačelnici Smoljan i Šola, general Fanta, kao i više štabnih oficira. Za vrijeme objeda u parku iza hotela svirala je vojna kapela.[217] Na meniju su se nalazili: Potage Comtese, Tartelettes Pėrigord, Filets de turbot â la vēenetiene, Piece de boeut et boeut â la mode, Chaudtroid de coq des bois, Champagne cup, Poulardes de Styrie, salade, compote, Asperges en branches, Riz â l' Imperatrice, Fromage, Glaces aux oranges et an cafe, Dessert.[218]

---

216 *Sarajevski list* ibid.

217 *Das Hofdiener, Reichpost,* Nr. 152, Wien, Samstag, den 4. Juni 1910., 7.

218 *Bosnische Post*, Nr 125, Sarajevo, Samstag, 4. Juni 1910., 3.

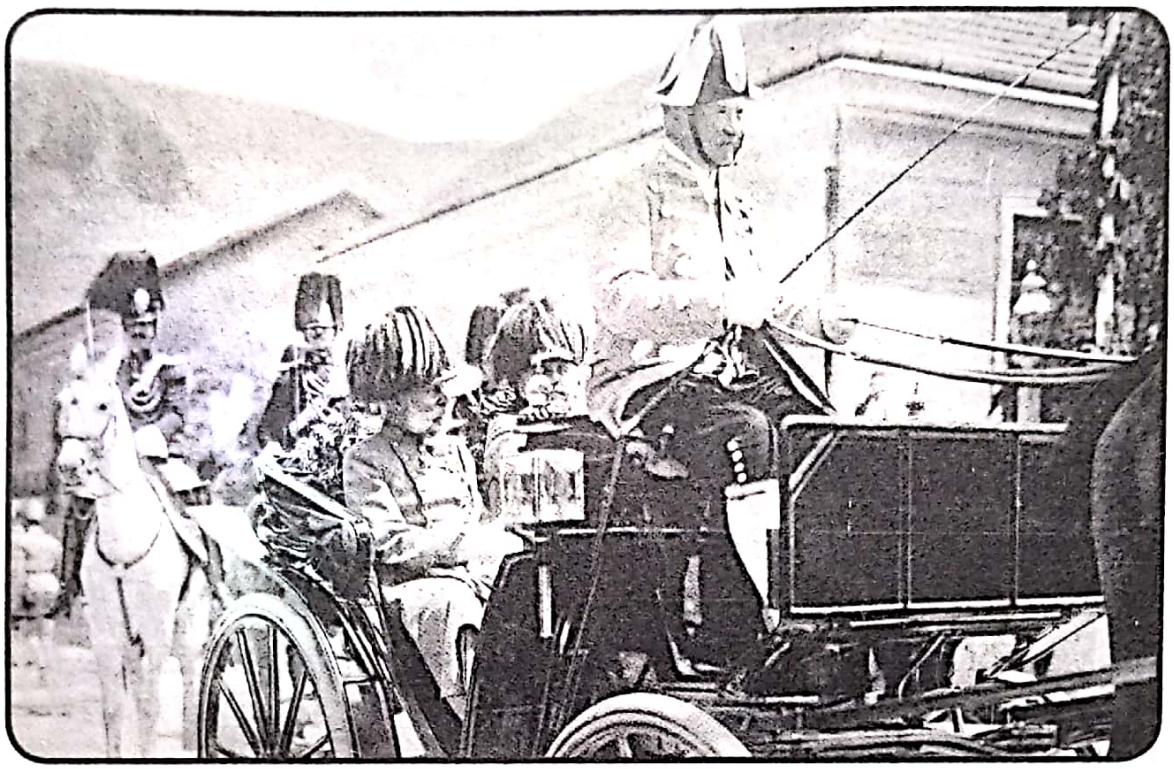

Vožnja cara Franje Josipa mostarskim ulicama

Dok su dvorski funkcioneri spremali svečanu trpezu za objed, mostarske gospođe zavirivale su kroz otvoren prozor u dvoranu, da vide carsko posuđe. Dopisnik *Sarajevskog lista* prisustvovao je tim scenama, nastojeći da im da dodatna objašnjenja. *Eno, ondje će sjediti Car. Ono pred njim je od zlata za svijeće, to je najveće posuđe, a ovo ostalo je manje. A vidi, gospo, ove pozlaćene tanjure, činije, i.t.d. Ama nije to najljepše i najcjenje što u Cara ima. Ko će onu baštinu iz carskog dvora prenijeti u Mostar?! Ovo je samo posuđe za carske putove. Sve se to baška nosi za Njega i baška se kuha i peče. To je Njegova kuhinja, to je sve Njegova čeljad, koja ga prati.* [219]

Dok je trajalo poklonstvo a zatim ručak u hotelu, publika je zauzimala mjesto na ulicama kuda se trebao provesti car. Više od 20.000 osoba činilo je špalir u uskim mostarskim ulicama kojima je trebao proći. On je izašao iz hotela u 15 sati, sjeo u kočiju, te otpočeo vožnju kroz Mostar. Bio je to pravi trijumfalni pohod cara kroz gusti red njegovih najmlađih podanika, koji su ga oduševljeno pozdravljali. Car im se klanjao i vojnički salutirao, izražavajući svoje zadovoljstvo.[220]

---

219 *Spomen na 1910. godinu, u našoj sredini, Bošnjak*. Kalendar za 1911. godinu, 69.

220 *Rundfahrt durch die Stadt, Bosnische Post*, Nr 125, Sarajevo, Samstag, 4. Juni 1910., 7.

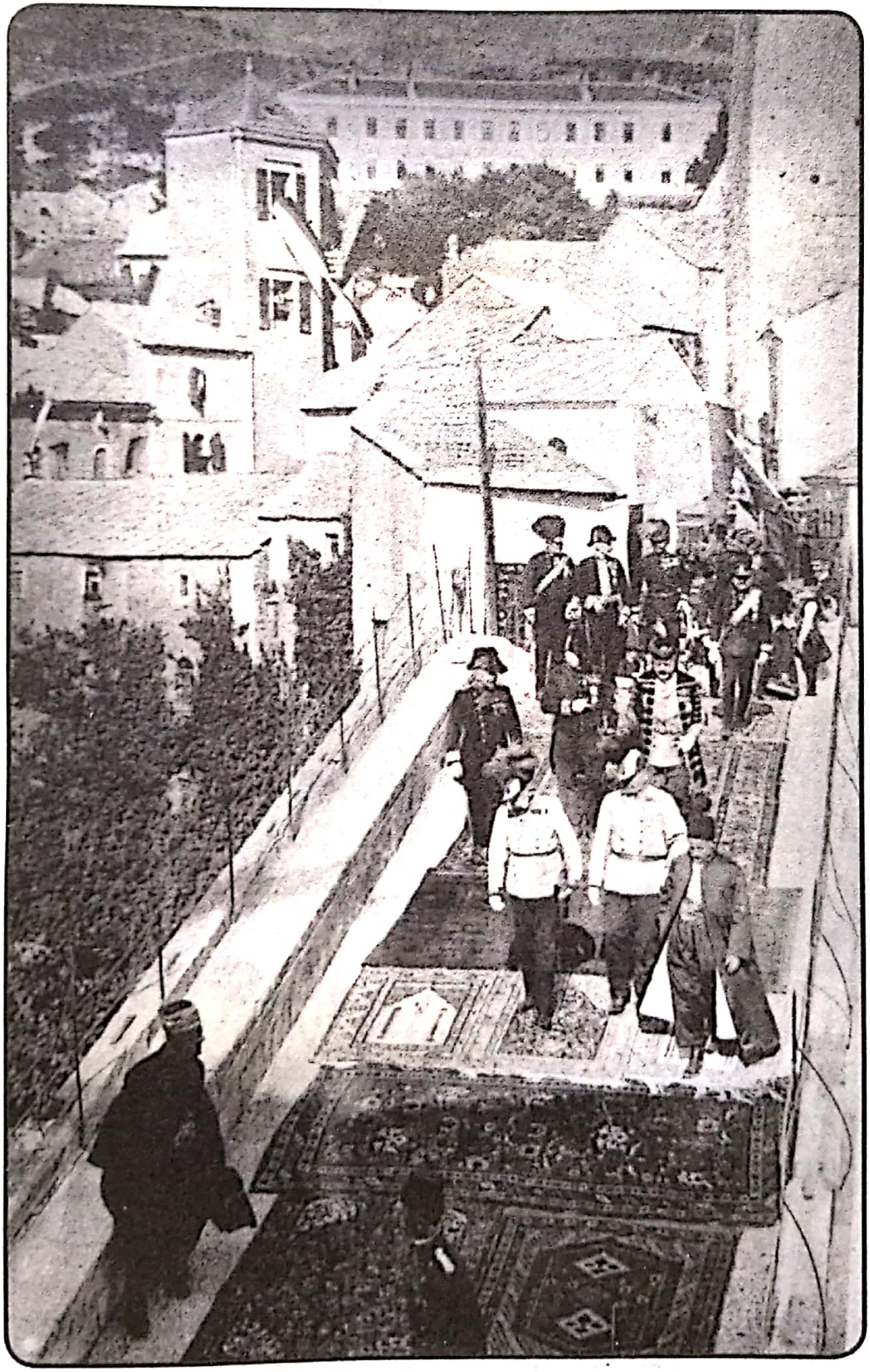

Car Franjo Josip sa pratnjom na Starom mostu

Za pola sata se provezao kroz Mostar, primajući poklonstvo naroda pod vedrim nebom. Kad je po ćilimima prešao Stari most razgledao ga je i sa druge strane zadovoljan onim što je vidio. Tu ga je čekala druga kočija i odvezla do Radobolje. Odatle, car se u povratku odvezao u Stefanijino šetalište, pa tamo iza Biskupova dvora zaokrenuo nazad i kroz Liska ulicu, duž željezničke pruge, došao na Kolodvor, gdje se gospoda okupila na oproštaj.[221] Prije odlaska iz Mostara carev salonski vagon opremljen je sa sredstvima za rashlađenje, da bi se u kupeu vagona postigla podnošljiva temperatura.[222]

Car je gradonačelniku Mujagi Komadini izrazio svoje posebno zadovoljstvo, zbog dočeka u Mostaru, srdačno se zahvaljujući stanovništvu grada. Uz oduševljeno klicanje naroda i pucnje topova sa Huma, dvorski voz je malo poslije 16 sati, krenuo nazad u pravcu Beča.[223]

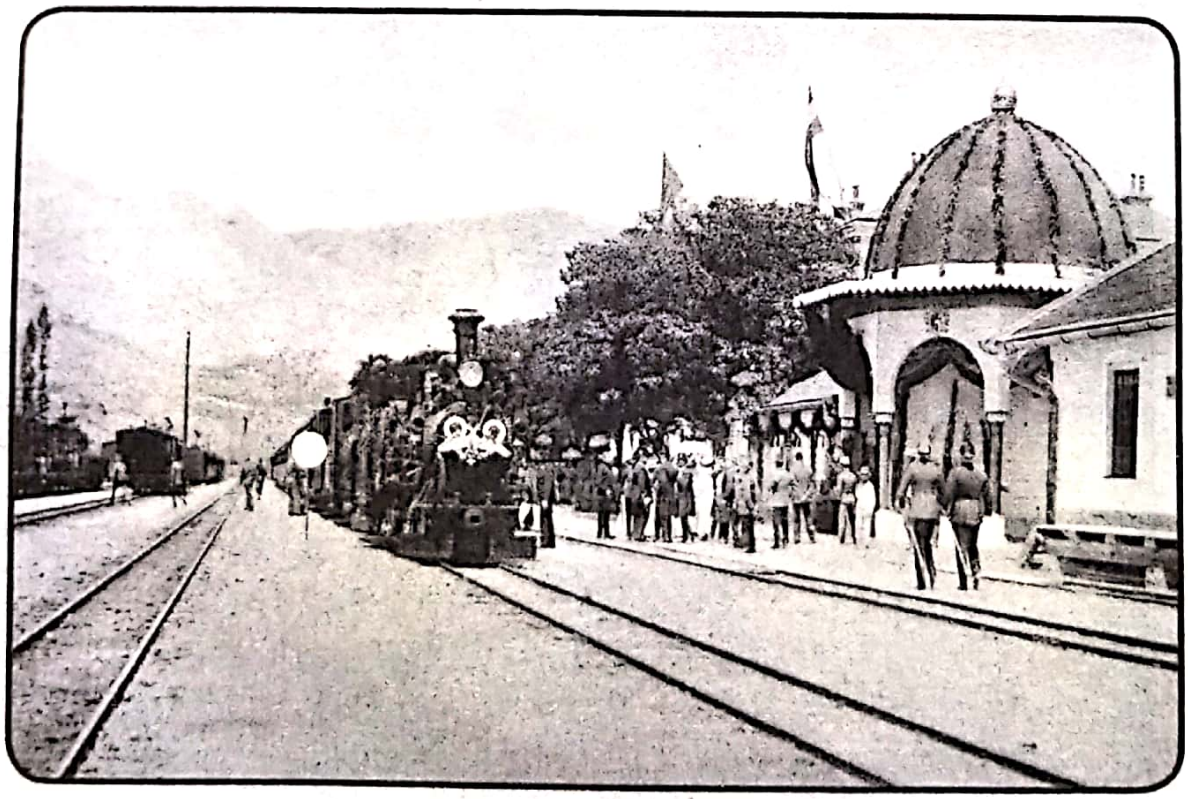

Ispraćaj cara Franje Josipa I iz Mostara

221 *Sarajevski list*, br. 135, subota 4. juna 1910., 2.

222 *Bosnische Post*, Nr 125, Sarajevo, Samstag, 4. Juni 1910., 3.

223 *Odlazak Cara - kralja iz Bosne, Sarajevski list*, br.135, subota 4. juna 1910., 2.

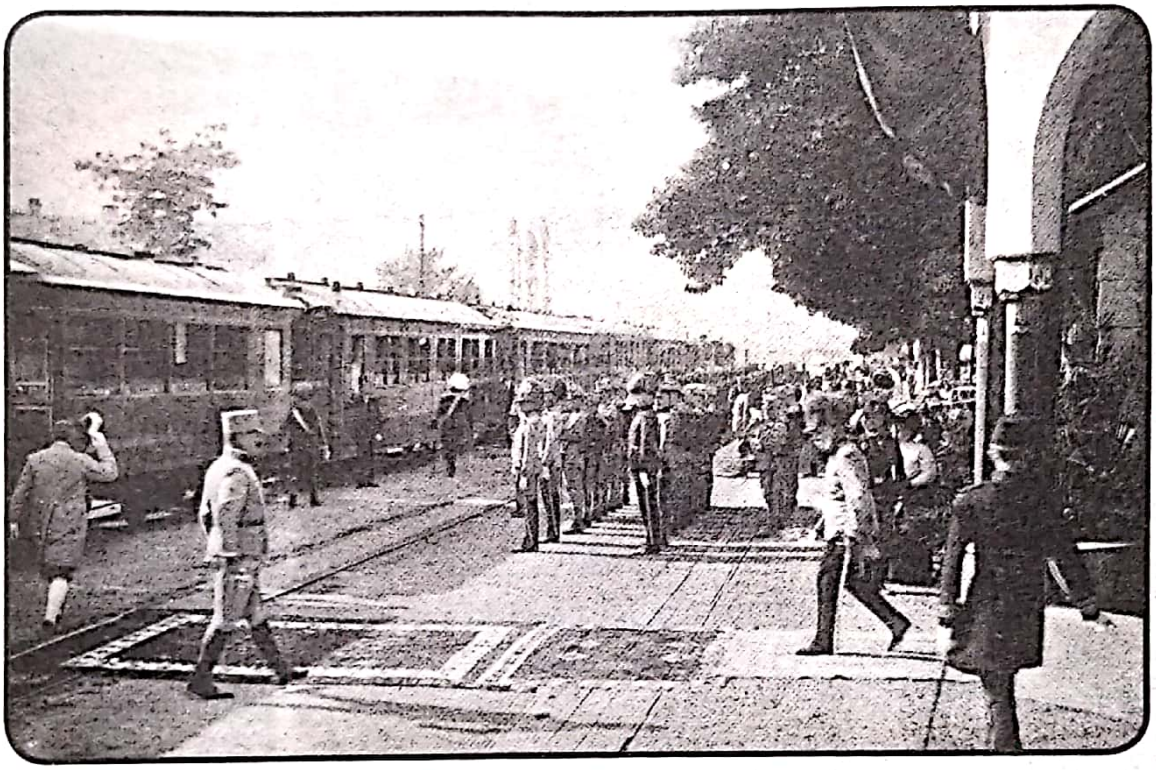

Ispraćaj cara Franje Josipa I iz Mostara

Vojislav Šola, vođa hercegovačkih Srba, izjasnio se dopisniku lista *Bosnische Post* da je i sam bio iznenađen dočekom cara koji je priredio Mostar. Tvrdio je da su pozdravi srpskog naroda svome caru bili pravi i iskreni, što pokazuje da se sa tim narodom može sve učiniti ukoliko se pravedno tretira. Smatrao je da careva posjeta neće ostati bez posljedica za nacije, i da su sada svi ujedinjeni kroz ljubav prema caru.[224]

Smail Ćemalović, vođa muslimanskih demokrata u Hercegovini, naglasio je da je car na hercegovačke Muslimane načinio takav utisak da se oni, dok se car nalazi u njihovoj sredini, osjećaju sretnim, uvjereni da to putovanje može narodu donijeti samo dobro: *Carevo blago srce neće dopustiti da narod bude više opterećen, danas između cara i njegovih Muslimana nema nesporazuma. Niko ne može tvrditi da su ovacije priređene caru aranžirane od strane vladinih krugova. Svi ovi dokazi ljubavi i počasti od muslimanskih krugova bili su spontani i iskreni, za njih niko sebi ne treba pripisivati zasluge.*[225]

224 *Der herzegovinische Serbenführer über den Kaiserbesuch, Bosnische Post,* Nr 125, Sarajevo, Samstag, 4. Juni 1910., 3.

225 *Smail Ćemalović über die Kaiserreise*, ibid, 3.

Glava VIII

Povratak cara Franje Josipa I u Beč Ocjena putovanja

Dvorski voz je u Bosanski Brod stigao četvrtog juna u 7 sati i 50 minuta. Tu se car rastao sa zemaljskim poglavarom generalom Varešaninom i baronom Benkom, izražavajući svoje veliko zadovoljstvo na svemu što je doživio u Bosni i Hercegovini. Direktoru Bosanskih zemaljskih željeznica dvorskom savjetniku Schnacku i željezničkom osoblju car je odao veliko priznanje i izrazio zadovoljstvo na vožnji i na izvršenju prometa Zemaljskih željeznica. Uz pokliče mnoštva naroda, koji se okupio da na odlasku pozdravi cara, dvorski voz je nastavljao vožnju.[226]

Prilikom povratka cara iz Bosne i Hercegovine politički organi su poduzeli brojne sigurnosne mjere. Duž cijelog puta bili su raspoređeni vojska i žandarmerija, udaljeni na rastojanju da se mogu dozvati. Te mjere poduzete su s obzirom na sumnjive osobe iz inostranstva koje su ušle u zemlju u posljednje vrijeme. Nažalost, pojedini lokalni organi su u svojim mjerama pretjerali. Prilikom dolaska cara u Bosnu i Hercegovinu u Bosanski Brod, begovi iz Brčkog i okolnih mjesta, njih oko 500 unajmili su parobrod i svečano ga ukrasili. Kada su stigli u grad politički organi im nisu dozvolili da siđu na obalu, čak iako nisu imali ni namirnica kod sebe. Budući da je veliki broj stanovnika sa juga dolazio u Sarajevo, morali su predočiti legitimaciju koju su dobijali nakon potvrde muktara o njihovoj lojalnosti, što je vodilo brojnim zloupotrebama.[227] Policija je za vrijeme careve posjete uložila velike napore. Razlog za pojačane mjere sigurnosti bilo je obavještenje pariske policije da su

226 Ibid.

227 *Die Sicherheitsvorkehrungen der politischen Behörden, Reichpost,* Nr. 152, Wien, Samstag, den 4. Juni 1910, 7.

se, pred dolazak cara u Bosnu i Hercegovinu, u nju uputili pripadnici više anarhističkih organizacija. To je imalo za posljedicu da je više sumnjivih osoba bilo uhapšeno.

Svaka osoba koja je iz Slavonskog Broda putovala u Bosnu, bila je podvrgnuta formalnoj provjeri, a sadržaj prtljaga je pregledan. Cijela pruga od Bosanskog Broda do Sarajeva bila je već nekoliko dana prije dolaska cara nadgledana. Nakon dolaska vozova u Sarajevo, ponovo se vršila pasoška kontrola i pregled prtljaga, a odmah nakon dolaska u hotel morao se prijaviti i popuniti propisani formular. Posebne mjere sigurnosti poduzete su u ulicama kroz koje će car putovati. Vlasnici kuća i stanova morali su prijaviti koje osobe će se nalaziti pred prozorima i na balkonima, a oni su odgovarali za identitet prisutnih. Vrlo detaljno se vodila evidencija o dodjeli karata na prijemnom trgu i na tribinama. Careva kočija je kroz Sarajevo sa obje strane bila praćena od eskadrona tjelesne garde. Doček cara u Mostaru bio je mnogo spontaniji i prirodniji nego u Sarajevu. Tome je svakako doprinijela činjenica da je car u Mostaru boravio kratko i vozio se jednu kraću dionicu kroz grad. [228]

Dvorski voz je u 12 sati i tri minute stigao u Fünfkürchen. Na ličnu želju cara tu je izostao zvanični doček. Ali, caru je ipak priređeno ugodno iznenađenje. Na peronu ga je dočekalo šest hiljada učenika u svečanim školskim uniformama i sa cvijećem u ruci, a bili su prisutni i gradsko poglavarstvo i činovništvo. Car se pojavio na prozoru vagona, zahvaljujući se na tom srdačnom dočeku.[229]

U 20 sati i 45 minuta dvorski voz je stigao na kolodvor u Beču. Sa neopisivim veseljem cara je dočekalo stanovništvo koje mu je priredilo ovacije na putu od kolodvora do Schönbrunna. Načelnik Beča, dr. Neumeyer, na čelu općinskih zastupnika, pozdravio je cara dobrodošlicom. On se zahvalio na dočeku i rekao da je *sa putom u novim zemljama veoma zadovoljan.*[230] Bečlije su ga pozdravile sa velikim zadovoljstvom što se sa dalekog i teškog puta srećno i zdravo vratio. Ta je radost bila razumljiva kad se u obzir uzme činjenica da je caru 80 godina, a da je taj

228 *Die Besorgnisse der Polizei wahrend der Kaiserreise, Neue Freie Presse,* Wien, Nr 16456, Donnerstag 16. Juni 1910., 4.

229 *Die Rückehr des Kaisers, Prager Tagblatt,* Nr. 153, Prag, Sonntag, 5. Juni 1910., 2.

230 *Povratak Njeg. Veličanstva u Schönbrunn, Sarajevski list,* br. 137, ponedjeljak, 6. juni 1910., 1; ibid. *Rückehr Sr. Majestät aus Bosnien und der Herzegowina, Wiener Zeitung,* Nr 126, Wien, Sonntag, den 5. Juni 1910., 5.

put začuđujuće lako savladao i što se za vrijeme tog putovanja, kako se sam izrazio – čisto podmladio. Stanovništvo Bosne i Hercegovine svih vjeroispovijesti i društvenih staleža odalo je svoju poštu ljubavi i privrženosti prema vladaru, koji se spustio u njihovu sredinu i došao među njih. Zbog toga je izražena nada da će carski dani ostati zabilježeni zlatnim slovima u povijesti Bosne i Hercegovine.

Na telegrafski upit sarajevskog gradonačelnika Esada ef. Kulovića upućen na ličnog carevog ljekara, o stanju zdravlja cara nakon povratka u Beč, dr. Kerzl je odgovorio da je *Njegovo Veličanstvo stiglo u Beč sasvim svježe i ni najmanje umorno.*[231]

Još u toku carevog boravka u Mostaru, izdato je carevo ručno pismo generalu Marijanu Varešaninu u kojem se navodilo:

Dragi generale infanterije, plemeniti Varešanine! Moje su srce radošću ispunile tople izjave vjernosti i privrženosti, koje su Me svuda na Mom putu u ovim lijepim zemljama susrele. Vidio sam živim zadovoljstvom, da je osjećaj lojalnosti za Moju osobu i za Moj dom zahvatio dubok korijen u svima krugovima stanovništva. Također me veseli što vidim, da je zahvatio narod Bosne i Hercegovine, kakvu je pomoć i zaštitu svoje sigurnosti i svoga napretka dobio time, što sam Ja ove zemlje sa Austrugarskom monarhijom spojio. Dosadašnje tekovine na svim poljima kulture, koju je Moja uprava uspješno rasprostrla među ovim vrijednim i za razvitak sposobnim narodom, pružaju jamstvo da će već zakonom uređeno, naskoro počinjuće učestvovanje Bosanaca i Hercegovaca, u javnim poslovima njihove domovine procvat njen novim i snažnim poticanjima pospješiti. Nalažem Vam, da objavite cijelom narodu ovih zemalja, koje mogavši da posjetim, bijaše za Me radosno zadovoljstvo, Moju zahvalnost na srdačnom dočeku i lojalnom poklonstvu, te da date obnarodovati, da Bosanci i Hercegovci Mome srcu isto tako blizu stoje kao i svi Moji drugi podajnici.

Dato u Mostaru, 3. juna 1910.[232]

U znak zahvalnosti na veličanstvenom dočeku cara u Sarajevu i Mostaru, zemaljski poglavar Marijan Varešanin je njihovim gradonačelnicima uputio dopis sa sljedećim sadržajem:

231 *Sarajevski list*, br. 136, ponedjeljak 6. juni 1910., 2.

232 *Sarajevski list*, br. 134, petak 3. juna 1910., 1.

Sjajni i dostojanstveni doček koji je Sarajevska i Mostarska općina priredila Njegovom Veličanstvu, našemu Premilostivom caru i kralju, prilikom Previšnjeg boravka u gradu Sarajevu i gradu Mostaru, daje zemaljskoj vladi ugodnu priliku, da tom gradskom poglavarstvu sa zadovoljstvom izrazi svoju toplu lojalnost. Gradska općina krasnim izražajem čuvstva svoje podaničke odanosti i ljubavi prema Previšnjoj osobi Njegovog Veličanstva pokazala je da je potpuno shvatila značaj historičkog časa, u kojemu je Njegovo Veličanstvo svojim posjetom udostojilo ove lijepe zemlje, koje su čvrsto prirasle Njegovom srcu. Neka to poglavarstvo izvoli poručiti zahvalnost i veliko priznanje zemaljske vlade i svima društvima, korporacijama i pojedinim osobama, koje su sa tako lijepim uspjehom sudjelovale u ovome patriotskom činu, osobito pako onim građanima, koji su se tako savjesno i oduševljeno starali za uzdržavanje uzornoga reda te time znatno doprinijeli uspjehu prekrasne svečanosti. (Dodatak za Sarajevo: Među njima naročito onim građanima, koji su Njegovo Veličanstvo pratili na putu kroz Čaršiju).

Poglavar Zemaljske vlade Varešanin s.r.[233]

Vođa muslimanske narodne organizacije Alibeg Firdus i Šerif ef. Arnautović ovlastili su novinare da objave izjave o carevom boravku, u kojoj se između ostalog navodilo: *Posjeta vladareva znači mnogo. Prije svega biće odstranjeni mnogi nesporazumi između muslimanskog stanovništva i vladinih krugova. Vladar se mogao uvjeriti o čistom i pravom oduševljenju muslimanskog stanovništva. Ličnost vladareva vrlo se duboko dojmila nas Muslimana. Još više vladara zavolješe svi radi toga, što se bez bojazni slobodno kretao. Muslimani predočivaše sebi dosada svakoga vladara kao čovjeka koji neće među narod. Naš car je ponovno češće puta mimo programa zašao u narod.*[234]

Risto Damjanović, upitan od novinara kako se carev put dojmio bosanskohercegovačkih Srba, odgovorio je između ostalog: *Car je svojom ljubaznošću svakoga osvajao. Nije se vladar vanredno dojmio samo Srba, nego svijeh ostalih. Za cara, koji se toliko interesuje za našu zemlju, sve je puno oduševljenja. Prije bijaše mnogo štošta nejasno, no sada će se mnogi nesporazumi odstraniti. Osobito se veoma dojmila*

233 ABH, ZVS, Präs. 3.221, 1910., *Gradskom poglavarstvu u Sarajevu i Mostaru*, 6. juni 1910.

234 *Sarajevski list*, br. 135, 4. juna 1910., 1.

činjenica, da je car i kralj pomilovao one, koji su počinjeli uvrede Veličanstva. Već samo ovijem osvojio je srca sviju.[235]

Povodom boravka cara Franje Josipa u Bosni i Hercegovini *Hrvatska zajednica* je na naslovnoj strani objavila članak pod naslovom *Hrvatski kralj u Bosni*, u kojem se između ostalog navodilo: *I dođe nam naš kralj. Što smo dugo i željno očekivali, da vidimo obljubljenog kralja hrvatskog u našoj sredini, obistinilo se je. Došao je u Njegovu Herceg-Bosnu da ga vjerni Njegov narod pozdravi i na dugogodišnjoj očinskoj brizi mu zahvali. Došao nam je naš premilostivi kralj, da pokaže, koliko mu je stalo do ovih zemalja, do ovog našeg naroda. Dokazao nam je time koliko mu na srcu leži dobrobit i blagostanje Njegove Herceg Bosne. Dokazao nam je da ovaj narod ima svoga uzvišenog oca, kralja svoga, Franju Josipa I. Njegovo Veličanstvo, naš kralj, na svoje oči se je uvjerio prigodom previšnjeg dolaska u naš glavni grad, da su Bosna i Hercegovina hrvatske, slavenske zemlje, jer se sa svih strana orilo Živio naš kralj!, dočim Hoch-u iliti Eljen-u nigdje ni traga nebi. Više smo nego uvjereni da se ovi hrvatski pokliči našeg kralja duboko dojmiše. Pa sada gdje se je naš premilostivi kralj lično osvjedočio, o nepokolebljivoj vjernosti našega naroda, pouzdano se nadamo da će mu ovi hrvatski pokliči ostati u srcu duboko upisani, te svakom prilikom kada se radi o sudbini ovih zemalja sjetiti se da je Herceg Bosna zemlja hrvatska...*[236]

Nadbiskup Šarić je dao ocjenu dolaska cara Franje Josipa I u Bosnu i Hercegovinu, navodeći između ostalog: *Carevo putovanje u Bosnu i Hercegovinu pobuđuje u svakom različita politička razmatranja. Moja se mogu svrstati u tri tačke. Car Franjo Josip je dao da okupaciju Bosne i Hercegovine provede hrvatski general Josip Filipović. Time je Veličanstvo priznalo ono što cijelom svijetu svjedoči: povijest, pleme i jezik: da su naime Bosna i Hercegovina hrvatske zemlje, integralni dio kraljevstva hrvatskog Zvonimira. Car i kralj je znao za onu poslovicu koja veli: – Svaka ptica svome jatu leti – i zato je poslao našeg hrvatskog generala njegovoj rođenoj braći Hrvatima u Bosnu. Ovim je činom naš vladar stavio na dnevni red hrvatsko državno pravo... Bistro će oko našeg uzvišenog kralja Franje Josipa I za vrijeme boravka u Bosni kod Bosanaca i Hercegovaca, makar oni pripadali raznim vjeroispovjestima opaziti isto što je vidio i u*

235 Ibid.

236 *Hrvatski kralj u Bosni, HRVATSKA ZAJEDNICA*, Br. 48, Sarajevo, četvrtak 2. lipnja 1910., 1.

Dalmaciji, da je to hrvatska a ne talijanska zemlja. Isto će to moći vidjeti naš vladar u Bosni i Hercegovini, da su ove pokrajine čisto hrvatska zemlja i da se mora ovdje vladati u čisto hrvatskom duhu, da se uzmogne izbjeći vječitim političkim, pogrješkama, koje sprječavaju vjeran narod u njegovu napretku. Mi se Hrvati stoga radujemo dolasku Nj. Veličanstva u Bosnu, iako nam je žao da ga na njegovu putu ne prati ni jedan hrvatski državnik. Budućnost, tj. nove državne potrebe što se imadu očekivati, dokazat će jednoć, kako opravdana bijaše ova naša sadašnja žaoba. Ali, moramo se ipak tješiti, jer nadamo se, da ćemo doživjeti dan, kada će habsburški vladar sjajiti u najvećoj svojoj slavi. Taj će dan biti samo onaj, kada će se Bosna i Hercegovina zauvijek utjeloviti kraljevini Hrvatskoj. Taj je bezuvjetno nužan da se načini jednoč kraj političkim teškoćama u Hrvatskoj i Ugarskoj. Trijalizam je nužan. Za njim neka slijedi austrijska federacija koja će dovesti habsburšku monarhiju do takove moći, koja će natkriti snagu federativne Njemačke.[237]

Narodni zastupnik i predsjednik Hrvatske katoličke udruge Josip Vancaš na upit dopisnika bečkog lista *Die Zeit* je dao izjavu u kojoj je naveo sljedeće činjenice: *Imao sam priliku opetovano motriti, da je kralj prema katolicima ovih zemalja vrlo sklon, te znam da su oni bez iznimke najodaniji podanici. Naše se stanovište usljed kraljevskog posjeta naravski nije promijenilo. Ono je isto kao i prije, i to Bosna i Hercegovina imaju sačinjavati s Hrvatskomi i Slavonijom jedno državno tijelo. Mi Hrvati obiju frakcija ovo smo naše stajalište već više puta očitovali. Starčevićeva Čista stranka prava stoji na stanovištu hrvatskog državnog prava i nacionalnih principa, te će nastojati svim zakonitim sredstvima, da se zemlje, u kojima Hrvati stanuju, kao Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Rijeka s kotarom, dalje Međumurje, Bosna i Hercegovina te Istra, spoje u jedan državni zglob u okviru Habsburške monarhije. Zadaća je stranke također da podupire i nastojanja braće Slovenaca, da se i slovenske zemlje ovom državnom tijelu priključe.*[238]

Hrvatski dnevnik je u članku pod naslovom *Barun Pitner proti hrvatskog naroda* nastojao da što više kritikuje vladu. Careva posjeta je prošla u najboljem redu, posebno su audijencije bile vrlo uspješne. Ali,

---

237 *Biskup dr. Ivan Šarić o vladarevu putovanju u Bosnu*, HRVATSKI DNEVNIK, br. 124, subota 4. lipnja, Sarajevo, 1910., 1.

238 *Predsjednik H.K.U. i narodni zast. J. pl. Vancaš o kraljevom dolasku u Bosnu*, HRVATSKI DNEVNIK, br. 125, Sarajevo, 6. lipnja 1910., 2.

kritika se usmjerila na to da se predstavi da *u zemlji nema hrvatskog pitanja*. Baron Pittner je optuživan da je spriječio da nadbiskup Stadler u svom poklonstvenom govoru označi Bosnu i Hercegovinu hrvatskim zemljama a narod hrvatskim narodom. Optuživan je da je odredio da hrvatska deputacija ne smije ni pod koju cijenu iznositi pred cara-kralja molbu da se Bosna sjedini sa Hrvatskom.[239]

U izvještaju iz Sofije, baron Giskra je 3. juna 1910. izvještavao ministra Aehrenthala o odjecima informacija o putovanju cara Franje Josipa u Bosnu u bugarskoj štampi. Opća konstatacija tih stavova je bila vrlo pozitivna i štampa je sa zadovoljstvom prikazivala činjenično stanje, dajući nebitne komentare. Članak u listu *Fremdenblatt* od 28. maja 1910., koji se nadovezao na putovanje cara Franje u Bosnu i Hercegovinu tada se na najjasniji način izjasnio o širenju ciljeva austrougarske politike na Balkan, što je naišlo na reagiranja i publiciranje niza senzacionalnih naslova u bugarskoj štampi. U tome se posebno isticao list *Dnevnik*, zaseban i neovisan list koji je ipak stajao u uskim vezama sa bugarskom vladom. U tom listu, u broju od 29. maja 1910., nije se govorilo samo o gubicima u vezi sa politikom Monarhije na Balkanu, već se pridikovalo ne samo Srbiji već i Osmanskom carstvu da budu oprezni, te da održavaju dobre odnose sa Bugarskom.[240]

U izvještaju koji je 3. juna 1910. ambasador von Szilassy iz Petrograda uputio ministru Aehrenthalu dat je presjek novinskih izvještaja u Rusiji, koji su sadržavali i ocjenu tadašnjih političkih odnosa u Monarhiji. Navodilo se da je car Franjo Josip I otputovao u Budimpeštu i odatle je otišao na duže putovanje u Bosnu i Hercegovinu. U tome ne bi bilo ništa neobično da se radilo o nekom mladom vladaru. Ali, kad se jedan osamdesetogodišnji starac, unatoč savjetima ljekara da to ne radi, zaputi ljeti na iscrpljujuće putovanje, onda on za to ima važne razloge.

Ugarska štampa nije tajila činjenicu da ispoljava ljutite komentare namijenjene grofu Kuehnu Héderwáriyu, kojem predbacuje da krunu zloupotrebljava za izbore. Dolazak cara u Budimpeštu poboljšat će šansu vladajuće partije pri izborima, a putovanje u Bosnu trebalo je uvjeriti Mađare da Habsburgovci priznaju njihovo pravo na te dvije provincije.

---

239 *Barun Pittner proti hrvatskom narodu, HRVATSKI DNEVNIK*, Br. 125, Sarajevo, ponedjeljak 6. lipnja 1910., 1.

240 Freiherr von Giskra: *Hisige Blätterstimmen für Reise Seiner K. u. K. Apostol. Majestät nach Bosnien*, HHStA, Wien, Interna XXXXVII/7, Nr 44-a-c, Sofia, am 3. Juni 1910.

Ugarski i austrijski ministri bili su u carevoj pratnji, samo je hrvatski ban ostao na zahtjev ugarske vlade da Hrvati ne bi sebi umislili da će Bosna i Hercegovina biti nekad anektirana Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Dalje se ocjenjivalo da je početak rada Bosanskog sabora, koji je lično označio car, trebao stvoriti kompenzaciju za konstituciju, koja ne samo da je nepotpuna već je smanjena i podržana. Sam car osjećao je veliko zadovoljstvo. Od trenutka njegovog isključenja iz Njemačkog saveza i od gubitka Venecije i Lombardije uvijek je mislio na kompenzaciju na Balkanu. Car Franjo Josip je 1875. godine dočekao bosansko-hercegovačke izbjeglice i ulio im nadu da se bore protiv Osmanlija, a trideset pet godina kasnije sinovi tih istih izbjeglica dočekali su cara kao vlasnika njihove zemlje, samo kao vlasnika, ne i kao oslobodioca, jer je njima tek sad postalo kristalo jasno da u borbi za slobodu mogu od turskih kiša doći pod mnogo goru njemačku strehu, tj. doći iz zla u gore!!! Pojedine austrijske i ugarske novine primjetile su da zakon o aneksiji do tada nije bio prihvaćen kako u bečkom tako i u budimpeštanskom parlamentu. Ali značenje parlamenta u obje rezidencije toliko se smanjilo, da se uopće više nije računalo na njega. Grof Kuehn Héderwáry je sasvim otvoreno rekao da će on razriješiti ugarski parlament dok ne dostigne zadovoljavajući majoritet. Baron Bienerth je sve stranke tako demoralizirao da se uopće nije više razmišljalo o ozbiljnoj opoziciji otkad se raspao slavenski savez. Zahvaljujući takvom stanju habsburška kruna je dobila znatno na ugledu, što je neosporno bila zasluga cara Franje Josipa. Stoga se činilo neshvatljivo nestrpljenje novo-austrijskih, diplomatskih i vojnih krugova, koji su bili nezadovoljni mirnom vladavinom cara Franje Josipa, koja je bila poput zalaska sunca, i koji su se nadali da će se s dobro pripremljenim napadima nove vladavine vratiti zlatno razdoblje Marije Tereze i Josipa II.[241]

Povodom dolaska cara Franje Josipa I u Bosnu i Hercegovinu, pariski list *Figaro* baveći se posjetom navodio je kako car nije oklijevao da pođe na zvanično putovanje u novu zemlju. Ocijenjeno je da je to putovanje završna je posveta aneksije te da se Aehrenthal može ponositi uspjehom svoje politike. List *Éclair* je pisao da *Car i kralj vrši svoje zvanje besprijekornom savješću, tvrdeći da će putovanje nesumljivo obratiti nezadovoljnike, te će se gospodstvo Austro-Ugarske zapečatiti.*[242] U

241 Herr von Szilassy: *Die Nowoe Wremja über die Reise Seiner K. u. K. Apostolischen Majestät nach Bosnien*, HHStA Wien, Interna XXXXVII/7, Nro 19 - F, St. Petersburg, am 16/3. Mai/ Juni 1910.

242 *Sarajevski list*, br. 132, četvrtak 2. juna 1910., 4.

izvještaju koji je iz Parisa 11. juna 1910. grof Hernes uputio ministru Aehrenthalu data je ocjena kako je posjeta cara Franje Josipa I tretirana u francuskoj javnosti. U njemu se navodilo da je prema pristiglim izvještajima o toku putovanja cara u Bosnu i Hercegovinu u Francuskoj taj događaj izazvao veliko interesiranje. Francuski listovi su ponekad objavljivali opširne telegrame Havasa, u kojima je opisan entuzijastični doček, kojeg je stanovništvo u Bosni i Hercegovini, bez ikakvog razlikovanja nacionalnosti i konfesije, pripremilo za cara Franju Josipa. Njegovo prihvatanje da se podvrgne svim teškoćama dugog i napornog putovanja da bi se svojom posjetom Sarajevu i Mostaru definitivno posvetio aneksiji Bosne i Hercegovine, u Francuskoj je izazvalo iskreno divljenje. Konstatirano je da je dogovor u vezi sa carevim putovanjem u Bosnu i Hercegovinu pojedinim listovima pružio priliku da se vrate na period Aneksione krize i posjetu cara F. Josipa I Sarajevu i Mostaru označe kao krunisanje uspjeha politike ministra Aehrenthala. Sa izuzetkom dva lista, *Le Siecle* i *Journal des Debats*, gdje su tim povodom bile izražene antiaustrijsko-ugarske tendencija, stav navedene pariske štampe mogao se nazvati simpatičnim. Prvi list je postavljao pitanje, a da se dalje i ne motivira, koje skrivene misli slijedi Bečki kabinet carevim putovanjem i da li treba strahovati od daljih širenja Monarhije na Balkan. Pokušavalo se u tom slučaju dati malo prostora da ne dođe do pritajene mržnje prema politici Austro-Ugarske i ministra Aehrenthala, da bi ishod bosanskih izbora povodom dolaska cara Franje stajao nasuprot *umjetnog* entuzijazma i da bi se u mračnim proročanstvima svidjelo priključenje sluga ovim dvjema provincijama. I *Journal des Debats* je pisao o bosanskim izborima i zaključivao da bi vijesti o sjajnom toku sarajevskih i mostarskih praznika morale biti prosuđivane s velikom skepsom. Tendenciozni karakter ta dva glasa novina jasno se naglašavao, da bi se moglo prepoznati da oni ne objavljuju što je već poznato i da ne objavljuju stav šire mase, te da oni nisu bili ti koji će u Francuskoj izazvati zauzimanje stava o toku carevog putovanja.[243]

Grof Mensdorff je 10. juna 1910. iz Londona izvjestio ministra Aehrenthala o odjeku putovanja cara Franje Josipa I u Bosnu i Hercegovinu, prenoseći mu vijesti o ugodnim komentarima koje je londonska štampa posvetila tom događaju. Javio je da je prilikom posjete državnog sekretara Edwarda Greya za vrijeme razgovora prokomentirao da

243 Graf Hernes: *Zur Reise Seiner K. u. K. Apostolischen Majestät nach Bosnien und der Herzegowina*, HHStA, Wien, Interna XXXXVII/7, No 13 A-H, Paris, an 11. Juni 1910.

je iz novina saznao *kakav sjajan i uspješan tok je imalo putovanje Njegovog Veličanstva u Bosnu i Hercegovinu.* Britanska štampa je ponovo koristila stari prijateljski ton i nije se moglo naići na bilo što kao u vrijeme Aneksione krize. Državni sekretar je uzvratio da je lično čitao *Times*, ali da ga jako raduje to što je čuo da i druge novine pišu na lijep način o putovanju Njegovog Veličanstva. Grey se još jednom vratio na to, tako što je garantirao da od onog trenutka kada je postignut sporazum sa Osmanskim carstvom, nije nikad ni najmanje poželio da se ovdje zauzme za neprijateljski stav prema Monarhiji.[244]

U izvještaju koji je grof Berchtold 5. juna 1910. iz Petrograda uputio ministru Aehrenthalu, dat je presjek novinskih izvještaja u Rusiji, povodom carevog putovanja u Bosnu i Hercegovinu. U njemu se naglašavalo da informacija o predstojećem putovanju nije imalo nekog velikog odjeka u ruskoj štampi, s obzirom na okolnosti da su organi štampe ruske prijestolnice bili rezervirani u njihovim komentarima, koji pri poznatoj razuzdanosti lista *Novoye Vremya (Новое время)* nisu bili zapaženi bez zadovoljstva. Vodeći slavenski list popratio je sjajan doček cara Franje Josipa I na tlu Bosne i Hercegovine te konstatirao i priznao da se *u dojavama Austrijskog biroa ipak nalazi zrno neosporne istine.* Patetično je zvučalo uvjeravanje lista *Novoye Vremya* da se stanovništvo Bosne i Hercegovine predalo svojoj sudbini, iako se do nedavno borilo svom snagom protiv aneksije. Ono je prolilo previše krvi za nezavisnost, da bi još jednom pristupili staroj borbi bez ikakve nade za uspjeh. *Novoye Vremya* je s tugom konstatirao da su *pokušaji da se pomogne bližoj rodbini, Bosni i Hercegovini, neuspjeli zbog nesavladivih prepreka*, podržavao je politiku mirne samoodbrane prema kojoj gaji simpatije i utješi se time da ista ta nema sjaj naoružane akcije, ali ipak sigurnije vodi ka cilju ako se izvede ustrajno i razumno. Tim povodom list *Börsenblatt* je izvodio alarmantan zaključak za slavenstvo. On je zastupao mišljenje da se dolazi do zaključka, da će se proširiti pobjednička povorka Austrije, ako se pažljivo budu pratile izjave *Wiener Zeitung* o putovanju Njegovog Veličanstva. *Vojne pripreme Austro-Ugarske na kopnu i vodi* – nastavljao je list *Börsenblatt – najznačajnija su pojava sadašnjeg internacionalog života.* Taj list je zaključivao, prema nekim komentarima o kritskom pitanju i o odnosu Monarhije prema Italiji, da će očekivani sukob Grčke i Osmanskog carstva potpomoći aneksiju Sandžaka i omogućiti probi-

244 Graf Mensdorff: *Sir Edward Grey über die Reise Seiner k. K. Apostl. Majestät nach Bosnien und Herzegowina*, HHStA, Interna XXXXVII/7, Nro 27 E, London an 10. Juni 1910.

janje austrijskih trupa do sjeverne Albanije.[245] *Sarajevski list* je prenosio napis splitskog lista *Naše jedinstvo* od 4. juna 1910. godine objavio je uvodni članak pod naslovom *Znamenitost vladareve posjete,* navodeći između ostalog: *Njegovo Veličanstvo, naš Vladar povratio se je sa Svojega trijumfalnog puta po Bosni i Hercegovini. Zaista, mora se priznati, bio je pričekan i preko očekivanja. Znalo se je, da će Ga dočekati veliko oduševljenje, ali mnogi biće ipak mišljeli da će biti više zvanično. Naprotiv, bilo je skroz narodno. U slavlju je učestvovao sav narod i sva njegova inteligencija. Upravo, svi su se natjecali ko će da što jače i što srdačnije pozdravi Uzvišenoga Vladara... Nije to tako sporedno bilo kako će dočekati sijedog nam Monarha, kao što ko misli. Poslije aneksije, i ujedno od okupacije, cijela Evropa uprla je poglede u putovanje Njegova Veličanstva: priznaje li narod da je u 32 godine išta uradilo za kulturu? Kako narod misli o činu aneksije, koja je izazvala toliko diplomatisanja u Evropi, ali koja se, naposljetku, tiče najviše Bošnjaka i Hercegovaca. Narod je na sve odgovorio: onakijem klicanjem, onakijem slavljem, onakijem oduševljenjem, da je malo koji Vladar i doživio nešto impozantnijega. Promislimo da smo mi na Istoku, gdje i nijesu vični na ovacije. U prirodi im nije, kao po Zapadu, da plješću i kliču. Ne iskazuju oni odmah osjećanja kao zapadnjaci. Pa ipak, u Bosni i Hercegovini stotine hiljada naroda od Broda do Mostara, bez razlike vjere i stranaka, iščekivale su i pratile svoga Vladara sred burnog klicanja, oduševljenja neizreciva, cvijeća i svijetla, pucnjave i barjaka. To se neda spraviti ako srce ne potiče, niti se dade jedan narod, a najmanje u Bosni i Hercegovini, nagnati na ovacije ako on to neće. Ali, on je htio i on je svuda hrlio da gleda Cesara i da Ga pozdravlja. Ovo je od velike znamenitosti i radi Jevrope - i po mir opći. Narod je svome Vladaru osladio zadnje godine života. To mu se neće zaboraviti. Osladiće i On narodu njegove dane, za njegovu budućnost.... Pružiće i Uzvišeni Vladar Svome narodu dokaza, da se imadu za što veseliti, što su u Monarhiji. U ovijem potezima vidimo pošljedice ove velike i znamenite posjete, da će ona odgovoriti nadama, sviju Bošnjaka i Hercegovaca.*[246]

Sarajevski list je prenosio pisanje *dubrovačke Prave Crvene Hrvatske* koja je u svom članku pod naslovom *Njeg. Veličanstvo u Bosni i Her-*

245 Graf Berchtold: *Pressestimen zur Reise Seine k. und k. Apostolischen Majestät nach Bosnien und Herzegovina,* HHStA, Interna XXXXVII/7, Nro 22, St. Petersburg, am 6. Juni /24. Mai 1910.

246 *Novine o putu Njegovog Veličanstva, Večernji sarajevski list,* Br. 138, srijeda 8. juna 1910., 1–2.

cegovini zabilježila: *U ponedjeljak ujutro stupilo je Njegovo Veličanstvo na bosansko tlo u Brodu, gdje je bilo dočekano ne samo svečano, kao suveren, nego i s neopisivijem oduševljenjem kao otac naroda. U ovakvom oduševljenom dočekivanju, natjecala su se sva ostala mjesta na pruzi Brod-Sarajevo, kroz koje se je uzvišeni vladar provezao, te se može radosno konstatovati, da je prvo putovanje Njegovog Veličanstva Bosnom bilo u doslovnom smislu riječi trijumfalno putovanje, a zanosne ovacije ljubljenomu vladaru postigle su svoj vrhunac u šeher-Sarajevu, koje u svojoj historiji nije zabilježio slavlje, sličnog onome, kakvijem je bio dočekan i na svakom koraku praćen sijedi naš kralj. Od bosanske granice do glavnog grada kralj je, može se reći, prošao neprekidnijem špalirom naroda, koji ga je pozdravljao. Zanimao se je vladar za sve potankosti okolice, za historičke spomenike, a napose za narod i njegove običaje. Baron Burián tumačio je kralju sve pomoću brošure, koju je vlada izdala napose u tu svrhu. Na svome putu iz Bosanskoga Broda u Sarajevo razgovarao se je vladar sa mnogijem osobama, koje ne bijahu navedene u programu... Vrlo pohvalno izrazio se je kralj o dočeku u Sarajevu, poimence o redu, koji je vladao i o držanju naroda. Kad je posebni dvorski vlak stigao u Visoko i zaustavio se u postaji, izišao je vladar iz salonskijeh kola i pješice se uputio prema spomeniku, što je ondje podignut u slavu vojnika, koji su godine 1878. poginuli na bojištu. Kralj je kleknuo pred spomenikom i otkrite glave proveo nekoliko časova u tihoj molitvi, a potom je položio na podnožje vijenac, što ga je sam spleo od poljskog cvijeća. Svi prisutni bili su do suza ganuti nad ovijem prizorom.*[247]

U članku objavljenom u listu *Montags-Zeitung* iz Beča 5. juna 1910. godine dat je osvrt na značaj posjete cara Franje Josipa I Bosni i Hercegovini. Navodilo se *da će prethodni dani koje je car proveo sa najmlađom zemaljskom djecom u historiji biti sačuvani za sva vremena. Mlado i staro je došlo sa svih strana da bi ga mogli vidjeti i radovati se tome. I car je također doživio sretne dane i malo je bilo vladara kojima su podanici pokazali ljubav i vjernost. Nakon velikih napora car se vratio dočekan ovacijama stanovnika Beča.*[248]

Sumirajući rezultate carevog putovanja u Bosnu i Hercegovinu dnevni list *Bregenzer Tagblatt* je 5. juna pisao: *Po drugi put car je stupio na tlo Bosne. Ona djeluje očaravajuće na svakog koji je vidi prvi put. Pre-*

247 Ibid, 2.

248 *Montags-Zeitung*, Nr. 122, Wien 5. Juni 1910., 1.

divne nošnje, šaroliki bazari, vitki tornjevi minareta, pozivi na molitvu daju sličnost sa dalekim Istokom. Tu je posljednjih trideset godina učinjen veliki napor. Suprotnosti svjetonazora između Muslimana i Srba su premoštene, a u zatvorenu zemlju je lagano mogla dolaziti kultura. Za turiste koji su tražili ljepotu sve suprotnosti u zemlji su dolazile u drugi plan. Moglo se slobodno reći: Nema zemlje u Evropi koja ima toliko prirodnih ljepota kao Bosna i Hercegovina. Ni tirolska brda, ni italijanska jezera ni Eishoerni Švajcarske, ni fjordovi Norveške turistima ne nude više nego što se to nudi u Bosni i Hercegovini. Ko se može pohvaliti da je vidio ljepšu prirodnu pozornicu od one koju nudi vodopad na Plivi? Moćnim vodopadom koji u izuzetnoj širini pjenušavu, kristalno bistru vodu baca u znatnu dubinu; grad sa špicastim tornjevima i citadelama podignut. Svjetlo zalazećeg sunca boji vodu i zemlju duginim bojama. Ni jedan pisac bajki u svojoj fantaziji ne može naći čarobniji grad. Putovanje kroz dolinu Vrbasa pripada onim doživljajima koji se nikada ne zaboravljaju.[249]

U novinskim izvještajima vodećih evropskih listova naglašen je politički značaj carevog putovanja. Oni su objavljivali agencijske izvještaje u kojima je oslikan veliki entuzijazam koji je stanovništvo pokazalo prema vladaru, bez razlike nacionalnosti i konfesije. Posjeta cara, koji je uprkos svim teškoćama poduzeo to putovanje i svojim posjetama u Mostaru i Sarajevu definitivno potvrdio aneksiju Bosne i Hercegovine je u štampi naišla na veliku pažnju. Izvještaji o carevoj posjeti dali su priliku pojedinim listovima da ponovo pišu o Aneksionoj krizi i da posjetu cara Franje Josipa I u Sarajevu i Mostaru označe kao okrunjenje careve uspješne spoljne politike.

Časopis *Wiener Bilder*, osim vizuelnog predstavljanja javnosti carevog boravka u Bosni i Hercegovini rezimirao je značaj ovog historijskog događaja za Monarhiju, za ličnost cara i za Bosnu i Hercegovinu.

Na moćni i prijateljski eho u cijeloj Monarhiji je naišlo neopisivo slavlje na impozantnom trijumfalnom pohodu cara. Uz zvonjavu zvona i topovske salve obilježen je njegov dolazak u glavni grad Sarajevo. Prijem u čarobno lijepom gradu bio je srdačan prijem cara, kao i u svim drugim dijelovima zemlje u kojima se pojavio. Car je osvojio sva srca kao i potpunu ljubav svojih najmlađih podanika, čime je i njegov ugled u Evropi znatno porastao. Obećanje koje je car dao u proklamaciji aneksi-

249 *Das Wunder Bosnien und der Herzegowina*, *Bregenzer Tagblatt*, Nr. 125, 5. Juni 1910., 1–2.

je 1908. godine u potpunosti je ispunjeno, cijeli svijet sada može priznati da je kulturni rad Austrije riješio bosansko pitanje u smislu evropske civilizacije. [250]

O rezultatima carevog trijumfalnog pohoda u Bosnu i Hercegovinu specijalni izvještač lista *Wiener Bilder* je još zabilježio da su ti dani u zemlji dali mogućnost promatraču da se uvjeri da ima momenata da se sve političke frakcije kojima je trenutno Bosna i Hercegovina bila bogata, ujedine. U svemu su one imale jedinstveno mišljenje i uvjerenje da sve što može da da zemlja, stanovništvo treba ponuditi da bi se caru pokazalo da je Bosna i Hercegovina obradovana njegovom posjetom. Vođe neprijateljskih stranaka su u tim danima sjedile za zelenim stolom, dogovarajući se o pripremama za njegov doček. Posebno je bila primjetna činjenica da je došlo do promjene stava kod muslimanskog stanovništva, stava koji je ranije bio obilježen prirodom, običajima, odgojem. Ovog puta je sve bilo drukčije. Čaršija i stari dio grada bili su ispunjeni živošću posebno u vrijeme priprema za doček. Oko tri stotine Muslimana okupilo se u nacionalnim nošnjama formirajući špalir za vrijeme prolaska cara Baščaršijom. Dirljivi izvještaji dolazili su i iz drugih dijelova zemlje, koji su se posebno odnosili na seosko stanovništvo koje je zahvatila veliko uzbuđenje. Četiri dana prije carevog stupanja na bosansko tlo, predstavnici seoskih zajednica krenuli su pješice da zauzmu mjesto sa kojeg će moći vidjeti cara. Mnogi su nastojali da dođu do Sarajeva, pa se očekivao dolazak oko 50.000 osoba.[251]

Novinski izvještaji su se složili sa tvrdnjom da je stanovništvo Bosne i Hercegovine svih vjeroispovijesti i društvenih staleža odalo, najiskrenije, svoju poštu ljubavi i privrženosti prema vladaru, koji se spustio u njihovu sredinu i došao među njih. Zbog toga je izražena nada da će carski dani ostati zabilježeni zlatnim slovima u povijesti Bosne i Hercegovine. Složili su se također i sa činjenicom da se car vratio sa svoga trijumfalnog puta po Bosni i Hercegovini, na kojem je bio dočekan i iznad očekivanja. U slavlju je učestvovao sav narod i sva njegova inteligencija i svi su se natjecali ko će da što jače i što srdačnije pozdravi cara. Narod je odgovorio onakvim klicanjem, slavljem, oduševljenjem, da je malo koji vladar i doživio nešto impozantnije. U Bosni i Hercegovini stotine hiljada osoba od Bosanskog Broda do Mostara, bez razlike vjere

250 *Der Kaiser in Bosnien, Wiener Bilder,* Nr. 23, Wien, Mittwoch, 8. Juni 1910., 4.

251 *Die Kaiserreise nach Bosnien, Wiener Bilder,* Nr 22, 1. Juni 1910., 4.

i političkih stavova, iščekivale su i pratile svoga Vladara sred burnog klicanja, oduševljenja neizreciva, cvijeća i svjetla, pucnjave i barjaka. To se nije moglo pripremiti ako srce ne potiče, niti se dade jedan narod, a najmanje u Bosni i Hercegovini, natjerati na ovacije ako on to neće. Ali, on je htio i on je svuda hrlio da gleda cara i da ga pozdravlja. U Bosni i Hercegovini car je dočekan ne samo svečano, kao suveren, nego i s neopisivijem oduševljenjem kao otac naroda. U takvom oduševljenom dočekivanju, natjecala su se sva ostala mjesta na pruzi Bosanski Brod–Sarajevo te se moglo konstatirati, da je prvo carevo putovanje Bosnom bilo, u doslovnom smislu riječi, trijumfalno putovanje, a zanosne ovacije dostigle su svoj vrhunac u šeher-Sarajevu, koje u svojoj historiji nije zabilježio slavlje, sličnog onome, kakvim je bio dočekan i na svakom koraku praćen car Franjo Josip.

Povodom dolaska cara Franje Josipa I u Bosnu i Hercegovinu intendant Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Kosta Hörman pokrenuo je inicijativu da se za sva vremena sačuva uspomena na posjetu cara na taj način da se u jednoj bogatoj i sređenoj fotografskoj zbirci u muzeju zabilježe svi momenti sa carevog putovanja od Bosanskog Broda do Mostara. Da bi ta zbirka bila što potpunija, upućena je fotografima i amaterima molba da tu namjeru što snažnije podrže. Zamoljeni su da od svake fotografije koju načine za vrijeme tih svečanosti, ustupe po jedan primjerak načinjen na brom - srebrenom papiru. Zamoljeni su i amateri, pošto se služe manjim formatom, da, ako je to moguće, dostave originalne fotografske ploče ili filmove u tu svrhu da se po njima načine fotografije u istom formatu i na istom papiru. Pored svake slike je trebalo da bude upisano i ime autora i uvrsti se u lijepo opremljeni album koji će u muzeju biti izložen za razgledanje za sva vremena. Da bi se otklonila bilo kakva sumnja u upotrebu tih fotografija, data je garancija da će biti korištene samo u naznačenu svrhu.[252]

Kao uspomena na posjetu Franje Josipa I Bosni i Hercegovini u knjižnicama i papirnicama stavljene su u promet razglednice o njegovom dolasku i boravku u zemlji. Na njima su prikazani svi svečani momenti počev od careva dolaska pa sve do njegovog povratka u Beč. Posebno su smatrane uspjelim fotografije dočeka cara na kolodvoru u Sarajevu i neki prizori u prijemnom paviljonu. Vrlo je uspješno snimlje-

252 *Poziv na gospodu fotografe i amatere u Bosni i Hercegovini, HRVATSKI DNEVNIK*, Br. 120, Sarajevo, subota, 28. svibnja 1910., 3.

no igranje kola na Ilidži, doček cara pred Gradskom vijećnicom, pravoslavnom i katoličkom crkvom, pred sefardskim hramom, pred Begovom džamijom...[253]

U znak sjećanja na boravak cara Franje Josipa I u Bosni i Hercegovini 1910. godine časopis *Bošnjak*, Kalendar za 1911. godinu objavio je članak pod naslovom *Spomen na 1910 godinu. Historička 1910. godina.* U njegovom uvodnom dijelu dato je objašnjenje zašto taj događaj zaslužuje posebnu pažnju: *Želja nam je, a i dužnost, da i u ovoj narodnoj knjizi zabilježimo 1910. godinu kao historičku godinu u životu Bosne i Hercegovine. Prva posjeta uzvišenog vladara Njeg. Veličanstva Cara i Kralja Franje Josipa u zemlji, napose u Sarajevu i Mostaru, čin je tako visokog historičkog značenja, da se mora u slici i opisu ovjekovječiti i za poznija vremena, da se sa koljena na koljena priča u zemlji i narodu o tijem historičkim danima naše domovine. Sva zemlja, cjelokupno stanovništvo bez razlike vjerozakona, narodnosti i staleža suviše i naš seljački narod, pozdravljao je u te dane našega sijedoga vladara, u svojoj sredini neopisivom radošću i oduševljenjeme, jer se staro i mlado otimalo, da ga svojim očima vidi i upamti. Sva zemlja Mu je podnijela tada nesumnjive dokaze svoje nepokolebive odanosti, vjernosti i ljubavi, klanjajući mu se kao predobrom ocu i uzornom vladaocu sjajnih darova duše i uma, čije je veliko plemenito srce ravnom toplom ljubavlju prigrlilo Bosance i Hercegovce, kao i ostale sinove Svojega velikog carstva i kraljevstva, obasipajući ih Svojom neiscrpivom očinskom milošću. Da se u ovoj narodnoj knjizi očuva spomen na te uzvišene dane, preštampano je ono sve što je u Sarajevskom listu kao najstarijem glasilu u zemlji, pisano bilo o posjeti cara-kralja u Sarajevu i Mostaru od 30. maja do 3. juna 1910. godine.*[254]

U vrijeme posjete cara Franje Josipa važan zadatak štampe bio je kreiranje javnog mnijenja, što je bilo posebno primjetno u izvještajima o reakcijama stanovništva. U prikazima slika sa ulica i njihovog stava prema carevoj posjeti, štampa je dobila ključnu ulogu. Prema natpisima u *Sarajevskom listu*, posjeta cara dovela je do jedne nove pojave, da sve konfesije u Bosni i Hercegovini imaju zajednički praznik. *Lice naših ulica posve se promijenilo, ne mislimo samo na spoljašnjost, na sjajnu okićenost, na mnogobrojne barjake što se po svim ulicama lepršaju, već*

253 *Večernji sarajevski list*, br. 126, ponedjeljak 6. juna 1910., 2.

254 *Spomen na 1910. godinu u našoj sredini*, *Bošnjak*, Kalendar za 1911. godinu, 45.

na to, što doista sve vjeroispovijesti praznikuju. Radnje doduše nisu bile zatvorene, ali je upravo tako, kao da su zatvorene, jer trgovci općenito govore, da po vas dugi dan nemaju nikakva posla. Sva naša publika ignorisala je svoje dnevne potrebe i ostavila svoje poslove, zaokupljena samo jednom mišlju – boravkom našeg dičnog vladara u našoj sredini. Preko cijelog dana vidjelo se po ulicama mnogo više svijeta nego obično, da i ne spominjemo sakupljanje u velikom broju na onim mjestima, gdje vladar prolazi. Careva ćuprija je po cijeli dan bila zaposjednuta publikom. Ona je zbilja postala careva ćuprija, jer ako je neko želio da vidi cara, onda je tu bilo najsigurnije da će ga i vidjeti. Jedni su dolazili, drugi odlazili, a posebno se mnogo vidjelo seljaštva iz okoline, kako satima čeka da vide cara. Sa velikim zanimanjem su promatrali kako dojuri koja carska kočija, sa dostojanstvenicima ili dvorjanima. Gledali su zlatnu hormu na carskim đogatima, carske hintove sa mekanim kolesima – pa kad idu nikako se i ne čuju. Bog zna što onaka carska kola koštaju – pa ona zlatna horma – pita jedan drugog i tu se raspredaju vrlo komični razgovori. Jedan je došao daleko negdje sa planine, ostavio sav svoj posao i sve je idući molio Boga da mu se na putu što ne dogodi, te ne okasni da cara vidi, jer sramota mu je kući se vratiti a da ne vidi cara. Cijelo selo bi mu se rugalo, jer znaju zašto je otišao u Sarajevo, pa će mu reći: Bio u Sarajevu, a ne vidio Cara. Drugi je opet naziruć spram Konaka uzdisao u sebi: Bože moj, hoće li doći? Kad se pojavila carska kočija u njoj je sjedio neko sav u crvenoj čohi i u zlatu. He, to je on – pomisli u sebi. Onda mu poslije drugi kažu, da je to neki carski žandarm, što cara čuva. A on misli, kad je žandar carski ovako obučen, kakve su onda tek u cara haljine.[255]

Grof Thaddaus Bolesta-Koziebrodzki je 4. juna 1910. iz Stuttgarta uputio izvještaj ministru Aehrenthalu uz koji je priložio dva novinska članaka koja su se odnosila na putovanje cara Franje Josipa I u Bosnu i Hercegovinu. U izvještaju se naglašavalo da je odluka cara Franje Josipa *da obraduje Bosnu i Hercegovinu svojom posjetom* u štampi južne Njemačke izazavala izuzetno veliku pažnju. Od mnoštva informacija koje su objavljene u ovdašnjim listovima tim povodom, posebno mjesto zauzimala su dva članka objavljena u *Schwäbischer Merkur*-u i *Neue Tagblatt*-u, koji su zavrijeđivala posebnu pažnju. U oba članka se osvrtalo na spretnost anektirane Bosne i Hercegovine i na ogromni napredak koji je ostvaren pod habsburškom vladavinom u svim oblastima, te se

255 Ibid, 63.

ukazivalo na to da se putovanje cara Franje Josipa I čini kako ključni dio aneksije tako i donosi najbolji dokaz o sređenim odnosima između država u Carstvu. Oni su članke završavali *uzdizanjem Njegovog Veličanstva svevišnjeg i njegovog putovanja u Bosnu i Hercegovinu, što predstavlja slavni i uzvišeni završetak jedne za Austro-Ugarsku jako bitne političke akcije.*[256]

256 *Graf Thaddaus Bolesta – Koziebrodzki legt zwei Artikel betr. Die Reise Seiner Majestät nach Bosnien und der Herzegowina,* Pol. Nr. 19, HHStA, Interna XXXXVII/7, Stuttgart 4. Juni 1910.

Glava IX

Početak rada Bosanskog sabora i atentat Bogdana Žerajića

Još u toku boravka u Sarajevu car je potpisao reskript o početku rada Bosanskohercegovačkog sabora, koji je trebalo da se sastane 15. juna 1910. godine, a trebao ga je otvoriti zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine, general Marijan Varešanin, na svečani način u posebno pripremljenoj sabornoj dvorani u Gradskoj vijećnici. Nekoliko dana ranije car je imenovao Alibega Firdusa za predsjednika Bosanskohercegovačkog sabora, a Vojislava Šolu i dr. Nikolu Mandića za potpredsjednike. General Varešanin je u svom govoru trebao naglasiti značaj tog historijskog dana i pročitati reskripte cara Franje Josipa o naimenovanju saborskog predsjedništva. Zatim je predsjedništvo sabora trebalo položiti zakletvu, a nakon toga predsjednik Alibeg Firdus preuzeti predsjedništvo, obratiti se članovima sabora i preuzeti njihove zavjernice.[257]

Na dan početka rada Bosanskohercegovačkog sabora, *Srpska riječ* je na naslovnoj strani objavila članak pod naslovom *Dobro nam došli*, u kojem se navodilo da će Sarajevo narednih dana imati priliku da primi goste i doživi rijetke događaje: Stanovnici Sarajeva imat će priliku da

257 Alibeg Firdus, predsjednik Bosanskog sabora, rođen je 1862. u Livnu. Nakon završenog studija zadržao se duže vrijeme u Carigradu, gdje je naučio turski, arapski i persijski jezik. Godine 1895. izabran je za gradonačelnika Livna, a nakon toga posvetio se Muslimanskoj narodnoj organizaciji, čiji je predsjednik bio od osnivanja. Vojislav Šola, rođen u Mostaru, bio je jedan od vođa srpske opozicije nakon aneksije Bosne i Hercegovine. Na prijedlog vlade imenovan je za potpredsjednika Sabora. Potpredsjednik Nikola Mandić rođen je u Docu kod Travnika. Završio je gimnaziju u Sarajevu, a zatim pravni fakultet u Beču 1893. Od 1898. radio je u Sarajevu kao advokat. Izabran je za člana općinskog vijeća i dvanaest godina vršio tu funkciju. Godine 1908. izabran je za dogradonačelnika. U decembru 1908. odlikovan je ordenom željezne krune III klase, za njegov politički rad. (*Sarajevski list*, br. 142, 13. juna 1910., 1).

ispred cijele zemlje pozdrave otvaranje prvog Bosanskohercegovačkog sabora i da pozdrave prve narodne poslanike, izabrane slobodnom voljom naroda. *Navodilo se da je Sarajevo dobilo priliku da u ime cijele zemlje pozdravi početak nove ustavne ere. Sarajevo je u otvaranju Bosanskohercegovačkog sabora vidjelo ispunjenje svojih davnašnjih želja. Svi narodni poslanici bili su prisutni u Sarajevu, i bez razlike vjere i narodnog imena pripremali su se da što dostojnije, pametnije i energičnije zastupaju narodne interese.* U članku se naglašavalo uvjerenje da će svim poslanicima biti jednako na srcu interesi cijele zemlje i interesi cijelog naroda. Sarajevo je, bez obzira na vjeroispovijesti, gledalo u njima svoje drage goste, polažući velike nade u njihov rad. A njih je čekao delikatan i težak posao. Oni će imati priliku da se bore sa skučenim kompetencijama samoga sabora, birokratizovanog upravnog aparata... Ali, i pored tih teškoća izražavana je nada u veliku ljubav narodnih poslanika prema zemlji od koje žive i prema narodu, u kojem su rođeni. Ta ljubav trebala je biti opća. U tu neprikosnovenu, uzvišenu i opću ljubav narodnih poslanika, polagala se velika nada, da će oni dati potrebnu trezvenost i obazrivost, kao i energično istupanje za opće narodne interese. Na kraju, list je pozdravljao poslanike sa *Dobro nam došli!*, i *Sretan vam početak.*[258]

Povodom početka rada Bosanskohercegovačkog sabora obnovljena je Gradska vijećnica. Umjesto crveno-žutih paralelograma, koji su spolja upadali u oči, prelijevala se siva, meka boja sa svijetlo-plavim pasovima. Unutra, pod kupolom, dizao se snop zelenila, a svečane stepenice Gradske vijećnice vodile su do sabornice, do njene svečane dvorane.[259]

U članku posvećenom početku rada Bosanskohercegovačkog sabora, list *Reichpost* je, 15. juna 1910., naglašavao značaj tog događaja, podsjećajući da je car Franjo Josip I u proklamaciji upućenoj stanovništvu Bosne i Hercegovine povodom proglašenja aneksije obećao ustav što je i ostvario. Navedeno je da će od sada Bosna i Hercegovina imati vlastito narodno i interesno predstavništvo. Krug djelovanja njenog Sabora je bio mnogo širi nego krug zemaljskih sabora u Austriji i njegove kompetencije su šire nego kod hrvatkog sabora. Upućena je i jedna poruka poslanicima: U interesu zemlje i stanovništva saborski predstavnici tre-

258 *Dobro nam došli!, Srpska riječ*, br. 118, Sarajevo, utorak 1. juna (14) 1910., 1.

259 *Sarajevski list*, Br. 142, 13. juna 1910., 1.

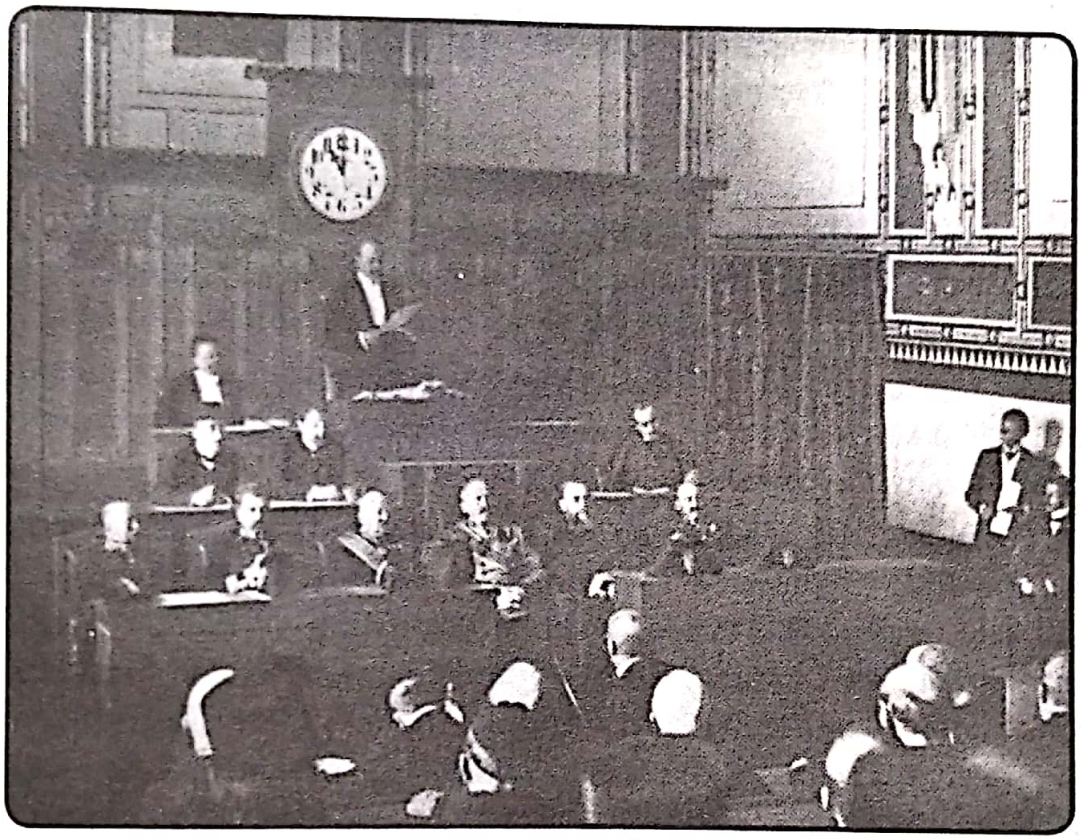

Početak rada Bosanskog sabora 15. juna 1910.

Zasjedanje Bosanskog sabora

ba da umanje njihove suprotnosti, a car Franjo Josip im je za vrijeme boravka u Sarajevu skretao pažnju na potrebu saradnje među konfesijama. Njegov savjet je bio *ne zahtjevajte odmah sve, i ići će dobro.* Na prvoj saborskoj sjednici koja je trebala trajati 4–5 sedmica bilo je predviđeno da se raspravlja o budžetu za 1910. godinu kao i o prijedlozima koji su se odnosili na fakultativni otkup kmetova, a sva ostala pitanja koja su se odnosila na prijedloge vlade.trebala su se razmatrati na jesenjoj sesiji.[260]

Staru Carevu ćupriju, Gradsku vijećnicu i Konak 15. juna 1910. povezala je činjenica da je pokušan atentat na zemaljskog poglavara generala Marijana Varešanina.

Nakon svečanog otvaranja Bosanskohercegovačkog sabora 15. juna 1910. zemaljski poglavar Marijan Varešanin vraćao se oko 11 sati i 30 minuta u Konak u kočiji sa svojim ađutantom majorom Hellerom. Kada se kočija nalazila na sredini mosta Franje Josipa, iznenada je iskočio prema njoj Bogdan Žerajić, star 26 godina, rodom iz Nevesinja, student prava na zagrebačkom Unverzitetu i pokušao izvršiti atentat na njega. Atentat je omogućila bezbrižnost policijskih organa, jer u tom trenutku u blizini nije bilo nijednog policajca. Splet različitih okolnosti utjecao je na činjenicu da je uprkos pet ispaljenih hitaca iz pištolja general Varešanin ostao nepovrijeđen. Budući da je padala kiša krov kočije bio je spušten, a general Varešanin je skinuo oficirski šešir i nosio kapu tako da se mogao nasloniti unazad. Od pet ispaljenih hitaca nijedan nije pogodio generala, a šestim hicem Žerajić je izvršio samoubistvo.[261]

Na vijest o atentatu uznemirenost među stanovništvom je bila neopisiva. Mnogi su se pojavili na mjestu događaja, a iz svih slojeva gradskog stanovništva i iz provincije stizali su telegrami u kojima je pozdravljan sretan ishod toga događaja. Telegrami su stigli i od cara Franje Josipa I, ministra spoljnih poslova, ministra rata i zajedničkog ministra finansija, te drugih velikodostojnika Monarhije.[262]

Nakon atentata potpredsjednik Bosanskohercegovačkog sabora Vojislav Šola dao je izjavu kojom je oštro osudio atentat. Državno od-

260 *Die eröfnung des bosnisch - herzegovinischen Landestages*, Reichpost, Wien, Nr 168, 15. Juni 1910., 4.

261 *Attentat auf den bosnischen Landesschef, Volksblatt*, Nr. 25, Wien Sonntag den 19. Juni 1910.,1; *Das Attentat auf den bosnischen Landesschef, Prager Tagblatt*, Nr 164, Prag, Donerstag 16. Juni 1910., 5.

262 *Reichpost*, Wien, 164, Donerstag, den 16. Juni 1910., 6.

vjetništvo je nakon istrage dalo saopćenje da je Žerajićev atentat *rezultat perverznog raspoloženja i anarhističkog ubjeđenja izvršioca.*[263]

Za atentat Bogdana Žerajića može se tvrditi da je izveden kao iskupljenje za planirani, a neizvršeni atentat na cara Franju Josipa u Sarajevu i Mostaru. Budući da je carevo osiguranje bilo po naređenju ministra Buriána tako organizirano da je svaki pokušaj atentata gotovo bio onemogućen ili bi bio izveden sa malo izgleda na uspjeh, Žerajić je odustao od atentata, a nakon toga neuspjeha odlučio se da izvrši atentat na zemaljskog poglavara generala Varešanina.[264] Zvanična verzija o motivima Žerajića da izvrši atentat glasila je da je to djelo predstavljalo čisto anarhistički cilj. Taj stav je prihvatila sva štampa u Austro-Ugarskoj, a cjelokupna istraga povodom atentata je zaključena 13. oktobra 1910, sa tvrdnjom da on nije imao saučesnika, iako su austrougarske vlasti 15. juna 1910. raspolagale sa dokazima da je Žerajić namjeravao ubiti cara Franju Josipa I. To se iz političkih razloga držalo u tajnosti.[265] Neposredno nakon atentata oba potpredsjednika Bosanskohercegovačkog sabora Mandić i Šola razgovarali su sa generalom Varešaninom i sa zemaljskom vladom i izrazili svoje ogorčenje o činu atentata ali istovremeno i radost zbog njegovog ishoda. Zbog toga je u svim crkvama, džamijama i hramovima organizirano bogosluženja u znak zahvalnosti za sretan ishod.[266] Te večeri vojna muzika je priredila Serenadu, čijem je izvođenju prisustvovao i general Varešanin.[267]

Atentat na generala Varešanina bio je predmet brojnih natpisa u ugarskoj štampi, pri čemu su sadržavali brojne pogrešno navedene

---

263 Slično mišljenje je izraženo i u izvještaju Vladinog povjerenika Brodnika Zemaljskoj vladi u Sarajevu u kojem se navodilo da prema istragama provedenim u Sarajevu, Bosanskom i Slavonskom Brodu i pretresima u Zagrebu, Beču, Zemunu i Nevesinju te istragama u poznatim anarhističkim centrima Evrope i tajnih vijesti konfidenata iz Hrvatske i Srbije, ustanovljeno je da se sa sigurnošću može tvrditi da Bogdan Žerajić nije imao saučesnike i da svoje djelo nije izveo unaprijed smišljenom namjerom... Na kraju izvještaja je zaključeno da je atentat izveden kao čin časovitog bezumlja, jednog u svojim pogledima na svijet i nacionalističkom pogledu fanatičnog, ekscentrično nastrojenog i usljed materijalnih briga individua, kome je dodijao život. (Vojislav Bogičević, *Atentat Bogdana Žerajića 1910.g.*, Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine, Godina VI, Sarajevo 1954., 102.)

264 Ibid, 92–94.

265 Dedijer Vladimir, Sarajevo 1914, *Prosveta*, Beograd 1966, 400.

266 Reichpost, Wien, Nr 168, 15. Juni 1910., 7.

267 Ibid.

V. Chiavacci's

Wiener Bilder

Illustrirtes Familienblatt

Das ideale Abführmittel PURGEN

Nr. 25. Wien, Mittwoch, 22. Juni 1910. XV. Jahrgang.

Abonnements-Bedingnisse: Einzelnummer 20 Heller.

Redaktion und Administration: III. Beatrixgasse 14b. — Telephon Nr. 1046 röm. VI. — K. k. Postsparkassen-Konto Nr. 54.154.

Das Attentat auf den bosnischen Landeschef.

Die Wetterkatastrophen. ★ Der Allensteiner Sensationsprozess.

Kaiser-Preisrätsel.

Atentat Bogdana Žerajća na zemaljskog poglavara Marjana Varešanina

činjenice na koje se osvrnuo list *Reichpost*, pri čemu je znatna pažnja posvećena carevom putovanju i utjecaju Austrije u Bosni. *Esti Ujsag* je pisao: *Samo što je naš stari vladar napustio Bosnu uzbuđenje se već pokazalo u atentatu koji je u inostranstvu izazvao veliku pažnju. Kako se u jednoj vijesti tvrdi da je atentator iz Srbije, mora se računati sa time da će Bosna i Hercegovina od neprijateljske rase biti nastanjena.*

Novine grofa Andrassyja *Magyar Hirlap* su pisale u istom smislu primjećujući da sve u Bosni i Hercegovini još nije mirno i uredu. Tvrdilo se da je moguće da je atentat samo prvo pokazivanje nezadovoljstva i uzbuđenja. Novine Ludwiga Hollosa *Magyaror Szag* su pisale da taj atentat najbolje karakterizira austrijski sistem sa kojim se upravlja Bosnom i Hercegovinom, a koji pokazuje otvoreno nezadovoljstvo koje vlada širokim slojevima bosanskohercegovačkog stanovništva.[268]

Beogradski list *Politika*, nakon atentata Bogdana Žerajića i njegovog samoubistva, objavio je 17. juna 1910. godine nekrolog, u kojem se navodilo da je *umro Bogdan Žerajić - Karadžić, mladi Srbin čije ime danas izgovaraju sa tugom ali i poštovanjem sva srpska usta. Rođen je i rastao kada je sistem austrougarske tiranije najjače udario na domoroce u Bosni i Hercegovini. Još od mladosti počeo je da osjeća silnu mržnju na tuđince, pod kojima se kao crv pod korovom vio njegov narod. I juče je bio dan glorifikacije lažne slobode i lažne ustavnosti u Bosni i Hercegovini. Uz veliku pompu otvoren je sabor u Sarajevu i otvorio ga je u ime Franje Josifa poglavar zemaljske vlade general Marijan Varešanin, godinama već poznati srbožder.* [269]

Četiri godine kasnije, 28. juna 1914. Gavrilo Princip je izvršio atentat na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda. Bila je to varnica koja je zapalila svijet - bio je to put u Prvi svjetski rat.

---

268 Ibid, 7.

269 *Politika*, Beograd, Broj 2291, petak 3. juni 1910., 1.

Rezime

U mojoj Bosni! Povodom stogodišnjice posjete cara Franje Josipa (30. maj – 4. juni 1910.)

U periodu između objave Bosanskog ustava u Sarajevu 20. februara i početka rada Sabora 15. juna 1910., jedan događaj izazvao je izuzetnu pažnju. U tom periodu car Franjo Josip I posjetio je Bosnu i Hercegovinu, nailazeći na svakom koraku na veličanstven doček. *Sarajevski list*, je na naslovnoj strani objavio zvanično saopćenje iz Beča od 9. maja 1910., u kojem se navodilo da je car Franjo Josip I odlučio da pohodi Bosnu i Hercegovinu i da stanovništvu prvi put da prilike da se svojem vladaru u svojoj zemlji pokloni. Javnost se informirala da će car Franjo Josip I boraviti tri dana u Sarajevu s kratkom posjetom Mostaru, a na putovanju će ga pratiti tri zajednička ministra i oba ministra – predsjednika. Nakon najave dolaska cara prenosio se članak iz *Fremdenblatta* u kojem se nalazila informacija da će se te godine okupiti i prvi Sabor Bosne i Hercegovine, te da će 1910. i zbog toga kao i zbog posjete Njegovog Veličanstva biti historijska za njen narod, kojemu će to biti prilika da vidi i pozdravi *svoga plemenitog vladara*, te da *Mu ukaže svoju ljubav i vjernost*. Ukazivano je na činjenicu da je onaj interes koji je car kulturnom djelu Bosne i Hercegovine nakon okupacije poklanjao, ono srdačno učešće sa kojim je pratio njen stalni napredak, činilo pojmljivim da je želio da se svojim očima uvjeri u ono što je stvarao. Razni poklonstveni dokazi iskrenog poštovanja, koje je stanovništvo Bosne i Hercegovine tako često podnosilo caru, prikazat će ovu posjetu kao čin srca. *Najnovija djeca u narodskoj porodici, koja pod Njegovim žezlom žive, ne treba da budu tuđa Njegovu srcu i Njegovim osobnim očevidima.*

To želi ne samo Car-kralj već i stanovništvo Bosne i Hercegovine a carev dolazak u zemlju znači oživotvorenje tog sna.

Sarajevski list je svakodnevno prenosio odjeke pisanja domaće i međunarodne štampe o carevom dolasku. Tako se u broju od petka, 18. maja 1910., prvi put spominjao zvaničan datum posjete – 30. maj 1910. Narednog dana, 19. maja, Gradsko poglavarstvo u Sarajevu izdalo je proglas u kome su se stanovnici glavnog grada BiH obavještavali da će 30. maja u Sarajevo doći *Njegovo carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo, premilostivi Car i kralj Franjo Josip I, da prevažni čas što svečanije i što sjajnije proslavimo, umoljavamo Vas, da Vaše kuće i zgrade što je moguće bolje bajracima, ćilimima itd., okitite i u dan priređene bakljade i opće rasvjete što veličanstvenije osvijetlite, te i ovijem vidljivim načinom Vašu neograničenu patriotsku ljubav i odanost prema našem predobrom i premilostivom vladaru iskažete.* Večernji sarajevski list od petka, 20. maja, donosio je opsežno razmatranje dočeka, podstičući oduševljenje građanstva i svog stanovništva Bosne i Hercegovine, zahvaljujući caru koji se u svojim poznim godinama odvažio na jedan prilično dug i zamoran put.

Časopis *Bošnjak* o posjeti Nj.V. je pisao da od sultana Mehmeda Fatiha pa do dolaska cara Franje Josipa I *nije niti carska niti kraljevska noga stupala našom domovinom – osim što je Njegovo Veličanstvo prilikom carskog manevra 1885. godine stupilo u Brodu na bosansko zemljište.* U rubrici *Gradske novosti* nalazila se informacija da su novinari svjetskih listova najavili svoj dolazak u Sarajevo odakle će izvještavati o dočeku Nj. V. u Bosni i Hercegovini. Pripreme za doček cara su uveliko tekle. Ogromnom snagom radilo se dva dana pred carev dolazak, da bi sve bilo završeno na vrijeme. Hiljade i hiljade barjaka i barjačića lepršali su nad krovovima kuća, nad tornjevima crkava i džamija. Svaka kuća je bila okićena svježim zelenilom, ukrašena grbovima, slikama, zastavicama, ćilimima. Svuda se moglo opaziti da je svaki Sarajlija shvatio značaj ovog vanrednog događaja u historiji grada, nastojeći da sa svoje strane što više doprinese svečanom dočeku. Na dan carevog dolaska u Bosnu i Hercegovinu, *Večernji sarajevski list* je ovom historijskom događaju posvetio posebnu pažnju. Preko cijele naslovne strane odštampan je portret cara, a u znak dobrodošlice, Tugomir Alaupović, posvetio je caru pjesmu *Slavi Carevoj.* Uz dolazak Njegova Veličanstva Bosni i Hercegovini.

Povodom posjete cara i kao uspomena na boravak u Bosni i Hercegovini, u promet su puštene spomen-medalje, u vrijednosti od jedne krune. Na jednoj strani je bio otisnut bosanski zemaljski grb, a na drugoj strani se nalazio natpis o spomenu carevog boravka u Sarajevu i datum.

U posjetu Bosni i Hercegovini car je krenuo iz Budimpešte 29. maja uvečer zasebnim dvorskim vozom, koji je narednog dana u 5 sati ujutro stigao u Bosanski Brod. Na stanici su cara dočekali zemaljski poglavar, zapovjednik 15. korpusa, okružni predstojnik Banja Luke, kotarski predstojnik Dervente, upravnik ispostave u Bosanskom Brodu, kao i gradonačelnik sa gradskim zastupstvom. Na poklonstvo su se poredali vojni predstavnici, svećenstvo, činovništvo, predstavnici društava...

Pola sata nakon toga, car je stupio u zaseban voz bosanskohercegovačkih zemaljskih željeznica i nastavio putovanje za Sarajevo. U 8 sati i 12 minuta voz je stigao u Doboj, gdje se zadržao 20 minuta, a cara su pozdravili predstavnici vojne i civilne uprave. U Zavidovićima voz se zadržao samo tri minuta i nastavio vožnju do Zenice, gdje je stigao u 11 sati i 48 minuta i zadržao se 20 minuta. Voz je stigao u Visoko u 13 sati i 50 minuta i zadržao se 10 minuta. U Odboru za doček cara bili su okružni predstojnik u Sarajevu, kotarski predstojnik i zapovjednik žandarmerije u Visokom, a na poklonstvo su se poredali gradski načelnik i gradsko zastupstvo.

U 15 sati car je stigao u prijemni paviljon, koji se nalazio blizu stanice kod Fabrike duhana u Sarajevu. U Odboru za doček cara nalazili su se predstavnici vojne i civilne uprave, a zatim su na poklonstvo došli nadbiskup Stadler sa rimokatoličkim svećenicima i provincijalom franjevačkog reda; mitropolit Evgenije Letica sa pravoslavnim svećenstvom; reisu-l-ulema Sulejman ef. Šarac sa muslimanskim velikodostojnicima; protestantski župnik; sefardski i austrougarski nadrabin, kao i oficiri sarajevskog garnizona, vojni činovnici, oficirske deputacije jedinica 15. korpusa, zastupnici autonomnih crkvenih uprava, predstavnici advokatske komore i trgovačke i obrtničke komore.

U potpunom redu završen je svečani ulazak cara u grad. Sjajna pratnja u kočijama, zlatne uniforme mnoge visoke gospode, impresivne figure gardista, elegantne uniforme dvorskih funkcionera, te predivni konji iz carskih štala – sve je to ostavilo na prisutne impresivan utisak.

Od Fabrike duhana pa do Konaka, mnogobrojna publika na Appelovoj ulici, na tribinama i drugim ulicama propratila je burnim ovacijama cara koji je na sve strane ljubazno otpozdravljao.

Prvi dan boravka cara u Sarajevu, završio se iluminacijom. Cijeli grad je zasijao u čarobnom svjetlu, nudeći promatračima sliku kakvu grad nije doživio u svojoj prošlosti. Nakon što je grad utonuo u tamu, planule su ogromne vatre na vrhovima oko grada, punim i jakim plamenom. Car je taj veličanstveni prizor posmatrao sa prozora iz Konaka.

U utorak 31. maja ujutro, car je posjetio vladinu palaču, a u poklonstvu su učestvovali vjerski velikodostojnici svih konfesija, konzuli, oficiri, činovnici, načelnik Sarajeva sa općinskim vijećnicima, deputacija pravoslavnih, muslimanskih i katoličkih svjetovnjaka, te predstavnici trgovačke i obrtničke komore. U popodnevnim satima, car je posjetio glavne vjerske objekte svih konfesija u Sarajevu - rimokatoličku stonu crkvu, srpsko-pravoslavnu stonu crkvu, Begovu džamiju, jevrejsko-sefardski templ, a zatim protestantsku crkvu i sinagogu austrougarske jevrejske općine. Zatim je posjetio gradsku Vijećnicu, gdje su ga dočekali gradonačelnik i gradski zastupnici.

U srijedu, 1. juna ujutro, car je posjetio Zemaljsku ždrepčanu, odakle se na konju uputio na vježbalište, gdje je izvršio smotru vojnih jedinica, a zatim prisustvovao njihovom defileu. Nakon toga, obratio se generalu pješadije vitezu Auffenbergu konstatacijom: *Nisam ni u Beču ni u Budimpešti vidio ovako lijepe parade.* Nakon povratka, na terasi Konaka primio je delegaciju školske omladine, kada mu se poklonilo šest hiljada učenika u svečanim odijelima sa svojim učiteljima i učiteljicama. Narednog dana ujutro u posebnoj kočiji car se odvezao preko Bentbaše i Mošćanice na Pašino Brdo. Kod Mevlana tekije cara su dočekali derviši u svečanoj odjeći, te su se duboko poklonili. Car se ovom prizoru izuzetno obradovao. Uz put ga je narod svuda dočekivao. U 11 sati, preko Koševa vratio se u grad i odvezao do Konaka, svuda pozdravljan oduševljenim klicanjem publike. U popodnevnim satima, u dvorskom vozu uputio se na Ilidžu, gdje je stigao u 16 sati, ponovo od publike pozdravljen dugotrajnim klicanjem. Zatim se odvezao na Vrelo Bosne, gdje ga je svečano dočekao okupljeni narod. Kod ribnjaka je uskoro zaigralo kolo. Car je sa velikim zanimanjem gledao ovu narodnu igru, a zatim se uputio dalje, gdje se na ražnju peklo desetak janjadi. Uz vatru su sjedila dva stara guslara, a kad se car približio zapjevali su uz gusle *Bože živi*, a nakon toga i Carevku. Car je zauzeo posebno

mjesto na terasi Kurhausa, odakle je pratio predstavu seoske svadbe. Niz svečanosti za vrijeme boravka cara Franje Josipa u Sarajevu završio se uvečer veličanstvenom poklonstvenom povorkom i vrlo uspjelom serenadom. Sva sarajevska društva – ukupno 78, sudjelovala su u poklonstvenoj povorci, a bio je zastupljen i ljepši spol, noseći lampione kao i muški, što je ujedno bila i novost za Sarajevo. Bila je to neobična slika, vidjeti nepreglednu povorku sa osvijetljenim lampionima u šarolikim slikovitim nošnjama ne samo bosanskim, nego i njemačkim, češkim, poljskim. Svako društvo je nastojalo da što više doprinese sjaju i veličanstvenosti povorke i djelovala su, iako različitih vjeroispovijesti i narodnosti, kao harmonični akord.

Narednog jutra Sarajevo je ispraćalo cara koji je po programu toga dana trebao posjetiti Mostar. I malo i veliko, i staro i mlado, skupilo se na kolodvor da isprati cara. To jutro 3. juna, car je krenuo na putovanje u Mostar, zadržavajući se kratko u Konjicu i Jablanici.

Mostar se danima pripremao da svečano dočeka cara. I doista, što je bilo ćilima u Mostaru, od onih najfinijih persijskih od svile, pa do običnih narodnih tkanih – sve je to upotrijebljeno da se ovaj put okiti za cara. Kod najljepše džamije u Mostaru, Karađozbegove, ulaz je pretvoren u predivnu kapiju od najljepših perzijskih ćilima. Od džamije nadalje, uskom ulicom koja vodi do Glavne ulice, prolazilo se kroz tunel od ćilima, kojima su bile obložene stare zidine što je odavalo jedinstven utisak. Glavna mostarska ulica šarenila se od čitave šume zastava, zastavica, vijenaca i ćilima, pa je Mostar izgledao kao nikada do tada. U ovoj ulici Muslimani su podigli dva prekrasna slavoluka i sve svoje kuće i dućane okitili zastavama i ćilimima. Svaki stari ostatak zidina prekriven je ćilimima, a svaka kuća i dućan ukrašeni su što se bolje moglo. Crkvena ulica (Đeriz) sa svojim starinskim kućama i dućanima, okitila se zastavama, zelenilom i starinskim ćilimima. Na rondou šetališta podignut je visoki obelisk sa pozlaćenim carskim orlom sa širokom osnovom. Ukupno su u gradu podignuta četiri slavoluka: po jedan muslimanski, gradski, srpski i jedan hrvatski. Sa velikim nestrpljenjem počelo je okupljanje stanovništva na Kolodvoru, da svečano dočeka cara.

Tačno u 12 sati oglasili su se topovi sa Huma i ostalih tvrđava, najavljujući njegov dolazak. Nakon što je izašao iz voza, car se uputio prema počasnoj četi, primivši raport kapetana, a zatim i Vojne komande iz Mostara. Razgledavši počasnu četu car je nastavio put do prijemnog paviljona, gdje je gradonačelnik Mujaga Komadina glasnom i jasno iz-

govorenom besjedom pozdravio njegov prvi dolazak u Hercegovinu i Mostar. Nakon toga su sedmogodišnji načelnikov sin Edhem Komadina i petogodišnja djevojčica Fatima Kajtaz u znak dobrodošlice ponudili caru na srebrenoj siniji hljeba i soli, a djevojčice Ruža Čokorilo i Smiljka Smoljan bukete cvijeća. Smješeći se car je odlomio komadić hljeba, umočio ga u so i okusio, a zatim je primio cvijeće i pomilovao djevojčice.

Car je sa zemaljskim poglavarom Varešaninom uz pratnju svojih gardista na konjima, ušao u guste redove publike, praćen sa tri zajednička ministra. Uz najveće oduševljenje stanovništva, car se dovezao do hotela Narenta. Zbog velike vrućine odustao je od dijela programa da pred njim defiluju čete, nego se odmah uputio u prostorije hotela, gdje je uskoro počelo poklonstvo raznih deputacija.

Caru se prvi poklonio biskup Paskal Buconjić, zatim mitropolit u Mostaru Petar Zimonjić, mostarski muftija Hadži Abdulah Riđanović, predsjednik jevrejske vjerske opštine u Mostaru Himlauer, predsjednik vakufske komisije u Mostaru Muhamed ef. Karabeg, predsjednik srpsko-pravoslavnih crkvenih opština Mostara Pero Šantić, gradski podnačelnik Smoljan, okružni predstojnik Maks pl. Gyurkovicz.

Nakon ručka, car je izašao iz hotela u 15 sati, sjeo u kočiju te otpočeo vožnju kroz Mostar. Bio je to pravi trijumfalni pohod cara kroz gusti red svojih najmlađih podanika, koji su ga oduševljeno pozdravljali. Car im se klanjao i vojnički salutirao, izražavajući svoje zadovoljstvo. Kroz Mostar se provezao za pola sata, primajući poklonstvo naroda pod vedrim nebom. Kad je po ćilimima prešao Stari most razgledao ga je i sa druge strane, zadovoljan onim što je vidio. Tu ga je čekala druga kočija i odvezla do Radobolje. Odatle se vratio na kolodvor, gdje se gospoda okupila na oproštaj.

Car je gradonačelniku Mujagi Komadini izrazio svoje posebno zadovoljstvo, zbog dočeka u Mostaru, srdačno se zahvaljujući stanovništvu grada. Uz oduševljeno klicanje naroda, i pucnje topova sa Huma, krenuo je dvorski voz malo poslije 16 sati, nazad u pravcu Beča. Narednog dana u 20 sati i 45 minuta stigao je na kolodvor u Beču. Sa neopisivim veseljem dočekalo ga je stanovništvo koje mu je priredilo ovacije na putu od kolodvora do Schönbrunna.

Kakve je utiske dobio za vrijeme boravka u Bosni i Hercegovima za izraze vjernosti i odanosti, ljubavi i lojalnosti prema njemu i dinastiji, sam car je komentarisao u svom telegramu zemaljskom poglavaru

Varešaninu. Njegovo su srce radošću ispunile tople izjave vjernosti i privrženosti, koje su ga svuda na putu u ovim lijepim zemljama susrele. Vidio je sa zadovoljstvom, da je osjećaj lojalnosti za njegovu osobu i za Monarhiju zahvatio dubok korijen u svim krugovima bosanskohercegovačkog stanovništva.

Novinski izvještaji složili su se sa činjenicom da je stanovništvo Bosne i Hercegovine, svih vjeroispovijesti i društvenih staleža odalo najiskrenije svoju poštu ljubavi i privrženosti prema vladaru koji se spustio u njihovu sredinu i došao među njih. Zbog toga je izražena nada da će carski dani ostati zabilježeni zlatnim slovima u povijesti Bosne i Hercegovine. Složili su se također i sa činjenicom da je car na svom trijumfalnom putu po Bosni i Hercegovini bio dočekan iznad očekivanja. U slavlju je učestvovao sav narod i sva njegova inteligencija i svi su se natjecali ko će da što jače i što srdačnije pozdravi cara. Stanovništvo Bosne i Hercegovine odgovorilo je takvim klicanjem, slavljem i oduševljenjem, da je malo koji vladar i doživio nešto impozantnije. U Bosni i Hercegovini stotine hiljada osoba od Bosanskog Broda do Mostara, bez razlike vjere i političkih stavova, iščekivale su i pratile svoga vladara sred burnog klicanja, neizreciva oduševljenja, cvijeća i svjetla, pucnjave i barjaka. Car je u Bosni i Hercegovini dočekan ne samo svečano kao suveren, nego i s neopisivim oduševljenjem kao otac naroda. U takvom oduševljenom dočekivanju, natjecala su se sva ostala mjesta na pruzi Bosanski Brod-Sarajevo te se moglo konstatovati, da je carevo putovanje Bosnom i Hercegovinom bilo u doslovnom smislu riječi trijumfalno putovanje, a zanosne ovacije dostigle su svoj vrhunac u šeher-Sarajevu, koje u svojoj historiji nije zabilježilo slavlje, sličnog onome, kakvim je bio dočekan i na svakom koraku praćen car Franjo Josip I.

U novinskim izvještajima vodećih evropskih listova naglašen je politički značaj carevog putovanja. Oni su objavljivali agencijske izvještaje u kojima je oslikan veliki entuzijazam koji je pokazalo stanovništvo bez razlike nacionalnosti i konfesije prema vladaru. Posjeta cara, koji je uprkos svim teškoćama poduzeo to putovanje i svojim posjetama u Mostaru i Sarajevu definitivno potvrdio aneksiju Bosne i Hercegovine u štampi je naišla na veliku pažnju. Izvještaji o carevoj posjeti dali su priliku pojedinim listovima da ponovno pišu o Aneksionoj krizi i da posjetu cara Franje Josipa I, u Sarajevu i Mostaru, označe kao okrunjenje careve uspješne spoljne politike.

Zusammenfassung

IN MEINEM BOSNIEN!

Anlässlich des hundertsten Jahrestages des Besuchs von KaiserFranz Josef in Bosnien-Herzegowina (30. Mai – 4. Juni 1910)

In der Zeit der Verkündung der bosnischen Verfassung in Sarajevo am 20. Februar und des Arbeitsbeginns des Landtags am 15. Juni 1910 hat ein Ereignis für Aufmerksamkeit gesorgt. In dieser Zeit hat Kaiser Franz Josef I Bosnien- Herzegowina besucht und stieß auf Schritt und Tritt auf einen prachtvollen Empfang. Das *Sarajevoer Blatt* hat am 9. Mai 1910. auf der Titelseite die offiziele Bekanntmachung aus Wien publiziert, wo angegeben wurde, dass Kaiser Franz sich dazu entschlossen hat, Bosnien- Herzegowina zu besuchen und der Bevölkerung zum ersten Mal die Gelegenheit zu geben, ihrem Herrscher im eigenen Land zu huldigen. Die Öffentlichkeit wurde davon in Kenntnis gesetzt, dass Kaiser Franz Josef drei Tage in Sarajevo, mit einem kurzen Besuch in Mostar, weilen wird, und dass ihn auf der Reise drei gemeinsame Minister und zwei Ministerpräsidenten begleiten werden. Nach der Ankündigung, dass der Kaiser kommen wird, gab man den Artikel aus dem *Fremdenblatt* weiter, der die Information enthielt, dass sich in diesem Jahr auch der erste Landtag Bosnien- Herzegowinas versammeln wird und dass das Jahr 1910 auch deswegen und wegen des Besuchs Seiner Majestät ein historisches Jahr für das Volk Bosnien- Herzegowinas sein wird, dem dies die Gelegenheit ist, *ihren großmütigen Herrscher* zu sehen und zu begrüßen und *ihm ihre Liebe und Treue zu zeigen*. Es wurde auf die Tatsache hingewiesen, dass das Interesse, das der Kaiser dem kulturellen Teil Bosnien- Herzegowinas nach der Okkupation

geschenkt hatte, diese herzliche Anteilnahme, mit der er die ständige Entwicklung verfolgte, als begreiflich erschien, so dass er persönlich den Wunsch äußerte, sich mit eigenen Augen davon zu überzeugen, was er geschaffen hatte. Verschiedene Huldigungsbeweise, die die Bevölkerung Bosnien- Herzegwinas sehr oft dem Kaiser entgegenbrachte, wird den ganzen Besuch als eine Herzenstat darstellen. *Die neusten Kinder in der Volksfamilie, die unter Seinem Zepter leben, sollen seinem Herzen und seinem Augenschein nicht fremd sein. Das wünscht nicht nur der Kaiser-König sondern auch die Bevölkerung Bosnien- Herzegowinas und Kaisers Kommen in dieses Land bedeutet die Verwirklichung dieses Traumes.*

Das *Sarajevoer Blatt* hat täglich den Erschall des einheimischen und internationales Presseschreibens über die Kaiserreise übertragen. So wurde in der Ausgabe vom Freitag, den 18. Mai 1910, zum ersten Mal das offiziele Besuchsdatum angegeben, und zwar der 30. Mai 1910. Am nächsten Tag, den 19. Mai, hat das Stadtoberhaupt in Sarajevo eine Bekanntmachung herausgegeben, in welcher die Einwohner der Hauptstadt Bosnien- Herzegowinas darüber informiert wurden, dass am 30. Mai Seine kaiserliche und königliche, apostolische Majestät, gnädigster Kaiser und König Franz Josef I nach Sarajevo kommen wird, und dass wir die sehr wichtige Stunde möglichst feierlich und im vollen Glanze gestalten, und bitten euch dabei, eure Häuser und Gebäude mit möglichst vielen Fahnen, Teppichen usw. zu schmücken und am Tag das vorbereitete Fackelfeuer und das allgemeinene Licht prachtvoll wie nur möglich zu beleuchten und auf diese sichtbare Art und Weise eure unbegrenzte patriotische Liebe und Treue dem herzensguten und gnädigten Herrscher zeigt. Das sarajevoer Abendblatt vom Freitag, den 20. Mai, brachte die umfangreiche Betrachtung des Empfangs heraus, wobei die Bürgerschaft und die ganze Bevölkerung Bosnien- Herzegowinas zur Begeisterung bewegt werden sollte, indem sie dem Kaiser dafür dankt, dass er in seinem hohen Alter sich zu dieser ziemlich langen und anstrengenden Reise entschlossen hatte.

Die Zeitschrift *Bosniake* schrieb über den Besuch Seiner Majestät, dass seit Sultan Mehmed Fatih bis zur Ankunft Kaiser Franz Josefs I *weder ein kaiserlicher noch ein königlicher Fuß unser Vaterland betreten hat- außer dass Seine Majestät beim kaiserlichen Manöver im Jahre 1885 in Brod den bosnischen Boden betreten hatte.* In der Rubrik *Stadtneuigkeiten* befand sich die Information, dass die Journalisten der

Weltblätter ihr Kommen nach Sarajevo angekündigt haben, von wo sie über den Empfang Seiner Majestät in Bosnien- Herzegowina berichten werden. Die Empfangsvorbereitungen gingen weit voran. Mit riesigen Kräften arbeitete man zwei Tage vor der Ankunft des Kaisers, damit alles rechtszeitig fertig wird. Tausende und tausende von Fahnen und Fähnchen flatterten über den Hausdächern, über den Kirchen- und Moscheetürmen. Jedes Haus war mit frischem Grün, Wappen, Bildern, Fähnchen und Teppichen dekoriert. Überall konnte man sehen, dass jeder Sarajevoer sich der Bedeutung dieses außerordentlichen Ereignisses in der Geschichte der Stadt bewusst wurde und danach strebte, von seiner Seite aus alles zu tun, um diesem feierlichen Empfang beizutragen. Am Tage der Ankunft des Kaisers in Bosnien- Herzegowina, schenkte Sarajevoer Abendblatt diesem historischen Ereignis besondere Aufmerksamkeit. Über die ganze Titelseite wurde das Portrait des Kaisers gedruckt und als Willkommenszeichen hat Tugomir Alaupović dem Kaiser das Gedicht *Dem kaiserlichen Ruhm bei der Ankunft Seiner Majestät in Bosnien- Herzegowina* gewidmet.

Anlässlich des Kaiserbesuchs und als Andenken an den Aufenthalt in Bosnien- Herzegowina wurden Gedenkmedaillen zum Verkauf herausgegeben, die einen Wert von einer Krone hatten. Auf der einen Seite war das bosnische Landeswappen abgedruckt und auf der anderen befand sich die Aufschrift über das Andenken an den Kaiseraufenthalt in Sarajevo und das Datum.

Zum Besuch Bosnien-Herzegowinas trat der Kaiser am Abend des 29. Mai mit einem besonderen Hofzug aus Budapest an und kam am nächsten Tag um 5 Uhr morgens in Bosanski Brod an. Auf der Station erwarteten ihn das Landesoberhaupt, der Befehlshaber des 15. Korps, der Kreisvorsteher Banja Lukas, der Bezirksvorsteher Derventas, der Expositurleiter in Bosanski Brod und der Bürgermeister mit den Stadtvertretern. Zur Huldigung stellten sich die Militärvertreter, die Priesterschaft, die Beamtenschaft und die Vertreter der Vereine auf.

Eine halbe Stunde danach bestieg der Kaiser den besonderen Zug der bosnisch - herzegowinischen Landeseisenbahnstationen und setzte seine Reise nach Sarajevo fort. Um 8 Uhr und 12 Minuten kam er in Doboj an, wo er 20 Minuten hielt. Da haben die Militärvertreter und die Zivilverwaltung den Kaiser begrüßt. In Zavidovići hielt der Zug nur drei Minuten und setzte die Fahrt bis Zenica fort, wo er um 11 Uhr und

48 Minuten ankam und da 20 Minuten hielt. In Visoko kam der Zug um 13 Uhr und 50 Minuten und hielt 10 Minuten lang. Im Empfangskomitee befanden sich der Kreisvorsteher in Sarajevo, der Bezirksvorsteher und der Gendarmeriebefehlshaber in Visoko, aber an der Huldigung beteiligten sich auch der Stadtbürgermeister und die Stadvertreter.

Um 15 Uhr kam der Empfangspavillon, der sich in der Nähe der Station bei der Tabakfabrik in Sarajevo befand. Im Empfangskomitee befanden sich die Vertreter der Militär - und Zivilverwaltung. Danach kamen Erzbischof Stadler mit der römisch- katholischen Priesterschaft und dem Provinzial der Franziskanerordens zur Huldigung, genauso wie Mitropolit Evgenije Letica mit der orthodoxen Priesterschaft, Reisu- l- ulema Sulejman Efendi Šarac mit der muslimischen Priesterschaft; protestantischer Pfarrer, sefardischer und österreichisch- ungarnischer Erzrabbiner, aber auch die Offiziere der sarajevoer Garnison, die Militärsbeamten, die Offiziersdeputationen der Einheiten der 15. Korps, die vertreter der autonomen Kirchenverwaltungen, die Vertreter der Anwalts-, Handels- und Gewerbekammer. Das prachtvolle Geleit in den Kutschen, die Uniformen aus Gold, in die die hohe Herrschaft gekleidet war, eindrucksvolle Figuren der Gardisten, elegante Uniformen der Hoffunktionäre und die wunderschönen Pferde aus den kaiserlichen Ställen- all das hinterließ einen bleibenden Eindruck bei den Anwesenden. Von der Tabakfabrik bis zum Konak empfing das zahlreiche Publikum am Appelufer, auf den Tribünen und in anderen Straßen mit stürmischen Ovationen den Kaiser, der auf alle Seiten zurück grüßte.

Der erste Tag des Aufenthalts des Kaisers in Sarajevo ging mit Illumination zu Ende. Die ganze Stadt glänzte in einem bezaubernden Licht und bot dabei den Beobachtern solch einen Anblick, wie es die Stadt in der Geschichte noch nie so erlebt hatte. Nachdem in die Stadt die Dunkelheit einzog, leuchteten riesige Feuer an den Höhen, die die Stadt umgaben und leuchteten in großen Flammen. Vom Fenster des Konaks beobachtete der Kaiser diesen prächtigen Anblick.

Am Dienstag Morgen, den 31. Mai, hat der Kaiser den Regierungspalais besichtigt und an den Huldigungen hatten Religionswürdenträger aller Konfessionen, Konsuls, Offiziere, Beamten, Bürgermeister Sarajevos mit dem Statsrat, Deputationen der orthodoxen, muslimsichen und katholischen Laien und Vertreter der Handels- und Gewerbekammer teilgenommen. In den Mittagsstunden besuchte der Kaiser

die wichtigsten Religionsobjekte aller Konfessionen in Sarajevo – die römisch-katholische Kathedrale, die serbisch-orthodoxe Kathedrale, die Beg-Moschee, den jüdisch-sefardischen Tempel, die protestantische Kirche und die Synagoge der österreichisch-ungarnischen Judengemeinschaft. Danach hat der Kaiser das Stadtrathaus besucht, wo er vom Bürgermeister und den Stadtvertretern erwartet wurde.

Am Mittwoch Morgen, den 1. Juni, besuchte der Kaiser die Landespferdepansion, von wo er auf den Pferden zum Übungsgelände ritt, wo er die Musterung der Einheiten vollzog und danach an der Defilierung der Militäreinheiten teilnahm. Danach richtete der Kaiser das Wort an den Infanteriegeneral, Ritter Auffenberg, wobei er folgendes konstatiert hatte: *Ich habe weder in Wien noch in Budapest solch eine schöne Parade gesehen. Nachdem er zurückgekehrt war, empfing er die Delegation der Schuljugend auf der Konak-Terasse, wo ihm sechs tausend Schüler und Schülerinnen in feierlicher Kleidung, zusammen mit ihren Lehrern und Lehrerinnen huldigten. Am nächsten Tag, morgens, fuhr der Kaiser in einer besonderen Kutsche über Bentbaša uns Mošćanica zu Paschas Berg. Bei der Mevlan- Kloster erwarteten die Dervische in feierlicher Kleidung den Kaiser und huldigten ihm dort. Der Kaiser erfreute sich besonders an diesem Anblick. Unterwegs wurde er überall vom Volk emfangen. Gegen 11 Uhr kehrte der Kaiser über Koševo in die Stadt zurück und fuhr zum Konak, wobei er überall mit begeisterten Rufen des Publikums gegrüßt wurde. In den Mittagsstunden begab sich der Kaiser mit dem Hofzug nach Ilidža, wo er um 16 Uhr ankam und vom Publikum mit langwierigem Jubel begrüßt wurde. Danach fuhr er zur Quelle des Flusses Bosna, wo er vom versammelten Volk feierlich empfangen wurde. Beim Fischteich wurde bald der Reigentanz getanzt. Der Kaiser beobachtete diesen Volkstanz mit grosem Interesse und ging dann weiter, wo ungefähr zehn Lämmer am Spieß gebraten wurden. Am Feuer saßen zwei alte Guslaren und als sich der Kaiser genährt hatte, sangen sie Gott erhalte und danach auch die Kaiserhymne. Der Kaiser nahm einen besonderen Platz auf der Kurhaus-Terasse ein, von wo er die Vorstellung einer ländlichen Hochzeit beobachtete.*

Eine ganze Reihe von Feierlichkeiten während des Kaiseraufenthalts in Sarajevo ging am Abend mit dem prachvollen Huldigungszug und einer gut gelungenen Serenade zu Ende. Alle sarajevoer Vereine-insgesamt 78 hatten an diesem Huldigungszug teilgenommen, aber auch das schö-

nere Geschlecht nahm daran teil, wobei es Lampions trug genauso wie es die Männer taten, was zugleich auch eine Neuheit für Sarajevo war. Das war ein ungewöhnlicher Anblick, den unüberschaubaren Zug mit beleuchteten Lampions genauso wie die buntfarbigen Trachten, nicht nur bosnischen sondern aus deutschen, tschechischen und polnischen, zu beobachten. Jedes Verein strebte danach, der Pracht und dem Glanz des Zuges beizutragen und schienen, trotz verschiedener Glaubensbekenntnisse und Nationalitäten, als ein harmonisches Akkord.

Am nächsten Morgen verabschiedete Sarajevo den Kaiser, der programmgemäß an diesem Tag Mostar besuchen sollte. Jung und alt, klein und groß versammelte sich am Bahnhof, um den Kaiser zu verabschieden. An diesem Morgen, den 3. Juni, trat der Kaiser die Reise nach Mostar an, wo er kurz in Konjic und Jablanica hielt.

Mostar hatte sich schon tagelang auf den feierlichen Kaiserempfang vorbereitet. Und wirklich, alle Teppiche, die man in Mostar hatte, von den feinsten persischen aus Seide bis zu den gewöhnlichen vom Volke gewobenen- all dies wurde verwendet, damit dieser Weg für den Kaiser dekoriert wird. Bei der schönsten Moschee in Mostar, der Karađozbeg- Mosche, war der Eingang in ein wunderschönes Tor aus den feinsten persischen Teppichen verwandelt. Von der Moschee weiter, ging man durch eine schmale Straße, die zur Hauptstraße führte und ging da durch einen Tunnel, aus Teppichen gemacht, wo man die alten Mauern damit verdeckt hatte, was einen einzigartigen Eindruck machte. Die mostarer Hauptstraße war buntfarbig von den ganzen Fahnen, Fähnchen, Kränzen und Teppichen, so dass Mostar so aussah wie noch nie bisher. In dieser Straße stellten die Moslems zwei wunderschöne Siegestore auf und dekorierten all ihre Häuser und Läden mit Fahnen und Teppichen. Jedes Stück der alten Mauern, das unbedeckt blieb, wurden mit Teppichen verdeckt und jedes Haus und jeder Laden wurde möglichst viel und gut ausgeschmückt. Die Kirchenstraße, mit den altertümlichen Häusern und den Läden, wurde mit Fahnen, Grün und altertümlichen Teppichen ausgeschmückt. Auf dem Rondo des Spazierweges wurde ein hoher Obelisk mit vergoldetem Kaiseradler mit einem breitem Grund angebracht. Insgesamt stellte man in der Stadt vier Siegestore – ein muslimisches, ein städtisches, ein serbisches und ein kroatisches. Mit großer Ungeduld begann das Versammeln der Bevölkerung am Bahnhof, um den Kaiser feierlich zu empfangen.

Genau um 12 Uhr hörte man die Kanonen von Hum und der anderen Festungen, indem dies die Ankunft des Kaisers angekündigt hatte. Nachdem der Kaiser aus dem Zug stieg, begab er sich zur Ehrenkompanie, wo er den Rapport vom Militärgouverneur entgegennahm, aber danach auch den des Militärkommandos aus Mostar. Die Ehrenkompanie beobachtend ging der Kaiser zum Empfangspavillon, wo von Bürgermeister Mujaga Komadina mit einer klar und deutlich ausgesprochenen Rede sein erstes Kommen nach Herzegowina und Mostar begrüßt wurde. Anschließend haben der siebenjährige Sohn des Bürgermeisters Edhem Komadina und das fünfjährige Mädchen Fatima Kajtaz dem Kaiser als Willkommenszeichen Brot und Salz auf einem silbernen Tablett angeboten und die Mädchen Ruža Čokorilo und Smiljka Smoljan haben Blumensträße überreicht. Lächelnd brach der Kaiser ein Brotstückchen ab, dippte es in Salz und kostete, nahm dann sie Blumen entgegen und streichelte die Mädchen.

Der Kaiser ging mit Landesoberhaupt Varešanin mit Geleit seiner Gardisten auf den Pferden, in die dichten Reihen des Publikums, wobei ihn auch drei gemeinsame Minister folgten. Mit großer Begeisterung der Einwohner fuhr der Kaiser zum Hotel Nerenta. Weger großer Hitze verzichtete er auf die im Programm vorgesehene Defilierung der Kompanien und begab sich gleich in die Hotelräume, wo bald die Huldigung verschiedener Deputationen begann.

Dem Kaiser huldigte zuerst Paskal Buconjić, danach aber auch Mitropolit in Mostar- Petar Zimonjić, mostarer Mufti Hadschi Abdulah Riđanović, Präsident der Judengemeinde in Mostar Himlauer, Präsident der Kirchengutkommission in Mostar Muhamed Efendi Karabeg, Präsident der serbisch-orthodoxen Kirchengemeinden von Mostar Pero Šantić, stellvertretender Bürgermeister Smoljan, Bezirksvorsteher Maks Gyurkovicz.

Nach dem Mittagessen ging der Kaiser um 15 Uhr aus dem Hotel, bestieg die Kutsche und machte eine Rundfahrt durch Mostar. Das war ein richtiger Triumphzug des Kaisers durch die dichten Reihen seiner jüngsten Untertanen, die ihn mit Begeisterung grüßten. Der Kaiser verneigte sich und salutierte wie ein Soldat, womit er seine Zufriedenheit äußerte. Eine halbe Stunde dauerte die Rundfahrt durch Mostar, wobei er die Huldigung des Volkes unter freiem Himmel entgegennahm. Als er auf den Teppichen die Alte Brücke überquert hatte, beobachtete er

ihn auch von der anderen Seite und war zufrieden mit dem, was er sah. Da wartete eine zweite Kutsche auf ihn und er fuhr zur Rodobolja. Von dort kehrte er wieder zum Bahnhof zurück, wo sich Damen und Herren versammelt hatten, ihn zu verabschieden.

Der Kaiser hat Bürgermeister Mujaga Komadina gegenüber seine besondere Zufriedenheit geäußert, was den Empfang in Mostar betrifft, und bedankte sich herzlich bei der Stadtbevölkerung. Mit begeistertem Jubel des Volkes und als man die Kanonenschüsse von Hum abfeuerte, fuhr der Hofzug ewas nach 16 Uhr Richtung Wien zurück. Mit unbeschreiblicher Freude erwartete ihn die Bevölkerung mit Ovationen auf dem Weg vom Bahnhof bis Schönbrunn.

Welche Eindrücke er während des Aufenthalts in Bosnien-Herzegowina hatte, was die Äußerungen über Treue, Liebe und Loyalität ihm und der Dynastie gegenüber betrifft, kommentierte er in seinem Telegramm, das er an Landesoberhaupt Varešanin zustellte. Die warmen Äußerungen über Treue und Anhänglichkeit, auf die man überall in diesen schönen Ländern treffen konnte, brachten Freude in sein Herz. Mit Zufriedenheit sah er, dass die Gefühle der Loyalität für ihn und für die Monarchie tiefe Wurzeln in allen Kreisen der bosnisch- herzegowinischen Bevölkerung hatte.

Zeitungsberichte stimmten der Tatsache zu, dass die Bevölkerung Bosnien-Herzegowinas aller Glaubensbekenntnisse und Gesellschaftsschichten die aufrichtige Liebe und Anhänglichkeit dem Herrscher gegenüber, der in ihre Umgebung und zu ihnen kam, geäußert haben. Deswegen kam die Hoffnung zum Ausdruck, dass die kaiserlichen Tage mit goldenen Buchstaben in der Geschichte Bosnien-Herzegowinas verzeichnet werden. Sie bestätigten auch die Tatsache, dass der Kaiser bei seinem Triumphzug auf der Reise durch Bosnien-Herzegowina über seiner Erwartungen heraus empfangen wurde. Am Fest nahm das ganze Volk und deren Intelektuelle teil und alle konkurrierten, wer stärker und herzlicher den Kaiser grüßen wird. Die Bevölkerung Bosnien-Herzegowinas empfing den Kaiser mit solch einem Jubel, mit Fest und Begeisterung, wie es nur wenige Herrscher etwas Imposanteres erlebt hatten. In Bosnien-Herzegowina hatten tausende Menschen von Bosanski Brod bis Mostar, ohne Unterschiede zwischen Religionen und politischer Einstellungen, den Kaiser erwartet und ihn mit stürmischen Rufen, unbeschreiblicher Begeisterung, Blumen, Lichtern,

Schüssen und Fahnen verfolgt. In Bosnien-Herzegowina wurde der Kaiser nocht nur feierlcih wie ein Souverän empfangen sondern auch mit unbeschreiblicher Begeisterung wie ein Vater des Volkes. Beim Empfang konkurrierten auch zwei Orte, die sich an der Bahnstrecke Bosanski Brod – Sarajevo befanden und man konnte konstatieren, dass die Kaiserreise durch Bosnien-Herzegowina im wortwörtlichen Sinne eine Triumphreise war, und die enthusiastischen Ovationen hatten ihren Höhepunkt in der Stadt Sarajevo erreicht, die in deren Geschichte kein diesem Fest ähnliches erlebt hatte, wie es Kaiser Franz Josef I auf Schritt und Tritt geboten wurde.

In den Zeitungsberichten der europäischen Blätter wurde die politische Bedeutung der Kaiserreise betont. Sie machten die Agenturberichte, in denen der große Enthusiasmus, den die Bevölkerung dem Kaiser gegenüber ohne Konfessions - und Nationalitätsunterschiede zum Ausdruck brachte, abgebildet war.

Der Besuch des Kaisers, der der trotz aller Schwierigkeiten diese Reise und die Besuche in Mostar und Sarajevo unternahm, hat definitiv die Annexion Bosnien- Herzegowinas bestätigt und sorgte in der Presse für große Aufmerksamkeit. Die Berichte über den Kaiserbesuch gaben einzelnen Blättern die Gelegenheit, erneut über die Annexionskrise zu schreiben und den Kaiserbesuch Franz Josefs I in Sarajevo und Mostar als Krönung der erfolgreichen Außenpolitik des Kaiser zu bezeichnen.

Summary

In my Bosnia! On the hundredth anniversary of emperor Franz Joseph's visit (30th may – 4th june 1910)

In the period between the publication of the Bosnian constitution and the beginning of work of the Bosnian Parliamentary Assembly on 15th June 1910, one event drew special attention of the contemporary European public. In that time the Emperor Franz Joseph I visited Bosnia and Herzegovina, encountering everywhere a splendid welcome. The publication *Sarajevski list* published on its front page the official statement from Vienna given on the 9th May 1910, which said that Emperor Franz Joseph had decided to visit Bosnia and Herzegovina and give his subjects a chance to honour their ruler in their own land. The public was informed that Franz Joseph would stay in Sarajevo for three days with a short visit to Mostar, and that on this journey three common ministers and both minister-presidents would accompany him. After the announcement of the Emperor's arrival, an article from the *Fremdenblatt* was copied containing the information that this year the first Parliamentary Assembly of Bosnia and Herzegovina would also be held. Because of this and because of the visit of His Royal Highness, 1910 would become a historical year for the people of Bosnia and Herzegovina for whom this would be a perfect opportunity to see and greet *their noble ruler* and to *show him their love and loyalty*. The interest which the Emperor had shown to the cultural part of Bosnia and Herzegovina after the occupation, and the heartily involvement with which he followed her constant progress, made him want to personally see the things he was creating. The various signs of deep respect that the population of Bosnia and Herzegovina so often

expressed to the Emperor would show this visit to be an act of heart. *The newest children in the popular family, which live under His sceptre, should not be foreign to His heart and His personal inquiries. This is not only the wish of the Emperor – King, but also of the population of Bosnia and Herzegovina, and the Emperor's visit to the land represents a revival of this dream.*

The *Sarajevski list* conveyed the reflections of the domestic and international press about the Emperor's arrival every day. Thus the official date of the visit – 30th May 1910 – was mentioned for the first time in the issue published on Friday, 18th May 1910. The next day, on 19th May, the City government in Sarajevo issued a decree in which the inhabitants of the capital were informed of the Emperor's arrival: *In order that the important hour of the visit of His imperial and royal Apostolic Majesty, the most merciful Emperor and King Franz Joseph I, should pass ceremonially and be celebrated as well as it can be, we ask you to decorate your houses and buildings as festively and glamorously as could be possible with flags, carpets etc, and to prepare the flares and light the public lights majestically, and in this visible way show your unlimited patriotic love and loyalty towards our good and merciful ruler.* The *Večernji sarajevski list* from 20th May, brought an extensive consideration of the arrival, enticing enthusiasm of the citizens and the whole of Bosnia and Herzegovina's population, thanking the Emperor because he had, in his late years, boldly decided to undertake such a long and tiring journey.

The journal *Bošnjak* wrote that since Sultan Mehmed Fatih until the arrival of Emperor Franz Joseph I *not one imperial or royal foot stepped on our country – except for the time when His Majesty stood on Bosnian soil in Brod during an imperial manoeuvre in 1885.* The column *Gradske novosti* (City news) contained the information that journalists of world journals announced their arrival to Sarajevo from where they would report about the welcome H.R.H. received in Bosnia and Herzegovina. The preparations for the Emperor's arrival were well under way. Two days before the Emperor's visit the people of Bosnia and Herzegovina put a lot of energy and effort into their work so that everything could be ready in time. Thousands of flags and pendants flew over the roofs of houses, above the church towers and mosques. Every house was decorated with fresh plants, ornamented with coats of arms, pictu-

res, flags, and carpets. It could be seen everywhere that every citizen of Sarajevo understood the importance of this extraordinary event in the history of the city, at the same time trying to contribute as much as possible to the festive welcome. On the day of the Emperor's arrival in Bosnia and Herzegovina, the *Večernji sarajevski list* dedicated special attention to this occasion. The Emperor's portrait was published on the front page, and as a sign of welcome Tugomir Alaupović wrote a poem *Emperor's Glory* dedicating it to the ruler.

On the occasion of the Emperor's visit, as a memento of his stay in Bosnia and Herzegovina, special commemorative medals were issued with a value of one krone. On one side of the medal the Bosnian coat of arms was depicted, while on the other one there was an inscription about the Emperor's visit to Sarajevo and the date.

Franz Joseph left Budapest on the night of 29th May in a special court train which arrived in Bosanski Brod the next day at 5 o'clock in the morning. The Emperor was welcomed at the station by the Provincial governor, the Commander of the 15th Army Corps, the district representative of Banja Luka, the municipal representative of Derventa, the manager of the branch in Bosanski Brod, as well as the mayor with the town council. Military representatives, the clergy, officials, representatives of various societies etc, all lined up to honour the Emperor.

Half an hour later, the Emperor stepped into the special train of the Bosnian and Herzegovinian national railway continuing his journey to Sarajevo. At 8.12 AM the train arrived in Doboj, were it remained for 20 minutes while the Emperor was welcomed by the representatives of military and civil authorities. In Zavidovići the train stopped only for three minutes before setting off to Zenica where it arrived at 11.48 AM, remaining there for 20 minutes. The train then arrived in Visoko at 1.50 in the afternoon stopping there for 10 minutes. In the committee for the official welcome of the Emperor were the district representative of Sarajevo, the municipal representative and commander of police in Visoko, while the mayor and town council also came to honour the Emperor.

At 3 o'clock the Emperor arrived into the entrance pavilion near the station by the tobacco factory in Sarajevo. The committee for the official welcome of the Emperor was made up of representatives of military and civil authorities. After them, the Emperor was honoured by archbishop

Stadler with Roman Catholic priests and the provincial of the Franciscan order; the metropolitan bishop Evgenije Letica with Orthodox priests; the grand mufti Sulejman ef. Šarac with the Muslim imams, the protestant vicar; Sephardi and Austro-Hungarian grand rabbi, as well as officers of the Sarajevo garrison, military officials, officer deputations of units from the 15th Army Corps, representatives of church administration, representatives of the bar association and the chamber of commerce and crafts. The Emperor's ceremonial entrance into the city ended in full order. The magnificent escort in carriages, golden uniforms worn by tall individuals, impressive guards, elegant uniforms of court officials and beautiful horses from the imperial stables – all of this left a profound and deep impression on all who were present. From the tobacco factory to the Konak the Emperor was followed by a large public in the Appel Street, on the stands and other streets, with fervent ovations greeting the ruler who kindly responded on all sides.

The first day of Emperor's stay in Sarajevo was ended by illumination – the whole city lit up in a magical light, offering the viewers a picture that this city had previously never seen. After the city fell into darkness, again great fires were lit on the hills surrounding the city. The Emperor viewed this splendid spectacle from his window in the Konak.

On the morning of Tuesday, 31st May, the Emperor visited the Government palace, where he was honoured by the religious dignitaries of all confessions, consuls, officers, officials, the mayor of Sarajevo with the city council, the deputation of Orthodox, Muslim and Catholic laymen, and representatives of the chamber of commerce and crafts. In the afternoon hours the Emperor visited all the main religious buildings in Sarajevo – the Roman Catholic cathedral, the Orthodox Christian church, Gazi Husref-bey's mosque, the Sephardi-Jewish temple, then the protestant church and the synagogue of the Austro-Hungarian Jewish community. Afterwards the Emperor visited the City Hall where he was met by the mayor and representatives of the City.

In the morning of Wednesday, 1st June, the Emperor visited the imperial stables from where he rode to the training ground in order to execute the military review, after that he was present at a parade of military units. When this was finished he addressed the General of infantry knight Auffenberg stating: *I have not seen such a splendid*

parade nor in Vienna nor in Budapest. After he returned, the Emperor received on the balcony of the Konak a delegation of school youth, when 6000 pupils in ceremonial clothes with their teachers honoured him. The next day the Emperor rode in a special carriage through Bentbaša and Mošćanica onto the Pašino Brdo. At the Mevlana Khaniqah he was greeted by dervishes in special clothes who bowed to him. The Emperor was very happy to see this. As he was travelling people greeted him everywhere. Around 11 o'clock he returned to the City passing through Koševo. In the afternoon hours Franz Joseph took the court train to Ilidža where he arrived at 4 o'clock, and where he was greeted by the joyous masses. After that he rode to the spring of the River Bosna where the gathered people welcomed him. Soon by the fishpond they started to dance traditional dances. The Emperor observed this with great interest after which he moved on to see around ten lambs roasting on a spit. Two fiddlers were sitting by the fire and when the Emperor approached them they fiddled the song *Bože živi* (Alive Lord), and the Carevka (the Ceasar tune). The Emperor assumed an honorary position on the balcony of the Kurhaus, from where he watched a play about a village wedding.

A series of festivities held during Franz Joseph's stay in Sarajevo ended in the evening with a ceremonial procession and a very successful serenade. All the Sarajevo societies, 78 in all, participated in this procession which was also joined by women and men carrying lanterns together, which was something new for Sarajevo. It was an unusual sight, to see the vast procession with lit lanterns in colourful and picturesque costumes, not only Bosnian, but also German, Czech, and Polish. Each society tried to contribute to the splendour and glamour of the procession and so, even though of different faiths and nationalities, they all acted together like a harmonious accord.

The following morning Sarajevo bade farewell to the Emperor who had to go and visit Mostar. The old and the young gathered at the train station to say goodbye to their ruler. On his way to Mostar, Franz Joseph stopped for a short time in Konjic and Jablanica.

Mostar had been preparing for days to festively welcome the Emperor. Whatever carpets existed in the town all were used to decorate the path for the ruler – from the finest Persian silk rugs to the ordinary hand knit carpets. Near the Karagozbey mosque, the most beautiful

mosque in Mostar, the entrance was made into a wonderful gate made from the finest Persian carpets. The path from the mosque to the town was made into a tunnel of carpets which adorned the old walls creating a unique effect. The main street in Mostar was so colourful from all the flags, pendants, flower wreaths, and carpets, so that Mostar looked like it never did before. In this street Muslims built two wonderful triumphal arches and decorated their houses and shops with flags and carpets. The Church Street (Đeriz), with all its old houses and shops, was especially ornamented with flags, plants and old rugs. On the roundabout of the boulevard a tall obelisk was erected with a gold imperial eagle. Altogether four triumphal arches were put up in the town – a Muslim one, a town one, a Serb one and a Croat one. With great expectations the people gathered on the train station in order to welcome their Emperor.

Exactly at noon cannons shot from Hum and other fortresses, announcing his arrival. After he exited the train, the Emperor moved towards the honorary troop receiving the rapport from the Captain and the military command in Mostar. After reviewing the honorary troops, he continued his path to the entrance pavilion where he was welcomed by Mostar's mayor Mujaga Komadina who loudly and clearly greeted his firs arrival to Herzegovina and Mostar. After that the mayor's seven year old son Edhem Komadina and a five year old girl Fatima Kajtaz, as a sign of welcome, offered the Emperor a piece of bread and salt on a silver plate, while the girls Ruža Čokorilo and Smiljka Smoljan presented him with a bunch of flowers. Smiling, the Emperor took and broke the bread, dipped it into salt and tasted, after which he accepted the flowers and patted the girls on their heads.

Together with the Provincial governor Varešanin the Emperor, escorted by his guards on horseback, entered the dense public, followed by three common ministers. With the greatest enthusiasm of the population, Franz Joseph drove to the hotel Narenta. Due to great heat on the day he cancelled the part of the programme scheduled for the review of military troops and retired to the hotel rooms where he would soon meet the various deputations which came to honour him.

The first to pay homage to the Emperor was Bishop Paskal Buconjić, then the Metropolitan Bishop in Mostar Petar Zimonjić, the Mostar Mufti Hadži Abdulah Riđanović, the president of the Jewish religious

community in Mostar Himlauer, the president of the waqf commission in Mostar Muhamed ef. Karabeg, the president the Serb Orthodox church community of Mostar Pero Šantić, the town vice-mayor Smoljan, the district representative noble Maks Gyurkovicz.

After lunch the Emperor exited the hotel at 3 o'clock, sat in a carriage and began his ride through Mostar. It was a true ceremonial and triumphal procession of the Emperor through the dense masses of his youngest subjects who greeted him enthusiastically. The Emperor bowed and saluted them expressing his satisfaction. In half an hour he finished his ride through Mostar, accepting homage from the people. When he crossed the famous old bridge which was, for this occasion, covered with carpets, he examined it from the other side, obviously satisfied with what he had seen. There he was awaited by another carriage which took him to Radobolja. From there the Emperor returned to the train station where the gentlemen gathered to bid farewell.

The Emperor expressed his satisfaction with the welcome he received in Mostar to the mayor Mujaga Komadina, solemnly thanking the population of the town. With enthusiastic cheers from the people and shots from the cannons placed on Hum, the court train left Mostar for Vienna shortly after 4 o'clock. The next day, at 8.45 PM the train arrived on the station in Vienna. The citizens welcomed the Emperor with indescribable joy preparing ovations for him on the path from the station to Schönbrunn.

The Emperor himself described the impressions of his visit to Bosnia and Herzegovina, the signs of loyalty and love to him and his dynasty, in a telegram to Governor Varešanin. His heart was filled with joy at the warm expressions of loyalty and affection which he met all throughout his journey in these beautiful lands. He satisfyingly saw that the sense of loyalty for him and the Monarchy was deeply rooted in all circles of the Bosnian and Herzegovinian population.

The newspaper reports agreed on the fact that the people of Bosnia and Herzegovina, of all faiths and social layers, gave their deepest respect, love and loyalty to the ruler who had descended among them. Because of this they expressed the hope that the Imperial days would remain inscribed with golden letters in the history of Bosnia and Herzegovina. They also agreed that the Emperor's welcome in Bosnia and Herzegovina exceeded all expectations. All the people and the intelli-

gentsia participated in the festivities, competing for the honour to greet the Emperor the best they could. The people of Bosnia and Herzegovina answered with such cheers, celebration and enthusiasm, that hardly any other ruler lived to see something so impressive. Hundreds of thousands of people, regardless of their religion or political standpoints, welcomed and followed the Emperor from Bosanski Brod to Mostar, all the way cheering, expressing their excitement, waving flowers and flags. In Bosnia and Herzegovina the Emperor was welcomed not only as a sovereign but with indescribable joy as the father of the people. In this excited welcome all the places along the railway, from Bosanski Brod to Sarajevo, competed with each other, so that we could say that the Emperor's visit to Bosnia and Herzegovina represented a triumphal journey, and that the fervent ovations reached their peak in Sarajevo which has never previously in history seen such splendour.

The newspapers of leading European journals accentuated the political importance of the Emperor's journey. They published agency reports which depicted the great enthusiasm showed to the ruler by the population regardless of their nationality or confession. The Emperor who, despite all the hardships, undertook this journey achieved with his visits to Mostar and Sarajevo the definitive confirmation of the annexation of Bosnia and Herzegovina. The reports about the Emperor's visit provided the opportunity for some journals to write again about the Annexation Crisis and to identify Franz Joseph's journey to Sarajevo and Mostar as the peak of his successful foreign policy.

Prijevod na engleski: *Emir O. Filipović*

Prilog - program putovanja cara Franje Josipa I u Bosnu i Hercegovinu 1910. godine

Generaladjutant Seiner Majestät des Kaisers und Königs.

Evident: Exemplar.

zu Nr. $\frac{41}{G.\ A.}$ ex 1910.

PROGRAMM

für die

Reise Allerhöchstseiner k. und k. Apostolischen Majestät

nach

Bosnien und der Hercegovina

vom

30. Mai bis 4. Juni 1910.

Sonntag, den 29. Mai. – Budapest.

(Abends 6 Uhr: Abfahrt des Hofseparatzuges I vom Ostbahnhofe in Budapest).

Abends 6 Uhr 40 Minuten: Allerhöchste Abreise Seiner k. und k. Apostolischen Majestät mittels Hofseparatzuges II vom Ostbahnhofe in ***Budapest.***

Montag, den 30. Mai. – Bosnisch Brod-Sarajevo.

(Früh 3 Uhr 30 Minuten: Ankunft des Hofseparatzuges II in Ivankovo, wo 20 Minuten Rasieraufenthalt).

(Früh 4 Uhr 20 Minuten: Ankunft des Hofseparatzuges I in Bosnisch Brod; das Einfahren und Halten dieses Hofseparatzuges I erfolgt derart dass die Geleise für den Hofseparatzug II vollkommen frei bleiben).

Früh 5 Uhr: Allerhöchste Ankunft Seiner k. und k. Apostolischen Majestät mittels Hofseparatzuges II in ***Bosnisch Brod.*** **)

Seine Majestät geruhen den Hofseparatzug II zu verlassen und die Meldung des Armeeinspektors und Landeschefs für Bosnien und die Hercegovina, G. d. I. Marian Varešanin von Vareš, des Ziviladlatus des Chefs der Landesregierung, Isidor Freiherrn Benko von Boinik, des Kommandanten des 15. Korps und Kommandierenden Generals in Sarajevo, G. d. I. Moritz Ritter von Auffenberg, des Kreisvorstehers von Banjaluka, Franz von Jakubowski, des Bezirksvorstehers von Dervent, Joseph Kellner, und des Expositursleiters von Bosnisch Brod, Alois Freiherrn von Schweiger-Lerchenfeld (die Generale in Dienstuniform mit Hut und Feldbinde *); die Landesbeamten in Dienstuniform mit Hut) Allergnädigst entgegenzunehmen; alleruntertänigste Begrüssung Seiner Majestät durch den Bürgermeister von Bosnisch Brod, Mehmed Hafiz Hodžić, an der Spitze der Stadtgemeindevertretung (landesübliche Festtracht).

---

*) In allen Fällen, in welchen für Militärpersonen in diesem Programme keine besondere Adjustierung angeführt erscheint, gelten hiefür die vom Armeeinspektor, G. d. I. von Varešanin, aus dem vorliegenden Anlasse ausgegebenen Adjustierungsbestimmungen.

**) Die Agentien der D.D.S.G. in Bosn. Brod u. Slav. Brod sind dekoriert; Dampfer „Zrinyi", Szava, Erlaf und Maros" [illegible] in Flaggengala bei Passierung der Hofzüge über Broder Eisenbahnbrücke; Dampfer „Zrinyi" bringt Notabilitäten der [illegible] Ortschaften zur Huldigung nach Bosn. Brod.

Am Bahnhofe ist die in Dervent garnisonierende Kompagnie des 1. Bataillons des Infanterieregiments Nr. 75 (als Ehrenkompagnie) gestellt (Marschadjustierung ohne Feldgeräte).

Daselbst haben auch zur alleruntertänigsten Aufwartung die Geistlichkeit, die Landesbeamten, Gemeindevertretungen, Vereine etz. Aufstellung genommen (Dienstuniform mit Hut, bezw. landesübliche Festtracht).

Seine Majestät geruhen Allerhöchstsich zum Separatzuge II der bosnisch-hercegovinischen Landesbahnen zu verfügen und denselben zu besteigen.

(Der Armeeinspektor und Landeschef, der Ziviladlatus, der Kommandant des 15. Korps und Kommandierende General in Sarajevo, sowie der Kreisvorsteher von Banjaluka besteigen gleichfalls diesen Separatzug II und reisen in demselben mit).

(Früh 5 Uhr 15 Minuten: Abfahrt des Separatzuges I der bosnisch-hercegovinischen Landesbahnen von Bosnisch Brod; die Abfahrt dieses Separatzuges erfolgt ausserhalb der Bahnhofshalle von Bosnisch Brod).

Früh 5 Uhr 30 Minuten: Abfahrt des Separatzuges II der bosnisch-hercegovinischen Landesbahnen von ***Bosnisch Brod.***

Früh 8 Uhr 12 Minuten: Allerhöchste Ankunft Seiner k. und k. Apostolischen Majestät in ***Doboj*** (woselbst der Separatzug II 20 Minuten Aufenthalt nimmt).

Seine Majestät verlassen den Separatzug II und geruhen die Meldung des Kommandanten der 11. Gebirgsbrigade, Generalmajor Gregor Miščević (Dienstuniform mit Hut und Feldbinde), des Kreisvorstehers von Tuzla, Friedrich Foglár, des Bezirksvorstehers von Teŝanj, Felix Bardasch, und des Expositursleiters von Doboj, Leopold Schreiber, (Dienstuniform mit Hut) entgegenzunehmen; alleruntertänigste Begrüssung Seiner Majestät durch den Bürgermeister von Doboj, Bego Hadži Mujagić, an der Spitze der Stadtgemeindevertretung (landesübliche Festtracht).

Auf dem Bahnhofe sind die in Doboj garnisonierenden zwei Kompagnien des 1. Bataillons des Infanterieregiments Nr. 75 unter Kommando des Bataillonskommandanten, Major Johann Hostasch, gestellt (Marschadjustierung ohne Feldgeräte).

Alleruntertänigste Aufwartungen am Bahnhofe (wie in Bosnisch Brod).

(Der Kreisvorsteher von Banjaluka, von Jakubowski, meldet sich bei seiner Majestät ab und verlässt den Separatzug II; der Kreisvorsteher von Tuzla, Foglár, besteigt den Separatzug II und fährt in demselben bis Zenica mit).

Vormittags 9 Uhr 59 Minuten: Ankunft des Separatzuges II in ***Zavidović*** (woselbst 3 Minuten Aufenthalt).

Auf dem Bahnhofe ist die in Zavidović garnisonierende Kompagnie des 1. Bataillons des Infanterieregiments Nr. 75 (als Ehrenkompagnie) gestellt (Marschadjustierung ohne Feldgeräte).

Vormittags 11 Uhr 48 Minuten: Allerhöchste Ankunft in ***Zenica*** (woselbst der Separatzug II 20 Minuten Aufenthalt nimmt).

Seine Majestät geruhen den Separatzug zu verlassen und die Meldung[F] des Kreisvorstehers von Travnik, Michael Rukavina Ritter von Vezinovac, und des Bezirksvorstehers von Zenica, Dr. Max Strassmann, (Dienstuniform mit Hut) entgegenzunehmen; alleruntertänigste Begrüssung Seiner Majestät durch den Bürgermeister von Zenica, Ali effendi Harmandić, an der Spitze der Stadtgemeindevertretung (landesübliche Festtracht).

Die in Zenica garnisonierenden zwei Kompagnien des 2. Bataillons des Infanterieregiments Nr. 57 sind, unter Kommando des Bataillonskommandanten, Oberstleutnant Hugo Ehmig, am Bahnhofe gestellt (Marschadjustierung ohne Feldgeräte).

Alleruntertänigste Aufwartungen am Bahnhofe (wie in Bosnisch Brod).

F Der Kommandant der 12. Gebirgsbrigade (Banjaluka), Generalmajor Karl Kohout (Dienstuniform mit Hut und Feldbinde).

aus auswärtigen Garnisonsbereichen und
nichtaktive Offiziere (Militärbeamten);
weiters
die Vertreter der autonomen Kultusverwaltungen und
die Präsidenten der Advokatenkammer und der Handels- und Gewerbekammer mit den Kamerräten (Festkleid).

Alleruntertänigste Begrüssung Seiner Majestät durch den Bürgermeister der Landeshauptstadt, Essad effendi Kulović, an der Spitze der Stadtgemeindevertretung (landesübliche Festtracht).

Die fremdländischen Konsuln (Deutsches Reich, Grossbritannien, Frankreich, Italien, Russland) erwarten Seine Majestät im Empfangspavillon.

Seine k. und k. Apostolische Majestät geruhen (mit dem Landeschef) den Leibwagen zu besteigen und (über die Mustajbeggasse, den Zirkusplatz, den Appelkai und die Konakbrücke) zum ***Konak*** zu fahren (Fahrdauer: 20 Minuten).

(Dem Leibwagen Seiner Majestät fahren in einem Wagen der Bürgermeister mit dem Regierungskommissär, in einem zweiten Wagen der Ziviladlatus mit dem Sektionschef der politisch-administrativen Abteilung voraus. Dasselbe gilt hinsichtlich aller Allerhöchsten Fahrten im Stadtgebiete von Sarajevo.
Die mit Seiner Majestät im Separatzuge II, beziehungsweise im Separatzuge I Eingetroffenen folgen, in angemessenem Abstande, dem Leibwagen Seiner Majestät nach der vom Obersthofmeisteramte Seiner k. und k. Apostolischen Majestät ausgegebenen Wageneinteilung.
Vor dem Wagen des Bürgermeisters und hinter dem letzten Hofwagen reitet je ein Kavalleriezug).

Auf dem Wege vom Bahnhofe Tabakfabrik in den Konak haben in geschlossenen Abteilungen (an entsprechenden Punkten) die Truppen der Sarajevoer Garnison Aufstellung genommen (Marschadjustierung ohne Feldgeräte) und bilden die Sarajevoer Militär-Veteranen-Vereine (G. d. K. Freiherr von Appel und F. Z. M. Freiherr Philipovich von Philippsberg) Spalier.

(Im Konak hat eine Kompagnie des 3. Bataillons des bosnisch-hercegovinischen Infanterieregiments Nr. 1 [Marschadjustierung ohne Feldgeräte] die Ehrenwache bezogen).

Abends 8 Uhr: Stadt- und Höhenbeleuchtung, sowie musikalischer Zapfenstreich, welche Seine Majestät (vom Balkon des Konaks aus) Allergnädigst in Augenschein zu nehmen, beziehungsweise anzuhören geruhen.

Dienstag, den 31. Mai. – Sarajevo.

Vormittags 9 Uhr: Allerhöchste Fahrt Seiner Majestät vom Konak (über die Konakbrücke, den Appelkai und den Zirkusplatz) ins Landesregierungspalais (Fahrdauer: 10 Minuten).

(Im Leibwagen fahren Seine Majestät mit dem Landeschef; dem Leibwagen folgen in einem Suitewagen Generaladjutant G. d. K. Graf Paar mit dem Gemeinsamen Finanzminister Baron Burian, in einem zweiten Suitewagen der im Tagesdienste stehende Flügeladjutant S. M.).

Alleruntertänigste ***Aufwartungen im Festsaale des Landesregierungspalais*** durch:

den Erzbischof Stadler
den Metropoliten Letica
den Reis-el-Ulema
} mit der { römisch-katholischen / griechisch-orientalischen / moslemitischen } Geistlichkeit,

die sephardische
die österreichisch-ungarische
} israelitische Kultusgemeinde mit den Rabbinern,

den protestantischen Pfarrer mit dem Presbyterium,

die fremdländischen Konsuln,

das Offizierskorps,
die Landesbeamten,
den Bürgermeister von Sarajevo mit dem Gemeinderate,

eine { serbisch-orthodoxe / moslimische / katholische } Laiendeputation,

die Handels- und Gewerbekammer,
die Advokatenkammer u. d. m.

(Die Vorstellung der Aufwartenden geschieht durch den Landeschef).

(Gala mit den Bändern der österreichisch-ungarischen Ordensgrosskreuze; Parade [eventuell nach den im 15. Korpsbereiche geltenden Bestimmungen]; Festkleid; landesübliche Festtracht).

Sodann Allerhöchste Rückfahrt vom Landesregierungspalais zum Konak (auf dem gleichen Wege wie bei der Hinfahrt; Fahrdauer: 10 Minuten).

Nachmittags 4 Uhr: Allerhöchste Fahrt Seiner Majestät vom Konak (über die Konakbrücke, den Appelkai, die Franz Josephs-Gasse und die Rudolfsgasse) zur ***römisch-katholischen Kathedrale*** (Fahrdauer: 5 Minuten).

(Im Leibwagen fahren Seine Majestät mit dem Landeschef; dem Leibwagen folgen in einem Suitewagen Generaladjutant G. d. K. Graf Paar mit dem Gemeinsamen Finanzminister Baron Burian, in einem zweiten Suitewagen der im Tagesdienste stehende Flügeladjutant S. M.; Adjustierung: Dienstuniform mit Hut, ohne Dienstesabzeichen, ohne Bänder der Ordensgrosskreuze).

Beim Portal der Kathedrale haben der Erzbischof Dr. Joseph Stadler mit dem Weihbischof Dr. Ivan Šarić, dem Franziskaner-Ordensprovinzial und der Geistlichkeit Aufstellung genommen, welche Seine Majestät alleruntertänigst begrüssen und in die Kathedrale geleiten.

Allerhöchste Fahrt von der römisch-katholischen Kathedrale (über die Rudolfsgasse) zur ***serbisch-orthodoxen Metropolitan-Kirche*** (Fahrdauer: 2 Minuten).

Am Eingange in den Kirchenhof nehmen die Vertreter der serbisch-orthodoxen Kirchen- und Schulgemeinde von Sarajevo Aufstellung; am Portal der Kirche werden Seine Majestät vom Erzbischof-Metropoliten Evgenije Letica und der Geistlichkeit erwartet, die Allerhöchstdieselben in die Metropolitankirche geleiten.

Allerhöchste Fahrt von der serbisch-orthodoxen Metropolitankirche (über die Franz Josephs-Gasse und die Čaršija) zur ***Begova-Moschee*** (Fahrdauer: 2 Minuten).

Am Portal der Moschee werden Seine Majestät vom Reis-el-Ulema Suleiman effendi Šarac mit den Mitgliedern des Medžlissulema, dem Vakufdirektor und dem Imam der Moschee alleruntertänigst begrüsst und in die Moschee geleitet.

Allerhöchste Fahrt von der Begova-Moschee (über die Čarsija und die Čemaluša) zum ***israelitisch-sephardischen Bethause*** (Fahrdauer: 2 Minuten).

Am Portale werden Seine Majestät vom Vorstande der sephardischen Kultusgemeinde erwartet und ins Bethaus geleitet.

Allerhöchste Fahrt vom sephardischen Bethause (über die Čemaluša, an der Landesregierung vorbei, über den Zirkusplatz, die Skenderijabrücke und den Philipovićkai) zur ***protestantischen Kirche*** (Fahrdauer: 10 Minuten).

Am Portal werden Seine Majestät vom protestantischen Pfarrer Johann Ludwig Schäfer und dem Presbyterium der protestantischen Kultusgemeinde erwartet und in die Kirche geleitet.

Allerhöchste Fahrt von der protestantischen Kirche (über die Theresiengasse) zur ***Synagoge der österreichisch-ungarischen Kultusgemeinde*** (Fahrdauer: 5 Minuten).

Am Portal werden Seine Majestät vom Oberrabiner Dr. Weszel und dem Vorstande der Kultusgemeinde alleruntertänigst begrüsst und in die Synagoge geleitet.

Allerhöchste Fahrt von der Synagoge (über den Philipovićplatz und die Rathausbrücke) zum ***Rathause*** (Fahrdauer: 8 Minuten).

Am Portal werden Seine Majestät vom Bürgermeister mit dem Gemeinderate erwartet und geruhen Allerhöchstdieselben die Fassade, das Vestibüle und (eventuell) einzelne Haupträume des Rathauses in Augenschein zu nehmen.

Allerhöchste Rückfahrt vom Rathause (über den Kai und die Konakbrücke) in den Konak (Fahrdauer: 5 Minuten).

Abends 6 Uhr 30 Minuten: Allerhöchste ***Hoftafel*** im Konak.

Mittwoch, den 1. Juni. – Sarajevo.

Früh 8 Uhr: Allerhöchste Wagenfahrt Seiner k. und k. Apostolischen Majestät vom Konak (über die Konakbrücke, den Appelkai, den Zirkusplatz und den Kallayweg) zum Hengstendepot (Fahrdauer: 20 Minuten).

(Im Leibwagen fahren Seine Majestät mit dem Landeschef; hinter dem Leibwagen fahren die Wägen mit dem militärischen Gefolge Seiner Majestät und dem militärischen Stabe des Landeschefs; dem Leibwagen Seiner Majestät fahren in einem Wagen – hinter den in Sarajevo stets vorausfahrenden zwei Wägen – der Festungskommandant mit dem Platzkommandanten voraus.
Adjustierung: Paradeadjustierung zu Pferde).

Seine Majestät geruhen im Hofe des Hengstendepots den Leibwagen zu verlassen, das dort bereitgestellte Reitpferd zu besteigen und Allerhöchstsich auf den ***Exerzierplatz*** zu begeben (Reitdauer: 5 Minuten).

Allerhöchste Besichtigung der unter dem Kommando des Kommandanten des 15. Korps und Kommandierenden Generals in Sarajevo, G. d. I. Ritter vonAuffenberg, in Paradeaufstellung ausgerückten Truppen (Marschadjustierung ohne Feldgeräte; auch alle mit der Truppe ausrückenden Generale in Marschadjustierung).

Nach beendeter Parade geruhen Seine Majestät vom Exerzierplatze in den Konak (auf demselben Wege wie bei der Hinfahrt) zurückzufahren.

Vormittags 11 Uhr: Huldigung der Schuljugend. welche Seine Majestät auf der Terrasse des Konaks Allergnädigst entgegenzunehmen geruhen.

Abends 6 Uhr 30 Minuten: Allerhöchste ***Hoftafel*** im Konak.

Donnerstag, den 2. Juni. – Sarajevo.

Früh 8 Uhr 15 Minuten: Allerhöchste Fahrt Seiner k. und k. Apostolischen Majestät vom Konak (über Bendbaši, Mejdanica und die Fortifikationsstrasse) nach ***Pašin brdo*** (Fahrdauer: 40 Minuten)

(Seine Majestät fahren im Leibwagen mit dem Landeschef; im ersten Suitewagen folgen Generaladjutant G. d. K. Graf Paar mit dem Korpskommandanten, im zweiten Suitewagen Generaladjutant G. d. I. Freiherr von Bolfras mit dem im Tagesdienste stehenden Flügeladjutanten S. M.; dem Leibwagen Seiner Majestät fahren — hinter den in Sarajevo stets vorausfahrenden zwei Wägen — der Festungskommandant mit seinem Generalstabschef voraus.

Adjustierung: Kappe, Rock, Pantalons, mit dem Dienstesabzeichen, ohne Sterne der Ordensgrosskreuze; die sich im Werke Pašin bei Seiner Majestät Meldenden etz.: Marschadjustierung).

Seine Majestät geruhen, vom Werke Pašin aus, einen Rundblick über die fortifikatorischen Anlagen von Sarajevo zu machen.

Vormittags 9 Uhr 15 Minuten: Allerhöchste Rückfahrt von Pašin brdo (über die Zirkumvallationsstrasse, am Landesspital vorbei, durch die Koševostrasse, den Zirkusplatz und den Appelkai) zum Konak.

<u>Vormittags 11 Uhr:</u> Beeidigung des Rais-el-Ulema Hafiz Sulejman effendi Šarac.

Nachmittags 3 Uhr 30 Minuten: Allerhöchste Wagenfahrt Seiner Majestät vom Konak (über die Konakbrücke, den Appelkai und die Mustajbeggasse) zur Haltestelle Tabakfabrik, wo Seine Majestät den Separatzug zur Fahrt nach ***Ilidže*** zu besteigen geruhen.

(Zur Haltestelle Tabakfabrik fahren Seine Majestät im Leibwagen mit dem Landeschef; im ersten Suitewagen folgt Generaladjutant G. d. K. Graf Paar mit dem Gemeinsamen Finanzminister Baron Burian, im zweiten Suitewagen der Flügeladjutant S. M. vom Tagesdienste.

Adjustierung: Kappe, Rock, Pantalons; ohne Dienstesabzeichen; ohne Sterne der Ordensgrosskreuze).

Nachmittags 4 Uhr 15 Minuten: Allerhöchste Ankunft in ***Ilidže.***

Meldung des Sektionschefs Jakob Ritter von Mikuli, des Kreisleiters von Sarajevo, Ladislaus Baron, des Bezirksvorstehers von Sarajevo, Géza Galanthay (Dienstuniform mit Hut), des Kommandanten des Kurhauses vom „Weissen Kreuz", Rittmeister Géza Barcsay von Nagy-Barcsa und des Kurdirektors Julius Pojman (Festkleid) bei Seiner Majestät.

Nachmittags 4 Uhr 20 Minuten: Allerhöchste Wagenfahrt Seiner Majestät von Ilidže zu den ***Bosnaquellen*** (Fahrdauer: 15 Minuten).

Seine Majestät geruhen den Leibwagen zu verlassen, um die Bosnaquellen zu besichtigen.

Nachmittags 4 Uhr 45 Minuten: Allerhöchste Rückfahrt mittels Wagen von den Bosnaquellen nach ***Ilidže***, wo Seine Majestät um 5 Uhr nachmittags eintreffen.

Seine Majestät geruhen, von der Terrasse des Kurhauses aus, die Vorführung einer bosnischen Bauernhochzeit und den Kolotanz in Augenschein zu nehmen und sodann den Separatzug zu besteigen.

Nachmittags 5 Uhr 30 Minuten: Allerhöchste Rückfahrt mittels Separatzuges nach Sarajevo.

Abends 6 Uhr: Allerhöchste Ankunft Seiner Majestät bei der Haltestelle Tabakfabrik in Sarajevo; Allerhöchste Wagenfahrt in den Konak (auf dem gleichen Wege wie auf der Hinfahrt).

Abends 6 Uhr 15 Minuten: Allerhöchste Rückkunft im Konak.

Abends 6 Uhr 30 Minuten: Allerhöchste ***Hoftafel*** im Konak.

<u>Abends 8 Uhr:</u> Serenade mit Lampions und Huldigung vor dem Konak (Die 4000 Teilnehmer ziehen marschieren von der [illegible] ein und ziehen dann, nach der den Schluss der Huldigung bildenden Absingung der Volks-hymne, nach Bistrik ab).

Freitag, den 3. Juni. – Sarajevo — Mostar.

Früh 5 Uhr 45 Minuten: Allerhöchste Wagenfahrt Seiner k. und k. Apostolischen Majestät vom Konak zur Haltestelle Tabakfabrik in Sarajevo (auf demselben Wege wie bei der Allerhöchsten Ankunft; Fahrdauer: 5 Minuten).

(Seine Majestät fahren im Leibwagen mit dem Landeschef; dem Leibwagen folgen im ersten Suitewagen Generaladjutant G. d. K. Graf Paar mit dem Gemeinsamen Finanzminister Baron Burian, im zweiten Suitewagen Generaladjutant G. d. I. Freiherr von Bolfras mit dem im Tagesdienste stehenden Flügeladjutanten S. M.

Alle sonst an der Allerhöchsten Reise nach Mostar Teilnehmenden fahren zur Haltestelle Tabakfabrik voraus.

Adjustierung: Dienstuniform mit Hut, mit dem Dienstesabzeichen, ohne Bänder der Ordensgrosskreuze).

Im Pavillon der Haltestelle Tabakfabrik melden sich der Kommandant des 15. Korps und Kommandierende General in Sarajevo, G. d. I. Ritter von Auffenberg, der Festungskommandant, Feldmarschalleutnant von Magyar, der Sektionschef der politisch-administrativen Abteilung der Landesregierung, Freiherr von Pitner, der Sektionschef der Justizabteilung der Landesregierung, von Shek, der Sektionschef der Finanzabteilung der Landesregierung, von Feichtinger, der Sektionschef der wirtschaftlichen Abteilung der Landesregierung, Ritter von Mikuli, und der Regierungskommissär für die Landeshauptstadt Sarajevo, Bezirksvorsteher Brodnik (Dienstuniform mit Hut) bei Seiner Majestät ab.

Alleruntertänigste Abschiedsaufwartung des Bürgermeisters Essad effendi Kulović und des Vizebürgermeisters Dr. Mandić (landesübliche Festtracht).

Früh 6 Uhr: Allerhöchste Abreise Seiner k. und k. Apostolischen Majestät mittels Separatzuges der bosnisch-hercegovinischen Landesbahnen von der Haltestelle Tabakfabrik in ***Sarajevo.***

(Im Separatzuge fahren der Armeeinspektor und Chef der Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina und dessen Ziviladlatus mit).

Vormittags 9 Uhr 13 Minuten: Allerhöchste Ankunft Seiner Majestät in ***Konjica*** (woselbst der Separatzug 15 Minuten Aufenthalt nimmt).

Meldung des Kommandanten des 16. Korps und Kommandierenden Generals in Zara, Feldmarschalleutnant Karl Fanta, des Kreisvorstehers von Mostar, Max von Gyurković (Dienstuniform mit Hut), des Bezirksvorstehers von Konjica, Sokrates Petrović-Petraki (landesübliche Festtracht), und des Gendarmeriezugskommandanten, Rittmeister Alfred Griesse, bei Seiner Majestät.

Auf dem Bahnhofe sind die in Konjica garnisonierenden drei Kompagnien des 4. Bataillons des Infanterieregiments Nr. 4, unter Kommando des Bataillonskommandanten, Oberstleutnant Gustav Thiemer, gestellt (Marschadjustierung ohne Feldgeräte).

Alleruntertänigste Begrüssung Seiner Majestät durch den Bürgermeister von Konjica, Dzaferbeg Hadži Sulejmanović, an der Spitze der Stadtgemeindevertretung (landesübliche Festtracht).

Alleruntertänigste Aufwartung am Bahnhofe (wie am 30. Mai in Bosnisch Brod).

(Der Kreisvorsteher von Mostar, von Gyurković, besteigt den Separatzug und fährt in demselben bis Mostar mit).

Vormittags 10 Uhr 27 Minuten: Allerhöchste Ankunft Seiner Majestät in ***Jablanica*** (woselbst der Separatzug 5 Minuten Aufenthalt nimmt).

Auf dem Bahnhofe ist die in Jablanica dislozierte Kompagnie des 4. Bataillons des Infanterieregimentes Nr. 4 (als Ehrenkompagnie) gestellt (Marschadjustierung ohne Feldgeräte).

Alleruntertänigste Begrüssung Seiner Majestät durch die Vertreter der um Jablanica liegenden Landgemeinden (landesübliche Festtracht).

Mittags 12 Uhr 9 Minuten: Allerhöchste Ankunft Seiner k. und k. Apostolischen Majestät in ***Mostar***, wo Allerhöchstdieselben den Separatzug zu verlassen geruhen.

Auf dem Bahnhofe hat eine Ehrenkompagnie vom 3. Bataillon des bosnisch-hercegovinischen Infanterieregiments Nr. 4 Aufstellung genommen (Marschadjustierung ohne Feldgeräte); der Bataillonskommandant, der Kommandant der 13. Gebirgsbrigade und der Kommandant der 18. Infanterietruppendivision sind am Flügel der Ehrenkompagnie zugegen (Generale in Dienstuniform mit Hut).

Meldung des Festungskommandanten von Mostar, Oberst Franz Maudry des Geniestabes, und des Stadtbezirksvorstehers von Mostar, Ibrahimbeg Defterdarović (landesübliche Festtracht), bei Seiner Majestät.

Alleruntertänigste Begrüssung Seiner Majestät durch den Bürgermeister, Mujaga Komadina, an der Spitze der Stadtgemeindevertretung (landesübliche Festtracht).

Alleruntertänigste Aufwartung am Bahnhofe durch die Geistlichkeit, die Spitzen der Landesbehörden und die Vertreter der autonomen Kultusverwaltungen.

Seine Majestät geruhen (mit dem Landeschef) den Leibwagen zu besteigen und (durch die Bahnhofstrasse und über die Narentabrücke) ins Allerhöchste Absteigequartier, ***Hôtel Narenta,*** zu fahren (Fahrdauer: 3 Minuten).

(Dem Leibwagen Seiner Majestät fahren in einem Wagen der Bürgermeister von Mostar mit dem Stadtbezirksvorsteher, in einem zweiten Wagen der Ziviladlatus mit dem Kreisvorsteher von Mostar voraus. Dasselbe gilt für alle Allerhöchsten Fahrten im Stadtgebiete von Mostar.
Vor dem Wagen des Bürgermeisters und Stadtbezirksvorstehers und hinter dem letzten Hofwagen reitet je ein Kavalleriezug).

Auf dem Wege vom Bahnhof in das Hôtel Narenta ist die Garnison von Mostar (an entsprechenden Punkten) in geschlossenen Abteilungen aufgestellt (Marschadjustierung ohne Feldgeräte).

Nachmittags 1 Uhr: Allerhöchste Audienzen im Hôtel Narenta, bei denen Seine Majestät zu empfangen geruhen:

die Geistlichkeit,
das Offizierskorps,
den Bürgermeister mit dem Gemeinderate,
die Vertreter der autonomen Kultusgemeinden u. d. m. (Festkleid, bezw. landesübliche Festtracht).

Nachmittags 2 Uhr 30 Minuten: Allerhöchste ***Hoftafel*** im Hôtel Narenta.

Nachmittags 4 Uhr 30 Minuten: Allerhöchste Wagenfahrt vom Hôtel Narenta (über die glavna ulica) bis an die Römerbrücke (Fahrdauer: 5 Minuten), woselbst Seine Majestät den Leibwagen zu verlassen geruhen, um die Römerbrücke zu besichtigen. Seine

Majestät besteigen hierauf den auf dem rechten Ufer der Narenta bereitstehenden zweiten Leibwagen und setzen die Fahrt (über die Bahnhofstrasse, die Stefanieallee und den Weg nach Radobolje) nach ***Radobolje*** fort (Fahrdauer: 30 Minuten). Sodann Allerhöchste Fahrt (durch die Stefanieallee, über die Narentabrücke und durch die Bahnhofstrasse) zum Bahnhofe.

(In der Stefanieallee bilden die Schulkinder Spalier).

Am Bahnhofe melden sich der Kommandant des 16. Korps und Kommandierende General in Zara, F. M. Lt. Fanta, der Kreisvorsteher von Mostar, von Gyurkovics (Dienstuniform mit Hut), und der Stadtvorsteher von Mostar Ibrahimbeg Defterdarović (landesübliche Festtracht), bei Seiner Majestät alleruntertänigst ab und erscheint der Bürgermeister von Mostar, Mujaga Komadina (landesübliche Festtracht), zur alleruntertänigsten Abschiedsaufwartung.

Abends 6 Uhr: Allerhöchste Abreise Seiner k. und k. Apostolischen Majestät mittels Separatzuges der bosnisch-hercegovinischen Landesbahnen von ***Mostar***.

(Der Landeschef und dessen Ziviladlatus reisen im Separatzuge mit).

Samstag, den 4. Juni. – Bosn. Brod–Wien (Schönbrunn).

(Früh 5 Uhr 29 Minuten: Ankunft des Separatzuges in der Ausweiche Trbuk, wo 20 Minuten Rasieraufenthalt).

Vormittags 9 Uhr 5 Minuten: Allerhöchste Ankunft Seiner Majestät in ***Bosnisch Brod.***

Seine Majestät geruhen den Separatzug der bosnisch-hercegovinischen Landesbahnen zu verlassen und den Hofseparatzug zu besteigen.

Am Bahnhofe melden sich der Armeeinspektor und Landeschef, G. d. I. von Varešanin, und dessen Ziviladlatus, Freiherr von Benko (Dienstuniform mit Hut), bei Seiner Majestät alleruntertänigst ab.

Vormittags 9 Uhr 15 Minuten: Abfahrt des Hofseparatzuges von ***Bosnisch Brod*** (über Barcs, Nagykanizsa, Wiener Neustadt).

Nachts 10 Uhr 15 Minuten: Allerhöchste Ankunft Seiner k. und k. Apostolischen Majestät in der Eisenbahnstation ***Hetzendorf;*** Fahrt nach ***Schönbrunn.***

(Nachts 10 Uhr 26 Minuten: Ankunft des Hofseparatzuges auf dem Südbahnhofe in **Wien.**)

Ausser den im vorliegenden Programme angeführten Empfängen, Aufwartungen etz. geruhten Seine k. und k. Apostolische Majestät auf dieser Allerhöchsten Reise jedweden sonstigen Empfang und jede weitere, wie immer geartete Aufwartung huldvollst abzulehnen.

(Die bestehende Hoftrauer wird während dieser Allerhöchsten Reise abgelegt).

** Staatsarchiv Österreich, Abt. Kriegsarchiv, Generalajutant Seiner Majestät des Kaisers und Königs, Nr. 41/G.A. ex 1910.

Izvori i literatura

IZVORI

Arhiv Bosne i Hercegovine, Zajedničko ministarstvo finansija, Präs. BH 1910.

Arhiv Bosne i Hercegovine, Zajedničko ministarstvo finansija, 1910., Opća akta.

Arhiv Bosne i Hercegovine, Zemaljska vlada Sarajevo, Präs. BH 1910.

Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv. Wien 1910.

Staatsarchiv Österreich, Abteilung Kriegsarchiv, Wien, 1910.

Regierungs Gesetz Blatt, Wien, 1912.

ŠTAMPA

Agramer Zeitung, Agram, 1910.

Bregenzer Tagblatt, Deutsch Freisinniges Organ für land Voralberg, Bregenz 1910.

Bosnische Post, Organ für Politik und Volkswirtschaft, Sarajevo 1910.

Čech, Praze, 1910.

Die neue Zeitung, Illustrierte unabhäniges Tagblatt, Wien 1910.

HRVATSKI DNEVNIK ZA INTERESE BOSANSKOHERCEGOVAČKIH HRVATA, Sarajevo 1910.

Neue Freie Presse, Wien 1910.

Reichpost Unabhäniges Tagblatt für das christlische Volk Öesterreich – Ungarns, Wien 1910.

Sarajevski list, Sarajevo 1910.

Schläsisches Tagblatt, Teschen, 1910.

Srpska riječ, Sarajevo 1910.

Volksblatt für Stadt und Land, Wochenausgabe des Illustrierten unabhänigen - Tagsblattes Die Neue Zeitung, Wien 1910.

Voralberger Volksblatt, Tages-Ausgabe, Bregenz, 1910.

Wiener Bilder, Illustriertes familienblatt, Wien 1910.

Wiener Sonn - Montags - Zeitung, nebst dem Beiblatte: Handels und Versicherungs - Zeitung, Wien 1910.

Wiener Zeitung, Wien 1910.

LITERATURA

Anrics, Ernst, *Die jugoslawische Frage und die Julikrise 1914*, Stuttgart 1931.

Bled, Žan Pol, *Franz Jozef*, Clio, Beograd, 1998.

Bossi - Fedrigotti Graf Anton, *Kaiser Franz Joseph I und seine Zeit*, Kiepenheuer ß Witsch, Köln 1992.

Decloedt, Leopold, *Imago Imperatores. Franz Joseph I in der österreichische Beletristik der Zwischenkriegszeit*, Wien 1995.

Dedijer Vladimir, Sarajevo 1914, *Prosveta*, Beograd 1966.

Dickinger, Christian, *Franz Joseph I. Die entmitisierung*, Ueberreuter, Wien, 2002.

Diess Doris, *Die Reisen Kaiser Franz Joseph I. 1867.–1916.* Disertation zur Erlängung des Doktorgrades am der psihologischen Fakultät der Universität Wien, April 2000,.

Duranović Amir, *Historijska 1910. godina. Pogled u sarajevsku štampu*, Historijska traganja, Institut za istoriju, No 7, Sarajevo 2011, 41-71.

Hasandedić Hivzija, *Hafizi Mostara i bliže okoline*, Takvim 1977-1397, Sarajevo 1996, 99-100.

Höbelt, Lothar, *Franz Joseph I. Der Kaiser und seine Reich. Eine politische Geschichte*, Böhlau, Wien 2009.

Juzbašić, Dževad, *Aneksija i problemi donošenja Zemaljskog ustava (Štatuta) za Bosnu i Hercegovinu*, Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja, Knjiga 36, Poseban otisak, Sarajevo 2009., 183–227.

Kastner, Richard H., *Mit Kaiser Franz Joseph auf Reisen*, Amalthea, Wien 2002.

Kiste von der John, *Franz Joseph I, Kaiser on Österreich*, Magnus Verlag, Essen 2005.

Opšta enciklopedija JLZ , tom I, Beograd, 1984.

Palmer, Alan, *Franz Joseph I. Kaiser von Österreich und König von Ungarn*, List, Wien, 1995.

Pavličević, Dragutin, *Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Naučni skup *Otpor okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 23. i 24. oktobar 1978., Sarajevo 1979.

Potemkin. V. P., *Historija diplomacije, II dio, Diplomatija novog doba (1872–1919)*, Arhiva za pravne i društvene nauke, Beograd 1949.

Pruschl - Bűchler Gabriele, Das Familienalbum von Kaiser Franz Joseph und Elisabeth, Ueberreuter, Wien 1995.

Straub, Eberhard, *Drei letzte Kaiser*, Siedler, Berlin 1998.

Šehić Zijad, *Franz Joseph u Bosni i Hercegovini 1910. godine*, u: Svjetlost Evrope u Bosni i Hercegovini, Buybook, Sarajevo 2004, 622-625.

Šehić, Zijad, *Vjerski velikodostojnici u BiH prilikom posjete cara Franje Josipa I 1910. godine*, Godišnjak BKZ Preporod, godina IX, Sarajevo 2009, 203-216.

Unterreiner Katrin, *Kaiser Franz Joseph 1830-1916. Mithos und Wahrheit*, Brandstäter, Wien 2006.

Weissensteiner Friedrich, Die österreichische Kaiser Ferdinand I, Franz Joseph I, Karl I, Ueberreuter, Wien 2003.

Winkelhofer Martina, *Viribus Unitis. Kaiser und sein Hof. Ein neues Franz Joseph Bild*, Wien 2008.

Spisak ilustracija

Dr. Nikola Mandić, dogradonačelnik Sarajeva 13

Naslovnica kataloga Uspomena na prvome dolasku negovo veličanstvo car i kralj F. J. I u Sarajevo i Mostar 1910. (Historijski arhiv Sarajevo, Zbirka fotografija, dalje HAS, ZF) 14

Careva radna i spavaća soba u Konaku (HAS, ZF) 36

Kuće i zgrade na Baščaršiji obučene u bosanske ćilime (HAS, ZF) 41

Umjetnički atelje na Baščaršiji. Pripreme za doček cara. (HAS, ZF) 41

Portret cara Franje Josipa I na naslovnici Sarajevskog lista 30. maja 1910, 1. 44

Spomen medalja na boravak cara Franje Josipa u Bosni i Hercegovini Arhiv Bosne i Hercegovine, dalje ABiH 53

Posljednji portret Cara urađen pred putovanje u Bosnu u svečanoj ugarskoj uniformi, predstavljao je raskošno djelo poznatog slikara Georga Heinricha Kührnera, a objavljen je u časopisu Wiener Bilder. (Wiener Bilder, Nr. 22, Wien, Mittwoch, 1. Juni 1910, 4.) 54

Doček cara Franje Josipa I u Bosanskom Brodu (Historijski muzej Sarajevo, zbirka fotografija, dalje HMS, ZF) 56

Doček cara Franje Josipa I u Doboju (HMS, ZF) 56

Doček cara Franje Josipa I u Zavidovićima (HMS, ZF) 58

Doček cara Franje Josipa I u Zenici (HMS, ZF). 59

Doček cara Franje Josipa I u Visokom (HMS, ZF) 60

Dolazak cara Franje Josipa I u Sarajevo (Wiener Bilder, 1. Juni 1910, 1. Odbor za doček pozdravlja cara (Wiener Bilder, 1. Juni 1910, 4). 64

Odbor za doček pozdravlja cara (HAS, ZF) 65

Sarajevski gradonačelnik Esad ef. Kulović (Wiener Bilder, 1. Juni 1910, 4) 66

Car Franjo Josip I u prijemnom paviljonu (Wiener Bilder, 1. Juni 1910, 4) 67

Odlazak cara iz prijemnog paviljona u Konak (Wiener Bilder, 1. Juni 1910, 4) ... 69

Dolazak cara Franje Josipa I u Vladinu palaču (HAS, ZF) 74

Baron Isidor Benko (HAS, ZF) 81

Car Franjo Josip I u posjeti Katedrali (HAS, ZF) 87

Ukrašena srpsko-pravoslavna crkva povodom posjete Cara Franje Josipa I (HAS, ZF) 88

Sinovi begova prate cara Franju I na Baščaršiji (HAS, ZF) 89

Dolazak cara Franje Josipa I u Begovu džamiju (HAS, ZF) 90

Posjeta cara Franje Josipa I sefardskom hramu (HAS, ZF).....91

Posjeta cara Franje Josipa I protestantskoj crkvi (HAS, ZF). 92

Odbor za doček cara Franje Josipa I u Gradskoj vijećnici (HAS, ZF)..... 94

Car Franjo Josip na vojnom vježbalištu (arhiv Dobra knjiga, zbirka fotografija, dalje ADK, ZF) 98

Car Franjo Josip na vojnom vježbalištu (ADK, ZF). 98

Car Franjo Josip na vojnom vježbalištu (ADK, ZF). 99

Car Franjo Josip na vojnom vježbalištu (ADK, ZF). 99

Školska omladina pozdravlja cara Franju Josipa I u Konaku (HAS, ZF). 100

Muslimanska školska omladina pozdravlja cara Franju Josipa I u Konaku (Wiener Bilder, Nr 23, 8. Juni 1910, 5.).....101

Posjeta cara Franje Josipa I utvrđenju Pašino brdo (HAS, ZF). 108

Car Franjo Josip I na Ilidži (ADK, ZF). 109

Car Franjo Josip I na terasi lječilišta na Ilidži (ADK, ZF).....110

Igranje kola u banji Ilidža pred carem Franjom Josipom I (ADK, ZF).....111

Predstavljanje bosanskih narodnih svatova pred carem Franjom Josipom I (ADK, ZF).....112

Doček cara Franje Josipa I u Konjicu (HMS, ZF).....119

Doček cara Franje Josipa I u Jablanici (HMS, ZF). 120

Jedna prirodna carska bista u Hercegovini (Die Neue Zeitung, Nr 151, Wien, Samstag den 4. Juni 1910, 4.) 120

Mostar 1910. (HAS, ZF).....121

Priprema za dolazak cara Franje Josipa I u Mostar (ADK, ZF) 122

Ukrašeni Mostar dočekuje cara Franju Josipa I (HAS, ZF). 123

Dolazak cara Franje Josipa I u Mostar (ADK, ZF) 123

Dolazak cara Franje Josipa I u Mostar (ADK, ZF) 126

Djeca pozdravljaju cara Franju Josipa I u Mostaru
(Die Neur Zeitung, Dienstag den 7. Juni 1910, 5.) 127

Doček cara Franje Josipa I u Mostaru (HAS, ZF) 128

Vožnja cara Franje Josipa mostarskim ulicama (ADK, ZF) 136

Car Franjo Josip sa pratnjom na Starom mostu (HAS, ZF) 137

Ispraćaj cara Franje Josipa I iz Mostara (ADK, ZF) 138

Ispraćaj cara Franje Josipa I iz Mostara (ADK, ZF) 139

Početak rada Bosanskog sabora 15. juna 1910. (HAS, ZF) 161

Zasjedanje Bosanskog sabora (HAS, ZF) 161

Atentat Bogdana Žerajića na zemaljskog poglavara Marijana Varešanina
(Wiener Bilder, Nr 25, Mittwoch, 22. Juni 1910, 1.) 164

Indeks imena

A

Adamović, Danilo 112
Aehrenthal, Alois Lexa, 16, 17, 20, 29, 34, 37, 43, 67, 94, 97, 101, 103, 111, 115, 135, 147, 148, 149, 150, 157
Albrecht, 115
Alaupović, Tugomir 48, 168, 177, 187
Andrássy Julius, 42, 165
Appel 64, 94
Arnautović, Šerif, 15, 90, 115, 144
Asfalg 115
Azabagić, Hadži Mehmed Teufik ef., 78, 114
Auffenberg Maurice, 16, 55, 94, 96, 100, 103, 107, 115, 117, 170, 179, 188

B

Barczay 115
Barči 95
Bardasch, 58
Baron, 60, 95
Begić 135
Benise, 107
Benko, Isidor, 27, 55, 57, 66, 67, 81, 94, 96, 101, 103, 107, 109, 111, 114, 117, 135, 141, 207
Berchtold Leopold 150, 151
Berković, N. 84, 96
Bienerth, 34, 67, 148
Blagojević, Draginja 107
Bled, Žan Pol 9, 10, 204
Bogičević, Vojislav 163
Bolfras, Artur 34, 67, 94, 103, 115
Boog 27, 107, 115
Bossi-Fedrigotti Graf, Anton 5, 204
Brodnik, 27, 32, 51, 65, 67, 103, 104, 116
Buconjić, 128, 129, 130, 135
Buconjić, Paskal (Pasko), 128, 129, 130, 135, 172, 181, 190, 136
Burián, Stephan 6, 34, 35, 55, 67, 94, 97, 101, 103, 109, 111, 115, 135, 152, 163

C

Cesar 151
Curić, Jozo 112

Č

Černy, J 22
Čokorilo, Ruža 129, 172, 181, 190

Ć

Ćemalović, Smailaga 125, 139
Ćorović, Svetozar 125

D

Damjanović, Risto 22, 24, 103, 144
Decloedt, Leopold 5, 204
Defterdarović 135
Demred 107
Dickinger, Christian 6, 204
Dies, Doris 5, 204
Dimović, Danilo 15
Dizdarević, Rašid ef., 93
Dubsky 103
Dunkel, Micika 109,
Duranović, Amir 6, 204
Dzubinsky 109

DŽ

Džamonja, Đuro 125
Dželaludin paša 116

Đ

Đorđe, 20, 29
Đuran 27, 33
Đurković, Maks 118, 125, 129, 130, 135, 172, 181, 191

E

Edhem 129, 172, 181, 190
Elizabeta 10
Erhart 95

F

Fadilpašić, Mahmudbeg 22, 38, 94, 95
Fanta, 118, 135
Feichtinger 103, 104
Ferdinand I 6, 9, 205
Ferstler 115
Festa 115
Filipović, Josip 17, 101, 145
Firdus, Alibeg 83, 90, 94, 95, 144, 159
Fischer 34, 85, 115
Foglar, 115
Forgach 16, 17
Franjo, Ferdinand 10, 100, 165,
Franjo Josip I 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 16, 17, 18, 21, 24, 25, 26, 31, 38, 45, 50, 55, 58, 67, 87, 93, 96, 98, 99, 109, 110, 121, 132, 134, 137, 145, 147, 148, 155, 160, 162, 167, 168, 173, 205,
Franjo, Josif 20, 165
Franz Joseph I 5, 6, 185, 186, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 200
Franz, Josef I 181, 182, 189, 199,
Franz, Jozef 9, 10
Franc Žozef 38,
Franc Josif I, 77, 119
Franjo, car 169
Freeman, 80, 115
Fuelepp, 55

G

Gaberle 115
Gačanica, Aleksa 107
Gaćinović 129
Gaisin 95, 103
Galanthay 115
Giacchi, 80
Giesl, 20
Giskra, 29, 147
Golubović, Zorka 107
Gradaščević, Husein kapetan 115, 116
Gradaščević Mustajbeg 115
Graf, Hernes 149
Graf, Mensdorf 149, 150
Graf, Berchtold 150, 151
Graf, Thaddaus Bolesta 157, 158
Grassl 27
Grđić, Vasilije 29
Greits, Lucano 125
Grey, Edward 149, 150
Grisel, Alfred 118
Grusz, 87, 103
Gsoban 103
Gyorgyey, 21
Gyurkovicz 118, 125, 129, 130, 135, 172, 181, 191

H

Hadži Damjanović Risto 22, 24, 103, 144
Hadži Bećirbeg 116
Halilbašić, Mustajbeg 38
Haramy, 129
Harizanoff, 29, 30

Harmandić, Ali ef, 59
Hartmann 58, 115
Hederwary Khuen, 34, 67, 94
Hellei 115
Henda, Ahmedaga 38
Hernes 149
Herr, von Szilassy 147, 148
Herzog, Petar, 86, 103
Himlauer, Adolf 131, 172, 181, 191
Höbelt, Lothar 6, 204
Hodžić. Mehmed hafiz ef. 55
Hofeneder 40
Holonder 115
Hollos, Ludwig 165
Hordynski 103
Hörman, Kosta 13, 155
Horvath 40
Hostasch, major 58
Hoyos, grof 34, 103, 115
Hrasnica, dr. Halidbeg 22, 24
Huberl, baron 34
Husein kapetan 115, 116
Hussarek 115

I

Igelström, 80, 103

J

Jagodić, Danilo 49, 51
Jakubowsky, Franz von 55, 115
Jeftanović, Gligorije 82, 88, 95, 96, 117
Jeftanović, Krunica 88
Josip II 148
Jungwirth 40
Juzbašić, Dževad 9, 204

K

Kabiljo 40
Kajon, E. 91
Kajtaz, Fatima 129, 172, 181, 190
Kajtaz, Ibrahim 125
Kállay, Benjamin 15, 108
Kalnoky, 15
Kapetanović, Hasna 90
Kapetanović, Hilmi-beg 90
Kapon, 91
Karabeg, Muhamed ef. 133, 172, 181
Karl I 6, 205
Kasparek, Ivan 40
Kastner, Richard H. 5, 204
Kellner, Joseph 55
Kerzl dr. 34, 94, 103, 115, 143,
Kinsky, 67, 94, 111,
Kirigin 34,
Kiste, von der John 6, 204,
Klein, Bernardot 92,
Klinger 95,
Klingspor 103,
Kobinger 103,
Kobler 95,
Komadina, Edhem 129, 172, 181,
Komadina, Mujaga 122, 125, 128, 129,
132, 135, 171, 181, 182, 190, 191,
Korkut, Munib ef. 103, 104,
Koziebrodzki Thaddaus Bolesta 157, 158
Kranz, Josef 86,
Krulj, Uroš 29,
Kubick 30
Kuhn 94, 103
Kullich, Alfonso 97
Kulović, Esad ef. 25, 26, 66, 67, 82, 92,
94, 95, 117, 143, 207
Kuranda 115

L

Lang 95, 103
Langer 95
Lekki 115

Lenz 103
Letica, Evgenije, 13, 31, 65, 77, 88, 89, 94, 169, 178, 188
Lichtenstein, Rudolf 11
Linhardt 103
Lipovšćak, 107
Lucić, Lazar 118

M
Maestro, 91
Magyar 114
Maisera 103
Maksimilijan, car 10
Mandić, Nikola 13, 20, 22, 38, 84, 103, 159, 207
Manzano, 34, 115
Marczel 129
Margutti, 34, 94, 103
Marija Tereza 148
Marija Valerija 117
Marklowsky 103
Marković, Marjan, 75, 87, 103, 104
Maurano 103
Mehmed, Fatih 106, 176, 186
Mensdorf 149, 150
Mešić, Ademaga 58
Mietz, 34
Mikuli 109, 111, 112, 115
Miladinović, Nedeljko 118
Milanović, 29
Minareli- Fitzgerald 103
Miščević, 58
Mišić, Alojzije 65, 109
Montenuovo 11, 34, 55, 67, 64, 103, 115
Mrzljak 115
Mujagić, Bego hadži 57
Muratbeg 116
Mutevelić, Mustajbeg 38
Mutić, Marko Đ. 11

N
Nastić, Đorđe 20
Neumann 115
Neumeyer 142
Nikl, 98
Novaković, Stojan 17
Nowadt dr. 27

P
Paar, Eduard, grof 11, 34, 55, 67, 94, 103, 107, 109
Pajić, Matija 112
Pallavizcini, Markgraf 43
Palmerr, Alan 5, 204
Pavličević, Dragutin 10, 204
Perner 115
Petek 115
Petrović Petraki, Sokrat 118
Pittner, baron 27, 67, 75, 101, 103, 111, 116, 117, 147
Plash, 53
Pojman, Julius 109, 112
Popović, 77
Potemkin, V. P. 10, 204
Priza 34
Pruschl, Bűchler Gabriele 5, 204

R
Radonić, 77
Rauch 94
Repaleck 34
Repolouska 40
Riđanović, Abdulah 131, 135, 172, 181, 190
Romano, 91
Roszner, Erwin 115
Rothkopf, Ena 92
Rothkopf, Mavro 80, 92
Rukavina, M. 59, 115

S

Salom, Ješua D. 22, 78, 91, 95
Samogy, Oskar 22, 38
Savoye, 115
Savoyski, Eugen 100
Schal 95
Schäfer, Jochan Ludwig 80
Sharić 103
Scheidig 40
Schiessel, baron 34, 94, 103
Schiessel, Franz 11
Schnack, 27, 103, 141
Schnaubelt 40
Schneider 103
Schonaich, 67, 94, 97, 101, 103, 111, 115, 135
Schwarzl 40
Schweiger-Lerchenfeld 55
Simić, Panto 60
Singer 92
Skvor 115
Sladović 103
Smoljan, Nikola 134, 135, 172, 181, 191
Smoljan, Smiljka 129, 172, 181, 190
Somogy, Oskar 22
Stadler, Josip, 31, 65, 75, 76, 87, 88, 94, 95, 147, 169, 178, 188
Stein, 103
Stoehr 103
Stojanović, Nikola 29
Straub, Eberhard 5, 205
Stux 115
Sulejmanović, Džaferbeg 118
Sulejmanpašić, 22
Szápary 94, 103

Š

Šahinpašić, Avdaga 22
Šantić, Pero 133, 135, 172,181, 191
Šarac, Sulejman ef., 15, 65, 70, 78, 90, 94, 169, 178, 188
Šarić, Ivan 21, 75, 87, 94, 95, 145, 146
Šehić, Zijad 6, 9, 205
Šehović, Salihaga 60
Šijački, Dušan 93
Šola, Vojislav 135, 139, 159, 162, 163

T

Tabory, 40
Taussig dr, 27
Thallõczy 103
Thun 103
Tomašević, 21
Tonolli 40
Treščec 101, 115
Tuta, Jovo 129

U

Unterreiner, Katrin 6, 205
Urpani 34
Užičanin, Behija 107
Užičanin, Muhamed ef. 107

V

Vancaš, Josip 38, 146
Varešanin, Marijan, Zemaljski poglavar 55, 57, 67, 68, 73, 74, 94, 73, 107, 109, 111, 115, 117, 129, 135, 141, 143, 159, 162, 163, 164, 172, 181, 190, 191
Vekić 40
Velc, Ferdinand 40
Vodijanski 94
Vragović 115

Z

Zetić, Pavao 51
Zimonjić, Petar 60, 128, 130, 135, 172, 181, 190

Zmaj od Bosne 115
Zurunić 103

Ž

Žerajić, Bogdan 159, 162,163, 165

W

Waldenhainski Maldini, Rudolf 118
Weissensteiner, Friedrich 6, 205
Weszel, 79, 92
Wikullil 115
Winkelhofer, Martina 6, 205
Wschetecβ, Karl 28

Indeks geografskih pojmova

A

Agram /(Zagreb) 208
Albanija 151
Appelova obala 33, 38, 39, 40, 42, 63, 68, 70, 73, 91, 92, 108, 113, 114, 117
Austrija 9, 10, 90, 150, 154, 160, 165
Austrijska carevina 9
Austro-Ugarska 9, 10, 11, 17, 19, 19, 158, 163
Austro-Ugarska monarhija 9, 11, 17, 25, 59, 66, 75, 76, 131, 134

B

Balkan 10, 18, 19, 147, 148, 149
Banja Luka 26, 55, 75, 104, 169, 187, 110, 176, 183, 192
Baščaršija 40, 41, 70, 89, 115, 154, 207
Beč 7, 9, 10, 12, 13, 16, 19, 27, 28, 30, 32, 35, 43, 50, 53, 55, 57, 61, 71, 93, 100, 104, 117, 138, 141, 142, 143, 152, 155, 159, 163, 167, 170, 172
Bentbaša 107, 170, 179, 189
Beograd 9, 10, 16, 28, 29, 30, 163, 165
Berlin 6, 10
BiH 205
Bijeljina 26, 35
Bistrik 68, 69, 101, 114
Bosanski Brod 17, 26, 30, 31, 34, 35, 55, 141, 155, 169, 173, 177, 182, 187, 192
Bosanski Šamac 26
Bosna 17, 35, 52, 57, 75, 138, 150, 152
Bosna, izvor 27, 32, 108, 109, 170
Bosna i Hercegovina 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 39, 42, 43, 45, 47, 48, 49, 51, 53, 55, 57, 61, 70, 71, 75, 76, 77, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 93, 94, 96, 104, 108, 113, 118, 119, 121, 129, 130, 131, 141, 142, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 165, 167, 168, 169, 173, 193
Bosnien-Herzegowina 6, 175, 176, 177, 182, 183
Bosnia and Herzegovina 185, 186, 187, 191, 192
Brčko 26, 35, 141
Bregenz 203
Budapest 19, 23, 25, 55, 65, 75, 76, 101, 102, 104, 1112, 115, 177, 179, 187, 189
Budimpešta 7, 13, 31, 34, 43, 55, 100, 147, 148, 169, 170
Bugarska 30, 147
Butmir 110

C

Carigrad 159
Cetinje 20
Cirkus trg 39, 73, 74, 91, 108
Crkveni trg 40, 113
Crna Gora 20

Č

Čaršija 93

D

Dalmacija 146, 148
Derventa 169, 177, 187
Dinara 47
Doboj 17, 31, 47, 53, 56, 57, 58, 105, 169, 177, 187

Dolac (kraj Travnika) 159
Dubrovnik 16
Dunav 10

E
Egipat 96
Essen 6, 205
Evropa 6, 42, 43, 86, 151, 153, 163

F
Ferhadija (ulica) 40
Filipovićeva obala 91, 92, 114
Foča 35
Francensdorf 20
Francuska 149
Fünfkürchen 142

G
Graz 30
Grčka 150
Grdonj 69
Guča Gora 59

H
Habzburška carevina 84,
Habzburška monarhija 6, 23, 146
Hercegovina 9, 11
Herzegowina 120, 129
Hiseta 39, 40, 71
Hrvatska 13, 21, 47, 130, 146, 151, 163
Hum 64, 128, 138, 171, 172, 181, 182, 190, 191,

I
Ilidža 27, 32, 53, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 156, 170, 179, 189
Ischl 16
Istok 10, 151, 153
Istra 146
Italija 9, 10, 21, 28, 150
Ivan planina 17

J
Jablanica 17, 32, 105, 120, 171, 180, 189
Južna Njemačka 157

K
Köln 5, 199,
Konjic 32, 53, 105, 118, 119, 171, 180, 189
Koševo 179, 189
Kragujevac 29
Krupa 35

L
Leitha 10
Lichtenstein 11
Livno 159
Lombardija 148
London 43

M
Makedonija 30
Mala Azija 20
Marijin dvor 39
Mayerling 10
Međumurje 146
Meksiko 10
Miljacka 33, 38, 70
Monarhija 6, 7, 10, 11, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 23, 25, 35, 42, 43, 86, 90, 135, 147, 149, 150, 151, 153, 162, 173
Monarchy 191
Mostar 12, 14, 16, 17, 20, 23, 26, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 38, 42, 53, 93, 104, 105, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 138, 139, 142, 143, 144, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 159, 163, 167, 171, 172, 173, 175, 180,

181, 182, 183, 185, 189, 190, 191, 192
Mošćanica 107, 170, 179, 189

N
Neretva 126
Nevesinje 162, 163
Norveška 153

NJ
Njemačka 10, 146, 157

O
Osijek 52
Osmansko carstvo 19, 28, 43

P
Paris 149
Pašino brdo 32, 107, 108, 114, 170, 189, 208
Perstorf 11
Pešta 28, 55
Petrograd 147, 150
Pliva 153
Posavina 57
Prag 28, 100, 102, 162
Prijedor 35

Q
Queretar 10

R
Radobolja 32, 126, 136, 172, 191
Rusija 10, 28, 29, 147, 150

S
Sandžak 150
Sarajevo 6, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 162, 163, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 192, 203, 204, 205
Sava 47
Schönbrunn 9, 11, 32, 142, 172, 182, 191
Skenderija 91
Slavonija 146, 148
Slavonski Brod 142, 163
Sofija 29, 30, 147
Srbija 16, 17, 29, 147, 163, 165
Stuttgart 157, 158, 204
Suecki kanal 96

Š
Švajcarska 153

T
Teschen 203
Teslić 86
Tešanj 58
Travnik 59, 105, 116, 159,
Trebević 69, 114,
Trst 16, 27, 28
Tuzla 35, 118

U
Ugarska 9, 19, 54, 74, 78, 94, 95, 115, 146, 147, 148, 207
Usora 58,

V

Vareš 55, 67, 86, 94, 101, 107, 109
Venecija 148
Visoko 31, 53, 60, 61, 76, 105, 152, 169, 178, 187, 207
Vranduk 17
Vrbas 49, 153,
Vrelo Bosne 27, 32, 108, 109, 170
Vrelo Radobolje 32

Z

Zadar 118
Zagreb 18, 114, 162, 163
Zavidovići 53, 58, 105, 169, 177, 187, 207
Zemun 163
Zenica 31, 53, 59, 60, 105, 169, 177, 187, 207

Ž

Ženeva 10

W

Wien 13, 14, 15, 20, 21, 29, 34, 37, 38, 43, 54, 55, 57, 60, 67, 68, 78, 86, 90, 95, 100, 104, 114, 120, 129, 131, 135, 141, 142, 147, 148, 149, 152, 154, 162, 163, 175, 179, 182, 203, 204, 205

Sadržaj

Predgovor 5

Slika zaboravljene prošlosti 5

Glava I - Najava dolaska cara Franje Josipa I u Bosnu i Hercegovinu i pripreme za njegov doček 9

Glava II - Putovanje cara Franje Josipa I od Bosanskog Broda do Sarajeva 30. maja 1910. 55

Glava III - Prvi dan boravka cara Franje Josipa I u Sarajevu 30. maja 1910. 63

Glava IV - Drugi dan boravka cara Franje Josipa I u Sarajevu 31. maja 1910. 73

Glava V - Treći dan boravka cara Franje Josipa I u Sarajevu 1. juna 1910. 97

Glava VI - Četvrti dan boravka cara Franje Josipa I u Sarajevu 2. juna 1910. 107

Glava VII - Boravak cara Franje Josipa I u Mostaru 3. juna 1910. 117

Glava VIII - Povratak cara Franje Josipa I u Beč - Ocjena putovanja 141

Glava IX - Početak rada Bosanskog sabora i atentat Bogdana Žerajića 159

Rezime 167

Zusammenfassung 175

Summary 185

Prilog 193

Izvori i literatura 203

Spisak ilustracija 207

Indeks imena 211

Indeks geografskih pojmova 217

Izdavaje i štampa **DOBRA KNJIGA d.o.o.**
Put Famosa 38 - Sarajevo

Za izdavača i štampariju **Izedin ŠIKALO**

Dizajn i tehničko uređenje art studio dk

biblioteka: dobra perla bosnæ

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

94(497.6)"1910"

ŠEHIĆ, Zijad

U mojoj Bosni : povodom stogodišnjice posjete cara Franje Josipa I Bosni i Hercegovini od 30. maja do 4. juna 1910. / Zijad Šehić. - Sarajevo : Dobra knjiga, 2013. - 205 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Biblioteka Dobra perla Bosnae)

Bibliografija: str. 203-205 i uz tekst.

ISBN 978-9958-27-138-0

COBISS.BH-ID 20566278

biblioteka: dobra perla bosnæ